

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkic World

BAHAR SPRING 2020 • SAYI NUMBER 93

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkic World

BAHAR SPRING 2020 • SAYI NUMBER 93

Sahibi Owner
Ahmet Yesevi Üniversitesi Adına Mütevelli Heyet Başkanı
Prof. Dr. Musa YILDIZ

Yayın Yönetmeni Editor in Chief
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Yayın Kurulu Editorial Board
Prof. Dr. Nâzım Hikmet POLAT
Prof. Dr. Yunus KOÇ
Prof. Dr. Ali Ekber ŞAHİN
Prof. Dr. Tuba DURMUŞ
Dr. Murat YILMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Managing Editor
Emine Sıdka TOPTAŞ

Teknik Redaksiyon Redaction
Prof. Dr. Tuba DURMUŞ

Özetlerin İngilizcesi English Abstracts
Ebru SEVEN

Özetlerin Rusçası Russian Abstracts
Liliya SATTAROVA

Sekreteryaya Secretariat
Tuğçe Nur KESİN

Yönetim Merkezi Management Center
Şehit H. Temel Kuşuoğlu Cad.
Nu: 30 06490 Bahçelievler / ANKARA
Tel : (0 312) 216 06 00 • Faks : (0 312) 216 06 09
www.ayu.edu.tr
bilig.yesevi.edu.tr • e-posta: bilig@yesevi.edu.tr

Abonelik Subscription
bilig@yesevi.edu.tr

Abone Bedeli
Yurt içi (Yıllık) : 100 TL (Öğretim üyesi, öğretmen ve öğrencilere %50 indirimlidir)
Yurt dışı (Yıllık) : 150 ABD Doları

Yayın Türü
3 aylık, yaygın, süreli

Baskı Printed by
MERKEZ Repro-Basım-Yayın Ltd. Şti.
+90 (312) 384 78 98
www.merkezrepro.com

Basım Yeri: ANKARA
Basım Tarihi: 06/04/2020

ISSN: 1301-0549

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALIYEV
Millî Bilimler Akademisi / Kırgızistan

Prof. Dr. Ramiz ASKER
Bakü Devlet Üniversitesi / Azerbaycan

Prof. Dr. Viktor BUTANAYEV
Hakas Katanov Devlet Üniversitesi / Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE

Prof. Dr. Edward FOSTER
Talisman / ABD

Prof. Dr. Güler GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Osman HORATA
Hacettepe Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Lars JOHANSON
Mainz Üniversitesi / Almanya

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN
Marmara Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. M. Akif KİREÇCİ
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Rafael MUHAMMEDİNÖV
Bilimler Akademisi / Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Mahir NAKİP
Çankaya Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Mehmet ÖZ
Hacettepe Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY
Uludağ Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Cengiz TOMAR
Ahmet Yesevi Üniversitesi / Kazakistan

Prof. Dr. Refik TURAN
Gazi Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Musa YILDIZ
Gazi Üniversitesi / Türkiye

Makalelerde ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarların olup, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığının görüşlerini yansıtmazlar.

The opinions and views expressed in the articles are the authors' solely and do not reflect the views of the Ahmet Yesevi University Board of Trustees.

Saygıdeğer okurlar,

Sunuş yazısında sizlerle *bilig*'in tarandığı indeksler hakkında bazı bilgileri ve dergimizle ilgili gelişmeleri paylaşmak istiyorum.

1996'dan beri Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı bünyesinde yayınlanan *bilig* - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, SSCI - Social Sciences Citation Index (Web of Science) ve SCOPUS (Elsevier Bibliographic Databases) başta olmak üzere birçok uluslararası indeks tarafından taranmaktadır. Türkiye'de sosyal bilimler alanında SSCI tarafından taranan sayılı dergiden biri olan *bilig*, 2008 yılından beri SSCI'da Area Studies alanında dizinlenmekte olan 74 dergi arasında olup sıralamada 4. çeyrekte (Q4) yer almaktadır.

Journal Citation Reports verilerine göre 2008 yılından itibaren derginin etki faktörünün artışıyla birlikte süreklilik olduğu görülmektedir. Benzer bir şekilde *bilig* dergisinin SCOPUS CiteScore değeri de dikkate değer bir düzeyde artış göstermektedir. *bilig* 2008'den bu yana etkili değerlendirme süreçlerini başarıyla tamamlayan toplam 600 makaleyi SSCI'de uluslararası erişime açarak hem Türk dünyasına hem de evrensel bilime önemli bir katkı sağlamıştır. Bu katkı özellikle Türkiye'deki üniversitelerin görünürlüğü ve The Higher Education Ranking (THE), QS World University Ranking gibi uluslararası sıralamalarda yerleri açısından son derece anlamlıdır.

bilig'de makale kabul ve değerlendirme süreçleri 2015 yılından itibaren bilig.yesevi.edu.tr adresindeki "Makale Yönetim Sistemi" üzerinden elektronik olarak yürütülmektedir. 2020 yılında bu sistemin yeni sürümüne geçerek web sayfamızı da güncellemiş bulunuyoruz. Kullanıcı dostu, mobil görünüme uyumlu yeni sayfamızın okurlarımıza ve yazarlarımıza hayırlı olmasını dileriz.

Web sayfamıza eklenen yeniliklerden biri de etik ilkelerdir. Bu ilkelere göre *bilig*'e çalışmalarını sunan yazarların aşağıda belirtilen etik ilkeleri karşılamaları zorunludur:

Ortak yazarlık: Aday makalenin yazarları sunulan çalışmaya önemli katkı sağlayanlarla sınırlı olmalıdır. Makalenin yazarları makalenin sunumundan önce kesinleşir. Çalışmaya katkısı olmayanların isimlerine aday makalede yer verilmesi (hediye yazarlık) ya da katkısı olanların isimlerine yer verilmemesi (hayalet yazarlık) kabul edilemez.

Teşekkür: Yazarlar gönderdikleri çalışmalarını destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları Teşekkür kısmında beyan etmekle yükümlüdür.

Özgünlük ve intihalden arınıklık: Sunulan çalışma bütünüyle yazarlarına ait olmalıdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına makale içinde yer verildiyse bunun uygun bir şekilde alıntılanması ve kaynaklarda bu çalışmaların listelenmesi gerekmektedir. Yazar makalesini intihal önleme yazılımı olan Turnit-in ya da iThenticate programlarından biri ile kontrol ederek benzerlik raporunu makale başvurusunda dergiye göndermekle yükümlüdür. Benzerlik oranı %15 ve üzeri olan makaleler değerlendirmeye alınmayacaktır.

Etik kurul izni ve onayı: Katılımcılardan anket, ölçek, görüşme, gözlem vb. yollarla veri toplamayı gerektiren araştırmalar için etik kurul izni alındığı aday makale içinde belirtilmelidir. Veri toplama sürecinde etik hususlara hassasiyet gösterildiğinin kanıtları (başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için izin alınması gibi) çalışma içinde sunulmalıdır.

Basılmış bir yayının tekrar sunumu: Yazarların, daha önce yayınlanmamış çalışmalarını *bilig*'e sunmaları beklenir. Çalışmanın *bilig*'e sunumuyla birlikte bir başka dergiye de gönderilmiş olması kabul edilemez.

Dilimleme: Yazarlar bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda yayımlayarak bu yayınları akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmamalıdır.

Ham verileri sunma ve saklama: Yazarlar, editör ve hakemler tarafından talep edildiğinde araştırmalarının ham verilerini sunmak ve bu verileri makaleleri yayımlandıktan sonra da saklamak zorundadırlar.

Yayımlanmış makalelerde hata tespiti: Bir yazar *bilig*'de yayınlanmış makalesinde önemli bir hata veya yanlışlık olduğunu tespit ettiğinde, dergi editörünü derhal haberdar etmek ve makaleyi geri çekmek veya düzeltmek için editörle işbirliği yapmak zorundadır.

bilig sosyal bilimler alanındaki öncü konumunu daha da güçlendirme adına evrensel kriterlerden taviz vermeden yayın hayatına devam etmektedir.

Yeni sayımızın faydalı olmasını diler, saygılar sunarım.

Prof. Dr. Fırat Purtaş
Yayın Yönetmeni

Dear readers,

In the editorial note, I would like to share with you some information regarding the indexes in which *bilig* is scanned and also developments about our journal.

bilig - Journal of Social Sciences of the Turkic World, published within the body of the Chairmanship of the Board of Trustees of Ahmet Yesevi University since 1996, is scanned by many international indexes, especially the SSCI - Social Sciences Citation Index (Web of Science) and SCOPUS (Elsevier Bibliographic Databases). One of the few journal scanned by SSC in the field of social sciences in Turkey, *bilig*, has been among the 74 journals indexed in the Area Studies field at SSCI since 2008, and is ranked in the fourth quarter (Q4).

According to Journal Citation Reports data, it has been observed that there has been a continuity in the increase of the impact factor of the journal as of 2008. Similarly, SCOPUS CiteScore value of *bilig* journal has increased significantly. *bilig* has made a great contribution to both the Turkic world and universal science by giving access to a total of 600 articles which have successfully completed effective evaluation processes in SSCI since 2008. This contribution is extremely significant in terms of specifically the visibility of the universities in Turkey and in international rankings places such as The Ranking of Higher Education (THE) and the QS World University Ranking.

As of 2015, article acceptance and evaluation processes in *bilig* have been carried out electronically through the "Manuscript Handling System" at bilig.yesevi.edu.tr. In 2020, we have updated our website by upgrading new version of this system. We wish our readers and authors would enjoy our user-friendly, mobile-friendly new web page.

One of the innovations that are added to our website is ethical principles. According to these principles, authors submitting their work to *bilig* are obliged to meet the ethical principles stated below:

Authorship of the paper: Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the study. Authorship has been agreed prior to submission and that no one has been 'gifted' authorship or denied credit as an author ("ghost authorship").

Acknowledgements: Those (institutions and financial resources) who have provided support but have not contributed to the research should be acknowledged in an Acknowledgements section.

Originality and purity of plagiarism: The submitted work should be entirely owned by the authors. If the work of other researchers is included in the manuscript, it should be cited appropriately and listed in the references. The author is obliged to check the manuscript with one of the plagiarism prevention software, Turnit-in or iThenticate, and submit the similarity report to the journal for application. Manuscripts with a similarity rate of 15% or more will not be considered.

Ethics committee permission and approval: Authors are required to describe in their manuscripts ethical approval from an appropriate committee and how consent was obtained from participants when research involves human participants.

Redundant publication: Authors are expected to submit original, previously unpublished content to *bilig*. It is unacceptable to submit the work for a review to another journal at the same time.

Salami publication or salami slicing: Authors should not present the results of a research as separate publications in academic appointments and promotions by disaggregating and disseminating the results of the research in an inappropriate manner and disrupting the integrity of the research.

Data access and retention: Authors are required to submit the raw data of their research when requested by the editors and referees, and keep this data after publication.

Fundamental errors in published works: When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published article, it is the author's obligation to promptly notify the journal editor and cooperate with the editor to retract or correct the paper.

bilig continues its publishing life without compromising universal criteria in order to further strengthen its pioneering position in the field of social sciences.

I wish our new issue will be of use.

Best Regards

Prof. Dr. Firat Purtaş
Editor in Chief

Уважаемые читатели,

В настоящей редакционной статье я хотел бы поделиться с вами информацией об индексированности «Билиг» и последних новостях в политике журнала.

«Билиг» - журнал социальных наук тюркского мира, издаваемый с 1996 года под патронажем Полномочного совета Университета имени Ходжа Ахмеда Ясави. Журнал индексируется SSCI - Social Sciences Citation Index (Web of Science) и SCOPUS (Elsevier Bibliographic Databases), а также другими международными базами цитируемости научных статей. «Билиг» является одним из очень немногих издаваемых в Турции журналов общественных наук, индексируемых SSCI. Он входит в число 74 журналов, проиндексированных с 2008 года в соответствующей области в рамках SSCI Area Studies, и занимает позицию в Q4.

Согласно данным Journal Citation Reports, начиная с 2008 года импакт-фактор журнала непрерывно растет. То же самое можно сказать и об индексе «Билиг» в SCOPUS CiteScore. С 2008 года «Билиг» обеспечил доступ для международного сообщества через SSCI в общей сложности 600 статей, прошедших независимую оценку и рецензирование, и таким образом был сделан вклад в тюркский мир и мировую науку. Этот вклад особенно важен с точки зрения узнаваемости университетов Турции и их положения в глобальных рейтингах, таких как The Higher Education Ranking (THE) и QS World University Ranking.

Процедура приема и оценки статей в журнале «Билиг» начиная с 2015 года производится в электронном виде через меню «Прием статей» на сайте bilig.yesevi.edu.tr. При переходе на новую версию этой системы в 2020 г. мы обновили также нашу веб-страницу. Мы надеемся, что наши читатели и авторы оценят удобство мобильной версии нашей новой веб-страницы.

Одним из нововведений на нашем сайте является публикационная этика. В соответствии с ней авторы, которые представляют свои работы для рассмотрения в редакцию «Билиг», должны соблюдать следующие этические принципы:

Соавторство: Авторами статьи должны быть только те, кто внес существенный вклад в исследование. Авторы материала должны быть определены до представления статьи в редакцию. Недопустимо упоминать в числе авторов лиц, не принимавших участия в исследовании, как и неприемлемо лишать авторства лиц, внесших вклад в написание статьи.

Благодарности: Авторы обязаны заявить об организациях и финансовых ресурсах, которые поддерживают их работу, в разделе «Благодарности».

Оригинальность исследования и отсутствие заимствований: Представленное исследование должно полностью принадлежать авторам. Если в статью включены исследования других авторов, это следует надлежащим образом цитировать и указывать в источниках. Автор обязан проверить статью с помощью одной из программ TurnIt-in или iThenticate для предотвращения плагиата и отправить отчет о сходстве в журнал в приложении к статье. Статьи с коэффициентом сходства 15% и выше не будут приниматься для рецензирования.

Разрешение и одобрение комитета по этике: Для исследований, требующих от участников сбора данных с помощью анкетирования, опроса, интервью, наблюдения и т.п., к статье должно быть приложено разрешение комитета по этике. В исследовании должны быть представлены доказательства чувствительности к этическим проблемам в процессе сбора данных (таких как получение разрешений на использование принадлежащих другим лицам фотографий, измерений, анкет и т.п.).

Представление уже опубликованной статьи: Авторы должны представить в редакцию свои ранее неопубликованные работы. Недопустимо, чтобы исследование было отправлено в другой журнал одновременно с его рассмотрением в журнале «Билиг».

Деление на отдельные части: Авторы не должны делить результаты исследования в виде отдельных публикаций, нарушая целостность исследования и разделяя его на более чем одну публикацию, чтобы использовать их для представления в академических резюме и презентациях.

Представление и хранение исходных данных: Авторы должны представлять необработанные данные своих исследований по запросу редакторов и рецензентов и сохранять эти данные даже после публикации своих статей.

Обнаружение ошибок в опубликованных статьях: При обнаружении автором важной ошибки или неточности в опубликованной статье, автор обязан немедленно уведомить редактора журнала и отозвать или исправить статью.

Мы будем продолжать свою издательскую политику, следуя глобальным стандартам, чтобы усилить лидерские позиции «Билиг» в сфере общественных наук.

Уверен, что настоящий выпуск журнала будет полезен нашим читателям.

Профессор Фырат Пурташ,
Главный редактор

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Köksal Büyük, Aras Bozkurt

A Social Network Analysis of the July 15 Coup Attempt: Social Resistance, Network Patterns, and Collective Discourse / 1-28

15 Temmuz Darbe Girişimine Yönelik Sosyal Ağ Analizi: Sosyal Direniş, Ağ Örüntüleri ve Kolektif Söylem

İsa Sarı

Dede Korkut Kitabı'nda Söylem Belirleyiciler / 29-52

Discourse Markers in The Book of Dede Korkut

Elif Sanem Güleç, İbrahim Şevket Güleç

Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey Operaları / 53-84

Operas of Ekrem Resid Rey and Cemal Resid Rey

Kerim Sarıçelik

Teke (Antalya) Sancağının Konya Vilayetinden Ayrılarak Bağımsız Hale Getirilmesi ve İdari Yönden Yeniden Düzenlenmesi / 85-114

Establishing of the Teke (Antalya) Sanjak as a Separate Unit by Parting from the Konya Vilayet and its Administrative Re-Organization

Banu Ögünç

Nezihe Meriç'in *Sevdican* ve SuAndi'nin *The Story of M* İsimli Oyunlarında Göç ve Irkçılığın Kadın Bakış Açısından İrdelenmesi / 115-136

A Study of the Themes of Immigration and Racism in Nezihe Meriç's Sevdican and SuAndi's The Story of M from the Perspective of Female Characters

Feyza Tokat

Tezkire-i Şeyh Safî'deki -A ér- Odaksız Şimdiki Zaman İşaretleyicisi / 137-148

Focal Present Continuous Tense Marker -A ér- in Tezkire-i Sheikh Safi

Mualla Uydu Yücel, Ainagul Saginayeva

Altın Orda-Rus Mücadelesinin Edebiyata Yansıması: Zadoşına Destanı / 149-179

The Reflection of the Golden Horde-Russian Struggle to Literature: The Epic of Zadoşına

Abdullah Metin

Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism / 181-202

Oksidentalizm: Oryantalizme Doğulu Bir Cevap

Gülin Dağdeviren Kırmızı

Emotional and Functional Speaker Attitudes towards Gagauz as an Endangered Language / 203-222

Tehlike Altında Bir Dil Olan Gagauzca'ya Karşı Duygusal ve İşlevsel Tutumlar

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Emine Sıdıka Toptaş

27 Ciltlik Ansiklopediye Eşdeğer Veri Tabanı: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi / 223-226

Salih Koralp Güreşir

Erol Üyepazarıcı (2019). *Unutulmalar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler Türkiye'de Popüler Romanın İlk Yüzyılının Öyküsü (1875-1975)*. İstanbul: Oğlak Yay. / 227-231

A Social Network Analysis of the July 15 Coup Attempt: Social Resistance, Network Patterns, and Collective Discourse*

Köksal Büyük**
Aras Bozkurt***

Abstract

Many aspects of the July 15 failed coup attempt were significant and included social resistance, community formation and network patterns, collective discourse, perception management and power of the new media. Based on these notions, the main objective of this research is to examine the July 15 failed coup attempt within the perspective of social media. In a mixed method study, in which social network analysis and discourse analysis were used, the research revealed that different layers of the community demonstrated a collective discourse in favor of democracy and online social networks were used as a space where masses would communicate with each other, mobilize, rally against the plotters, and express how they felt; all of which eventually changed the fate of the July 15 failed coup attempt.

Keywords

The July 15 failed coup attempt, social resistance, collective discourse, network patterns, perception management, social network analysis, discourse analysis.

* Date of Arrival: 07 June 2017 – Date of Acceptance: 20 December 2018

You can refer to this article as follows:

Büyük, Köksal & Aras Bozkurt (2020). "A Social Network Analysis of the July 15 Coup Attempt: Social Resistance, Network Patterns, and Collective Discourse". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 1-28.

** Assoc. Prof. Dr., Anadolu University, Open Education Faculty, Distance Education Department – Eskişehir/Turkey

ORCID ID: 0000-0002-2726-8854

koksalyuk@anadolu.edu.tr

*** Assist. Prof. Dr., Anadolu University, Open Education Faculty, Distance Education Department – Eskişehir/Turkey

ORCID ID: 0000-0002-4520-642X

arasbozkurt@anadolu.edu.tr

Introduction: Coup D'état

Etymologically, *coup d'état* originated from the French expression for a coup attempt. It refers to a sudden and decisive action in politics, especially one resulting in a change of government illegally or by force. On the night of July 15, the citizens of Turkey witnessed such an event, which was broadcasted on both mass media and social media. In fact, in its long history, Turkey has experienced many coup attempts (2016 Dalay). Of these, four (1960, 1971, 1980, and 1997 coups) were successful, while two (the 1962 and 1963 coup attempts) failed (Esen and Gumuscu 2017). Even though it was expected to happen in the early hours of the day, as had been the case previously, on this occasion the July 15 Coup attempt lost track of time (Yayla 2016). As a result of this, every citizen in Turkey was able to monitor the coup attempt live from the beginning to the end (Yayla 2016, Yılmaz, Yılmaz and Erbay 2016).

It is certain that the failed coup attempt aimed to destroy civil society, design a different political and social order, and those involved intended to rule Turkey for their own ambitious purposes (Haklı 2016); however, contrary to the plotters expectations, the coup failed due to a set of factors (Yayla 2016). One of these factors was the failure to take into account the power of social media (Aslan and Kiyici 2017).

Essentially, the reaction to the failed coup attempt was “as novel as the nature of the attempt itself: the plotters failed when civil and political society stood firmly against the plotters” (Çalışkan 2016: 99). Interestingly, for the first time in the history of Turkey, a coup was prevented by street resistance (Yılmaz *et al.* 2016) that was “against the putschists who attempted to control the streets with tanks, flew very low with F16 fighter jets in populated areas, bombed the parliament building, attacked the presidential palace and the National Intelligence Organization (MİT), and shot innocent unarmed civilians trying to resist them” (İçener 2016: 70).

Though Turkey is immune to coups and the July 15 coup attempt failed, this does not make it any less important than the previous successful coups and coup attempts (Milan 2016). In contrast, considering the role of social media, it appears to be an interesting case to examine. During the failed coup attempt, the Turkish media played a critical role, by standing together against the antidemocratic act and supporting the democratically elected president and government (Önder and Güler 2017). That night, Turkish citizens witnessed how political leaders were able to use social media to rally their followers in just a few hours (Kılıç 2016, Esen and Gumuscu 2017). As a consequence of these efforts, online social networks appeared as a space, where collective social resistance would change the fate of the coup attempt.

Social Networks and Collective Social Resistance

According to the Castells (2009), we live in a network society and social movements have a greater chance of entering public spheres by means of new-networked technologies. Following the advent of the Social Networking Sites (SNSs) such as Twitter and Facebook, these spaces appeared as powerful public spheres to promote causes or organize social events (Lingdren 2013). Not surprisingly, in the 21st century world, user-generated content and social networking (Comminos 2011) are used as an *unconventional warfare* approach and the globe has seen that most revolutions, social events or social reflections now begin with 140 characters (280 characters by 2017). In fact, the power of the discourse in SNSs has been proven in the recent developments observed in many parts of the globe (Chiluwa 2012). As an example, movements in the Arab Spring (Passini, 2012), Orange Revolution (Purtaş 2005), Occupy Movements (DeLuca, Lawson and Sun 2012), and Indignados (Theocharis, Lowe, van Deth & García-Albacete 2015) can be given as known examples, among many others.

What happened on SNSs during the July 15 failed coup attempt?

Generally, it can be seen that SNSs are used to trigger or ignite social events, such as protests, uprisings, or social movements. However, in the case of the July 15 failed coup attempt, it was seen that SNSs were used as both a shield and a sword to defend democracy in Turkey, to act against the coup attempt (Figure 1).

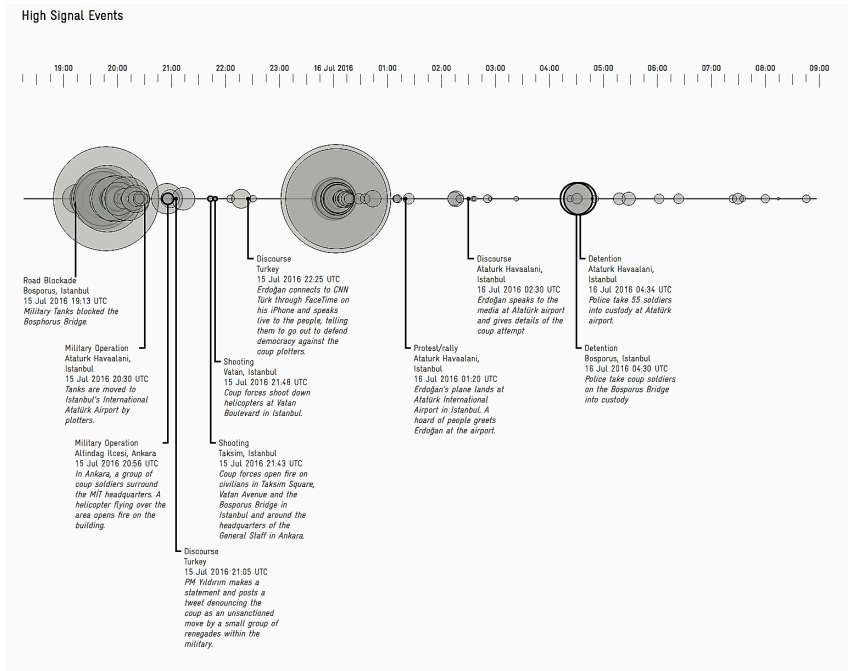

Figure 1. *Timeline of ongoing events during the failed coup attempt and their manifestation on social media* (Unver and Alassaad, 2016)

The first tweet concerning the July 15 failed coup attempt was at 21:48. In the early hours of the coup attempt, there was disinformation about what was happening. A Twitter account that monitors Internet activities in Turkey reported a blocking (throttling) in three widely used SNSs at 23:04 on July 15. The same account reported at 01:34 on July 16 that this social media throttling lasted for about two hours (Figure 2).

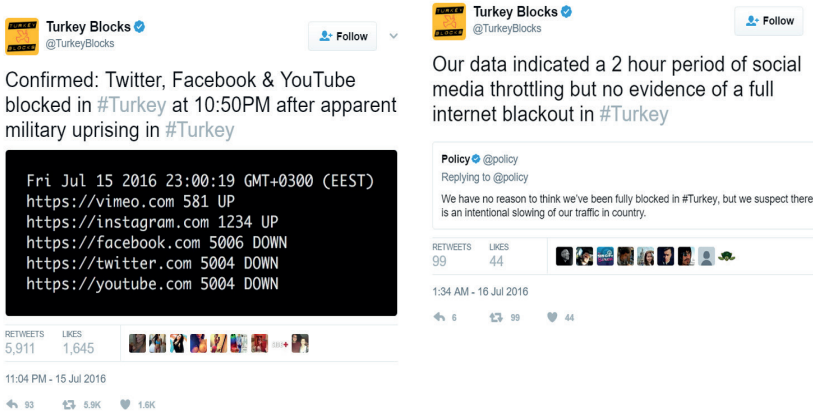

Figure 2. *Tweets reporting social media throttling*

Even though social media throttling in Turkey during the early hours of the July 15 failed coup attempt, the use of SNSs, especially Twitter, was massive in terms of numbers. Around 6M Tweets are tweeted during a normal day in Turkey. On the other hand, after bypassing social media throttling, more than 18M tweets were tweeted, which are three times the number of tweets generally seen (Figure 3).

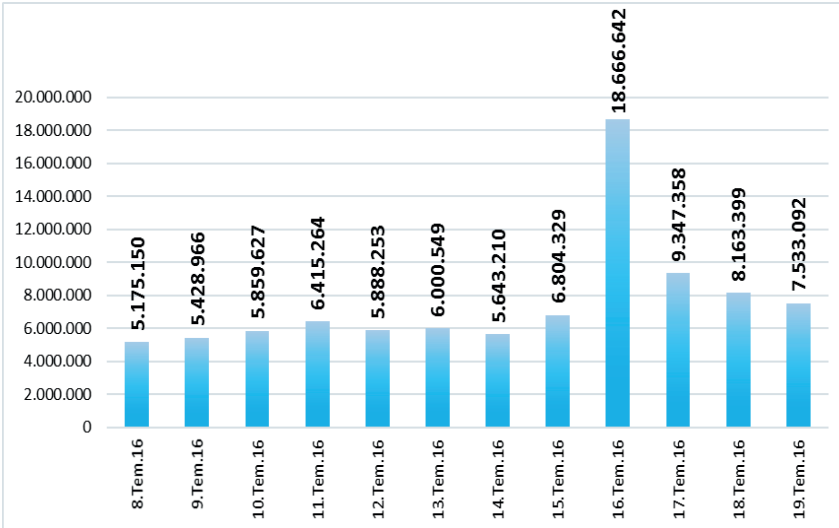

Figure 3. *Trend in the number of the tweets before and after the July 15 failed coup attempt*

When examined in more detail, it was seen that information flow through the calls from SNSs and live broadcastings in mass media had played an important role in the failure of the July 15 coup attempt. As can be seen in Figure 4, the number of the tweets increases after 22:00 and peaks at 01:00, just after the call for the resistance against the July 15 coup attempt at 00:30 on CNNTurk (through live broadcasting with the help of the smart phone application, Face Time) and at 00:38 by the President of the Republic of the Turkey on Twitter (Figure 4).

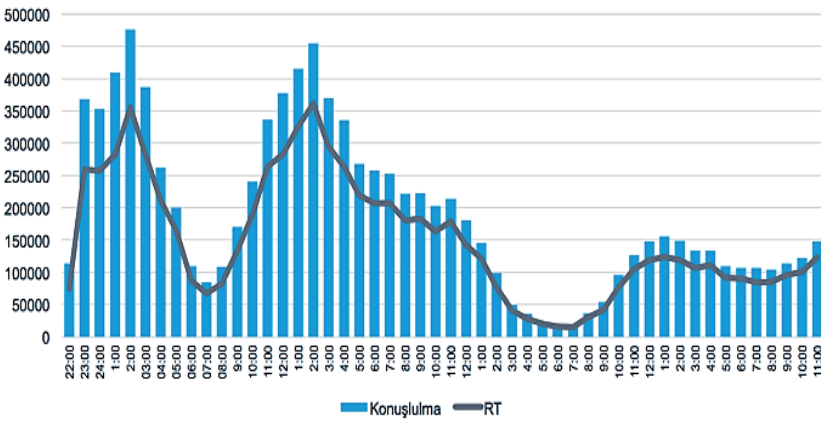

Figure 4. *Trend in the number of the tweets between 22:00 on July 15 and 11:00 on July 17*

According to the Somera and Monitera, the number of the tweets increased by 233% during and after the coup attempt. Between July 15 and July 17, more than 34M tweets were generated, which reached about 15B impressions. On July 15, 6804329 and on July 16, 18666642 tweets were generated. During the coup attempt, between 21:00 on July 15 and 07:00 on July 16, the most popular hashtags were #HulisiAkar (11 Hours 48 Minutes), #NoCoupInTurkey (8 Hours 10 Minutes), and #DarbeyeHayır (NoCoup) (7 Hours 50 minutes). The following day, on July 17, 9347358, on July 18, 8163389 and on July 19, 753392 tweets were tweeted. Collective resistance against the coup attempt was obvious from the hashtags used. Accordingly, the most used hashtags were #DarbeyeHayır (NoCoup; n=6333), #AskerimeDokunma (DontTouchSoldiers; n=5573),

#NoCoupInTurkey (n=5551), #DemokrasiBayramı (DemocracyFestival; n=5235), #MilletTarihYazıyor (TheNationWritesItsHistory; n=4527), #DarbecileriYargılaErlereDokunma (JudgePlottersDontTouchPrivates; n=4426), #AskerimeSevgimSonsuz (MyLoveForSoldiersIsEternal; n=4423), and #VatanBirBayrakBir (OneCountryOneFlag; n=4380).

Purpose of the Research

Based on above discussions, this empirical study focuses on activity on a popular SNS, Twitter, which is used for microblogging, during the first 24 hours of the July 15 failed coup attempt. The main purpose of this research is to identify and map community structure and discourse on online social networks that emerged during the failed coup attempt. In this regard, the research intends to seek answers to the following research questions:

- What was the network pattern on online social networks during the July 15 failed coup attempt?
- How did the discourse emerge on online social networks?

In these contexts, the study investigates network relations, community formation and interaction patterns, and then examines the discourse, which determined the destiny of the failed coup attempt.

Methodology

Research Method

In this study, both quantitative and qualitative data was used. Based on data collection and the analysis sequence, an explanatory sequential mixed method design was employed (Creswell, 2004). In the first strand of the study, Social Network Analysis (SNA) was used to analyze numeric quantitative (network metrics) and visual qualitative data (sociograms/network graphs). In the second, discourse analysis was used to analyze textual qualitative data.

In the first strand, SNA was used to analyze the network structure of two hashtags: #Ankara and #DarbeyeHayır. SNA is a methodology that offers powerful ways to map, summarize and visualize networks, as well

as identify key nodes that occupy strategic locations and positions in the network (Hansen, Shneiderman and Smith 2010). Based on global and local metrics, networks can be visualized through sociograms (network graphs) in which nodes are represented as points and ties are represented as lines. In sociograms, a node can be a living or non-living entity. The interactions, relationships, or links among these nodes, define the ties. In this sense, SNA offers a kind of x-ray image of the organizational structure of a community, in order to discover patterns, trends, clusters, and outliers (Hansen, Shneiderman and Smith 2010).

In the second strand of the research, by considering that “the social world is a system of symbolic exchanges,” and “social action is an act of communication” (Bourdieu 1977: 646), the researchers applied discourse analysis (Partington 2006) to analyze the viewpoints, perspectives and aims hidden in the textual data (Van Dijk 1993). After identifying the main themes in the discourses, significant quotes were provided for each discourse. Using significant quotes is a technique (Orcher 2005) used for portraying the participants’ perspectives (Yin 2010, Creswell 2012) by using the participants’ actual words, along with their account and understanding (Schreiber and Asner-Self), to support interpretations (Krippendorff 2004), or increase reliability and validity of the qualitative research findings.

Data Collection, Sampling, and Analysis Procedures

The data used in this research was collected in real time during the first 24 hours of the July 15 coup attempt by using NodeXL software, which allows users to download directly and import a variety of network data. To do this, the Top Trending (TT) topics that were related to the July 15 coup attempt in a social networking site (SNS), that is Twitter, were identified and tweets were collected for sampling.

The sample for this research consists of the tweets collected during the failed coup attempt. On the night of July 15, two distinct hashtags became Trending Topic: #DarbeyeHayır and #Ankara. The first hashtag #Ankara, which was collected on July 15, 2016, consists of 2968 tweets (edges)

created by 2919 individuals (nodes). The second hashtag #DarbeyeHayır, which was collected on July 16, 2016, consist of 2366 tweets created by 2219 individuals. The first hashtag #Ankara has a symbolic meaning, which refers to capital of the Turkey and represents the Turkish Government. The second hashtag, #DarbeyeHayır, means #NoCoup in English; this clearly represents the general perception for the events that happened that night.

For the social network analysis of sampled data, local and global metrics that were calculated through algorithms provided by NodeXL software were used. For discourse analysis, NVivo software which is a powerful software to organize, analyze and find insights in qualitative data was used.

Strengths and Limitations

This study provides measurable data collected from online social networks during the failed coup attempt. In this regard, the findings represent a snapshot of what really happened during and just after the coup attempt, based on empirical evidence. Nevertheless, in addition to the strengths of the study, it should be noted that there were other significant hashtags used during the failed coup attempt, which are the limitation of the study.

Ethical Considerations

The data of the research includes sensitive information. In this context, the researchers followed AOIR's (2012) Ethical Decision-Making and Internet Research Report to analyze the research findings. Even though the data was collected from the public domain, after a critical investigation, the data originated from individuals were anonymized (individual names were omitted) and only those names belonging to organizations or institutions were explicitly used.

Findings and Discussion

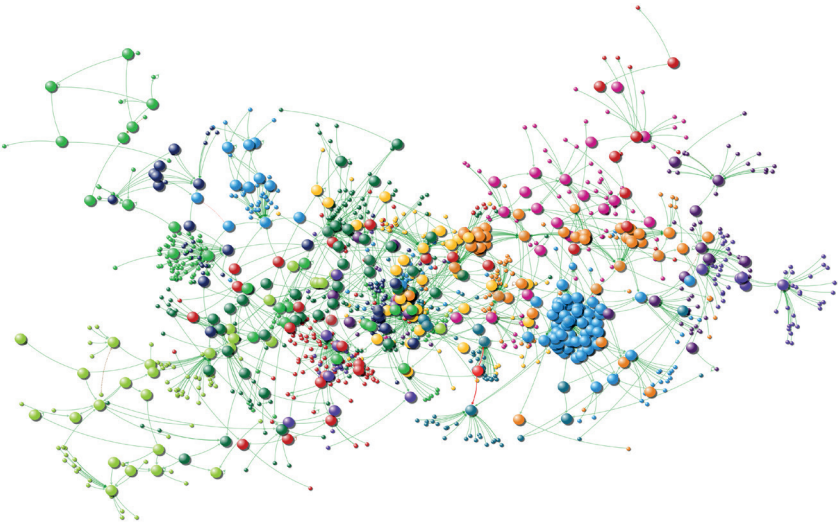
First strand: social network analysis

For the purposes of the study, network metrics were calculated for the two identified hashtags. The network metrics for the first hashtag, #Ankara, were calculated to obtain a quantitative insight.

Table 1. *Network Metrics for #Ankara*

Graph Metric	Value
Graph Type	Directed
Vertices	2919
Unique Edges	2839
Edges With Duplicates	129
Total Edges	2968
Self-Loops	724
Reciprocated Vertex Pair Ratio	0.000453104
Reciprocated Edge Ratio	0.000905797
Maximum Geodesic Distance (Diameter)	33
Average Geodesic Distance	9.3674
Graph Density	0.000259227
Modularity	0.824653

Then two sociograms, that is to say networks graphs were created for #Ankara. The first network graph was developed using the Harel-Koren Fast Multiscale layout algorithm (Harel and Koren 2001) (Figure 5). The Harel-Koren Fast Multiscale layout algorithm is a force directed graph drawing approach, which is used to find the multi-scale representation of a graph and to devise a locally aesthetic layout.

Figure 5. *The network graph for #Ankara*

Following that analysis, the nodes in the network graph for #Ankara were grouped by cluster, using the Clauset-Newman-Moore cluster algorithm (Figure 6) (Clauset, Newman and Moore 2004, Clauset, Moore and Newman 2008). The Clauset-Newman-Moore cluster algorithm is a probabilistic model of hierarchical clustering for complex networks. In this study, this algorithm was used to detect community structure and extract meaningful communities from the #Ankara network.

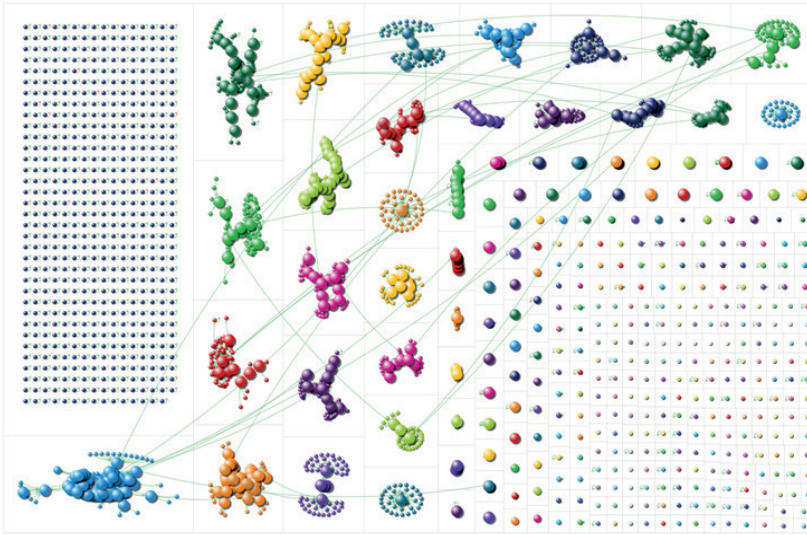

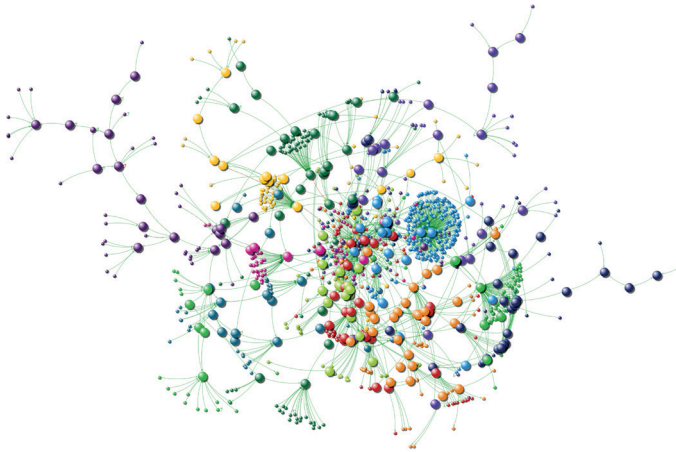
Figure 6. *The clustered network graph for #Ankara*

Similar to the analysis and visualization techniques applied for the #Ankara hashtag, the same procedure was followed for the second hashtag, #DarbeyeHayır. Accordingly, network metrics for #DarbeyeHayır were calculated (Table 2).

Table 2. *Network Metrics for #DarbeyeHayır*

Graph Metric	Value
Graph Type	Directed
Vertices	2219
Unique Edges	2214
Edges With Duplicates	152
Total Edges	2366
Self-Loops	492
Reciprocated Vertex Pair Ratio	0
Reciprocated Edge Ratio	0
Maximum Geodesic Distance (Diameter)	21
Average Geodesic Distance	6.449089
Graph Density	0.000370194
Modularity	0.788492

Based on network metrics, a network graph for #DarbeyeHayır was prepared using the Harel-Koren Fast Multiscale layout algorithm to better understand the network visualization (Figure 7) (Harel and Koren 2001).

Figure 7. *The network graph for #DarbeyeHayır*

After this analysis, the nodes in the network graph for #DarbeyeHayır were grouped by cluster, using the Clauset-Newman-Moore cluster algorithm (Clauset, Newman and Moore 2004, Clauset, Moore and Newman 2008) (Figure 8). In doing this, the aim was to interpret and visualize how the network structure was formed.

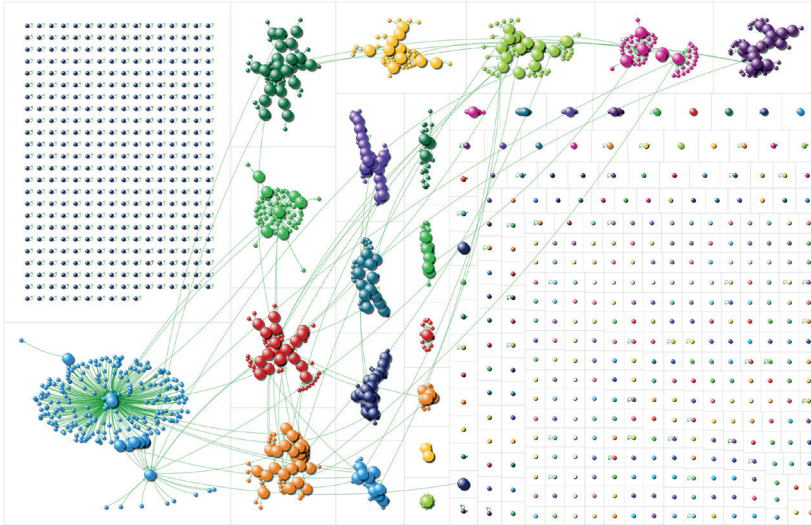

Figure 8. *The clustered network graph for #DarbeyeHayır*

This study reveals some interesting findings. First of all, SNA identifies some facts about the structure of the network organization. Accordingly, the network with the #Ankara hashtag comprises 2919 nodes and 2968 edges (Table 1), while the network with #DarbeyeHayır hashtag comprises 2219 nodes and 2366 edges (Table 2).

According to the Milgram Experiment (Milgram 1967), the six degrees, or steps, mean that even in large networks where most people are not directly connected, people can be reached from every other person through a small number of steps. In theory, it is estimated as six, which could be considered as the threshold for this research. When analyzed it can be seen that maximum geodesic distance was 33 and the average geodesic distance was 9.3674 for the #Ankara hashtag. On the other hand, the maximum geodesic distance was 21 and the average geodesic distance was 6.449089 for the #DarbeyeHayır hashtag. Both values are far beyond of the average threshold of 6. This data demonstrates that both networks are highly distributed, thus representing a great diversity of people. Other network metrics support this pattern. Graph Density, which varies between 0 and 1, was calculated as 0.000259227 for #Ankara and 0.000370194 for

#DarbeyeHayır, which indicates that interaction within the network was very low. In line with these findings, modularity, which demonstrates the degree to which a system's components may be separated and recombined, was calculated as 0.824653 for #Ankara and 0.788492 for #DarbeyeHayır, indicating that both networks had distributed, separated clusters. In support of the above explanations, Figure 4 and Figure 6 demonstrate that nodes are distributed across the network, and Figure 5 and Figure 7 demonstrate that neither network is densely clustered. These findings are important in terms of demonstrating a collective discourse in networks that are remarkably separate. Accordingly, even though people that are separated and come from different backgrounds, they have a common discourse against to the failed coup attempt and they reacted in the same way even though they are not densely connected to each other.

Following these analyses, the findings were interpreted to identify network structure. Smith, Rainie, Shneiderman and Himelboim (2014) identified six different conversational archetypes: the divided-polarized crowd, the unified-tight crowd, fragmented-brand clusters, clustered-community clusters, the in-hub and spoke-broadcast network, and out-hub and spoke-support network. Each type describes a specific conversation network and provides an explanation of how they are shaped by the topic being discussed and how people drive the conversation. Accordingly, the hashtags, #Ankara and #DarbeyeHayır, demonstrate the *community clusters pattern* (Figure 5 and 7). This type of community pattern is created around global news events and popular topics (Rainie 2014). Community Clusters usually have large numbers of disconnected contributors who mention the topic but do not link to one another and subgroups that have heavier levels of interconnection (Smith *et al.*, 2014). The SNA data clearly demonstrates that diverse individuals reacted to the same reaction and that this prevented the plotters from creating perception management, losing the coup attempt on online social networks. In addition, it could be said that the hashtags served as a kind of *social glue*, around which people with the same perception gathered and demonstrated a collective discourse.

Second strand: discourse analysis

This section of the study categorizes tweets based on two hashtags and presents examples from general discourses that emerged during the failed coup attempt.

#Ankara

When analyzed, it could be seen that #Ankara was used as a generic hashtag by a variety of users. In addition to tweets in Turkish, there were a great many in other languages too. First of all, as a word that refers to capital of the Turkey, many international news agencies used the hashtag to address their global audiences. As shown in the examples given in the following sections, the second group to use the hashtag comprised those who mobilized against the coup attempt.

The tweets from the international news agencies articulated a neutral discourse by reporting ongoing events during the first hours of the coup attempt. They reported the political leaders' expressions as quotes.

- #BREAKING 2 bridges closed by mil police in #Istanbul, tanks on highways, reports of jets flying low in #Ankara.
- #BREAKING: Gunshots heard in #Turkey capital of #Ankara as military jets & helicopters were seen flying overhead say witnesses in #Istanbul
- Settling on the term “uprising,” #Turkey’s PM Yıldırım says that those behind military maneuvers “will pay the highest price...”

In addition to the tweets from news agencies, it was seen that government institutions also used Twitter as a communication medium. Many individuals retweeted these calls to spread the word (see original tweets in Appendix 1A).

- In #Ankara, the police department calls all personnel for duty.

Other tweets were about heroic discourses, call for resistance, or hatred for the plotters. Some of the heroic discourses appeared as in the following example (see original tweets in Appendix 1B):

- May God help us. I owe a life for my homeland. I can sacrifice my life for my homeland. #Ankara

The tweets that contains discourses are about resistance were highlighting unifying as one, against the plotters and reacting to them at their best (see original tweets in Appendix 1C).

- Turkey give a shout against coup plotters! #Ankara
- Call for our soldiers! Shoot your commanders who attempted the coup! #Ankara
- This not the old Turkey! You will not succeed! #Ankara

Hatred appeared in the form of demands for the punishment for plotters, supporters and other individuals who were involved in the failed coup attempt (see original tweets in Appendix 1D).

- Whoever gave orders for this coup attempt or complied with orders and whoever was involved should be HANGED!!! #Ankara Bosphorus Bridge
- There is no prison sentence this time. Shoot them at site. Those who act viciously should be knocked down right now!!! #Ankara

#DarbeyeHayır (#NoCoup)

In contrast to the first hashtag, the second hashtag, #DarbeyeHayır, demonstrates a harsher discourse against the July 15 failed coup attempt. Ultimately, the collective discourses in this hashtag emphasize unity, resistance, patriotism, and anger towards the plotters.

In this hashtag, the first set of tweets was about unity. It was seen that Turkish citizens united against the failed coup attempt, leaving behind all personal identities and demonstrating a collective identity (see original tweets in Appendix 1E).

- We stand by civil government against those who target the public with its own guns. We will not go back... #NoCoup
- I am Turkey! I didn't surrender my homeland to the united world and I will not surrender to its servants. #NoCoup
- Today is the day for unity, today is the day for resurrection, today is the day for the enlightenment, today is the day for existence,

today is the day for independence. #NoCoup

- You should learn that: The more you act sneakily, the more we will interlock. #NoCoup

The second set of tweets was about resistance. The collective discourse showed a call for resistance. In addition to general tweets to resist to the plotters, it was also interesting to see that people were tweeting about exact locations, which would be critical in terms of the resistance. Finally, some of the tweets were calling for resistance by picturing a future if the plotters were successful, which would be important to raise awareness for those who were being less active against the failed coup attempt (see original tweets in Appendix 1F).

- #NoCoup. [go] to the squares, squares, squares
- Threat Continues!!! Do not leave the streets and squares... The plotters are still in Department of Chief of Staff headquarter building... #NoCoup
- If you go inside now, you cannot go outside anymore! #NoCoup

The number of heroic, patriotic tweets was also salient. Accordingly, the collective discourse perceived unity, resistance and other actions against the plotters as an epic written on the streets and squares by standing against the tanks, jets and helicopters targeting civilians with their bombs and bullets (see original tweets in Appendix 1G).

- And history writes how a nation stopped the coup attempt by resisting tanks! #NoCoup
- The response of this nation hasn't changed for those who betrayed, who came to invade since 1919: "As they have come, so they will go" #NoCoup
- Sovereignty unconditionally belongs to the nation #NoCoup
- They used to silence calls to prayer with coups! Now public silence coup attempts with calls to prayer!! #NoCoup
- If we didn't dare to die today, we would die everyday tomorrow. This nation has not accepted to live in captivity throughout the history... #NoCoup

Similar to the discourse with the first hashtag, #Ankara, the discourse with #DarbeyeHayır, showed a strong anger for the plotters, and demands for their severe punishment (see original tweets in Appendix 1H).

- #NoCoup, Yes for execution! We want their heads!
- #NoCoup, Whoever attempted to coup should be exiled from this country! Traitors should look for a new country for themselves!
- In a country where the parliament was hit; it is not the penal law that is applicable, but law of war. Execution is fair in a war.
#NoCoup

Finally, some tweets that were created following the early hours of the failed coup attempt demonstrate that the public believed from the very beginning that the plotters would fail. This might be the reason why the collective discourse became viral and triggered a chain of events that encouraged Turkish citizens to stand as one, resist and fight against the plotters (see original tweets in Appendix 1I).

- How great you are, glorious nation! Coup attempt has been parried by the nation. #15July2016 #NoCoup
- It was the longest night for Turkey. Calls for prayer were not silenced flags were not lowered. May Allah not leave this nation without call for prayer, flag and homeland... #NoCoup
- This nation showed the most glorious resistance and uprising against the most treacherous attack of the history of Republic!
#NoCoup
- The nation claimed its flag, country, willpower and said #NoCoup

According to the discourse analysis, the two hashtags were used for different purposes. The first hashtag #Ankara was generally used by both news agencies and individuals while the second hashtag #DarbeyeHayır was used mostly by individuals.

Furthermore, the findings related to the collective discourse demonstrate that the #Ankara hashtag was used to broadcast the failed coup attempt by news agencies and citizens. This hashtag also contained tweets that included patriotic discourses in addition to tweets calling for resistance and tweets

showing anger and hatred towards the plotters.

Endorsing the findings of this study, Unver and Alassaad (2016) reported that social media did play a significant role in mobilization against the July 15 failed coup attempt. In line with this conclusion, Esen and Gumuscu (2017) highlighted that, by supporting elected government, social media played a critical role during the failed coup attempt. They further indicated that, in the absence of reliable media coverage, social media was used to rally and mobilize the crowds against the plotters. Similarly, Devran and Özcan (2016) reported that, while the plotters used specially encrypted software to communicate with each other, they ignored the power of new media, which resulted in the acceleration of their failure. As revealed in the research findings, the reaction of Turkish citizens was fast and forthright, and the collective discourse from diverse layers of society was in favor of democracy. Devran and Özcan also stated that civil society used social media effectively and efficiently, which changed the course of action for the failed coup attempt.

The findings of this study further confirm those of Melek and Toker (2017), who reported that Turkish newspapers with differing ideologies mostly adopted discourses that dealt with democracy, terrorism (coup attempt) and patriotism. Similar to social media, the mass media also perceived the failed coup attempt as a great threat to democracy in Turkey. Likewise, Şeker and Nisan (2017) indicated that Turkish newspapers adopted a common discourse in which national unity and solidarity themes were emphasized. Saf (2017) examined the President and Prime Minister's speeches and the President's speech that was broadcast live on CNN Turk and found that the discourses were structured within the framework of discrediting their rivals, democracy, charging with traitor and terrorism, rule of law, attractiveness of fear, unity and solidarity and punishment themes. Supporting these suggestions, Yılmaz, Yılmaz and Erbay (2016) indicated that the media in Turkey stood against the coup in its publications and undertook an important intermediary role in mobilizing the crowds. The above findings confirm the idea that Twitter supports the distributed conversation among the participants and that journalism, in this era of social media, has become a conversation (Gillmor, 2004) in the context of major events, in which such conversations involve a host of interested parties (Lotan, Graeff,

Ananny, Gaffney and Pearce, 2011). Overall, the July 15 failed coup attempt demonstrated “the victory of the digital age over an analog coup” with anti-coup messaging, and mobilization of the masses, which resisted the failed coup attempt (Cagaptay & Jeffrey 2016: para. 3).

Conclusion

In conclusion, in the first strand, the findings identified through social network analysis indicate that individuals who gathered around Twitter hashtags demonstrated a community cluster pattern which is generally seen for global news events and popular topics and includes large numbers of disconnected contributors who mention the topic, but do not link to one another and subgroups. This finding showed that even though the individuals in the July 15 network come from different layers of community, they had a common discourse, and thus reacted and unified against to the plotters. These individuals used specific hashtags to communicate with each other and act together during the coup attempt. For discourse analysis in the second strand, the research benefited from these hashtags and the textual data in two hashtags, #Ankara and #NoCoup, were analyzed. As a result, it was seen that both #Ankara and #NoCoup was used for heroic and patriotic discourses, call for resistance and unity, and anger and hatred for the plotters.

In all, the July 15 failed coup attempt was an excellent example of showing the power of new media in general and social media in particular. It was seen that that in contrast to other examples of unconventional warfare, in which social media was used to change government; in this case, social media was used to protect democracy and to organize the masses to stand as a one against the plotters.

Mass communications has been transformed and gone through a paradigm shift that has resulted in its emergence as a powerful tool. As has been witnessed in many previous cases, it can be used as a sword and a shield either to end or defend democracy. Who controls it determines how it is used. Based on the impressions given by the data examined in this research, citizens, political and social leaders used social media effectively and did not let the plotters use it for perception management, manipulation and the misdirection of the masses.

Based on findings of this research and impressions gained examined tweets, the following suggestions can be considered for future research directions. First of all, it was seen that the tweets in Turkish had a specific discourse, which was against to the failed coup attempt. However, further research that focuses on the discourse of tweets in English might yield interesting research findings. Such a future study would be helpful to understand how outsiders perceived the July 15 coup attempt. Secondly, findings of a follow-up research that focuses on discourse in mass media in local and global scales would be complementary to this study. Finally, as claimed in literature and apparent in the findings of this research, the social media is kind of unconventional warfare in digital age. In this regard, research on developing strategies for the use and control of the social media in the time of crisis would be very critical for the elected governments to sustain their existence and prevent masses not to be manipulated by unknown sources.

References

- The Association of Internet Researchers: AoIR (2012). "Ethical decision-making and Internet research 2.0: Recommendations from the AoIR ethics working committee". Retrieved from <http://aoir.org/reports/ethics2.pdf> (Accessed: 01.06.2017).
- Aslan, Ömer and Hakan Kiyici (2017). "American Policy and Proliferation of Media as Causes of a New Type of Coup after the Cold War? Evidence from Turkey". *Middle East Critique*: 1-17.
- Bourdieu, Pierre (1977). "The economics of linguistic exchanges". *Information (International Social Science Council)* 16 (6): 645-668.
- Cagaptay, Soner and James F. Jeffrey (2016, July). "Inside Turkey's Failed Coup: What Happened? Why? What Next?". The Washington Institute. Retrieved from <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/inside-turkeys-failed-coup-what-happened-why-what-next> (Accessed: 01.06.2017).
- Castells, Manuel (2009). *Communication Power*. New York: Oxford University Press.
- Chiluwa, Innocent (2012). "Social media networks and the discourse of resistance: A sociolinguistic CDA of Biafra online discourses". *Discourse & Society* 23(3): 217-244.
- Clauset, Aaron, Cristopher Moore and Mark EJ Newman (2008). "Hierarchical structure and the prediction of missing links in networks". *Nature*

453(7191): 98-101.

- Clauset, Aaron, Mark EJ Newman, and Cristopher Moore (2004). "Finding community structure in very large networks". *Physical Review E* 70 (6): 066111.
- Comminos, Alex (2011). *Twitter revolutions and cyber crackdowns: User-generated content and social networking in the Arab spring and beyond*. Association for Progressive Communication (APC).
- Creswell, John W. (2004). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. London: Pearson.
- Creswell, John W. (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. California: Sage.
- Dalay, Galip (2016). *The 15th Failed Coup Attempt in Turkey: Structural Roots*. Al Jazeera Centre for Studies.
- DeLuca, Kevin M., Sean Lawson and Ye Sun (2012). "Occupy Wall Street on the public screens of social media: The many framings of the birth of a protest movement". *Communication, Culture & Critique* 5(4): 483-509.
- Devran, Yusuf, and Ömer Faruk Özcan (2016). "15 Temmuz Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı". *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology* 7(25). Retrieved from http://www.ajit-e.org/?menu=pages&p=details_of_article&cid=239 (Accessed: 01.06.2017).
- Esen, Berk, and Sebnem Gumuscu (2017). "Turkey: How the Coup Failed". *Journal of Democracy* 28 (1): 59-73.
- Gillmor, Dan (2004). *We the media*. Sebastapol, CA: O'Reilly Media.
- Haklı, Salih Zeki (2016). "The Rethinking of the July 15 Coup Attempt on Bureaucratic Communitarianism in Turkey". *bilig* 79: 89-106.
- Hansen, Derek, Ben Shneiderman, and Marc A. Smith (2010). *Analyzing social media networks with NodeXL: Insights from a connected world*. Morgan Kaufmann.
- İçener, Erhan (2016). "Turkey-EU Relations after the Failed July 15 Coup Attempt". *bilig* 79: 69-87.
- Kılıç, Şükrü Oktay (2016, Temmuz 19). "Sosyal medya nasıl darbeye direnişin aracı oldu?". Al Jazeera Türk. Retrieved from <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sosyal-medya-nasil-darbeye-direnisin-araci-oldu> (Accessed: 01.06.2017).
- Koren, David, and Yehuda Harel (2001). "A Fast Multi-Scale Method for Drawing Large Graphs". In *Graph Drawing: 8th International Symposium*. GD 2000. Colonial Williamsburg, VA, USA, September 20-23. 2000. Proceedings (No. 1984, p. 183). Springer Science & Business Media.

- Krippendorff, Klaus (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage.
- Lindgren, Simon (2013). "The potential and limitations of Twitter activism: Mapping the 2011 Libyan Uprising. tripleC: Communication, Capitalism & Critique". *Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society* 11(1): 207-220.
- Lotan, Gilad, Erhardt Graeff, Mike Ananny, Devin Gaffney and Ian Pearce (2011). "The Arab Spring| the revolutions were tweeted: Information flows during the 2011 Tunisian and Egyptian revolutions". *International journal of communication* 5: 1375-1406.
- Melek, Gizem, and Huriye Toker (2017). "Şiddet, demokrasi ve terör bağlamında ana akım medyanın analizi: 15 temmuz darbe girişimi". *Erciyes İletişim Dergisi* 5(1): 222-234.
- Milan, Francesco F (2016). "Turkey: What Hides Behind a Failed Coup Attempt". *The RUSI Journal* 161(4): 28-32.
- Milgram, Stanley (1967). "The small world problem". *Psychology Today* 2(1): 60-67.
- Nisan, Fatma, and N. Tülay Şeker (2017). "Demokrasiyi Sekteye Uğratan Darbe Haberlerinin Çerçevesi: 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Örneği". *TRT Akademi* 2(3): 68-96.
- Önder, Murat and Hazan Güler (2017). "The coup? Depends on who does: Perception of western media on coup attempt of July 15th 2016 in Turkey". *ICPESS 2017-Sarajevo Bosnia Herzegovina*.
- Orcher, Lawrence T. (2005). *Conducting research: Social and behavioral science methods*. Glendale, CA: Pyrczak.
- Partington, Alan (2006). "Metaphors, motifs and similes across discourse types: Corpus-Assisted Discourse Studies (CADS) at work". *Corpusbased approaches to metaphor and metonymy*. Eds. Anatol Stefanowitsch and Stefan Th. Gries. Berlin: Mouton de Gruyter. 267-304.
- Passini, Stefano (2012). "The facebook and Twitter revolutions: Active participation in the 21st century". *Human Affairs* 22(3): 301-312.
- Petry, Joshua W (2015). *Let the Revolution Begin, 140 Characters at a Time: Social Media and Unconventional Warfare*. Air University Maxwell Air Force Base United States.
- Purtaş, Fırat (2005). "Ukrayna'da Turuncu Devrim". *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 6: 157-178.
- Rainie, Lee (2014). *The six types of Twitter conversations*. Retrieved from <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/02/20/the-six-types-of-twitter-conversations/> (Accessed: 01.06.2017).
- Schreiber, James B. and Kimberly Asner-Self (2010). *Educational research*. New

- Jersey: Wiley Global Education.
- Smith, Marc A., Lee Rainie, Ben Shneiderman and Itai Himelboim (2014). *Mapping Twitter Topic Networks: From Polarized Crowds to Community Clusters*. Retrieved from <http://www.pewinternet.org/2014/02/20/mapping-twitter-topic-networks-from-polarized-crowds-to-community-clusters/> (Accessed: 01.06.2017).
- Theocharis, Yannis, Will Lowe, Jan W. van Deth and Gema García-Albacete (2015). "Using Twitter to mobilize protest action: online mobilization patterns and action repertoires in the Occupy Wall Street, Indignados, and Aganaktismenoi movements". *Information, Communication & Society* 18(2): 202-220.
- Unver, H. Akin and Hassan Alassaad (2016). "How Turks Mobilized Against the Coup". *Foreign Affairs*. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-09-14/how-turks-mobilized-against-coup> (Accessed: 01.06.2017).
- Van Dijk, Teun A. (1993). "Principles of critical discourse analysis". *Discourse and Society* 4(2): 249-283.
- Yayla, Atilla (2016). "July 15: The Glorious Resistance of Turkish Democracy". *Insight Turkey* 18(3): 83-117.
- Yayla, Atilla (2016). "On Turkey's Classical Revolution of July 15". *Bilig* (79): 159-172.
- Yılmaz, Yasemin Gülşen, Süleyman Hakan Yılmaz and Muhammet Erbay (2016). "The Analyses of July 15 Coup Attempt through the Turkish Press". *World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering* 10(12): 3743-3748.
- Yin, Robert K. (2010). *Qualitative research from start to finish*. New York: Guilford Press.

Appendix 1

1A

- #Ankara'da Emniyet Müdürlüğü, tüm personeli göreve çağırıyor.
-

1B

- Allah yardımcımız olsun. Bu vatana bir can borcum var. Vatanım için canımı seve seve veririm #Ankara
-

1C

- Darbecilere karşı ses ver Türkiye! #Ankara
 - Askerlerimize çağır! Darbeye teşebbüs eden komutanlarınızı vurun! #Ankara
 - Eski Türkiye değiliz! Başaramayacaksınız! #Ankara
-

1D

- Bu darbe girişiminde emir veren, emre uyan zerre kadar müdahili olan kim varsa asılsın!!! #Ankara Boğaziçi Köprüsü
 - Bu sefer hapis falan yok direk VUR. Bu ülkeye bu alçaklığı yapanlar anında vurularak indirilmeli. Hemen.!!! #Ankara
-

1E

- Milletin silahlarını millete doğrultan teröristlerin karşısında dimdik ayakta, sivil yönetimin yanındayız. Geriye gitmeyeceğiz... #DarbeyeHayır
 - Ben Türkiyeyim! Karşımda birleşen Dünya'ya bu Vatanı teslim etmedim, uşaklarına da etmeyeceğim. #DarbeyeHayır
 - Bugün Birlik günüdür, Bugün Diriliş Günüdür, Bugün Aydınlanma günüdür, Bugün Varoluş Günüdür, Bugün Kurtuluş Günüdür. #DarbeyeHayır
 - Ve Şunu öğrenin; Siz Hain oyunlarınızı oynadıkça, biz birbirimize daha çok kenetleneceğiz. #DarbeyeHayır
-

1F

- #DarbeyeHayır meydanlara, meydanlara, meydanlara
 - Tehlike henüz sona ermedi !!! Sokakları ve meydanları boş bırakmayın... Darbeciler hala Genelkurmay Karargahı binasında... #DarbeyeHayır
 - Eve girersen sokağa çıkamazsın! #DarbeyeHayır
-

1G

- Ve Tarih; Bir milletin tanklara karşı direnerek darbeyi önlediğini yazdı! #DarbeyeHayır
 - Bu halkın işgale gelene, ihanet edene cevabı 1919'dan beri hiç değişmedi: "Geldikleri gibi giderler." #DarbeyeHayır
 - Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir #DarbeyeHayır
 - Bir Zamanlar Darbelerle Ezanları sustururlardı! Şimdi Halk Ezanlarla Darbeleri susturuyor! #DarbeyeHayır
 - Eğer bugün ölümü göze almasaydık yarın her gün ölecektik. Bu millet esaret altında yaşamayı tarih boyunca kabul etmemiştir... #DarbeyeHayır
-

1H

- #DarbeyeHayır idama Evet! Bize bunu yaşatanların kellesini istiyoruz!
 - #DarbeyeHayır Kim darbe girişiminde bulunduysa, bu memleketten ihraç edilsin! Hainler kendine vatan arasın!
 - Meclisin vurulduğu ülkede ceza kanunu değil, savaş hukuku geçerlidir. Savaşta idam serbesttir. #DarbeyeHayır
-

1I

- Ne Büyüksün Aziz Millet. Darbe Girişimi Halk Tarafından Bertaraf Edilmiştir... #15Temmuz2016 #darbeyehayır
 - Türkiye için en uzun gece idi. Ezanlar susmadı, bayraklar inmedi. Allah bu milleti ezansız, bayraksız ve vatansız bırakmasın... #DarbeyeHayır
 - Cumhuriyet tarihinin en hain saldırısına, en şanlı direnişi ve başkaldırısı gösterdi bu millet! #DarbeyeHayır
 - Millet Bayrağına, Devletine, İradesine sahip çıktı ve #DarbeyeHayır dedi.
-

15 Temmuz Darbe Girişimine yönelik Sosyal Ağ Analizi: Sosyal Direniş, Ağ Örüntüleri ve Kolektif Söylem*

Köksal Büyük**
Aras Bozkurt***

Öz

15 Temmuz darbe girişimi birçok açıdan önemlidir ve sosyal direniş, toplumun yapılanması ve ağ örüntüleri, kolektif söylem, algı yönetimi ve yeni medyanın gücü bağlamında birçok konuyu ilgilendirmektedir. Bu düşünceler ışığında bu çalışmanın genel amacı sosyal medya bakış açısıyla başarısız 15 Temmuz darbe girişimini incelemektir. Sosyal ağ analizi ve söylem analizinin kullanıldığı karma yöntem olarak desenlenmiş bu çalışma bulgularına göre toplumun farklı katmanları demokrasi yanlısı bir söylem sergilemiş ve çevrimiçi sosyal ağlar kitlelerin birbirleriyle iletişime geçtiği, darbe girişimcilerine karşı harekete geçtikleri, ayaklandıkları ve darbe girişimine karşı nasıl hissettiklerini ifade ettikleri bir ortam olarak kullanılmış, bu durum ise 15 Temmuz darbe girişiminin kaderini değiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler

15 Temmuz darbe girişimi, sosyal direniş, kolektif söylem, ağ örüntüleri, algı yönetimi, sosyal ağ analizi, söylem analizi.

* Geliş Tarihi: 07 Haziran 2017 – Kabul Tarihi: 20 Aralık 2018

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Büyük, Köksal ve Aras Bozkurt (2020). "A Social Network Analysis of the July 15 Coup Attempt: Social Resistance, Network Patterns, and Collective Discourse". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 1-28.

** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Eğitim Bölümü – Eskişehir/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2726-8854
koksalbuyuk@anadolu.edu.tr

*** Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Eğitim Bölümü – Eskişehir/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-4520-642X
arasbozkurt@anadolu.edu.tr

Анализ попытки государственного переворота 15 июля в социальных сетях: общественное сопротивление, сетевые модели и коллективный дискурс*

Кёксал Бюйюк**

Арас Бозкурт***

Аннотация

Многие аспекты неудачной попытки государственного переворота 15 июля были значительными и включали в себя социальное сопротивление, сплочение сообщества и сетевые модели, коллективный дискурс, управление восприятием и силу новых медиа. Исходя из этих представлений, основной целью данного исследования является изучение неудачной попытки государственного переворота 15 июля в контексте социальных сетей. В исследовании применен анализ социальных сетей и анализ дискурса. Исследование показало, что различные слои сообщества продемонстрировали коллективный дискурс в пользу демократии, и социальные сети в Интернете использовались в качестве пространства, где массы общались друг с другом, мобилизовывались, сплачивались против заговорщиков и выражали свои чувства; все это в конечном итоге изменило судьбу попытки государственного переворота 15 июля.

Ключевые слова

Попытка переворота 15 июля, социальное сопротивление, коллективный дискурс, сетевые модели, управление восприятием, анализ социальных сетей, анализ дискурса.

* Поступило в редакцию: 7 июня 2017 г. – Принято в номер: 20 декабря 2018 г.

Ссылка на статью:

Büyük, Köksal & Aras Bozkurt (2020). "A Social Network Analysis of the July 15 Coup Attempt: Social Resistance, Network Patterns, and Collective Discourse". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 1-28.

** Доц., д-р, Анатолийский университет, Факультет заочной подготовки, кафедра дистанционного образования – Эскишехир / Турция
ORCID ID: 0000-0002-2726-8854
koksalyuyuk@anadolu.edu.tr

*** Д-р, преподаватель, Анатолийский университет, Факультет заочной подготовки, кафедра дистанционного образования – Эскишехир / Турция
ORCID ID: 0000-0002-4520-642X
arasbozkurt@anadolu.edu.tr

Dede Korkut Kitabı'nda Söylem Belirleyiciler*

İsa Sarı**

Öz

Dede Korkut Kitabı üzerine dilcilik sahasında yapılan araştırmalar, çoğunlukla, daha önceki araştırmacılar tarafından yanlış okunduğu düşünülen sözcüklerin yorumlanması/düzeltilmesi veya müstensih hatalarının tespit edilmesi gibi metnin doğruya en yakın okunuşuna ve yeniden kurulmasına yönelik çalışmalara dayanmaktadır. Bu tür çalışmalar, eserin hatalardan arındırılmış ve kusursuzca en yakın şeklinin tasarlanması/kurulması için gereklidir. Ancak bu yapılırken eserle ilgili diğer düzeylerdeki çalışmaların geri plana itilmemesi, metin üzerinde çeşitli dil içi veya dil ötesi çalışmaların da gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu sayede, eserle ilişkili daha fazla ayrıntıya ulaşma imkânı doğacak ve metnin yazıldığı dönem, şartlar, metnin estetik/edebi değeri, ayrıca üst yapısıyla ilgili diğer pek çok husus daha iyi anlaşılacaktır.

Bu çalışmada, daha çok konuşma dilinin bir özelliği olarak şekillenip ortaya çıkan söylem belirleyiciler üzerinde durulduktan sonra, *Dede Korkut Kitabı*'nda dönemin konuşma dilinin izleri olarak yorumlanabilecek bazı söylem belirleyiciler ele alınıp değerlendirilecektir. Böylece, Dede Korkut metnine konuşma dili odağında yaklaşılacak ve eserin söylem çözümlemesi yönündeki çalışmalara katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut Kitabı, söylem belirleyici, konuşma dili, söylem çözümlemesi, boşluk doldurucu, söylem parçacığı.

* Geliş Tarihi: 19 Aralık 2017 – Kabul Tarihi: 20 Mart 2018

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Sarı, İsa (2020). "Dede Korkut Kitabı'nda Söylem Belirleyiciler". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 29-52.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Çorum/ Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-3766-1438

isasari@hitit.edu.tr

Giriş

Batı Türkçesinin, daha genel olarak Türkçenin, hem dil ve edebiyat açısından hem de geniş ölçekte etno-kültürel ve sosyolojik bakımdan en önemli yazılı metinleri arasında yer alan *Dede Korkut Kitabı*, ortaya çıkarıldığı tarihten itibaren yerli ve yabancı pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş, üzerine sayısız çalışmalar yapılmış, farklı dillere çevrilmiş, popüler edebiyata da nakledilerek hak ettiği ilgiyi büyük ölçüde görmüştür. Gerek sahip olduğu zengin, yer yer genelden farklılaşan söz varlığı, anlatım üslubu, gerek edebi-tarihi-kültürel değeri ve Oğuzların yaşayışına dair pek çok hususu barındırması dolayısıyla *Dede Korkut Kitabı*'na ulusal ve uluslararası Türkoloji düzeyinde özel bir değer ve önem atfedilmiş ve eser, farklı disiplinler kapsamında kendisinden faydalanılan önemli bir kaynak olma niteliği kazanmıştır.

Tam olarak nerede ve ne zaman yazıya geçirildiği bilinmeyen ve her biri farklı bir konu/olay etrafında şekillenmiş destansı anlatılardan oluşan *Dede Korkut Kitabı*'nda konuşma dilinin/gündelik dilin pek çok izine rastlamak mümkündür. Öyle ki seslenme edatlarından hitaplara, deyimlerden atasözlerine, yer yer günümüz için argo kabul edilen ifadelere kadar, daha çok konuşma dilinde görülen çeşitli dil unsurları ve kalıp ifadeler bu eserde kullanım alanı bulmakta ve bunların tamamı olayların, duyguların aktarımına akıcılık, samimiyet ve canlılık katmak gibi görevler üstlenerek anlatıların sürükleyiciliğini sağlamada birer araç olarak işlev görmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda konuşma dilinin sıkça yer aldığı ve metne büyük oranda yansıdığı araştırmacılarca genel kabul görmüştür. Bu hususta Cemiloğlu (2001: 30), eserde yer alan *şağın şolun Uruzuñ; anası oğlanuñ; bidevi atı oğlanuñ* gibi unsurlarının konumu değiştirilmiş isim tamlamalarının Eski Anadolu Türkçesinin bir özelliği olmayıp konuşma dilinin esere aksetmesi sonucu ortaya çıktığını ifade eder. Gökyay (2006: 13) ise, eserdeki 'gereksiz edebiyat süsü bulunmayan, kısa, yalın ifadelerle örülmüş, yapmacıksız, özentisiz üslup'un kaynağının konuşma dili olduğunu belirtir. Örneğin, konuşma dili temelli diyalogların nakledilmesi daha çok *aydur* ifadesi ile başlanan manzum parçalarda görülmekte, bu parçalarda konuşmalar kahramanların ağzından, olduğu gibi aktarılmaktadır (Ergin 2008: 31). Konuşma dilinden unsurlar barındıran bir eserde, konuşma dilinin doğal bir özelliği olarak ortaya çıkan söylem belirleyicilerin bulunması son derece olağandır. Dolayısıyla bu tür eserlerin söylem çözümlemesi/analizi

(discourse analysis) kapsamında da incelenmesi, farklı sonuç ve değerlendirmelere ulaşılması açısından yararlı olacaktır.

Bu çalışmada öncelikle *söylem*, *söylem analizi* ve *söylem belirleyici* kavramları genel olarak tanımlanıp açıklanacak, bu tanımlama ve açıklamalar etrafında *Dede Korkut Kitabı*'nda söylem belirleyici olarak değerlendirilebilecek unsurlara dair genel değerlendirmelerde bulunulacaktır. Söylem belirleyicilerinin karakteristik özellikleri çok genel bir bakış açısıyla verilecek; söylem belirleyicilerin sınıflandırılması, farklı teorik çerçeveleri veya alt türleri gibi detaylara inilmeyecektir. Metinden yapılacak alıntuların imla ve gösteriminde ilk baskısı 1958 yılında yapılan Ergin (2008) neşri temel alınacak ancak Tezcan ve Boeschoten (2001), Özçelik (2005), Kaçalın (2006), Gökyay (2007), Tulum ve Tulum (2016) ile de karşılaştırmalara gidilecek, ayrıca Tekin (2013), Tezcan (2001), Tulum (2003), Özçelik (2006), Sertkaya (2006) ve Balyemez (2012) tarafından ele alınan düzeltmelerin varsa ilgili kısımlarından faydalanma yoluyla söylem belirleyici olma özelliği taşıyan yapılar tespit edilecektir.

Söylem ve Söylem Analizi

Söylem belirleyici kavramının daha iyi anlaşılması için, öncelikle *söylem* ve ardından *söylem çözümlemesi* kavramlarının tanımlanması gereklidir. *Söylem* (discourse), genellikle, cümleden daha büyük ancak dilin toplumsal yönü, alıcı üzerindeki etkisi gibi açılardan bakıldığında sözcük, öbek veya cümle düzeyinde de olabilen, daha çok iletişim değeri, iletişimdeki etkileri yönüyle ele alınan dil yapılarını, diğer bir ifadeyle sözceleri tanımlamada kullanılan bir terimdir (Vardar 2002: 179, Paltridge 2006: 19, İmer vd. 2011: 227, Kerimoğlu 2014: 140). Ayrıca edimbilim, söylem dil bilgisi, metin dilbilim gibi kuram ve yaklaşımların da ortak paydasında yer alan söylem (Hirik 2017: 1957), bir bakıma dil-üstü ve dil-dışı yapıları da ilgilendirir, dil bilgisel birlik ve kuruluşlara bu açılardan yaklaşır.

Filoloji ve dilbilim araştırmalarında, özellikle son elli yılda, cümleden daha büyük yapılar ve bu yapıların alıcı (okuyucu/dinleyici) üzerindeki etkileri üzerine yapılan çalışmaların sayısında büyük bir artış gözlemlenmiştir. Önceleri dil bilgisinin geleneksel kalıplarının dışına yeterince çıkılmadığı için dil bilgisel kategoriler, cümleyi meydana getiren öbekler ve ögeler, biçimbilgisel kalıplar gibi daha çok cümle içerisi esas alınarak yapılan ve bu düzeyi aşamayan çalışmalar, artık söylem ve söylem analizi kavramlarının

yerleşmesiyle cümlelerin dışına çıkmaya başlamıştır. Böylece filoloji kapsamındaki sözdizimi araştırmalarında genellikle *cümle dışı unsur*, *ara söz* veya *ilave söz* gibi terimler içerisinde/etrafında tanımlanan bazı dil unsurlarına artık söylem kavramı etrafında yaklaşılmaya başlanmış, bu unsurların cümle ötesi görevlerinin olduğu fark edilir olmuştur. Bu sayede dilbilgisel çözümlerler sözcük ve cümle düzeyini aşarak yapı kavramını biçimbilgisel yapı ile sözdizimsel yapının bir seviye üzerine atlatmış; paragraf, metin, konuşma, hatta işaret dilindeki işaretler gibi daha büyük hacimli iletileri inceler hale gelmiştir (Johnstone 2008: 6). Bu da, söylem analizi gibi bir çalışma alanını ortaya çıkarmış ve bir metinde, bir konuşmada, bir diyalogda veya bir işaret dilinde, bağlamsal tabanda görünen/duyulan anlamın dışında 'kast edilen'in ne olduğunun araştırılmasına, metnin veya konuşmanın detaylarına inilmesine, diğer bir ifadeyle görünenin (duyulanın) ötesinde nelerin var olduğunun incelenmesine başlanmıştır. Bu hususta söylem analizi, genel olarak hem sözlü hem de yazılı dilin sosyal ve kültürel açılardan nasıl bir davranış sergilediğini, söylemlerin hangi kapsamda ve toplumsal hiyerarşide nasıl değerlendirilebileceğini ele almaya çalışmaktadır (Gee 2011: 10). Dahası, söylem analizi, İngiliz dilbilimci John Ruper Firth tarafından dile getirilen 'dilin ne olduğu ve nasıl işlediği hususunu daha iyi anlamamızı sağlayacak bir anahtar' vazifesi görmektedir (Coulthard 1985: 1). Söylem analizinin, toplumun ve toplum yaşantısının çeşitli yönlerinin tanığı/kanıtı olarak dile ve dil kullanımına yönelik daha yakından bir çalışma olduğu da vurgulanmıştır (Taylor 2013: 97).

Söylem analizi çalışmaları sonucunda ortaya çıkacak veriler, dille dolaylı olarak ilişkili bazı dil-dışı veya dil-ötesi hususlara yönelik çeşitli konularda çıkarımlar yapma noktasında da yarar sağlayabilir. Örneğin siyasal konuşmaların veya ilgili metinlerin çözümlenmesiyle, konuşmayı gerçekleştirenlerin veya metni yazarların esasında neyi, nasıl düşündükleri veya geçmişte söyledikleriyle şu anda söyledikleri arasında ne gibi tutarlılıklar/tutarsızlıklar görüldüğü, fikirlerindeki ve söylemlerindeki değişimler, kişilik özellikleri, olaylara bakış açıları, dil konusundaki bilgi birikimleri ve dili kullanma becerileri, eğitim seviyeleri, tercih ettikleri kelimelerin göz önünde tutulmasıyla dünya görüşleri gibi pek çok husus ortaya çıkarılabilir.¹ Öte yandan seçilmişler, reklamcılar, yorumcular, eleştirmenler, kamuoyu oluşturmak isteyenler gibi hitabetin ve retorik için önem arz ettiği kişiler de söylem çözümlemesi ile ilgilenmek durumundadır (Günay 2013: XII-XIII).

Türk filolojisi ve genel anlamda Türkoloji, gerek yazılı eserlerdeki konuşma diline ait hususlar gerek gündelik dildeki kullanımlar ve güncel eğilimler noktasında ilgili alanda yapılan çalışmalara yeterli ilgiyi gösterememiş, söylem analizi ve bilhassa söylem belirleyiciler konusunda son yıllara değin ülkemizde çok fazla çalışma yapılmamıştır (Türkçedeki söylem belirleyicilerle ilgili araştırmalardan bazıları için bk. Özbek 1998, Yılmaz 2004, Corcu 2006, Erdoğan 2013, Ruhi 2013). Türkçenin tarihi dönemlerine ve metinlerine yönelik tarihsel söylem analizi (historical discourse analysis) çalışmalarından bahsetmek ise mümkün değildir (tarihi Türk yazı dillerinin konuşulan biçimlerine yönelik bir çalışma için bk. Kartallıoğlu 2017). Ancak, söylem belirleyiciler gibi söylem analizinin çok küçük bir kesitinde yer alan birimler dahi inceleme konusu edildiğinde, Türkçenin tarihi dönemlerinde verilmiş eserlerin bu açıdan son derece zengin veriler sunacağı aşikârdır. Bu çalışmanın tarihsel veri kaynağını teşkil eden *Dede Korkut Kitabı*'nda da söylem belirleyicilerin ve söyleme yönelik diğer unsurların belirli kalıplar etrafında şekillendikleri, bunların işlevleri açısından incelenmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Söylem Belirleyiciler

Literatürde *söylem parçacığı* (discourse particle), *pragmatik* işaretleyici (pragmatic marker) gibi farklı terimlerle de karşılanan söylem belirleyiciler, genel itibarıyla edat (örn. *işte*), zarf (örn. *hani*), bağlaç (örn. *yani*), ünlem (örn. *vallaha*) gibi farklı sınıflara ait olabilen sözcüklerin veya bir kalıp ifade halini almış yapıların (örn. *efendime söyleyeyim*) oluşturduğu dilbilgisel araçlar olarak değerlendirilir (Schiffirin 1987, Fraser 1999, Maschler ve Schiffirin 2015). Söylem belirleyiciler, iletiye bir dereceye kadar kuvvetlendirme içeriği katma, mevcut anlamı farklı yönlerden vurgulama veya anlamı destekleme, bir hususa dikkat çekme, konuşmaya duygu değeri veya samimiyet katma gibi farklı dilsel/sosyal/duygusal işlevlere sahip olabilirler. Bunun yanı sıra konuşurun söyleme karşı tutumunu yansıtmaya gibi arka plan bilgilerini de içeren söylem belirleyicileri, hangi sözcük sınıfına ait olursa olsun, o sözcük sınıfının sözdizimsel işlevini yerine getirmeyebilir. Dolayısıyla söylem belirleyici olarak kullanılan yapılar, esas anlam içeriklerinin ve işlevlerinin yanı sıra pragmatik bir anlam/ifade yeteneği daha kazanmış olurlar ve işlevleri/içerikleri, doğrudan yer aldıkları bağlamla ilgilidir, o bağlama özeldir. Ayrıca sözdizimsel ve anlamsal düzeyin üstündedirler.

Örneğin *işte* gösterme edatı, söylem belirleyici olarak kullanıldığında bir boşluk doldurucu gibi davranabilir. Benzer olarak *gel gelelim* şeklinde bir kalıp ifade, söylem belirleyicisi olarak kullanıldığında, sahip olduğu esas morfo-sentaktik anlamsal içerikten daha çok iki konuyu veya iki farklı ifadeyi çeşitli anlamsal ilişkilerle (zıtlık, sonralık vs.) birbirine bağlayan, birleştirici ve bağlantı kurucu, aynı zamanda boşluk doldurucu bir rol üstlenir. Tek başlarına göndergesel anlam taşımayan bazı sözcükler (örn. *böyle, şöyle, öyle*) söylem içerisinde işlev kazanabilirler (Torun 2011: 267). *Doğrusu, açıkçası, doğruyu söylemek gerekirse* gibi aynı pragmatik işlev alanına sahip söylem belirleyiciler, sözün güvenilirliğini sağlama ve artırma görevi görebilirler.

Cümlelerin sözdizimsel yapısı dışında kalan, yüksek kullanım sıklığına sahip ve stilistik açıdan çeşitli değerlere sahip olabilen söylem belirleyiciler (Brinton 2015: 225), bir söz başlatıcısı veya önceki sözü devam ettirici/tamamlayıcı araçlar olarak işlev görebilirler:

- (1) **Peki** siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?
- (2) **Tabii** biz bunu bilmiyor değiliz.
- (3) **İşte** bilmiyorum ki ne yapacağız...

Söylem belirleyicileri, bir sözcüde genellikle seçimlidir. Diğer bir ifadeyle, sözdizimsel yapıdan söylem belirleyicinin çıkarılması, bağlı bulunduğu yapının dilbilgisel ve temel anlamsal yapısında herhangi bir değişikliğe sebep olmaz (Schourup 1999: 231). (4)'te, konuşma dilinde sıkça yer alan *yani* söylem belirleyicisi yüzey yapıya yansıtılmadan da anlam ve aktarım kesintisiz bir şekilde gerçekleşecektir.

- (4) Bunu benim söylememe gerek yok sanırım **yani!**

Ancak söylemin düzenlenişi ve pragmatik işlevlerin yerine getirilmesi hususunda önemli rollere sahiptirler (Baker ve Ellege 2011: 34). Zira (4)'te, sözün kesinliğini ve tutarlılığını vurgulama gibi psikolojik bir güdü sonucunda ortaya çıkan *yani* söylem belirleyicisi, alıcı üzerinde daha fazla etki bırakma ve kesinliği artırma gibi işlev görebilir.

Söylem belirleyiciler daha çok söz başında konumlanmaktadır. Ancak sözdizimsel yapının dışında olduklarından veya ona gevşek bir anlam ilişkisiyle bağlanmalarından dolayı, yerleşim esnekliğinde sahiptirler ve öbekler arasında herhangi bir konuma yerleştirilebilirler. Örneğin, *efendime söyleyeyim*

veya *inan* söylem belirleyicileri (5) ve (6)'da her biri ayrı bir öbek teşkil eden sözcükler arasında, ayrıca başta ve sonda konumlandırılabilirler. Ancak, yüklemden önce yer almaları genel bir eğilimleri sayılmaz.

(5) Onun için geleneksel sporların da kurumsal, profesyonel müsabakalarla **efendime söyleyeyim** lisanslaşmayla, kulüpleşmeyle bir yapılanmaya [...]

(6) Çok zor bunu **inan** anlatamam sana.

Çoğu söylem belirleyici, konuşmadaki boşlukları doldurma işlevi görebilir. Dolayısıyla, zihinde sözlerin planlanması, kuruluşu ve sıralanışı esnasında konuşucuya kısa bir süre vakit kazandırarak sessiz kalmasının veya imm, ıı gibi doğal boşluk doldurucuları kullanmasının önüne geçebilir: *doğrusu, hani, işte, yani, efendime söyleyeyim, siz söyleyin, ne diyordum ben* gibi. Yazımda, böylesi bir işleve ihtiyaç duyulmadığı için söylem belirleyicilere ihtiyaç da yoktur. Dolayısıyla tarihi dönem eserlerinde söylem belirleyicilerin varlığı, ilgili eserlere konuşma dilinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Söylem belirleyiciler, ait oldukları sözcük sınıfının özelliklerini ve işlevlerini yansıtmayabilirler. (7)'de şimdi bir zaman zarfı olarak işlev görebilir, ama bağlam dışında ve zaman özelliği olmaksızın bir söylem belirleyici olarak kullanılır:

(7) **Şimdi** ne desem bilemiyorum ki...

Dolayısıyla sözcükler veya öbekler, hatta tümceler söylem belirleyici olarak kullanıldıklarında bir dilbilgisel/sözlüksel işlevden ve anlamdan, ayrıca sözdizimsel görevden ziyade pragmatik amaçlara yönelik farklı dil-üstü katmanlar ortaya çıkarabilirler.

Dede Korkut Kitabı'nda Yer Alan Söylem Belirleyiciler

Dede Korkut Kitabı'nda konuşma dilinin pek çok izini bulmak mümkündür. Eserde tamamen başka bir karakterin ağzından aktarılan ve konuşma dilinin kullanıldığı şiirsel tarzdaki kısımlar (soylamalar) *görelüm hanum ne soylar/soylamış/ne haberleşdi* kalıplarıyla verilir. Ayrıca *ay(ı)t-* eylemiyle kurulmuş *aydur, ayıtdı, aytdılar* yapılarıyla da karakterlerin diyalogları başlatılır. Bunun yanı sıra [...] *diyü, didi, didiler* yapılarıyla da konuşmalar verilebilmektedir.

Söylem belirleyiciler, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki konuşma dilinin izlerini oluşturan önemli unsurlardandır. Bunlar, bazen bir anlatıyı, olayı veya sözü başlatma işlevi görebilirken (örn. *görelüm, meger* vd.) bazen de sözcenin güvenilirliğini artırma, kesinliği sağlama, onaylama veya doğrulama amacını yerine getirebilir (örn. *vallah, bilmiş olun* vd.). Söylem belirleyiciler eserde, daha çok konuşma dili üzerine kurulmuş kısımlarda ve doğal olarak diyaloglarda yer almaktadır.

Demirçizade (1999: 110-111) çalışmasının “cümle kuruluşundaki ilave sözler hakkında” bölümünde, bazı cümlelerin kuruluşunda ilave sözlerin devreye girdiğinden bahseder ve bunların dilbilgisel açıdan cümleye bağlanmadığını aktarır: Hitaplar, seslenme edatları, bağlaçlar; alkış, kargış, onaylama ve reddetme bildiren edatlar, kişisel belirsizlik bildiren ifadeler bunlar arasındadır. Ona göre, bu tür “ilave sözler”in cümlede sabit yerleri yoktur (1999: 111). Esasında, Demirçizade'nin bahsettiği ilave sözler, söylem belirleyicilerin özelliklerini taşır. Dolayısıyla onun verdiği örnekler arasında yer alan *vallah, bak bak, ya* gibi unsurlar esasında söylem belirleyiciler olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmanın bu kısmında, söylem belirleyici olarak çeşitli işlevlere sahip olduğu tespit edilen yapılar alfabetik sırayla verilecek, bunların metin içerisindeki görevlerine ve işlevlerine değinilecektir. Bu yapıların tespit edilmesinde “tam nüsha” hükmündeki Dresden yazması esas alınacak; söylem belirleyici olarak ele alınan yapılar/unsurlar, içerisinde yer aldığı örnek bağlam veya bağlamlarla verilip bunların metin içerisindeki konumu (DX-Y) biçiminde² işaretlenecek ve ilgili detaylar/yorumlar aktarılacaktır.³ Bunun yanı sıra, bazı sözcüklerin ve yapıların, söylem belirleyici işlevlerinden ziyade temel anlamsal ve dilbilgisel içerikleriyle kullanılmaları durumunda bunlara değinilmeyecek, bunların sadece söylem belirleyici olarak işlev görenlerine yer verilecektir. Örneğin *hoş* sözcüğünün ‘güzel, çekici’ vb. gibi sıfatsal veya yüklemsel kullanımları göz ardı edilecek, sadece söylem belirleyici işlevi aktarılacak ve odak bağlam bu durum üzerinden tespit edilecektir. Bunun yanı sıra, söylem belirleyici olarak değerlendirilen yapıların açıklamaları da özetleyici nitelikte olacak, sınırlılıklar dolayısıyla daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir. Zira ilgili yapıların her biri, farklı farklı çalışmalara konu olacak şekilde araştırılmaya ve ayrıntılandırılmaya müsaittir.

bak bak

- *Bak bak mere delü kavat menüm birliğüm bilmez [...]* (D156-11)
- *[...] ayıtdılar ki bak bak şimdiye değin Kızanuñ ivin bile yağma | ider idük [...]* (D292-1)

Bilinen temel ve yan anlamlarının dışında şaşma, şaşkınlık ve hayret bildiren (örn. *Bak neler neler olmuş!*)⁴, ayrıca bir hususa dikkati çekme amacıyla da (örn. *Bak, bu kısmı böyle yapacaksın.*) kullanılan *bak-* eylemi, Türkiye Türkçesinde *bak sen, bak hele, bakma(yın) (sen/siz), bakınız, bakıldığında, bir bakıma* gibi biçimlenmelerle, sıkça kullanılan söylem belirleyiciler arasındadır. *Dede Korkut Kitabı*'nda da iki farklı boyda birer defa olmak üzere *bak bak* şeklinde ikileme yapısıyla kullanılmış olan bu söylem belirleyicisi, yukarıda anılan işlevleri yerine getirmekte ve sözceye şaşkınlık, hayrete düşme duygusal içeriğini ekleyip muhatabın dikkatini çekme hususunda da yardımcı ifade olarak görev almaktadır. Zira, ilk bağlamda sözceye kattığı değer bakımından *bak sen, bak hele* gibi söylem belirleyiciler ile de değiştirimli olarak kullanılabilir *bak bak*, burada daha çok beklenmedik bir durum karşısında düşülen hayreti ve şaşkınlığı yansıtma işlevi görmektedir. İkinci bağlamda ise hayret ve şaşkınlık işlevinden daha çok dikkati sözcenin tasarı yönüne çekme görevi taşımaktadır.

bāri

- *[...] bāri Bayındur Hanuñ tavlasından iki şahbaz yüğrük at getirüñ [...]* (D82-5)

Zarf olarak 'hiç olmazsa, en azından, hiç değilse, hiç yoksa' gibi anlamsal içeriklere de sahip olan ve cümle başında, içinde ya da ortasında konumlanabilen *bari* söylem belirleyicisi, *Dede Korkut Kitabı*'nda sadece bir kez, *Kam Pürenüñ Oğlı Bamsı Beyrek Boyı*'nda yer almaktadır. İlgili satırdaki bağlam içerisine, yukarıda verilen 'hiç olmazsa, en azından, hiç değilse, hiç yoksa' gibi anlam ilişkisiyle bağlanan bu söylem belirleyicisi, konuşurun talebini şartlandırma, asgari düzeyde şart koşma işlevini taşımaktadır.

bilmiş oluñ

- *Geyik olsa bir ya da iki bölük olur-idi, bu gelen bilmiş oluñ yağıdır didi.* (D127-8)

Sözcenin güvenilirliğini ve kesinliğini sağlama, pekiştirme işlevleri taşıyan, bir diğer ifadeyle ‘emin olun(uz)’ veya ‘iyi bilin(iz)’ şeklinde yorumlanabilecek *bilmiş oluñ* söylem belirleyicisi, metinde sadece bir defaya mahsus olmak üzere, *Qazan Big Oğlı Uruz Bigüñ Tutsađ Olduğı Boy*’da kullanılmıştır. Sözdizimsel esnekliğe de sahip olan bu söylem belirleyici, cümle içerisinde, başta, içeride veya sonda yer alabilir ve bu konumlandırma genel pragmatik/anlamsal içeriğini etkilemez. İlgili bağlamda, konuşucunun bahsettiği konudaki emin oluşuna işaret etmektedir ve bir bakıma, muhataplarını gelecek olan tehlike için uyarmaktadır.

bu yaña(dan)

- *Bu yañadan dahı bazırganlar geliübeni Qara Dervend ağzına konmuşlar-idi.* (D70-10)
- *Bu yaña Şöklı Melik kâfirler-ile şin şadman yiyüp içüp [...]* (D51-3)
- *Bu yaña yiğit bigler gördiler kim av bozulmuş [...]* (D242-6)

Özçelik (2005: 124), bu yapıyı isabetli olarak diğer araştırmacılardan farklı bir şekilde yorumlamış ve yukarıda verilen her üç kullanımın da cümle başında konumlandığını, anlatıcı tarafından konuya giriş amaçlı kullanılan bir geçiş sözü (ara söz) hükmünde bulunduğunu vurguladıktan sonra bunların Türkiye Türkçesinde de yer alan *diğer taraftan, öte yandan* gibi “edatlaşmış ifadeler”le benzer olduğunu aktarmıştır. Bu hususta, Özçelik’in bahsettiği “edatlaşmış ifade” ile esasında “söylem belirleyici” kastedildiği savunulabilir. Bu yapıların gerek işlevleri ve gerek nitelikleri, onların birer söylem belirleyici olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Zira anlatıcının konu odağını değiştirerek farklı bir zaman/mekan ilişkisi içerisinde yeni içerikli bir sözceye başlaması bu yapılarla sağlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, *bu yaña(dan)* yapısı ile anlatıcı, mevcut konumdan veya zamandan uzaklaşarak ilgili başka zamana, mekana veya karakter(ler)e ilişkin bilgiler aktarmaktadır.

elbetde

- *Yok elbetde öldürsem gerekdir didi.* (D198-8)
 - *Elbetde ol ağam tutulan kal`aya varmayınca olmazam didi.* (D262-12)
 - *Qazan buñlu oldu, elbetde tayım Aruz maña gelsün didi.* (D293-1)
- /.../

Sözceye kesinlik ve kararlılık katan bir diğer söylem belirleyici durumundaki *elbetde* (TTü. *elbette* ~ *elbet*), 'hiç şüphesiz, şüphesiz, mutlaka, kuşkusuz, tabii ki, her halükarda, her halde' gibi çeşitli, ama ilişkili kullanımlarda, *Dede Korkut Kitabı*'nın farklı kısımlarında kullanılmaktadır. Konuşanın söze konu durum veya eylemdeki kararlılığını ispatlaması ve bunu dinleyiciye/okuyucuya/muhataba bildirmesi, onun üzerinde tesir bırakması için tercih edilen bu söylem belirleyici metinde, düşünülen, planlanan veya amaçlananların konuşurun kendi içerisinde onanması noktasında da bir işlev görmektedir. Diğer bir ifadeyle karakterin hem kendi iç konuşmalarında/düşüncelerinde hem de diğer karakterlerle olan iletişimde faydalanılan *elbetde* söylem belirleyicisi, sözdizimsel esneklik de taşımaktadır ve cümle içerisinde farklı konumlarda yer alabilmektedir.

el-hāşıl(ı)

- *El-hāşıl* ordu bunun uçından katı incindiler [...] (D217-8)
- *El-hāşıl* Oğuz yidi kerre ürkdü [...] (D219-5)
- *El-hāşıl* ikisi bile vardılar [...] (D301-3)

Metinde iki defa *el-hāşıl*, bir defaya mahsus olmak üzere de *el-hāşılı* şeklinde kullanılmış olan Arapça kökenli bu söz başı söylem belirleyici, 'kısacası; sonunda, sonuç olarak' anlamlarını sağlamakta ve bir önceki yargıda yer alan eylem/durum ile onun sonucu olan eylemi/durumu birbirine bağlamaktadır. Söz başında yer alması, onu söz başı-bağlayıcı söylem belirleyici yapmaktadır. Türkiye Türkçesinde *el* takısı atılarak *hasıl(ı)* şeklinde kullanılmakta, ayrıca *velhasıl(ı)* şekliyle de bir söylem belirleyici olarak yer almaktadır.

görelüm

- *Dirse Hanuñ hatunı şoylamış, görelüm ne şoylamış.* (D14-2)
- *Görelüm hanum niçe haberleşdi* (D45-2)
- *Virelüm didi, görelüm ne istersin.* (D85-7)

/.../

Metinde, bir anlatıya/konuya veya olaya giriş için kalıp yapısı olarak en sık kullanılan söylem belirleyicilerden olan *görelüm*, günümüz konuşma dilinde de sıkça yer alan *bakalım* söylem belirleyicisine denktir (krş. *Bakalım yarın neler olacak...*). Gör- fiili ve çokluk birinci kişi emir kipi eki *-elüm*'ün bir-

leşmesiyle oluşan bu söylem belirleyici, esasında sözdizimsel yapı içerisinden çıkarılamayacak derecede bağlamla bütünleşmiş durumdadır. Yine de, metin bağlamında temel anlamından uzak olması ve konuya veya sonradan anlatılacaklara/söyleneceklerle dikkatleri çekmek gibi belirli bir işlevi yerine getirmesi, bu yapının dilbilgisel işlevden ve metinle ardışık anlamsal içerikten çok bir söylem belirleyici olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Bu yapının, anlatıcının dinleyiciyi/okuyucuyu da dahil ederek onun dikkatini çekme yoluyla konuya/olaya yönlendirici olarak bir başlatıcı işlevi olduğu savunulabilir.

hay

- *Hay oğul Karçar adama uş bögelek gibi bunhudur [...]* (D87-12)
- *Hay Dede Sulţan, Tañrı bunuñ semüzin de alsun, aruğın-da alsun [...]* (D88-8)
- *Hay canum oğul hüner didüğüm ol degül [...]* (D174-13)

/.../

Eserde dokuz defa kullanılmış olan *hay*, seslenme işlevini görebilirken, *Hay çok yaşa!* gibi bazı bağlamlarda seslenmeden ziyade bağımsız bir söylem belirleyici olarak da işleve sahiptir. Daha çok sözce başlangıcına konumlandırılan *hay*, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki kullanımlarında seslenme (*hey, ey* vb.) işlevi görmesinin yanı sıra, her ne kadar Ergin'de (2009: 138) belirtilmemiş olsa da, '*haydi!*' olarak yorumlanacak, harekete geçirme sözü olarak da işlev görmektedir: *Hay atamuñ altun kadehinden şarab içen, meni seven atdan insün, bunun çapısına birer gürz uralum didi.* (D284-4,5). İfade, Tezcan ve Boeschoten (2001) tarafından uzun ünlüyle *hāy* şeklinde okunmuştur. Bunun yanı sıra *hay*, bağlamına göre değişmekle birlikte, 'şey...' (krş. İng. *well*) olarak yorumlanmaya müsaittir. Zira buna uygun olarak Lewis, *Dede Korkut Kitabı*'nın İngilizceye çevirisinde bu unsuru *well* söylem belirleyicisi ile karşılamıştır (1974: 68). İfade, Sümer vd. tarafından ise *oh* ünlemi ile karşılanabilmiş ancak çevrilmediği, göz ardı edildiği de olmuştur (1972: 50, aynı sayfadaki iki *hay*'dan biri *oh* ile çevrilmiş fakat diğeri çeviriye katılmamıştır).

hele

- *Ne olur-ise olsun, hele men avumı alayın didi.* (D76-8)
- *Hele ne diledi?* (D86-8)

- *Hele Kazanı getürdiler, Tomanın al'asında bir kıuyuya bıradılar.* (D274-4)

Baqlama göre değişebilen birbirinden farklı pragmatik işlevlere sahip olan *hele* tembihleme, uyarma, ikaz veya korkutma amaqlı olarak kullanılabılırken (rn. *Hele bir yapma bakalım!*), tasarımılamaya ve planlamaya yardımcı bir ifade olarak da işlev görebilir (rn. *Hele bir yarın olsun, gelip gelmeyeceğime karar veririm.*) Ayrıca kaygı, merak ve öğrenme isteği gibi durumlarda da kullanım alanı bulabilir (rn. *Ders bitmiş mi hele?*) *Dede Korkut Kitabı*'nda üç farklı yerde geçen *hele*, bunların ilkinde karakterin kendi iç konuşmasına yönelik olarak bir istek/amaç ve ön şart bildirme işlevi taşıtmaktadır. İkinci kullanımda ise daha çok merak/kaygı ön plandadır. Son kullanımında ise daha çok 'nihayetinde, en sonunda, sonrasında' gibi farklı bir kullanımla yer almaktadır.

oş

- *oş, imdi atlanuş.* (D79-1)
- *Eger bu diduğuğ nesneleri getiruğr-iseņuđ oş virduğm [...]* (D85-12)
- *oş yle olsun, evet, hem maņa iki adam viruğn [...]* (D220-2)

/.../

Esas söz dizimsel sıfat yönlü anlam içeriğinin ('iyi, güzel' vb.) yanı sıra söz-e içerisinde bir boşluk doldurucu olarak işlev gören (krş. rn. İng. *well*) ve 'peki, pekl; ne l, çok iyi; elbette' gibi anlam bağlantılarıyla ifadeleri/ olayları birbirine yakınlştıran *oş*, metinde esas anlamıyla kıyaslandığında, söylem belirleyici olarak daha sınırlı bir kullanıma sahiptir. Yukarıda sıralanan bağlantıların ilkinde ve sonuncusunda *oş*, 'peki, pekl' içeriğiyle bir bağlayıcı görevi görmekte, ikincisinde ise 'ne l' işleviyle şartı tamamlayıcı bir ifade olarak kullanılmaktadır.

imdi

- *İmdi incinme anum evvel anuğ elin pduğuğmze.* (D74-9)
- *İmdi Dede köpek-ile preyi sen bul didi.* (D87-4)
- *İmdi Egrege Segrek yaraşur.* (D257-2)

/.../

Daha çok bir zaman zarfı olarak sözdizimsel yapı içerisinde kullanılan *imdi* ve türevleri, söylem belirleyici olarak boşluk doldurma yoluyla söze başlamaya hazırlık yapar. Ayrıca, ardından gelecek ifadeyi yumuşatma veya dinleyici/muhatabı duymaktan veya öğrenmekten hoşlanmayacağı bir duruma hazırlama işlevi de görebilir. Bu işlev, ilk örnekteki kullanımda barizdir. Konuyu değiştirme/başka konuya geçişi sağlama, konuşma sırasını koruma veya başka bir konuşturdan devralma işlevleri de bulunan *imdi* ~ şimdi söylem belirleyicisinin bu işlevine metinde rastlanılmamıştır. Bunun yanı sıra metinde *imdi*'nin esas dilbilgisel işleviyle, yani zaman zarfı olarak kullanıldığı örnekler çoğunluktadır (*Hoş, imdi atlanuñ*, D79-1) ancak bunlar, yukarıda da belirtildiği gibi, çalışmanın kapsamı dışındadır.

meger

- *Meger hanum, Bayındur Hanuñ bir buğası var-idi.* (D15-9)
- *Oğul meger sen istediğün kız Pay Piçen Big kıızı...* (D81-5)
- *Meger beyrek buña bir kömlek bağışlamış-idi.* (D93-8)

/.../

Ergin tarafından 'meğer, öte yandan' anlamını sağlayan (2009: 211) bir bağlama edatı (2009: 457), Daşdemir (2000) tarafından ise "cümle başı açıklama edatı" olarak tanımlanan *meger*; metinde 43 defa kullanılan önemli ve işlevsel bir unsur hükmündedir. Söylem belirleyicisi olarak aynı zamanda bir durumu sonradan öğrenme, farkına yeni varma sonucu yaşanan şaşkınlık veya bir durumu daha sonra fark etme hissini tanımlama ifadesi olarak kullanılan *meger* Ergin'in belirttiği 'öte yandan' anlamıyla kullanılsa dahi bir söylem belirleyici olarak işlev görebilir. Zira bu içeriğiyle, iki sözcüğü birbirine bağlayıcı ve yeni sözcenin başlatıcısı olarak pragmatik bir işleve sahiptir ve -her ne kadar metinde daha çok sözcü başında kullanılsa da- sözdizimi içerisinde, öbekler arasında yer değiştirme serbestliğini taşır ve bu yönüyle anlamsal içerikte herhangi bir değişime/sapmaya sebep olmaz. Ayrıca, bir konuya veya olaya başlamaya hazırlık yapıcı unsur olarak da kullanılır. Zira *Şalur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkarduğı Boy ile Basat Depegözi Öldürdüğü Boy* başlıklı boylarda anlatıya *meger* ile başlanılmaktadır.

ne bileyin

- *Ne bileyin oğul arslandan-mı oldu yohsa kaplandan-mı oldu* (D27-11)

- *Ne bileyin oğul bu kazalar saña nireden geldi* (D27-12)

Metinde aynı bağlam içerisinde iki defa yer alan *ne bileyin* (~ *ne bileyim*), yapısı ‘emin olamama, belirsizlik’ gibi içeriklere sahiptir. Ayrıca bir durumu anlayamama, olumsuz bir duruma müdahale edememe, bunun sonucu olarak da üzüntü duyma gibi art içerikleri de bünyesinde taşıyan bu söylem belirleyici, Türkiye Türkçesinde sözce içerisinde bir konu üzerine sunulan örnekleri açma, daha fazla örnek verme işleviyle de görev alabilmektedir (örn. *Kitap oku, müzik dinle, ne bileyim, sinemaya git...*). Ancak bu işlev *Dede Korkut Kitabı*’nda gözlemlenmemektedir.

ne diyelüm

- *Ne diyelüm, çün sen Kazana düşmen olduñ biz de düşmenüz didiler.* (D295-3)

Metinde sadece bir defa kullanılan *ne diyelüm* söylem belirleyicisi, bir söz başlatıcısı olarak işlev görmek ve ‘yapacak bir şey olmama’, ‘söyleyecek söz bulunmama’ veya ‘elden bir şey gelmeme’ durumunu ifade eder. Örneğin *Ne diyelim, hakkımızda hayırlısı...* gibi bir sözce içerisinde bu işlevleri açtır. Günümüzde *ne diyeyim, ne diyelim, ne desem, ne desek* gibi farklı şahıs ve kiplerde görülen bu söylem belirleyici, zaman zaman (*ne*) söyleylemi ile de değiştirimli olarak kullanılmaktadır.

niçe söyler-iseñ

- *Birisi niçe söyler-iseñ bayağıdur.* (D7-7)
- *Geldük ol-kim niçe söyler-iseñ bayağıdur:* (D9-4)

Araştırmacılar tarafından kapalı /è/ ve damak /η/si seslerinin gösterim tercihi, söz ortası /ç/ ~ /c/ tercihi ile *i-* ek fiilinin - ile esas fiile bağlanma şekli dışında hemen hemen aynı biçimde okunan bu yapı, *niçe* ‘nasıl, nice, ne kadar’ zarfı ile *söyle-* fiilinin geniş zamanlı ikinci tekil kişi şart çekimiyle kalıplaşmıştır ve metinde (dört kadın tipinden birini karşılamak için) iki kez kullanılmaktadır. Anlamsal açıdan ilgili yapı ‘ne kadar söylersen söyle’, ‘ne kadar dersen de’, ‘nasıl söylersen söyle’ veya ‘ne dersen de’ (*bayağıdur*) gibi olumsuz bir tanımlama çağrıştırmaya karşın, bir söylem belirleyici olarak tasarlandığında, işlevsel ve pragmatik açıdan, günümüzde sık kullanılan söylem belirleyicilerden *nasıl söyleyeyim* (~*nasıl desem*) veya *nasıl söyler-siniz* yapılarına eşdeğer görünmektedir. Dolayısıyla anlatıcının, ilgili kadın

tipini tam olarak tanımlayacak bir ifade dile getiremeyip ‘nasıl desem’ gibi bir ara söz ile *bayağı* sözcüğünü tanımlamadığı düşünülebilir.

nola-y-idi

- *ah nola-y-idi, bu öle-y-idi, birine dahı vara-y-idim [...]* (D8-3)
- *nola-y-idi benim ivüme bir lahza baқа-y-idüñüz.* (D9-1)

Dilek bildirme işleviyle ‘keşke’ veya ‘ne olurdu’ içeriklerini sağlayacak şekilde kullanılan bu karmaşık yapı, metinde sadece iki defa, mukaddime kısmında yer almaktadır. Düşüncenin arkasında yatan bir istek, temenni dile getirme işlevini taşıyan *nola-y-idi* yapısının, farklı araştırmacılar tarafından başka gösterimlerle okunmasına rağmen (örn. Özçelik 2005: 338, 340, Tezcan ve Boeschoten 2001: 33 = *nolaydı*), dilek-istek bildirme işlevini sağlayan bir söylem belirleyici olduğu açıktır.

pes

- *Beli pes ağ saķallu ‘aziz baba ivermeķ gerek didi.* (D80-12)
- *Ya pes nidelüm?* (D81-10)
- *Döndi ‘Azra’ ile ya pes sen eylemeklü kadasın [...]* (D161-2)

/.../

Ergin’in “bağlama edatları” bahsinde yer verdiği (2009: 457), Balyemez’in (2011) ise iki yargı arasında bir açıklama işlevi üstlendiğini, bazen de ‘sonra’ anlamını sağladığını belirttiği *pes* ögesi, metinde çoğu durumda ‘peki; öyle’ anlamını karşılayacak şekilde, yargıyı pekiştirme ve destekleme işlevi taşımaktadır. *Beli* ‘evet’ edatıyla beraber de kullanılabilen *pes, ya* ile kullanıldığında ise ‘peki, öyleyse, bu durumda’ gibi anlam içeriklerini de sağlamaktadır.

şöyle kim

- *Şöyle kim başında olan bit ayağına indi.* (D199-4)

Metinde bir defaya mahsus olmak üzere kullanılan *şöyle kim* ‘öyle ki, o kadar ki’ anlamını sağlayacak şekilde, daha önceki yargının açıklamasını ifade edecek cümleye girişi sağlamaktadır. Dolayısıyla bu söylem belirleyici ile başlayan ifade, önceki bir olay veya durumu daha ayrıntılı bir şekilde tasvir etmek üzerine kurulacaktır.

vallah (billah)

- [...] *vallah* yahşy yiğit mürüvvetlü yiğit didiler. (D73-9)
- *Vallah* sulţanum bu yiğit yüzi nişablu yahşy yigittür. (D77-11)
- *Vallah billah* toğrı yolu görür-iken eğri yoldan gelmeyeyin didi. (D276-2)

/.../

Doğrulama, inandırma ve yemin etme işlevli sözcüklerden biri olan *vallah(i)* (genişletilmiş varyantlarıyla *vallah[i]* *billah[i]* *tallah[i]*...), *Dede Korkut Kitabı*'nda (genişletilmiş *vallah billah* yapısı da dâhil olmak üzere) sekiz kez yer almakta ve bunların tamamı da sözcenin güvenilirliğini sağlama, sözün inandırıcılığını artırma işlevi taşımaktadır. Yapı, Tezcan ve Boeschoten (2001) tarafından *va-llāhi* (*bi-llāhi*) şeklinde okunmuştur.

vay

- [...] *vay* bigüm kartaş muradına maşşudına irmeyen yaluñuz kardeş [...] (D91-12)
- *Vay* al duvağum iyesi / *Vay* alnum başum umıdı [...] (D92-3)
- *Vay* senüñ elünden ne yir yüzinde dirimiz ve ne yir altında ölümüz kurtulur-imiş didi (D275-3)

/.../

Metinde on bir defa kullanılan bu ünlem, seslenme işleviyle adların önüne gelerek onlara ilgiyi toplamak veya muhatabın dikkatini çekmek için kullanılması yanında (D275-3)'te olduğu üzere ilenme işlevini de taşıyabilmektedir. Ayrıca hitap sözcelerine başlangıcı sağlama görevini de üstlenebilen *vay*, metinde, günümüzdeki gibi olduğunun aksine sınırlı bir kullanıma sahiptir. Ergin ve diğer araştırmacılar tarafından kısa ünlüyle gösterilen bu ifade, Tezcan ve Boeschoten (2001) tarafından uzun ünlüyle *vāy* şeklinde okunmuştur.

ya (pes)

- *Ya pes* niçe kurtuldiñ Delü Karçaruñ elinden didi. (D86-2)
- Dede *ya* kanı benüm pürelerüm? (D87-12)
- *Beli hünerdür ya!* (D254-11)

/.../

Metinde daha çok 'peki, öyleyse' anlamıyla kullanılan *ya*, (D254-11)'de de görüleceği üzere, nadir olarak yargıyı pekiştirme ve ifadenin doğruluğunu kuvvetlendirme işlevini sağlayabilmektedir. Tezcan ve Boeschoten (2001) tarafından uzun ünlüyle *yā* şeklinde okunan bu söylem belirleyici zaman zaman *pes* ile birlikte *ya pes* kalıbında da yer almaktadır. Metinde bağlaç olarak 'yahut, ya da' işlevleriyle de kullanılan *ya*'nın, tüm bunlara karşın Türkiye Türkçesinde bir söylem belirleyici olarak çok daha fazla kullanıldığı ve daha fazla işlevinin olduğu açıktır (onaylama, tercih etme, karar verme, karşıtlık kurma, anımsatma vd.).

Sonuç

Türkoloji araştırmaları kapsamındaki hemen her türlü dil çalışmasının (diyalektoloji vb. doğrudan konuşma diline yönelik araştırmalar hariç) daha çok yazı, metin ve eser odaklı bakış açısıyla şekillenmesi, yazılı metinlerdeki konuşma dilinin de göz ardı edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Tarihsel/filolojik temelli bir alanda konuşma diline önem verilmeyişinin de son derece olağan bir durum olduğu söylenebilir. Ancak, bu çalışmada da görüleceği gibi, tarihsel-metin odaklı olsa dahi, yapılan araştırmalarda konuşma dilinin ihmal edilmemesinin gerekliliği ortadadır. Dolayısıyla Türkçenin tarihi dönemleri içerisinde verilmiş eserlerde konuşma dilinin izlerinin tespit ve tetkik edilmesi, dil tarihine ve metinlere daha farklı açılardan da yaklaşmayı sağlayacak, bu sayede yapılan araştırmaların önemi ve değeri başka açılardan da artmış olacaktır.

Söylem belirleyici olarak kullanılan bazı sözlükselleşmiş ifadeler (örn. *efendime söyleyeyim*) sözlüklerde yer alırken, *gel gelelim*, *sen söyle*, *bilindiği üzere* gibi çok sayıda diğer sözlükselleşmiş söylem belirleyici çeşitli amaçlar için hazırlanan genel Türkçe sözlüklerde yer almamaktadır. Bu tür yapıların söylem belirleyici işlevlerinin ön plana çıkarılarak ve gerekli açıklamalar yapılarak sözlüklere alınması, örneğin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler veya konuşanlar açısından son derece faydalı olacaktır. Zira *gel gelelim* gibi bir yapı, kendisini oluşturan biçimbirimlerin ayrı ayrı anlamları ve işlevleri düşünüldüğünde, ilgili bağlamlar içerisinde anlamsız olacak ve öğrenci/alıcı tarafından bu yönüyle çözümlenemeyecektir. Bunun yanı sıra, sözlükte hâlihazırda tanımlanmış ve açıklanmış *işte*, *yani*, *hani* gibi birimlerin söylem belirleyici boyutlarına da temas edilmelidir. Türkçenin tarihsel ve güncel olmak üzere iki farklı söylem belirleyici sözlüğünün hazırlanması

da, bu alanda yapılacak önemli çalışmalardan olacaktır. Öte yandan, geleksel sözdizimi çalışmalarında *cümle dışı unsur*, *ara söz* veya *ilave söz* tabir olunan pek çok sözcük ve yapının söylem belirleyici işlevlerine uygun olarak ayrı kategoriler altında tanımlanması ve bunun cümlenin ögeleri bahsinde yeni bir başlık olarak yer alması da alana önemli bir katkı olacaktır.

Dede Korkut Kitabı, konuşma dilinin aksettiği belki de en önemli Türkçe metindir. Bu bakımdan, eserde, konuşma dilinin kendinden bir unsuru olan söylem belirleyicilerin yer alması da son derece doğaldır ve belirli sözcük kategorileri altında ele alınan bazı sözcük ve yapıların bu yönüne de temas edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra söylem belirleyiciler, *Dede Korkut Kitabı*'nın oluşturulmasıyla ilgili dolaylı arka plan bilgilerine erişmede de yol gösterici olabilir. Örneğin metinde on altı kez geçen *imdi*, gerek söylem belirleyici olarak gerek zaman zarfı işleviyle, daha çok *Ƙam Pürenüñ Oğlı Bamsı Beyrek Boyı* ve *Ƙazan Big Oğlı Uruz Bigüñ Tutsađ Olduğı Boy* içerisinde, on bir kez geçen *vay* ünlem-söylem belirleyicisi bir istisna hariç sadece *Kam Pürenüñ Oğlı Bamsı Beyrek Boyı* 'nda, yine söylem belirleyici işleviyle altı defa kullanılan *pes* ise sadece *Ƙam Pürenüñ Oğlı Bamsı Beyrek Boyı* ile *Duđa Ƙoca Oğlı Yigenek Boyı* 'nda yer almaktadır. Bu durum -daha detaylı incelemeler gerektirmekle birlikte- boyların yazıya geçirilişinde, hatta ortaya çıkarılışlarında farklı kişilerin, etkenlerin veya süreçlerin rol oynadığına bir işaret olarak yorumlanmaya müsaittir.

Eserdeki konuşma dilinin izlerinin ve söylem belirleyicilerin tespiti, *Dede Korkut Kitabı*'nın başka dillere çevrilmesinde ve başka dillerin konuşurları tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılmasında da önemli bir rol oynayacaktır. Bu hususta, bilinen bir örnek olarak *ne bileyin* söylem belirleyicisi, biçimbirimsel-işlevsel olarak bire bir İngilizceye çevrildiğinde son derece anlamsız, kullanışsız olacak ancak hedef dilde uygun bir karşılığının bulunması durumunda anlaşılabilir ve metnin çevirisinin daha iyi yapılmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla söylem belirleyicilerin hedef dilde de söylem belirleyici karşılıkları aranmalı ve onlar tercih edilmelidir. Aksi hâlde çeviri kısmen veya tam olarak anlaşılmaz olacaktır. *Dede Korkut Kitabı*'nın başka dillere çevirileri de bu açıdan incelenmeli ve ihtiyaç olması durumunda gerekli düzenlemeler yapılmalı, bundan sonraki çevirilerinde de bu hususa dikkat edilmelidir. Bu noktada, Geoffrey Lewis'in ilgili çevirisinde (1974), örneğin eserde iki defa yer alan *bağ bağ* söylem belirleyicisi, *İç Oğuz Taş Oğuz*

'*Āsi Olup Beyrek Öldüğü Boy*'da [Tells the Story of How the Outer Oghuz Rebelled Against the Inner Oghuz and How Beyrek Died] *just look!* (1974: 182), buna karşın *Duĥa Koca Oğlı Delü Dumrul Boyı*'nda [Tells the Story of Wild Dumrul Son of Dukha Koja] *see see!* (1974: 108) olarak çevrilmiştir. Sümer vd. (1972: 50) ise *hay* unsuru zaman zaman *oh* olarak çevrilmiş ancak zaman zaman göz ardı edilerek çeviriye dahil edilmediği de olmuştur. Dolayısıyla yapı, işlev ve kullanımları açısından aynı olsa da, ilgili unsurların çevirisinde tutarsızlık gözlemlenmektedir.

Tüm bunlardan hareketle, *Dede Korkut Kitabı*'nın sadece ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi gibi geleneksel dil bilgisinin ele aldığı normatif düzeylerin veya okuma/müstensih hatalarının düzeltilmesinin yanı sıra, bu düzeyleri ve ilgili çalışmaları aşan modern filolojik/dilbilimsel kuram ve kavramlar etrafında, söylem analizi, pragmatik veya toplumdilbilim gibi farklı düzeyleri de kapsayacak şekilde çeşitli açılardan incelenmesi gerekmektedir. Bu sayede, *Dede Korkut Kitabı*'nın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanacağı gibi, disiplinler arası çalışmalar üzerinden ortaya çıkacak veriler farklı araştırma alanları için de kullanılabilir hâle gelecektir.

Açıklamalar

- 1 Bu, söylem çözümlemesi alanının *political discourse analysis* (siyasi söylem çözümlemesi) olarak da bilinen bir çözümleme şeklini oluşturur. Ayrıca *critical discourse analysis* (eleştirel söylem çözümlemesi) gibi, söylemlerin eleştirel olarak değerlendirildiği çözümleme şekilleri de mevcuttur. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, “sağ-sol kavgası” olarak tabir edilen dönemde, kişilerin tercih ettiği bazı sözcüklerin kendilerinin dünya görüşlerine dair ipuçları vermesi ve buna göre yargılamalar yapılması durumu, esasında bilinçli olmayarak gerçekleştirilen bir söylem çözümlemesi olarak düşünülebilir.
- 2 D: Dresden nüshası | X: Nüshanın sayfa numarası | Y: Sayfadaki satır numarası
- 3 Bağlamlarda yer alan söylem belirleyicilerin yapısal açıdan ve içerik yönünden birbirleriyle aynı veya benzer olması durumunda, verilen örnek bağlamların sayısı üç ile sınırlandırılacak ve ilgili yapıda daha fazla örnek bağlam/kullanım bulunduğu bilgisi /.../ ile belirtilecektir.
- 4 Bunun yanı sıra popüler bir kullanım örneği olan *Oğlum bak git!* kuruluşu içerisinde de *bak*'ın söylem belirleyici olma işlevi göze çarpmaktadır.

Kaynaklar

- Baker, Paul ve Sibonile Ellege (2011). *Key Terms in Discourse Analysis*. London/New York: Continuum.
- Balyemez, Sedat (2011). *Dede Korkut Hikâyelerinin Metin Dil Bilimsel Yapısı*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Balyemez, Sedat (2012). “Dede Korkut’taki Tartışmalı Kelimeler (Dresden Nüshası) Üzerine Bir Karşılaştırmalı Dizin Denemesi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 1/3: 82-117.
- Brinton, Laurel J. (2015). “Historical Discourse Analysis”. *The Handbook of Discourse Analysis*. Ed. Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton and Deborah Schiffrin. Chichester, UK: John Wiley & Sons Ltd. 222-243.
- Brown, Gillian ve Georg Yule (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cemiloğlu, İsmet (2001). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*. Ankara: TDK Yay.
- Corcu, Demet (2006). “Analysis of Discourse Particles ‘zaten’ and ‘ya’ in Relation to the Information Structure”. *Sprache und Datenverarbeitung* 1: 1-11.
- Coulthard, Malcolm (1985). *An Introduction to Discourse Analysis*. Londra ve New York: Routledge.
- Daşdemir, Muharrem (2000). *Dede Korkut Hikâyeleri’nin Söz Dizimi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Dəmirçizadə, Əbdüləzəl Məmmədov (1999). *Kitabi-Dədə Qorqud Dastanlarının Dili*. Bakı: Elm Nəşriyyatı.
- Erdoğan, Yasemin (2013). “Interactional Functions of ‘şey’ in Turkish: Evidence from Spoken Turkish Corpus”. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi* 10 (2): 33-52.
- Ergin, Muharrem (2008). *Dede Korkut Kitabı - 1*. Ankara: TDK Yay.
- Ergin, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı - 2: İndeks-Gramer*. Ankara: TDK Yay.
- Ergin, Muharrem (2001). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Fraser, Bruce (1999). What are discourse markers?. *Journal of Pragmatics* 31 (7): 931-952.
- Gee, James Paul (2011). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. New York: Routledge.
- Gökay, Orhan Şaik (2006). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Kabcacı Yay.
- Gökay, Orhan Şaik (2007). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabcacı Yay.
- Günay, V. Doğan (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yay.
- Hirik, Seçil (2017). “Türkiye Türkçesinde Söylem ve Bilgi Kipliği İlişkisi”. *idil* 6 (35): 1955-1966.
- İmer, Kamile, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Johnstone, Barbara (2008). *Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kaçalın, Mustafa S. (2006). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yay.

- Kartallıoğlu, Yavuz (2017). *Osmanlı Konuşma Dili*. İstanbul: Kesit Yay.
- Kerimoğlu, Caner (2014). *Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergebilim ve Türkoloji-Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Lewis, Geoffrey (1974). *The Book of Dede Korkut*. Victoria: Penguin Books.
- Maschler, Yael ve Deborah Schiffrin (2015). "Discourse Markers: Language, Meaning, and Context". *The Handbook of Discourse Analysis*. Ed. Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton ve Deborah Schiffrin. Chichester, UK: John Wiley & Sons Ltd. 189-221.
- Özbek, Nurdan (1998). "Türkçe'de Söylem Belirleyicileri". *Dilbilim Araştırmaları* 9: 37-47.
- Özçelik, Sadettin (2005). *Dede Korkut Araştırmalar; Notlar / Dizin / Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özçelik, Sadettin (haz.) (2006). *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Paltridge, Brian (2006). *Discourse Analysis: An Introduction*. Londra: Continuum.
- Ruhi, Şükriye (2013). "The Interactional Functions of 'tamam' in Spoken Turkish". *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi* 10 (2): 9-32.
- Schiffrin, Deborah (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schourup, Lawrence (1999). "Discourse markers". *Linuga* 107: 227-265.
- Sertkaya, Osman Fikri (2006). *Dede Korkut Kitabı, Dresden Nüshası'nın "Giriş" Bölümü*. İstanbul: Ötügen Yay.
- Sümer, Faruk, Ahmet E. Uysal and Warren S. Walker (1972). *The Book of Dede Korkut: A Turkish Epic*. Austin & London: University of Texas Press.
- Taylor, Stephanie (2013). *What is Discourse Analysis?* London/New York: Bloomsbury Academic.
- Tekin, Talat (2013). "Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmeler". *Makaleler II-Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Yay. Haz. Emine Yılmaz ve Nurettin Demir. Ankara: TDK Yay.
- Tezcan, Semih (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: YKY.
- Tezcan, Semih ve Hendrik Boeschoten (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: YKY.
- Torun, Yeter (2011). "Eski Anadolu Türkçesinde Böyle, Şöyle, Eyle/Öyle Sözlerrinin Kullanımları Üzerine". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20: 267-276.
- Tulum, Mertol (2003). "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar'a Notlarla Katkılar-I". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* XXX: 517-538.
- Tulum, Mertol ve Mehmet Mahur Tulum (haz.) (2016). *Dede Korkut Oğuznameler Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*. Ankara: AKM Yay.
- Yılmaz, Erkan (2004). *A Pragmatic Analysis of Turkish Discourse Particles: yani, işte and şey*. Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yay.

Discourse Markers in The Book of Dede Korkut*

İsa Sarı**

Abstract

Philological studies on The Book of Dede Korkut mostly consist of interpretations/corrections of the words that are thought to be read erroneously by previous researchers or determining scribal errors on the text which lead to the accurate interpretation, reading and reconstruction of it. Such studies are required to constitute the impeccable and error-free form of the text. However, while doing this, other related studies on the text, be it language-internal or extra-linguistic, must not be neglected. By this means, more details on the text will be reached; text-concerned issues such as the writing period and writing conditions of it as well as aesthetical and literal value of the text and many more matters related to it will be understood better. In the present study, discourse markers, which emerge as an inherent property of colloquial language, will be touched upon at first. Subsequent to this, discourse markers in The Book of Dede Korkut that can be interpreted as traces of colloquial language will be dealt with and evaluated. Thereby, an approach from the perspective on the basis of colloquial language in The Book of Dede Korkut will be developed and it will be aimed for contributing on discourse analyses for the text.

Keywords

The Book of Dede Korkut, discourse marker, colloquial language, discourse analyses, filler, discourse particle.

* Date of Arrival: 19 December 2017 – Date of Acceptance: 20 March 2018

You can refer to this article as follows:

Sarı, İsa (2020). "Dede Korkut Kitabı'nda Söylem Belirleyiciler". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 29-52.

** Asst. Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature – Çorum/Turkey

ORCID ID: 0000-0003-3766-1438

isasari@hitit.edu.tr

Маркеры разговорной речи в «Книге моего деда Коркута»*

Иса Сары**

Аннотация

Филологические исследования «Книги моего деда Коркута» в основном состоят из толкований / уточнений слов, которые считались прочитанными ошибочно предыдущими исследователями, или определения ошибок переписчиков в тексте, что ведет к точной интерпретации, чтению и реконструкции текста. Такие исследования имеют целью восстановление безупречной и безошибочной формы текста. Однако при этом нельзя пренебрегать другими исследованиями текста, будь то языковые или внелингвистические. Таким образом, будет получено больше деталей по тексту; связанные с текстом вопросы, такие как период создания и условия его написания, а также эстетическая и буквальная ценность текста и многие другие вопросы, связанные с ним, будут поняты лучше.

В настоящем исследовании сначала будут затронуты дискурсивные маркеры, которые являются неотъемлемым свойством разговорного языка. Вслед за этим будут рассмотрены и оценены дискурсивные маркеры в «Книге моего деда Коркута», которые можно интерпретировать как следы разговорного языка. Таким образом, будет разработан подход с точки зрения разговорной речи в «Книге Деда Коркута», который позволит внести вклад в анализ текста.

Ключевые слова

«Книга моего деда Коркута», маркер дискурса, разговорный язык, анализ дискурса, слова-паразиты (заполнители пауз), разговорная частица.

* Поступило в редакцию: 19 декабря 2017 г. – Принято в номер: 20 марта 2018 г.
Ссылка на статью:

Sarı, İsa (2020). "Dede Korkut Kitabı'nda Söylem Belirleyiciler". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 29-52.

** д-р, Хеттский университет, факультет искусств и наук, кафедра турецкого языка и литературы – Чорум / Турция
ORCID ID: 0000-0003-3766-1438
isasari@hitit.edu.tr

Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey Operaları*

Elif Sanem Güleç**

İbrahim Şevket Güleç***

Öz

Ekrem Reşid Rey (10 Ekim 1900-13 Temmuz 1959) ve Cemal Reşid Rey'in (25 Ekim 1904-7 Ekim 1985) yaşamı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin simgesidir. Türk Beşleri diye adlandırılan besteciler kuşağının ilk temsilcisi olan Cemal Reşid Rey'in, sahne yapıtlarını üretirken en büyük paydaşı kardeşi Ekrem Reşid Rey olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda kent kültürü içinde yaşayan operetin, Cumhuriyet dönemi halkasını Rey kardeşler oluşturur. Büyük beğeni kazanan bu operetler sahnede yer bulurken, operalar gündeme gelmemiştir. Literatürde bu eserler hakkında sınırlı sayıda bilgi mevcuttur. Makalede; Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey'in *La Femme Fugitive (Kaçan Kadın)*, *Faire Sans Dire (Söylemeden Yapmak)*, *Sultan Cem, L'Enchantement (Büyülenme)*, *Zeibek (Zeybek)*, *Drame Anatolien (Köyde Bir Facia)* ve *Çelebi* adlı yedi operası ele alınmıştır. Çalışma, Türk opera literatürüne ve Devlet Opera ve Balesi arşivine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ekrem Reşid Rey, Cemal Reşid Rey, Osmanlı İmparatorluğu, Cumhuriyet dönemi, opera, operet.

* Geliş Tarihi: 12 Ağustos 2016 – Kabul Tarihi: 14 Mart 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Güleç, Elif Sanem ve İbrahim Şevket Güleç (2020). "Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey Operaları". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 53-84.

** Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü – İzmit/Kocaeli
ORCID ID: 0000-0002-9288-3255
elifsanem@gmail.com

*** Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü – Meram/Konya
ORCID ID: 0000-0002-7961-5715
isg7734@gmail.com

Giriş

Cemal Reşid Rey'in 1932 yılından başlayarak müzik üretiminde, operet geleneğine yönelmesinin en önemli nedeni; "Batı müzik kültürüne ait olan operet türünün 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Osmanlı kültürü tarafından benimsenmiş" olmasıdır (Uçarsu 2004: 78).

Osmanlı İmparatorluğu'nda operanın gelişimi ve asıl temsiliyeti, padişahın izni ve maddi desteği ile açılan özel tiyatrolar çerçevesinde olmuştur. Önceleri tiyatro ve operaya zengin levantenler, padişah ve çevresi giderken, Naum Tiyatrosunun ardından ulusal operetlerin sahnelendiği tiyatroların ortaya çıkışıyla sanat alanındaki kültürleşme halka yayılmaya başlar.

Operet; İstanbul kent kültüründe zaman içinde ortaoyunu, tulat tiyatrosu gibi geleneksel sahne sanatlarının etkileriyle yerli bir kimlik kazanıp benimsenir.

Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey, geçmişi ve geleneği olan bu türün Cumhuriyet dönemi halkasını oluştururlar. "Bu tamamen akılcı, uygulamaya dönük ve etkili bir yaklaşımdır. Sahne eserlerinin kitle tarafından büyük beğeniyle karşılanması ve benimsenmesi, bestecinin estetik görüşlerinin keskinliğini doğrular niteliktedir" (Uçarsu 2004: 78).

Cemal Reşid Rey, Murat Tuncay'la (2010: 44-45) yaptığı söyleşide bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

M.T: Peki, Türk temaşa sanatları içinde Cumhuriyet dönemi müzikli oyunlarının taşıdıkları yenilikler nelerdi sizce?

C.R.R: Aslında operet geleneği bizde eskidir. Cemal Sahir Kumpanyası vardı. Eskiden beri bu türden eserler oynanırdı. Dikran Çuhacıyan'ın müzikli tiyatrosu vardı mesela. Ama o zamanların operet müzikleri biraz incesaz çerçevesinde kalmıştır. Her ne kadar Çuhacıyan'da olduğu gibi bazı armonik şeyler görülse de İncesaz'ın ağırlığı kendisini belli eder.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daydım. Viyana Opereti İstanbul'a gelmiş Czardaş, Kontes Mariça oynamış. Bu oyunların tesiri olmuş. Bizde de adaptasyonları (uyarlamaları) çıkmış. Fakat alaturka ile alafanga arası bir şeyler. İşte ancak *Üç Saat*'ten itibaren doğrudan doğruya Batı tekniği ile yapılmış bir oyun ve müzik karşısında bulunuyoruz.

M.T: İzinizle sözü operetlere getirmek istiyorum. Bu devirde oynanan oyunlar arasında operetlerin yeri sizce ne olmuştur?

C.R.R: Operetler Şehir Tiyatrosunun altın devridir. Bizde tarihe geçebilecek kudrete erişebilen ilk operet *Üç Saat*'dir. Oynandığı ilk mevsimde ya yetmiş ya da seksen kere sahnelendi. O zamanlar en babayiğit oyun bir haftadan fazla oynanamazdı. Bazen haftada sadece iki oyun oynanabilirdi. Seyirci o kadar azdı. *Üç Saat* opereti müziği ile oyunun mizansenisiyle, balesiyle neşesiyle, herşeyiyle halkın arzusuna, iştihakına (özlemlerle beklediklerine) cevap veriyordu. Halk akın akın tiyatroya geldi. Bunun üzerine bu işin peşini bırakmadık. Bırakılamazdık zaten. Ertesi yıl Cumhuriyet'in onuncu yılında *Lüküs Hayat* operetini verdik. O daha da büyük başarı kazandı. Sonra sırasıyla *Delidolu*, *Saz Caz*, *Maskara* oynandı....

M.T: O devir bestecileri arasında operet yolu ile halkın çok sesli müzik alanında eğitilmesi görüşü ağırlıkta mıydı? Siz ilk operetlerinizde böyle bir düşünce güttünüz mü?

C.R.R: Elbette. Bir insanı cezbetmek (kendine çekmek) için o insana tebessüm etmek icap eder (gülümsemek gerekir). Operet bir tebessümdür. Operalar, güç anlaşılır, senfoniler halkı kolay cezbetmez. Bunu bilerek, isteyerek yaptık.

Sanatçıların sağladıkları bu başarının nedeni; “operet geleneğinin kent insanının geçmişinde, gazel, taksim gibi kökleşmiş değerlerinden beslenmiş olması ve bu değerler üzerinde temellenerek kitleyle kalıcı iletişim zemini kurmaya olanak vermesidir” (Uçarsu 2004: 78).

Ekrem Reşid ve Cemal Reşid Rey'in bugüne kadar halen sahnelenmemiş, çalışmaya konu olan yedi operası incelenirken; yazılış tarihi, libretto yazarı, ilk temsil tarihi, rol dağılımı, orkestra ve konu özeti başlıkları takip edilmiştir.

Bu eserlerin dışında; Cemal Reşid ve Ekrem Reşid'e ait “*Balkis Reine de Saba*” adlı (Bozok 1950:12) (*Saba Melikesi Belkis*, 1930, Binbir Gece Masalları'nı Fransızcaya nakleden Mardrus'ten adapte, opera 4 tablo)” yeni bir operaya rastlanmıştır. Ancak eserle ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.

Cemal Reşid Rey'in, librettosu Ekrem Reşid'e ait olmayan operaları da vardır. Bunlardan birincisi; 1920 yılında bestelediği librettosu Xavier

Fromentin'e ait *Jann Marek'tir*. İkincisi; Cumhuriyet gazetesinin 19 Haziran 1964 (s.1 ve s.7) tarihli yazısından öğrendiğimiz, bestecinin Atatürk Kültür Merkezinin açılışı için hazırladığı, librettosu Nazım Kurşunlu'ya ait *Fatih* operasıdır. Ancak bu operanın da hangi sebepten ötürü tamamlanamadığı bilinmemektedir. Bestecinin eser kataloğunda opera olarak adlandırılan *La Geisha'nın*, Cemal Reşid'in mirasçısı Osman Ergün'den temin edilen orijinal partisyonda bestecinin el yazısından (*Operette en 2 Acte de Sdney Jones*) operet olduğu anlaşılmaktadır.

Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey

Ekrem Reşid ve Cemal Reşid'in babası Ahmet Reşid Bey (1870-1956) 29 Ekim 1912'de kurulan Kâmil Paşa Kabinesinde dâhiliye nazırıdır. İttihatçılarla iyi geçinemediği için yurt dışına gitmek zorunda kalır (Polat 2003:16). 1913'te aile memleketi terk eder. Rey kardeşler eğitimlerini yurt dışında tamamlar.

Ekrem Reşid Rey Galatasay Sultanisinde, Paris'te Lycée Buffonda, Cenevre Üniversitesinde okur. Cenevre Güzel Sanatlar Akademisini birincilikle bitirir. "1919 sonlarında yurda döner. Ankara (1938-1940) ve İstanbul (1950-1955) radyolarında temsil kolu şefi olarak çalışır. İstanbul Edebiyat Fakültesinde, Teknik Üniversitede Fransızca okutmanlığı yapar" (Necatigil 2000: 319-320).

Cemal Reşid öğrenimine Paris'te Lycée Buffonda devam eder, ünlü piyano pedagogu Marguerite Long'un öğrencisi olur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla aile Cenevre'ye geçince Cemal Reşid de eğitimini oradaki St. Antoine Kolejinde ve Cenevre Konservatuvarında sürdürür. 1920'de Paris'e dönerek yine Marguerite Long'un (1874-1966) piyano kurslarına katılır, Raoul Laparra'dan (1876-1943) kompozisyon dersleri alır; ayrıca Gabriel Fauré (1845-1924) ile müzik estetiği ve Henri Defosse (1883-1956) ile orkestra şefliği çalışır.

Cemal Reşid Rey 1923'te, Cumhuriyet'in kurulmasıyla Dârülelhanda kompozisyon ve piyano dersleri vermek üzere yurda döner. 1926 yılında konservatuarda çoksesli bir koro kuran sanatçı, 1934'te bir yaylı sazlar grubu oluşturur. "1945-46 yıllarında üfleme çalgıların da eklenmesiyle bir senfonik orkestra özelliğine kavuşan bu topluluk bugünkü İstanbul Devlet Senfoni Orkestrasının temeli olur" (İlyasoğlu 2007: 23-24).

“Ekrem Reşid Rey bir tiyatro yazarı olarak Türk seyircisinin karşısına kardeşi Cemal Reşid Rey’le birlikte hazırladıkları *Üç Saat* adlı bir revü operetle çıkar (1932)” (Ali 1996: 42). Ekrem Reşid Rey’in tiyatro alanındaki ününün yayılmasında, İstanbul ve Ankara Radyosunda piyes yazarı ve rejisör olarak yaptığı çalışmaların katkısı büyüktür. 1938-40 yılları arasında Ankara Radyosunda temsil kolu şefliği yaptığı dönemde, İstanbul Şehir Tiyatrosundan seçtiği bazı sanatçıları Ankara’ya götürür. Türkiye’deki radyo temsillerinin temellerini atarak, kısa bir zamanda oldukça zengin bir repertuar oluşturur. 1950-55 yılları arasında İstanbul Radyosunda görev yapar. 1940’dan itibaren Son Posta, Hakikat, Akşam ve Tercüman gazetelerinde tiyatro hakkında yazılar yazar (Bozok 1950).

Ekrem Reşid Rey Fransızca romanlar da yazmış ve onları Fransa’da yayımlatmıştır. Bunlardan bazıları: *Le Turban Dénoué*, *Melek*, *Désorientée*, *Les Glaces Déformantes* gibi başlıklar taşır. Türkçe ve Fransızca olarak yazdığı *Barbaros Hayreddin’in Hayatı* adlı kitap (*La Vie de Khaireddine Barberousse*) sekiz dile çevrilir. “Bu yapıtı ona Fransız Yazarlar Cemiyeti üyeliğini getirir. Ekrem Reşid Rey Fransız Hükümetinden bu romanı nedeniyle Officier d’Academie rütbesini alır” (Necatigil 2000: 319-320).

Cemal Reşid Rey’in 1915’den 1925’e kadar ürettiği eserler postromantik ve izlenimci etkiler taşır. *La Femme Fugitive* (*Kaçan Kadın*) (1917 veya 1918), *Faire Sans Dire* (1920), *Jann Marek* (1920), *Sultan Cem* (1923) ve *L’Enchantement* (*Büyülenme*) (1925) bu döneme ait ilk denemeleridir. 1926’dan sonra Türk folkloru ve makam müziğimizden esinlenir. *Zeibek* (*Zeybek*) ve *Drame Anatolien* (*Köyde Bir Facia*) bu döneme ait eserlerdir. Besteci, Avrupa’nın gündemindeki postromantizmin etkisiyle programlı müzik örnekleri vererek, “müzikle bir olayı betimleme sanatını Türk müziğinde ilk sunan besteci” (İlyasoğlu 2005:120) olur. Programlı müzik alanında verdiği eserlerden *Bebek Senfonik Şiiri* (*La Légende du Bebek-1928*) Désiré E. Inghelbrecht yönetiminde Padeloup Orkestrası tarafından Paris’in Théâtre des Champs-Élysées salonlarında 29 Aralık 1929 günü seslendirilir. Diğer bir programlı müzik örneği Rey’in ünlü piyanist Alfred Cortot’un 1930’da Paris’te kurduğu orkestrası için yazdığı *Enstantaneler’dir* (*Instantanés*). Eser, Alfred Cortot yönetiminde 1932 yılında Paris’te École Normale de Musique Orkestrası tarafından seslendirilir. Rey, 1927’den 1940’lara kadar yapıtlarıyla Avrupa sanat merkezlerinin gündeminde kalır.

1930-1931 Rey'in iki çeşit birikimini sergilediği dönemin başlangıcıdır. Bunlardan ilki, halk müziği ezgilerinin renklerini, çoksesli teknik içinde kullanarak halkın dilini konuştuğu eserler, diğeri senfonik ortamda betimleyici ve dramatik anlatım bulan eserlerdir. Bu eserlerin Batı'da kabul görmesinin en büyük nedeni, bestecinin yerel renkleri ustalikle bu dokunun içinde kullanmasıdır. Rey, bundan sonraki on yıllık süreçte bir tercih yapmadan iki türde de eserler verir. 1931'den 1950'li yıllara kadar operetten senfoniye, konçertolardan marşlardan revülere, oda müziklerinden piyano parçalarına operaya kadar farklı formlarda yapıtlar üretir. Üstelik bu eserlerin kimlikleri birbirine karışmaz. 1942'de bestelemeye başladığı *Çelebi* operası en uzun süre çalışacağı eseri olur. 1950'li yıllara değin Türk makam müziği, İslam felsefesi ve Doğu renklerini Batı normlarıyla birleştirir. 1950'den sonraki çalışmaları kendi düşsel sanatının ve olgunluk döneminin ürünleridir.

Bir bestecinin olgunluk döneminde üreteceği opera gibi çok yönlü sanat dalında Cemal Reşid'in genç yaşta eserler vermesi, Ekrem Reşid'in yönlendirmesiyle olur. İki kardeşin ürettiği "ortak eserlerinde bazen Ekrem Reşid'in önceden hazırladığı metinlere Cemal Bey müzik yazar, bazen de Cemal Bey'in önceden bestelemiş olduğu bir müzik çekirdeği Ekrem Bey'in sahneye uyarlamasıyla, yeni bir şekil bulur" (İlyasoğlu 2005: 50-51).

Cemal Reşid Rey için her zaman önemli olan: "Melodi, melodi ve yine melodi'dir. Melodi, romantik ve postromantik bestecilerin baş tacı olduğuna göre Cemal Reşid'i romantik olarak sınıflandırmak yanlış olmayacaktır." (İlyasoğlu 2005: 105). Diğer yandan "sanatının kökleri hem Batı hem de Doğu geleneklerine uzanan Rey'in eserleri daha geniş bir bakış açısından 20. yüzyıl Avrupasının çevre ülkelerinde gözlenen ulusalcılık akımının çizgisinde değerlendirilmelidir. Bestecinin uyguladığı halk müziğinin stilize tarzda işlenişi, 20. yüzyılın ulusalcı akımlarının yanısıra, Rus beşlerinin de uygulamış oldukları prensipler arasındadır" (Karlıbel 2008b: 76).

Türk Beşlilerin öncüsü Rey, ilk kez halk ezgilerini çokseslendiren, ilk büyük senfonileri, senfonik şiirleri, konçertoları, oda müziklerini, piyano parçalarını, sahne yapıtlarını yazan bestecimizdir. Rey, besteci Bülent Tarcan'ın deyimiyile: "Müzik tarihimizde Batı tekniği ile büyük ve enternasyonal çapta eser veren ilk simadır" (İlyasoğlu 2005: 126).

Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey Operaları

La Femme Fugitive (Kaçan Kadın)

Opera Beş Perde

Selmi Andak, Cemal Reşid Rey’le yaptığı 13 Temmuz 1969 tarihli röportajında; “bu operanın 1917 yılında yazıldığını ve beş perdelik bir opera” (1969: 6) olduğunu belirtmektedir.

Hüsametdin Bozok “Ekrem Reşid Rey” başlıklı yazısında eseri; “*La Femme Fugitive* (1918, 5 perde opera)” (1950: 12) olarak tanımlamaktadır.

Libretto: Ekrem Reşid Rey tarafından Fransızca olarak yazılmıştır.

Yazılış Tarihi: 1917 veya 1918

Cemal Reşid Rey’in *La Femme Fugitive (Kaçan Kadın)* isimli operasıyla ilgili ulaşabildiğimiz bilgiler son derece kısıtlıdır. Rey’in öğrencisi, besteci ve piyanist Dr. Aydın Karlıbel (2009: 20) şu bilgileri aktarmaktadır:

“Merhum Faruk Yener’in yapmış olduğu bir söyleşiden öğrendiğimize göre, Cemal Reşid Rey’in İsviçre’de bestelemiş olduğu ilk operası *Kaçan Kadın (La Femme Fugitive)* başlıklı eserdir. Eser kayıptır ve tarihi bilinmemektedir”.

Mahmut Ragıp Gazimihal (2006: 37), operayla ilgili şunları söylemektedir: “Ufak bir opera; fakat yarım kaldı: *La Fugitive (Kaçan Kadın)*, keza kaybolmuştur. Livre kardeşi Ekrem Reşid Rey’e aittir”.

Faire Sans Dire (Söylemeden Yapmak)

Opera Bir Perde

Libretto: Ekrem Reşid Rey librettoyu, Alfred de Musset’in *Faire Sans Dire* (1836) adlı oyunundan yola çıkarak Fransızca yazmıştır.

Yazılış Tarihi: 1920

İlk Temsil: -

Rol Dağılımı:

Mariani (Bariton)

Rahip (Abbe) Fiorasanta (Tenor)

Julia (Soprano)

Appiani (Bas)

Orkestra: Eser piyano-şan partisyonu halindedir. Opera tamamlanmamıştır. Operanın konusu Dr. Aydın Karlıbel tarafından bu makale için tekrar düzenlenmiştir.

Konu:

Eserin tek perdesi şu bölümlerden oluşur:

No.1 Venedik doğumlu genç ve yoksul flütist Mariani evinde can sıkıntısı içinde yaşamaktadır. Flütünü hayranlık ve coşku ile eline alır ve bir aria söylemeye başlar.

No.2 O sırada rahip Fiorasanta ve sevgilisi Julia kapıyı çalıp, yardım isterler. İki sevgili büyük bir korku içindedir.

No.3 Mariani kapıyı açar, onları içeri alır. Fiorasanta ve Julia'yı yatıştırdıktan sonra, kendisini tanıtır. Rahip ve sevgilisi, Julia'nın kardeşi Appiani'den kaçmaktadır. Nitekim birazdan Appiani belirir. Mariani uzaklaşmaları için ikisine giyecek birşeyler vermek ister. Fiorasanta ise takviye bulup geri dönmek üzere evden ayrılır.

No.4 Julia gözyaşları içindedir. Kardeşinin kendisini öldürmesinden korkmaktadır ama ona bu fırsatı vermeden intiharı da düşünmektedir.

No.5 Genç kadın babasının matemini tutarken, eline aldığı hançerle intihar ve ölümden bahseder.

No.6 Mariani, Appiani'nin geldiğini farkeder. Bu arada Julia güzelliği ile Mariani'yi büyülemiştir.

No.7 Appiani eve girer, Mariani ile aralarında sert bir diyalog geçer.

No.8 Aryada Appiani kızkardeşine ailesinin onu mirasından reddettiğini, kimsenin onun adını anmadığını ve lanetlediğini söyler. Julie ithamlar karşısında Tanrı'ya yakarır.

No.9 Mariani ve Appiani arasında boğuşma başlar. Mariani, Appiani'yi öldürür.

No.10 Julia günahlarının affolunması için Tanrı'ya yakarır.

No.11 Cani kardeşini lanetler.

No.13 Mariani doğduğu şehir Venedik'i yadeden bir aria söyler. Bu sırada rahip Fiorasanta geri döner, Julia ise oradan uzaklaşmaya karar vermiştir.

No.14. Intermezzo

Operada intermezzo No. XV ile “Bağlayınız” işareti ile sona erer fakat No. XV mevcut değildir, eser burada kesilmektedir (Karlıbel 2009: 20-21).

Sultan Cem

Opera Oniki Tablo

Prof. Dr. Yalçın Tura (2009a: 9-10) eserle ilgili görüşlerini şöyle dile getirir:

Bu operada on sekiz yaşındaki bir genç bestecinin gerek halk topluluklarının psikolojisini yansıtmada, gerek tek tek kişilerin ruhsal durumlarındaki değişimlerin altını çizmede ulaştığı başarı düzeyi gerçekten dikkate değerdir. Bu başarıda Ekrem Reşid’in librettosunun payı da unutulmamalıdır. Halkın bekleyişinin canlandırıldığı birinci ve dördüncü tablolar, özellikle de onbirinci tablodaki Cem’in ölüm sahnesi, dramatik etki bakımından Mussorgsky’nin Boris Godunov’undaki benzer sahnelerden aşağı kalmamaktadır. Bu yapıtın Cemal Reşid’in piyanoda seslendirdiği ilk üç tablosunu dinledikten sonra hocası Raoul Laparra’nın, eşine söylediği şu sözleri yapıtın değerini doğrulamaktadır: Eğer Cemal Fransız olsaydı bu yapıtıyla Roma Ödülünü mutlaka kazanırdı.

Libretto: Ekrem Reşid Rey tarafından Fransızca yazılmıştır.

Yazılış Tarihi: Ağustos 1922 - Nisan 1923

İlk Temsil: Eser henüz sahnelenmemiştir.

Rol Dağılımı:

Erkekler

Sultan Cem (Bariton ya da Tenor)

Bayezid (Bariton)

Papa VI. Aleksandre (Bas)

Sadrizam (Bas)

Pierre d’Abusson (Tenor)

Nadir (Tenor)

Haberci (Tenor)

Müezzin (Sahnedeki Görünmez) (Tenor)

1. Mabeynci (Bariton)

2. Mabeynci (Tenor)

Hekim (Bariton)

Yaşlı bir kişi (Bas)

1. Nöbetçi (Tenor)

2. Nöbetçi (Bariton)

Yeniçeri Ağası (Bariton)

Yaşlı Adam (Tenor)

Bir Atlı (Tenor)

Bir Adam (Tenor)

4 Tatar Ulak (Tenor)

Soylular, Askerler, Yeniçeriler, Rodos Şövalyeleri, Harem Ağaları, Nöbetçiler, Uşaklar, Halktan Kişiler, Türbe Bekçisi (konuşmaz)

Kadınlar

Fidan (Soprano)

Helene (Mezzosoprano)

Valide Sultan (Kontralto)

5 Kadın (2 Soprano, 3 Kontralto)

Raks Eden Cariyeler

Halktan Kadınlar

Orkestra: Eser piyano şan partiyonu halindedir. Besteci eseri önce şan ve piyano için yazıp tamamladıktan sonra 2 flüt, küçük flüt, 2 obua, İngiliz kornosu, 3 klarnet, bas klarnet, 2 fagot, 4 korno, 2 trompet, kornet, 3 trombon, tuba, timpani ve öteki vurmaları, celesta, 2 arp ve yaylılardan oluşan büyük bir orkestra için düzenlemeye başlamış fakat beşinci tablonun ortalarına doğru, orkestralamayı bırakmıştır.

Konu:

1. Tablo

At koşturan Tatar ulakların hızla gelip geçişlerini betimleyen hareketli bir müzik üzerinde yeni Sultanın Bayezid mi yoksa Cem mi olacağını merakla bekleyen halkın konuşmaları ve tartışmaları işitilir. Kalabalık, yaklaşan şehzadeyi sevinçle karşılar.

2. Tablo

Valide Sultan ve cariye Fidan, sarayın penceresinden, deniz üzerindeki yoğun sis arasından, gelenin kim olduğunu seçmeye çalışmaktadırlar. Dışarıdan *Yaşa Bayezid!* seslerini işiten Valide Sultan üzüntü içindedir. Odaya giren harem ağası Nadir de gelenin Bayezid olduğunu fakat bir vezir ile Yeniçeri ağasının Cem'e sadık kaldıklarını ve onu beklediklerini söyler. Bunu duyan Valide Sultan, Cem'e durumu bildiren ve hemen gelip tahtı ele geçirmesini öğütleyen bir mektup yazdırır. Mektubu Cem'e ulaştırma görevini Fidan üstlenir.

3. Tablo

Cem yalnızdır. Ömer Hayyam'ın rübailerini okumakta, okumaya ara verip düşüncelere dalmaktadır. Bir mabeynci odaya girer ve İstanbul'dan dokuz Yeniçeri eşliğinde bir kadının geldiğini ve şehzadeyi görmek istediğini haber verir. Gelen Fidan'dır. Cem sevinçle ona sarılır. Fidan, Valide Sultan'ın mektubunu Cem'e verir ve tahtı ele geçirmesi için onu yüreklendirir. İlk tereddüd eden Cem, Fidan'ın ısrarları karşısında kararını verir.

4. Tablo

Kocalarının Cuma namazından çıkmasını bekleyen halktan kadınlar aralarında konuşmakta ve durumlarından yakınmaktadırlar. Erkekler camiden çıktıkları sırada sahneye Cem ve askerleri girer. Cem, tahtı Bayezid'in elinden kurtarmaya kararlı olduğunu bildirir ve herkesi kendisine katılmaya çağırır.

5. Tablo

Cem savaştan önce, çadırında düşünmektedir. Şafak sökmek üzeredir. Veziri gelir ve Cem'in ordusunda yabancıların, aslında ezeli düşmanları olan Rodos Şövalyelerinin yer almaması gerektiğini, kardeşi kardeşe kırdırarak

olan bu savaşın haklı bir savaş olmadığını söyler ve çıkar. Yalnız kalan Cem, kendi kendine, bu savaşa Fidan için kalkıştığını tekrarlar. Bir nöbetçi gelip Rodos Şövalyelerinin kumandanı ve Baş Rahip Kont d'Abusson'un görüşmek istediğini bildirir. Kont d'Abusson, körfezde on geminin demir atıp beklediğini ve başarısız olunursa Cem'in onlardan birine binip kaçabileceğini hatırlatır. Cem, öfkeyle, korkak olmadığını, savaşı kazanacağını haykırır ve askerlerine hücum emrini verir. Kıran kırana bir savaş başlar. Cem de savaşa katılır, fakat Bayezid'in ordusu daha güçlüdür. Cem'in askerleri arasındaki süvariler ve silahlı birlikler kaçmaya başlarlar. Kalanlar çarpışmayı sürdürmekte fakat birer birer vurulup düşmektedirler. Bu durum karşısında Cem bayılır. Kont d'Abusson ve yardımcıları telaşla onu alıp kaçırlar.

6. Tablo

Rodos Şövalyeleri, aralarında konuşmakta, zorlu bir savaş olduğunu, Cem'in askerlerinin tümünün öldüğünü ve şehzadeyi güçle kurtarabildiklerini anlatmaktadırlar. Cem, ayılınca Fidan'ı sorar. Kont d'Abusson onu aradıklarını ama henüz bulamadıklarını ve bir an önce oradan kaçmaları gerektiğini bildirir. Cem ağlayarak onunla gider. Sahne bir an boş kalır. Gece bastırılmıştır. Denizde uzaklaşan gemilerin ışıkları görünüp kaybolur. Uzaktan Cem'i arayan Fidan'ın sesi işitilir. Bayezid sahneye girer. Cem'in kaçırılışına üzülmüş ve kızmıştır. Bayezid'in askerleri Fidan'ı yakalayıp Bayezid'in huzuruna getirirler. Bayezid şaşırılmıştır. Fidan'ın saraya gönderilmesini emreder. O sırada, Cem'i götüren gemiden atılan bir ok gelip Bayezid'in ayakları dibine saplanır. Okun ucunda bir kağıt takılıdır. Bayezid, kendisine uzatılan kağıdı açıp okumaya başlar. Kağıtta Cem'in şu sözleri yer almaktadır: "Behey zalim, senin zulmünden kurtulmak için düşmanlarımıza sığınmak zorunda kaldım. Ama Tanrı intikamımı alacaktır. Bir gün, senin çocukların da bana yaptıklarını sana yapacaklardır. Bayezid, bir an dalar, düşünür, sonra öfkeyle: Askerlerim kaçanları niçin yakalayamadılar? Buna sebep olanlar cezalandırılmalı. Hristiyan gemileri bir Müslüman şehzadeyi kaçırıyor ve bizler buna engel olamıyoruz. Utanılacak bir durum bu. Alnımıza leke sürüldü" diye haykırır. Yürür gider. Askerleri, başları öne eğik, yere basmaya korkarcasına, sessizce onun ardı sıra giderler. Perde ağır ağır kapanır.

7. Tablo

Perde açıldığında Bayezid'in huzurunda rakkaseler raks etmekte, Fidan ise kaçıp Cem'in yanına nasıl gideceğini düşünmektedir. Bayezid, Fidan'ın gelip bir şarkı söylemesini buyurur. Fidan hüzünlü bir şarkı söyler. Bayezid, bu şarkıyı beğenmez ve ara verilmiş olan raksın yeniden başlamasını ister. Bu arada harem ağası Nadir sessizce yaklaşmış, Fidan da onun yanına sokulmuştur. Alçak sesle konuşurlar. Nadir, Fidan'a gece karanlığında sarayın duvarlarını aşabilmesi için bir merdiven bulunduğunu, bir Venedik gemisinin de sahilde onu bekleyeceğini haber verir.

8. Tablo

Karanlık bir sonbahar akşamı. Cem, Baron Jacques de Sassenage'ın kızı Helene'in gelmesini beklemektedir. Helene gelir. Babasının uyumasını beklemek zorunda olduğu için geç kaldığını, üstelik çok korktuğunu söyler. Cem ona korkmamasını, onu çok sevdiğini bildirir. İki sevgili uzaklaşırken ay çıkar ve ortalığı aydınlatır. Bir bekçi ile Fidan sahneye girerler. Bekçi Fidan'a Cem'in kaldığı kuleyi gösterir. O sırada Cem ile Helene konuşarak geri gelirler. Fidan, Cem'in yanında bir kadın olduğunu fark eder ve saklanarak iki sevgilinin konuşmalarını üzüntüyle dinler. Sonunda dayanamaz ve ağlayarak oradan uzaklaşır. Cem ile Helene de onun sesini işitmiş ve endişe içinde çabucak odalarına koşmuşlardır.

9. Tablo

Bayezid de sıkıntı içindedir. Fidan'ı düşünmektedir. Ona karşı karışık duygular beslediğini farketmiştir. Fidan Bayezid'in sarayına geri dönmüş fakat henüz onunla yüzleşmemiştir. Bayezid Fidan'ı yanına çağırır. Fidan gelir; sessizce ağlamaktadır. Bayezid ona dostça derdini sorar. Fidan, Cem'in artık kendisini sevmediğini, bir Hristiyan kadını sevdiğini açıklar ve ölmek istediğini söyler. Bayezid ise: "Asıl onlar ölecek, senin intikamını alacağım" der ve sevgiyle Fidan'a yaklaşır. Tam o sırada, uzaktan, bir müezzinin okuduğu ezan işitilir. Bayezid kendini toplar. Fidan ağlayarak odadan çıkar.

10. Tablo

Papa VI. Alexandre, Bayezid'in göndermiş olduğu bir ulakla pazarlık etmekte, Fransa Kralı VIII. Charles'ın Roma'yı kuşatmakta olduğunu, ona karşı sultanın yardımına güvenip güvenemeyeceğini sormaktadır.

Bayezid, Cem'e karşılık Papa'ya üç yüz bin duka altını teklif etmiştir ve yardıma da hazırdır. Papa teklifi kabul ettiğini bildirir. O sırada Cem içeri girer. Ulağın kendi ülkesinden gelmiş olduğunu öğrenince ona çok özlediği vatani hakkında sorular sorar. Cem konuşurken Papa da Cem'e sunacağı kadehe gizlice zehir koyar ve kadehi Cem'e uzatır. Uzaktan top sesleri gelir. Kuşatma başlamıştır. Cem dışarı çıkar. Papa kendi kendine söylenmekte, Kral Charles'ın Bayezid'le dost olabilmek için Cem'i ele geçirmek istediğini, ama onun ancak cesedini ele geçirebileceğini söylemektedir. Perde, Papa'nın şeytanca kahkahaları arasında kapanır.

11. Tablo

Perde açıldığında, bir hekim ve bir mabeynci uyumakta olan Cem'in yatağı başında konuşmakta ve gündün güne ağırlaşan hastalığının nedenini anlayamadıklarını söylemektedirler. Cem uyanırken onlar da dışarı çıkarlar. Cem güçlükle yataktan kalkar, pencereyi açar ve bir koltuğa yığılır. Kendi kendine konuşur ve artık son gününün geldiğini söyler; yurdundan, dindaşlarından, sevenlerden uzakta öleceğinden yakınıdır. Papa onu Aziz Angelo şatosunda tutmak istemiş, Kral Charles ise Napoli'ye göndermiştir; her biri kendisinden yararlanmak istemiş, ama onun hiçbir işe yaramayacağını anlamamışlardır. Cem, atalarına, babası Fatih'e layık bir evlat olamamanın üzüntüsü içindedir. Tek yapabildiği iş kardeş kavgası başlatmak kardeşi kardeşe kırdırmak olmuştur. Bu düşünceler içinde iken, kulağına sesler gelir. Ölümüne neden olduğu binlerce askerin, o erlerin analarının, babalarının, dul karılarının, yetim çocuklarının yakınmalarını, ağlamalarını işitmekte, kendisi de pişmanlık içinde çırpınmaktadır. Babasının hayali karşısına dikilmiş, umutlarını boşa çıkaran bu değersiz oğul karşısında, gözyaşlarını göstermemek için yüzünü elleriyle örtmüştür. Cem birden ayağa kalkar: "Babacığım, neredesin" diye haykırır. Sonra Fidan'ı görür gibi olur, o da ağlamaktadır. Ona da seslenir: "Ölüyorum, diye ağlama Fidan'cığım. Kurtuluyorum." Koltuğa yığılır. Gece bastırılmıştır. Ay ışığı odayı aydınlatmaktadır. Cem sözlerine devam eder: "Ruhumun huzura kavuşması için dua et, Fidan. Buna ihtiyacım var. Beni bağışlaması için tanrıya yalvar. Niçin titriyorsun? Şimdi ben de titriyorum. Ellerini ver bana. Ellerin buz gibi. Onların serinliği benim parmaklarıma da geçiyor. Soğuk, kollarımdan yukarı, bütün vücuduma yayılıyor. Kış bastırdı. Niçin her yer karanlık. Hiçbir şey göremiyorum. Fidan, neredesin, Fidan?" ve Cem son nefesini verir.

12. Tablo (*İstenirse oynanmayabilir*)

Fidan, Cem'in mezarı başında, sesi titreyerek ve ağlayarak kendi kendine konuşur: “Cem sevgilim, işte bugün de senin yanıdayım. Yüreğim kanyor der. Sonra, olanları anımsar: O tatlı bir çocuktuk. Sevmek, sevilme ve güzellikleri anlatmak için dünyaya gelmişti. Ama Tanrı ona başka bir kader çizdi. Alnı, güllerden çelenkler için yaratılmıştı, buna karşılık o zafer çelenkler için takılmak istedi. Bu yüzden, kıskançlıkların, kinlerin hedefi oldu. Herkes ona kötülük yaptı. Ben bile ona kötülük yaptım. Ölümüne neden oldum. Bağışla beni sevgilim. Ruhlar âleminde sana kavuşabilmem için sen de bulunduğun yerde benim için dua et. Cem, Sevgilim benim.” Fidan hıçkırarak ağlarken perde yavaş yavaş kapanır (Tura 2009a: 4-9).

L'Enchantement (Büyülenme)

Opera İki Perde

Selmi Andak Cemal Reşid Rey'le 13 Temmuz 1969 tarihinde yaptığı röportajda; bu operanın 1923'te Monte Carlo operası için Leon Jehin'in isteğiyle bestelendiğini belirtmektedir (Andak 1969: 6).

Cemal Reşid, bu operasında, kendine özgü müzik dilini biraz daha geliştirmiş, orkestra yazısını biraz daha renklendirmiş olarak karşımıza çıkar. Yapıt, konusu bakımından, Debussy'nin *Pelleas ile Melisande* operasını çağırırsa da, dramatik etkiye, kişileri tanıttıci motivlere ve çizgisel dokuya önem veren müzik yazısı yönünden özgün ve ilgi çekicidir. (Tura 2009b: 4)

Libretto: Ekrem Reşid Rey tarafından Madame Roussel Despierre'in senaryosu üzerine Fransızca yazılmıştır.

Yazılış Tarihi: 1924 Eylül-1925 Şubat

İlk Temsil: Eser henüz sahnelenmemiştir.

Rol Dağılımı:

Tiphaine, 18 yaşında (Soprano)

Kont Guillaume, 50 yaşında (Bas ya da Basbariton)

Jean (Kontun Oğlu), 23 yaşında (Tenor)

Rollon (Kontun Kardeşi) 30 yaşında (Bariton)

Koro (Sahne görünmez) (SATB)

Orkestra: Eser piyano şan partisiyonu halindedir. Yapıtta 3 büyük, bir küçük flüt, 2 obua, 1 İngiliz kornosu, 3 klarnet, 1 bas klarnet, 2 fagot, 4 korno, 3 trompet, 3 trombon, 1 tuba, timpani, üçgen, büyük davul, çan, 2 arp, çeles-ta ve yaylılar. Bestecinin orkestralamaya ne zaman başladığı belli değildir. 1. perdenin orkestralamasını 166. sahifede tamamlayan besteci, 2. perdenin birinci sahnesinin ortalarında, 12. sahifenin sonunda, Rollon ile Kont'un konuşmaları sürerken orkestralamayı tamamlamadan bırakmıştır.

Konu:

1. Perde

Orta çağda, bir soylunun şatosunda, denize bakan büyük bir salon.

Kısa bir orkestra girişinin ardından perde açıldığında Rollon yalnızdır ve kendi kendine konuşmakta, gece olunca fırtına çıkacağını, denizdeki gemilerin tehlikede olduğunu söylemekte, kendi ruhunda da fırtınalar estiğini, Tiphaine'in kendisini asla sevmeyeceğini düşünmektedir. Küçük yaşta anasız babasız kalmış, kontun şatosuna sığınmış ve orada büyümüş bir kız olan Tiphaine içeri girer, Rollon'u görünce korkup geri çekilmek ister. Rollon onu sevdiğini, kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Kız ise onu sevmemekte ve karısı olmak istememektedir.

Kont içeri girer. Tiphaine, yalvararak, ondan kendisini korumasını diler. Rollon'dan korktuğunu söyler. Kont, onu avutmaya çalışır ve ona, karısı olmayı isteyip istemeyeceğini sorar. Tiphaine'in yanıtı olumludur. O sırada, limana büyük bir geminin girdiği görülür. Bayraklarından, bunun, kontun Asya'yı dolaşmaya gitmiş olan oğlunu getiren gemi olduğu anlaşılır. Kont oğlunu karşılamaya gider.

Tiphaine yalnız kalmıştır. Gemiden inen Jean'ı hayranlıkla seyreder. On yıl önce, o daha küçük bir kızken şatodan ayrılan Jean, şimdi yakışıklı bir delikanlı olarak geri dönmektedir. Tiphaine bir yandan sevinmekte, bir yandan da içinde bir korku duymaktadır.

Kont, oğluyla birlikte salona girer. Jean ile Tiphaine, birbirlerini görür görmez, büyülenmiş gibidirler. Gözlerini birbirlerinden ayıramazlar. Kilisenin çanları çalmaya başlar. Kont dua için kiliseye gider.

Jean'la Tiphaine baş başa kalırlar ve görür görmez birbirlerine aşık olurlar. Ve bu aşkı açığa vurmaktan kaçınmazlar. Tutkuyla öpüşürler. Kont döndüğünde onları daldıkları düş içinde bulur.

Kont şölen hazırlığı için Tiphaine'le birlikte salondan ayrılır. Yalnız kalan Jean, sevmenin ve sevilmenin mutluluğu içindedir. Rollon gelir ve ona bu durumun nedenini sorar. Jean'ın Tiphaine'i sevdiğini ve sevgisinin karşılıksız kalmadığını öğrenince, dehşetle, aklını başına toplamasını, o kızıdan uzak durmasını, çünkü Tiphaine'i seven kişiyi ölümün beklediğini haykırır. Jean, ona, ölümden, hele Tiphaine'in kollarında ölmekten hiç korkmadığını söyler.

Gecenin karanlığı, birden, meşalelerin alevleriyle aydınlanır. Korodan bir sevinç ve mutluluk ezgisi yükselir. Kont ile Tiphaine salona gelirler. Tiphaine'in gözleri yaşlarla doludur. Kont, Jean ile Rollon'a, Tiphaine'le evleneceğini açıklar ve Rollon'la birlikte sahile doğru uzaklaşırken, Jean'a da, arkalarından işaret eder. Tiphaine, salonda yalnız kalmıştır. Perde ağır ağır kapanır.

2. *Perde* (Kesintisiz birbirine bağlanan beş sahneden oluşmaktadır.)

Şatonun bahçesinde, denize bakan bir teras. Sık ağaçlar. Geçen bulutlar, ara sıra, ay ışığını karartmaktadır.

Yaylı sazlarda taklitlerle başlayan çok kısa bir girişin ardından perde açıldığında kont, Rollon'a kendisine ne söylemek istediğini sormaktadır. Rollon, söyleyeceklerinin onu üzebileceğini belirtir. Sonunda dili çözülür, konta genç olmadığını hatırlatır ve Tiphaine'le evlenmesinin sakıncalarını anlatmaya çalışır. O genç kızın sevmeye ve sevilmeye ihtiyacı vardır; kontu ancak bir baba gibi sevebilir çünkü bir başkasını sevmektedir. Kont: *Yalan* diye haykırır; Rollon'dan, bu iftirasını kanıtlamasını ister. Rollon, biraz sabırlı olursa, ona bunu ispatlayacağını söyler. Kont, Tiphaine'i elinden almaya çalışsın, kim olursa olsun, çekinmeden öldüreceğini bildirir. Rollon, ona, odasına dönmesini, zamanı gelince, kendisine haber vereceğini söyler. Kont ayrılır. Rollon da gitmek üzere iken, ayak sesleri duyar ve saklanıp gözetlemeye koyulur.

Gelen Tiphaine'dir. Jean'ı beklemektedir. Kontun karısı olacağı için çok üzgündür. Derdini yıldızlara anlatmakta ve ağlamaktadır. Rollon saklandığı yerden çıkar ve ona niçin ağladığını sorar. Yakınmalarını işitmiştir. O da en az onun kadar üzüntülüdür. Kıza, Jean'ın tehlikede olduğu yalanını söyler. Kont herşeyi öğrenmiş ve Jean'ı oradan uzaklaştırmaya karar vermiştir. Tiphaine için en iyi çözüm, hemen o gece, Jean'la birlikte şatodan kaçıp gitmek olacaktır.

Rollon gider. Tiphaine, ne yapacağını bilemeden ağlamaktadır. Jean gelir. İki sevgili birbirlerine sarılırlar. Tiphaine ona Rollon'dan işittiklerini anlatır. Jean, üzülmemesini, kendilerini kimsenin ayıramayacağını söyler.

İki sevgili, birbirlerine aşk yeminleri ederken, Rollon, kontla birlikte geri döner. Kont, Tiphaine'in yanındaki gencin, kendi oğlu Jean olduğunu fark eder. Gerçeği anlamıştır. Elindeki hançeri yere fırlatır. Durumuna ne kadar üzülse de, fedakârlık ona düşmektedir. Kendisi yaşamının sonuna yaklaşmıştır. Mutluluk gençlerin hakkıdır. Doğru olan Tiphaine ile Jean'ın evlenmesidir.

Fakat Rollon, işittikleri karşısında kıskançlıktan kıvrınmaktadır. Kontun elinden bıraktığı hançeri yerden alır ve Jean'ın sırtına saplar. Jean yere düşer. Rollon kaçar. Kont onu yakalamak için arkasından koşar.

Tiphaine, Jean'ın üstüne kapanır, onu kucaklar. Ölmemesini, mutlu olacaklarını söyler. Jean, Tiphaine'i öper. Son bir gayretle doğrulur fakat kızın ayakları dibinde yere yığılır. Tiphaine de, Jean'ın öldürüldüğü hançeri kaparak kendi yüreğine saplar. O da Jean'ın ölüsünün üzerine yığılır ve can verir. Perde hızla kapanır (Tura 2009b: 3-7).

Zeibek (Zeybek)

Opera Üç Perde

Libretto: Ekrem Reşid Rey tarafından Fransızca yazılmıştır.

Yazılış Tarihi: 2 Nisan 1928

İlk Temsil: Eser henüz sahnelenmemiştir.

Rol Dağılımı:

Saadet (Dramatik Soprano)

Veli (Tenor)

Recep (Bariton)

Baba (Bas)

Bir Çoban (Tenor)

Hemşire (Kontralto)

8 Kadın (4 Soprano, 4 Mezzosoprano)

Zaptiyelerin Başı (Bariton)

İki Arabacı (Tenor ve Bariton)

Zeybekler Kafilesi – Koro

Orkestra: 3 flüt, piccolo, 2 obua, korangle, 2 klarnet (si bemol), 1 bas klarnet, 2 fagot, kontrfagot, 4 korno (Fa), 3 trompet, tuba, timpani, ksilofon, çingiraklar (Fransızca “Grelots” olarak belirtilmiş), 2 dümbelek, 2 arp, grancassa, tamtam, zil, üçgen, çello, yaylılar.

Eser piyano şan partiyonu halindedir. Piyano-şanın 110. ve 111. sayfaları eksiktir. 1. perde 74, 2. perde 62, 3. perde ise 101 sayfa uzunluğundadır. 1. ve 2. perdeler arasında bir intermezzo vardır. Esere ait orkestra partiyonu sadece 24 sayfadır ve tamamlanmamıştır. 24. sayfa 1. perde, 2. sahnenin başına isabet etmektedir. Libretto 37 sayfa uzunluğundadır.

Zeibek (Zeybek) operasının okunması güç halde olan piyano şan partiyonu besteci ve piyanist Dr. Aydın Karlıbel tarafından temize çekilmiştir.

Operanın konusu Dr. Aydın Karlıbel tarafından bu makale için tekrar düzenlenmiştir.

Konu:

Olay 19. yüzyılda geçer.

1.Perde

Dağda yüksek kayalıkların ortasında bir alanda küçük bir İzmir halısı üzerinde, Veli, Baba lakaplı zeybek, Recep ve diğer zeybekler uzanmışlardır. Keyifle nargilelerini tütürmektedirler. Recep şiddetli bir çatışmayı anımsar. Adamları asker kurşunlarına hedef olmuş, kendisi de ölümden dönmüştür. Onları Veli kurtarmıştır. Veli, bir zeybek için yardım etmenin kutsal olduğunu anlatır. Ardından Sakallı Baba'ya seslenerek kendilerine yemek hazırlamasını ister. Kuzu eti, pilav, karpuz, üzüm ve helva hazırlanır, ateş yakılır. Ateşin etrafında oniki zeybek kimi oturmuş kimi yere uzanmış koro halinde yüksek sesle, kahkaha ve nidalarla eğlenirler. O sırada yaklaşan kervanı fark edince silahlarıyla dışarı fırlarlar. Çingirak sesleri arasında kervan gelir. Zeybekler kervandaki yolcuları esir alır. Yolcular kendilerine kötülük yapılmaması için yalvarırlar. Veli esirlerin arasından Saadet'i farkedir. Ona yaklaşır ve

onunla ilgilenir. Saadet, babasının zengin olduğunu, serbest kalması için kendilerine fidye verebileceğini söyler. Veli onun diğer kadınlardan farklı olduğunu ve korkmadığını anlar. Peçesini açıp yüzünü görmek ister, ona üzüm ikram eder.

2. Perde

Sıcak bir öğleden sonradır. Çardağın altında yarı uzanmış genç bir çoban kaval çalmakta bir ezgi mırıldanmaktadır. Çok geçmeden iki sevgili Veli ve Saadet görünür. Aşklarını anlatan uzun bir düet yaparlar. Çeşmenin etrafında selebeler yaslanmış zeybekler görünür. Veli rakı içerken, Recep ve Baba'yı da birlikte içmeye davet eder. Perde, Recep'in başını çektiği, zeybeklerin de katıldığı coşkulu toplu bir zeybek dansı ile sona erer.

3. Perde

Saadet'in oturduğu evin bahçesi görünür. Saadet divanın üzerinde, sütanesi de onun karşısında, çınarların gölgesindedirler. Sütanne yün eğirmekte ve ipliğin ucundaki bezi çevirmektedir. Birbirleriyle dertleşirken çok geçmeden Veli gelir. Saadet sevgilisinden ayrı kaldığında çektiği acıyı dile getirir. İki sevgili birbirlerine duydukları aşkı anlatır. Veli sevdiğini atıyla dağa kaçırmayı teklif eder. Saadet kabul eder.

Zaptiyeler ve Saadet'in babası gelir. Baba, kalabalığa kızını Veli'nin elinden kurtarmaları için yalvarmaktadır. Kalabalığın arasında Saadet ve Veli görünür, tartışmaktadırlar. Veli, Saadet'i yalancılıkla, parayı aşkına tercih etmiş olmakla suçlar. Saadet inkâr eder. Veli, Saadet'i kendisini aldattığını söyleyerek bıçaklar. Saadet yere düşer. Veli pişmanlık içinde kendisini öldürmek ister. Kalabalık ona engel olur. Veli'yi bağlayıp götürürler. Baba, hemşire ve birkaç komşu genç kızın üzerine eğilmişlerdir. Perde yürek dağlarcasına Saadet'in ölümü ile biter (Karlıbel 2009: 22-23).

Drame Anatolien (Köyde Bir Facia)

Opera Bir Perde

Prof. Dr. Yalçın Tura (2009c: 3-4) eserle ilgili görüşlerini şöyle dile getirir:

Bestecinin, bu yapıtında, Türk halk müziğini iyice özümlediği ve bilinen belli ezgileri doğrudan kullanmak yerine onların üslubuna aykırı düşmeyen ama kişisel ezgiler yaratma yolunu yeğlediği görülmektedir. Bu bakımdan, bu yapıt, Türk operasının oluşum

süreci içinde önemli bir köşe taşı sayılabilecekken, orkestralanmadan ve sözleri Türkçeye aktarılmadan bir köşeye atılıp kaldığı için bugüne değin, ne yazık ki böyle bir işlevi yerine getirememiş, bestecinin ortaya çıkmamış pek çok yapıtı gibi, bu çok değerli yapıtı da, boşa harcanmış, ziyan olmuş bir emek ürünü olarak unutulup gitme talihsizliğine uğramıştır.

Prof. Dr. Yalçın Tura operayı Türkçeye çevirerek ve orkestrasyonunu yaparak temsil edilebilir hale getirmiştir.

Libretto: Ekrem Reşid Rey tarafından Fransızca yazılmıştır.

Yazılış Tarihi: 30 Temmuz 1929-13 Eylül 1929

İlk Temsil: Eser henüz sahnelenmemiştir.

Rol Dağılımı:

Bebek (Sessiz Rol) Eserde görünmemektedir

Ana (Mezzosoprano)

Ali (Tenor)

Emine (Soprano)

Orkestra: Eserin orkestra düzenlemesi yapılmamıştır. Eser, piyano şan partiyonu halindedir.

Konu:

Yapıt, Cemal Reşit'in, bundan önce yazdığı, üç operanın aksine, yaklaşan dramı önceden hissettiren balta vuruşlarını da yansıtan uzunca bir orkestra prelüdü ile başlar.

1.Sahne

Ana dışarıda, kapının önünde, kocaman bir balta ile odun kırmaktadır. Emine gelir. Üç aydan beri haber alamadığı askerdeki kocasından mektup gelip gelmediğini öğrenmek için köy imamına gitmiştir. Kocasını Ali'den bir haber yoktur. İmamın yanında Ali gibi askere gitmiş olan Rıza'nın karısı Fatma'yı görmüş, imamın Fatma'ya, kocasının ölüm haberini ve ondan kalan tütün tabakası ile saati verişine şahit olmuştur. Üzüntü içindedir. Geceleri kötü düşler görmekte, kocasını Ali'nin sağ olarak geri dönüp dönemeyeceği

kaygısıyla kıvrınmaktadır. Ana, içeri girip, elindeki baltayı bırakır ve gelinini avutmaya çalışır; ona, düşleri iyiye yormasını öğütlerler. Konuyu değiştirmek için, o gün işittiği bir olayı anlatır. Komşu kadınlardan biri, oduncu Ahmed'in karısı Halime, bir adamla, çoban Mevlüd'le basılmış ve köyde kimsenin yüzüne bakamayacak duruma düşmüş, aşığı da iyi bir dayak yemiştir. Ahmed askerden dönüp de durumu öğrenirse mutlaka elini kana boyayacak ve bu yüzden hapse düşecektir. Yaşlı kadın, bu gibi ahlsız kimseleri yaşatmamak, öldürmek gerektiğini, namus lekesinin ancak kanla temizlenebileceğini söyler. Sonra, havayı değiştirmek ve Emine'yi oyalamak için, koyunlardan, kuzulardan kümeslerindeki tavuklardan söz eder. Sonra da, uyumak için odasına çekilir.

Ninni

Gece bastırılmıştır. Emine, bebeğini uyutmak için ona ninni söylemeye başlar. Sevgili kocası, bebeğinin babası çok yakında gelecek, ailenin üzüntüleri sona erecektir.

2. Sahne

Emine uyumaya çalışırken kulübenin kapısı sessizce aralanır. Gerçekten, kocası Ali gelmiştir. Emine sevinçle ona sarılır. Ali de bir an önce evine kavuşmak için sabahı beklememiş koşarak gelmiştir. Emine, anayı da uyandırmalarını söyler ama Ali, yaşlıdır diyerek ona engel olur. Karı koca birbirlerine sarılıp uykuya dalarlar.

Interlude

İç perde kapanır. Sahne kararır. Orkestradan iki dakika kadar süren bir ara müziği işitilir.

Son Sahne

Sabaha doğru uyanan Ana, Emine'nin koynunda bir erkeğin yattığını görünce, Halime'nin olayının kendi başına de geldiğini sanarak deliye döner. Baltasını kapıldığı gibi, yatakta uyuyan adamın başına indirir. Fakat onun Ali olduğunu anlayınca dehşetle haykırır. Yaşlı kadın, öz oğlunu kendi eliyle öldürmüştür (Tura 2009c: 4-6).

Çelebi

Opera Dört Perde

Libretto: Ekrem Reşid Rey tarafından Türkçe ve Fransızca olarak yazılmıştır.

Yazılış Tarihi: Eserin ilk versiyonu besteci tarafından 1942 ile 1945, son versiyonunun orkestra partisiyonu 1973'te, piyano-şan partisiyonu 1975'te tamamlanmıştır.

İlk Temsil: Cemal Reşid Rey'in 4 perdelik *Çelebi* operasının ilk seslendirilişi *Konser Uygulaması* olarak *Aydın Gün Anısına* 7 Mayıs 2010'da Kadıköy Belediyesi Süreyya Operasında yapılmıştır (İDOB 2011:2).

Rol Dağılımı:

Çelebi (Tenor)

Fatma (Lirik Soprano)

Tahsin Efendi (Komik Tenor)

Hasan Çavuş (Bariton)

Sadrazam (Bas-Bariton)

Rebeka (Dramatik Soprano)

Perla (Alto)

Safiye (Soprano)

Atiye (Mezzosoprano)

Zübeyde (Alto)

Konuşma Roller (Baba (Haydar), Anne, İmam, Şair Nedim, Şair Sami)

Koro (Saraylılar, Yeniçeriler, Halk)

Orkestra: 2 flüt ve piccolo, 2 obua ve korangle, 2 klarinet (si bemol), 2 fagot, 2 korno (Fa), 2 trompet (Do), 3 trombon, tuba, timpani. Vurmali sazlar: gran cassa, tam-tam, ziller, üçgen, kamçı, def, mehter takımına dâhil nakkareler ve çevgân. Arp, çelesta, yaylılar (Karlıbel 2008a: 11).

Konu:

Olay Lale devrinde III. Ahmet döneminde geçer.

1. Perde

Edirne'de, Yeniçeri Birliği mehterhaneyle resmigeçit halindedir. Genç mehterbaşı Hasan Çavuş evinin penceresinden dışarıya bakmakta olan yaşlı bir yeniçeri olan Fatma'nın babasına, Fatma'ya gönül verdiğini ve onunla evlenmek istediğini söyler. Fatma'nın babası da ona: *Kızımı sana veririm ama önce savaşa git, zaferle dön!* der. Hasan Çavuş neşeyle uzaklaşır. Anne gelir ve kızının Hasan Çavuş'la evlenmesinde ısrar eder.

Kızları Fatma gelir. Annesi başına gelecekleri kızına anlatır. Fatma buna çok üzülür, anne de üzgün ve çaresizdir. O anda bir delikanlı görünür, bu Çelebi'dir. Genç adam olan biteni anlayınca kederini açıklamaktan kendini alamaz.

Fatma'yla Çelebi kaçmaya karar verirler, ama kızcağız buna cesaret edemediğinden kararsızdır. Çelebi, sevgilisinin bu kararsızlığına üzülür ve onu vefasızlıkla suçlayarak çıkar gider. Fatma da: *Çelebi, Çelebi!* diye haykırarak yere yığılır.

2. Perde

Anadolu Hisarı görülür ve uzaktan Çelebi'nin sesi duyulur. Çelebi kayıkla gazel okuyarak gelir. Yanında Şair Nedim ile Şair Sami gibi zamanın iki ünlü şairi de vardır. Çelebi Fatma'ya olan tükenmez aşkını açıklar, iki büyük şair de ona şiirlerini okurlar (parlanda). Çelebi yalnız kalır ve üzüntüyle Fatma'yı sayıklar.

Sahne değişir ve Çelebi'yi elde etmeye çalışan üç kadının (Atiye, Zübeyde, Safiye) düzenledikleri şen şakrak bir içki âlemi görülür. Çelebi, yeni yazmış olduğu bir eseri okumaya koyulur. O sırada kadınlar düşüncelerini üç ses olarak adeta mırıldanarak dile getirirlerken orkestra da bu coşkulu aşk sahnesini destekleyerek güçlendirir ve perde bir mest oluş havası içinde sona erer. Söz konusu beste, Hüseyin Sadettin Arel tarafından Cemal Reşit Rey'e verilmiş olan Müezzin Çelebi'nin özgün bestesi *Şehnaz Buselik Semai*'dir. Üç kuple olarak tekrarlanan bu parçayı Çelebi önce def eşliğinde a cappella söyler. Daha sonra tekrarlanan iki kupleye orkestra da katılır.

3. Perde

İstanbul'da sadrazamın gözdesi Rebeka'nın evinin içi görülür. Rebeka büyük bir özlemle çok sevdiği Çelebi'yi beklemektedir. Annesi Perla gelir ve kızının

Çelebi'ye duyduğu ilgiyi sezerek kuşkulandır çünkü kızının sadrazamla ilişkisine engel olacak herşeye karşıdır.

Sadrazam kendi adamı Tahsin Efendi'yi Rebeka'yı izlemekle görevlendirmiştir. Tahsin Efendi'nin gelişi, Rebeka'nın canını sıkar ama sadrazamın gelmek üzere olduğunu da ondan öğrenir. Rebeka sadrazamın Çelebi'yle karşılaşmasından korkar ve onun gelmesini önlemek için annesini Çelebi'ye gönderir. Anne Çelebi'yi bulamadan döner. Kapı açılır ve sadrazam içeri girerken anne sıvışır.

Sadrazam, Rebeka'nın boynuna bir inci gerdanlık takar ama Rebeka'nın sevinci korkusunu gideremez. Rebeka sadrazamı oyalamak için heyecanla dans etmeye başlar ve sonunda sadrazamın dizlerine kapanır; bir bahane bularak Tahsin Efendi'den yakınıdır. Tahsin Efendi de Çelebi'yle gözdele arasında olup bitenlerden sadrazamın sezinelebileceği bir şekilde söz eder.

Sadrazam, Çelebi'yi sürdürmeye karar verir. O sırada Tahsin Efendi gelir ve sadrazama padişah hazretlerinin kendisini çağırdığı haberini verir. Sadrazam gider. Rebeka'nın hali haraptır. Kapı açılır ve Çelebi girer. Rebeka ona gözdelelerle geçirdiği içki âleminden yakınıdır. Çelebi onu yatıştırır.

O sırada mahalleli baskın yapar ve başlarında imam olduğu halde kapıyı kırıp içeri girerler. Çelebi kılıcını çektiği gibi karşılarına dikilir. O anda sadrazam gelir. Çelebi saklanır, imam da onu Rebeka'nın sevgilisi olarak ortaya çıkarıp ele verir. Sadrazam, ikisinin de kellerinin uçurulmasını emreder, Rebeka bayılır. Çelebi de pencereden atlayıp gider.

4. Perde

Olay birkaç yıl sonra Edirne'de geçer. İhtiyar yeniçerinin kızı Fatma evinin önünde görülür ve acısını dile getirerek eve girer. Sahnenin gerisinden, bitkin ve pejmürde halde Çelebi gelir; halinden yakınıdır, Fatma'nın kapısını vurur. Kapı açılır ve Fatma görünür; irkilir neye uğradığını anlayamaz. Çelebi, Fatma'ya: "Hadi gidelim!" der. Fatma, olamayacağını söyler çünkü anası babası ölmüş, kendisi de Hasan Çavuş'la evlenmiş, iki çocuğu olmuştur. Fatma: "Artık herşey bitti, benim artık burada kalmam gerekiyor" der.

Çelebi bitkin bir halde oradan uzaklaşırken, Fatma: "Dur!" diye haykırır ve elinde bir çıkınla evden dışarı çıkar; Çelebi'ye yaklaşarak çıkını verip yine eve girer. Çıkının içindekiler, yıllarca önce Çelebi'nin kendisine vermiş olduğu

şeylerdir. Çelebi gider. Hasan Çavuş camidedir, ama camiye gitmeden önce karısına etrafta haydutlar dolaştığı için kapıyı kimseye açmamasını tembih etmiştir. O sırada Çelebi, bahçe kapısının açık kalmış olmasından kuşkulandır. Bir türlü uzaklaşamamıştır. Dönüp tekrar gelir: “Fatma!” diye bağırarak kapıya vururken bir patlama olur; birinci katın penceresinden uzanan bir piştov, Çelebi’yi eve baskına gelen bir haydut sanarak vurup yere sermiştir. Hasan elinde fener ve piştovla dışarı çıkar; Fatma’yı çağırarak, elindeki fenerle yerde yatanın yüzünü aydınlatır: “Gel bak! Bu tanıdık mı?” diye sorar. Fatma: “Tanımıyorum” der. Hasan, karakola haber vermek için oradan uzaklaşır. Fatma ağlayarak Çelebi’ye koşar.

Bu arada melekleri dile getiren kadınlar korusu perdenin sonuna kadar kah hafifleyip kah kuvvetlenerek Arpaeminizade Mustafa Sami’nin mersiyesinden alınmış olan sözleri terennüm ederler.

Ağır yaralı olan Çelebi başını kaldırır: “Sen mutlu ol, Fatma!” der ve son nefesini verir. Fatma da Çelebi’nin üstüne kapanırken perde iner (Karlibel 2015: 41-42).

Sonuç

Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey ülkemizde çoksesli müziğin yaratılması ve tanıtılması bakımından öncü kişiliklerdendir. Sahne için yazdıkları operet ve revülerin çoğu sahnelenirken, operalarından biri bile bütünüyle sahnelenmemiştir. Çelebi dışında tüm operaları piyano şan için yazılmış, orkestrasyonu tamamlanamamıştır. Rey operalarıyla ilgili: “Zeybek’ten sonrakiler kendi şahsiyetini bulmuş bir bestecinin verimidir” tanımlamasını yapar. *La Femme Fugitive (Kaçan Kadın)* (1917 veya 1918) kayıp, *Faire Sans Dire (Söylemeden Yapmak)* (1920) tamamlanmamış operalardır. Cemal Reşid, 1922 Ağustos’unda *Cem Sultan*’ı yazmaya başlar. Piyano şan eşliğini 1923 yılı Nisan ayında tamamlar. Solistlerin yanı sıra bu eserde koroya önemli bir yer verir, büyük bir orkestra kullanır. Beşinci tablonun sonunda eseri orkestralamayı bırakır. 1924 yılının Eylül ayında Madame Roussel Despierre’in senaryosu üzerine Ekrem Reşid’in librettosunu yazdığı *L’Enchantement (Büyülenme)* adlı iki perdelik yapıtının piyano şan eşliğini 1925’in Şubat ayında tamamlar. Sahnede görünmeyen karma bir koroya yer verdiği bu eserde, kalabalık bir orkestra kullanarak, ikinci perdenin ilk sahnesine doğru orkestrasyonu bırakır. 1928 yılında yazmaya başladığı

üç perdelik *Zeibek (Zeybek)* operasını 2 Nisan 1928'de piyano şan eşliğini tamamlar. Bu eserde şan partilerinin yanı sıra koroya da önem verirken, daha önceki operalarında olduğu gibi uvertür yer almaz. 1.Perde ile 2.Perde arasında bir intermezzo bulunmaktadır. Yine büyük bir orkestra kullanarak orkestrasyona başlayan besteci birinci tablonun sonunda orkestralamaı bırakmıştır.

Rey, 30 Temmuz 1929'da *Drame Anatolien (Köyde Bir Facia)* adlı eseri şan piyano için bestelemeye koyulur. 12 Eylül 1929'da tamamlar. Diğer operalarında farklı olarak, yaklaşık beş dakika süren bir prelüdle operaya başlar. Birinci sahnenin sonuna doğru bir ninni, birinci sahne ile son sahne arasında bir interlüd bulunmaktadır. Cemal Reşid Rey'in öğrencisi Prof. Dr. Yalçın Tura, Rey'in eserinde Türk halk müziğinin üslubuna aykırı düşmeden kişisel eğiler yaratma yolunu seçtiğini ve *Drame Anatolien'in (Köyde Bir Facia)*, Türk operasının oluşum süreci içinde önemli bir köşe taşı kabul edilebileceğini vurgular. Tura, orkestrasyonu yapılmamış ve Türkçeye aktarılmamış bu eseri; baştan sona orkestra için düzenlemiş, Türkçeye çevirerek temsil edilebilecek duruma getirmiştir.

Cemal Reşid Rey'in yazdığı operalardan sadece *Çelebi* operası hem Fransızca hem Türkçe yazılmıştır. *Çelebi* dışındaki bütün operalar Fransızcadır. Eser, Rey'in orkestrasyonunu yapmış olduğu tek operadır. Bu eserlerin yazıldığı dönemde Türkçe opera oynanması bir hayaldir. Sanatçıların operaları Fransızca yazmasının nedeni; Fransızcanın birkaç yüzyıl önce opera dili olarak benimsenmiş olması ve evrensel boyuttaki bu eserlerin uluslararası düzeyde icra edilmesini, anlaşılmasını sağlamaktır. Rey, daha sonra yazdığı sözlü yapıtlarında genellikle Türkçe metnin altına Fransızca çevirilerini de koymuştur.

Dr. Aydın Karlıbel, *Çelebi* operasıyla ilgili makalesinde (2008b:75-76) eserle ilgili şu bilgileri vermektedir: Rey "*Çelebi*'nin tarihimize ait bir konuyu içermesi, hem dünyevi hem mistik temaları ele almış olması nedeniyle üzerinde ayrı bir özenle çalışmıştır. Operadaki sahneler, karakterler ve dramatik atmosfer çeşitliliğe sahiptir. Eserin dört perdesi farklı karakterde olup, I. lirik, II. komik, III. dramatik ve IV. trajik olarak tanımlanabilir.

Opera geleneklerine uygun olarak, *Çelebi*'de ileriye doğru akış,

karakterlerin giderek perde sonlarına doğru oyuna katılmaları sağlanmaktadır. İki önemli kadın karakterden Fatma'nın kocası ve aşkı arasındaki mücadelesi, İtalyan şair ve libretto yazarı Pietro Metastasio'nun (1698-1782) librettolarının unsurlarından olup, birçok önemli Fransız operasında bulunmaktadır. *Çelebi*'den müzik ve aksiyon, müzikal ve teatral ifade birbiriyle büyük bir uyum arzeder.

Bestecinin uyguladığı halk müziğinin stilize tarzda işlenişi, 20. yüzyılın ulusalcı akımlarının yanısıra, Rus beşlerinin de uygulandığı oldukları prensipler arasındadır. Yine opera tarihinde folklorun ilk defa geniş ölçüde yer aldığı Bizet'nin Carmen operası da hem bu açıdan, hem de Metastasio tarzında bir aşk üçgenini içermesi açısından *Çelebi* ile benzerlikler arzeder.

Mallarmé ve Baudelaire'in kıtaları kadar Ömer Hayyam'ın rubailerini de ezbere bilen Cemal Reşid Rey'in operasında tasavvufi düşüncenin, eserin daha derinde yatan ifade düzeyini oluşturduğu söylemek mümkündür. Aşk, güneş, ayrılık ve kavuşma (vuslat) gibi temalar Rey'in engin iç dünyasının beslediği mistisizm ile aslında büyük bir aşk alegorisi olan *Çelebi* operasında müziğin ötesindeki anlamlarla yüklü olan boyutunu sergilemektedir.

Özgün bir başyapıt olan *Çelebi*, gerek boyutları nedeniyle gerekse teknik düzey açısından icrası güç fakat Rey kardeşlerin renkli, fantezi dolu yaratılarının ve iki sanatçı kardeşin işbirliğinden doğmuş olarak müzik tarihinde eşine ender rastlanan bir eserdir.

Besteci şan ve piyano düzenlemesini 1945'de tamamladığı *Çelebi* operasını, uzun bir aradan sonra yeniden ele alarak orkestralamaya başlamış, ömrünün son yıllarına dek bu yapıtın orkestralanması ve seslendirme materyalinin hazırlanmasıyla uğraşmıştır. *Çelebi*'den seçme arylar; 1974, 1976 ve 1977 yıllarında, Mustafa İktu ve Suna Korad'ın yer aldıkları konserlerde Venüs Tiyatrosu, Zeynep Kamil Hastanesi Sahnesi ve 5. İstanbul Festivali açılış konserinde icra edilmiştir.

Cemal Reşid'in "en büyük eserim" dediği *Çelebi*'nin hikayesi Ekrem Reşid'in 1943 yılında radyo için bir skeç yazmasıyla başlar. Skeç büyük ilgi görünce bu konudan hareket ederek bir opera librettosu hazırlar. *Çelebi*'yi manzum olarak hem Türkçe hem de Fransızca yazar. Eseri bestelemeye başlayan

Cemal Reşid, Müezzîn Çelebi'den günümüze kadar gelen özgün bir şarkıyı da ekleyerek eseri üç yıl içinde tamamlar. Besteci 1969-1973 arasında operayı yeniden ele alır.

Çelebi 1978-1980 yıllarında Gürer Aykal'ın müdürlüğü sırasında Ankara Devlet Opera ve Balesi tarafından satın alınarak kurumun zimmetine geçirilir. Rey, 1984 yılında, dördüncü perdeyi bitirince eseri İstanbul Devlet Opera ve Balesi müdürü Orhan Tanrıku'na teslim eder. Bu perde, İstanbul'dan Ankara'ya gönderilir. Ancak eser Ankara'ya ulaşmaz. Tanrıku'nun işten el çektilmesi ve genel müdür Yalçın Davran'ın istifası nedeniyle eserin kayboluşu araştırılmaz.

2005 yılında Cemal Reşid Rey'in öğrencisi Dr. Aydın Karlıbel, *Çelebi*'nin şef partiyonunun Ankara Devlet Opera ve Balesinde bulunduğunu tespit eder, izinle İstanbul'a getirir. Üzerinde altı ay kadar çalışarak, eksik olan 3. ve 4. perdenin nefesli sazlar partilerini tamamlar. 2014 yılında da 430 sayfadan oluşan *Çelebi*'nin komple piyano-şan partiyonunu hazırlar. El yazması şef partiyonunun dijital ortama aktarılmasını sağlar. 2006 yılında Dr. Aydın Karlıbel'in çabalarıyla, *Zeibek (Zeybek)* ve *Faire Sans Dire (Söylemeden Yapmak)* operaları İstanbul Devlet Opera ve Balesi tarafından satın alınır.

Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey hayattayken operalarının temsil edildiğini görememiştir. Bu operalardan bugüne kadar sadece *Çelebi* operası 2010 yılında konser şeklinde icra edilmiş, sahneye konmamıştır.

Bu çalışmada; Türk opera literatürüne ve arşiv çalışmalarına katkıda bulunmak, Ekrem Reşid ve Cemal Reşid Rey gibi uluslararası düzeyde sanatçılarımızın eserlerinin kurumlarımızca seslendirilmesine teşvik amaçlanmıştır.

Kaynaklar

- Ali, Filiz (1996). *Cemal Reşid Rey'e Armağan*. Ankara: Sevda Cenap And Müzik Vakfı Yay.
- Andak, Selmi (1969). "Ölümünün 10.Yılında Cemal Reşid Rey Ağabeyi Ekrem Reşid'i Anlatıyor". *Cumhuriyet Gazetesi*. 13 Temmuz. 6.
- Bozok, Hüsamettin (1950). "Ekrem Reşid Rey". *Yeditepe Dergisi* 11: 12.
- Gazimihal, Mahmut Ragıp (2006). *Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz*. İstanbul: Ötügen Yay.
- İstanbul Devlet Opera ve Balesi (2011). *İstanbul Devlet Opera ve Balesi Program*

- Dergisi (2010-2011 Sezonu)*. İstanbul: İstanbul Devlet Opera ve Balesi Yay.
- İlyasoğlu, Evin (2005). *Müzikten İbaret Bir Dünyada Gezintiler Cemal Reşid Rey*. İstanbul: Dünya Yay.
- İlyasoğlu, Evin (2007). *71 Türk Bestecisi*. İstanbul: Pan Yay.
- Karlıbel, Aydın (2008a). *The Emergence of Cemal Reşid Rey's Çelebi and The Opera's Restoration: A Critical Study*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Karlıbel, Aydın (2008b). "Cemal Reşid Rey'in Çelebi Operasının Günışığına Çıkarılışı ve Restorasyonu: Bir Kritik İnceleme". *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi 2*: 69-76.
- Karlıbel, Aydın (2009). "Cemal Reşid Rey'in Operaları I-II". *Orkestra Dergisi 407*: 19-23.
- Karlıbel, Aydın (2015). "Cemal Reşid Rey'in Çelebi Operasının Günışığına Çıkarılışı ve Restorasyonu". *Akdeniz Opera ve Bale Kulübü Kültür ve Sanat Dergisi 33*: 41-42.
- Necatigil, Behçet (2000). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yay.
- Polat, Nâzım H. (2003). "II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıtıcısı Olarak Rübap Dergisi". *TÜBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları) XIV (Güz)*: 7-41.
- Tuncay, Murat (2010). "Cemal Reşid Rey ile Yayınlanması 37 Yıl Geciken Görüşme Notları". *Yedi 3*: 44-47.
- Tura, Yalçın (2009a). "Cemal Reşid'in Operaları: Sultan Cem". *Orkestra Dergisi 401*: 2-10.
- Tura, Yalçın (2009b). "Cemal Reşid'in Operaları: L'Enchantement" (Büyülenme). *Orkestra Dergisi 403*: 3-7.
- Tura, Yalçın (2009c). "Cemal Reşid'in Operaları: Köyde Bir Facia". *Orkestra Dergisi 406*: 3-6.
- Uçarsu, Hasan (2004). "Cemal Reşid Rey'in İlk Dönem Üretiminde Doğu-Batı İkilemi". *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Dergisi 2*: 68-78.

Operas of Ekrem Reşid Rey and Cemal Reşid Rey*

Elif Sanem Güleç**

İbrahim Şevket Güleç***

Abstract

The lives of Ekrem Reşid Rey (10 October 1900-13 July 1959) and Cemal Reşid Rey (25 October 1904-7 October 1985) symbolize the transition from Ottoman Empire to Republic of Turkey. Cemal Reşid Rey is the first representative of *Turkish Five* (five composers who pioneered western classical music in Turkey) and he usually worked with his brother Ekrem Reşid Rey on stage works. Operetta long existed in urban culture of Ottoman Empire and Rey brothers represented it in Republic Era. While these operettas were highly appraised, operas couldn't gain popularity. There is little information about those operas. In this article, seven operas of Rey brothers; *La Femme Fugitive*, *Faire Sans Dire*, *Sultan Cem*, *L'Enchantement*, *Zeibek*, *Drame Anatolien* and *Çelebi* will be studied. This study aims to contribute to Turkish opera literature and State Opera and Ballet archive.

Keywords

Ekrem Reşid Rey, Cemal Reşid Rey, Ottoman Empire, Republican period, opera, operetta.

* Date of Arrival: 12 August 2016 – Date of Acceptance: 14 March 2017

You can refer to this article as follows:

Güleç, Elif Sanem ve İbrahim Şevket Güleç (2020). "Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey Operaları". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 53-84.

** Asst. Prof. Dr., Kocaeli University, Faculty of Fine Arts, Department of Music – Kocaeli/Turkey
ORCID ID: 0000-0002-9288-3255
elifsanem@gmail.com

*** Res. Asst., Necmettin Erbakan University, State Conservatory of Turkish Music, Departmen of Music – Konya/Turkey
ORCID ID: 0000-0002-7961-5715
isg7734@gmail.com

Оперы Экрема Решид Рея и Джемалья Решид Рея*

Элиф Санем Гюлеч**

Ибрагим Шевкет Гюлеч***

Аннотация

Жизнь Экрема Решид Рея (10 октября 1900 -13 июля 1959) и Джемалья Решид Рея (25 октября 1904 - 7 октября 1985) символизирует переход от Османской империи к Турецкой Республике. Джемаль Решид Рей является первым представителем «Турецкой пятерки» (пять композиторов, ставших пионерами западной классической музыки в Турции), и он обычно работал со своим братом Экремом Решидом Реем над сценическими постановками. Оперетта долгое время существовала в городской культуре Османской империи, а братья Рей представляли ее в эпоху Республики. в то время как эти оперетты были высоко оценены обществом, оперы не могли завоевать популярность. Об этих операх сохранилось очень мало информации. В этой статье будут проанализированы семь опер братьев Рей: «*La Femme Fugitive*», «*Faire Sans Dire*», «Султан Джем», «*L'Enchantement*», «Зейбек», «Анатолийская драма» и «Челеби» Цель этого исследования - внести вклад в турецкую оперную литературу и государственный архив оперы и балета.

Ключевые слова

Экрем Решид Рей, Джемаль Решид Рей, Османская империя, Республиканский период, опера, оперетта.

* Поступило в редакцию: 12 августа 2016 г. – Принято в редакцию: 14 марта 2017 г.

Ссылка на статью:

Güleç, Elif Sanem ve İbrahim Şevket Güleç (2020). "Ekrem Reşid Rey ve Cemal Reşid Rey Operaları". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 53-84.

** д-р, Университет Коджаэли, Факультет изобразительных искусств, кафедра музыки -Коджаэли/Турция

ORCID ID: 0000-0002-9288-3255

elifsanem@gmail.com

*** Научный сотрудник, Университет им. Неджметтина Эрбакана, Государственная консерватория турецкой музыки, музыкальный факультет – Конья/Турция

ORCID ID: 0000-0002-7961-5715

isg7734@gmail.com

Teke (Antalya) Sancağının Konya Vilayetinden Ayrılarak Bağımsız Hale Getirilmesi ve İdari Yönden Yeniden Düzenlenmesi*

Kerim Sarçelik**

Öz

XX. yüzyıl başlarında Konya Vilayetinin beş sancağından birisi olan Teke (Antalya) Sancağı 22.370 km² yüzölçümüne ve 350 deniz milini bulan sahil şeridinde sahipti. Nüfusu 250 bin kadardı. Bu haliyle birçok bağımsız sancaktan hatta vilayetten bile daha büyük bir coğrafi ünite oluşturmaktaydı. Buna karşın sancağın büyüklüğüyle bağdaşmayan yetersiz idari organizasyonu ve vilayet merkezi Konya'ya olan uzaklığı, yönetimde ciddi aksaklıklara neden olmaktaydı. Bu durum yeni bir idari düzenleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Kaldı ki 26 Mart 1913 tarihli vilayet kanunu da daha küçük, yönetilebilir idari birimleri esas alan bir yönetim anlayışı getirmektedir. Tüm bu gerekçelerle 12 Mart 1914 tarihinde Teke Sancağı, Konya Vilayetinden ayrılarak bağımsız hâle getirilmiştir.

Bağımsız sancakta idari teşkilatlanma uzun ve meşakkatli bir yol izledi. Bu süreçte yeni kaza ve nahiyeler tesis edildi. Buralarda hizmet birimleri meydana getirilmeye ve personel kadrosu oluşturulmaya çalışıldı. Öte yandan sancak hususi idaresi kurularak meclis-i umumi toplanmış ve sancak bütçesini hazırlama işine girişmiştir.

Anahtar Kelimeler

Teke Sancağı, bağımsız sancak, mülki taksimat, mahalli idareler, hususi idare.

* Geliş Tarihi: 22 Ocak 2017 – Kabul Tarihi: 15 Ağustos 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Sarçelik, Kerim (2020). "Teke (Antalya) Sancağının Konya Vilayetinden Ayrılarak Bağımsız Hale Getirilmesi ve İdari Yönden Yeniden Düzenlenmesi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 85-114.

** Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı – Konya/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0003-2827-6132

ksaricelik@erbakan.edu.tr

Giriş

Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminde mülki yapılanmada temel idari birim olarak *sancâk* kabul edilmişti. Zamanla sınırların genişlemesi ve askerî gerekçelerle sancaklar beylerbeylerinin yönetimi altında birleştirilmişti. Askerî görevleri olan beylerbeylerine mülki yetkilerde verilerek *eyâlet* adı verilen birimler meydana getirilmiştir. Bununla birlikte herhangi bir eyalete bağlı olmayan, resmî muamelelerini bizzatı devlet merkezi ile yürüten bağımsız sancaklar da bulunmaktaydı. Bu idari yapı varlığını Tanzimat Dönemi'ne kadar sürdürmüştür.

Gülhane Hatt-ı Hümayûnunun ilanından hemen sonra ülke yönetimi yeni baştan düzenlendi. Sancaklara *muhassıl* adı verilen görevliler atandı. Muhassıllar sancağı yönetecekleri gibi vergileri de doğrudan toplayarak hazineye göndereceklerdi. Fakat devletin iltizam usulünü kaldırarak adil bir sistem kurmak amacıyla giriştiği bu uygulama başarısızlıkla sonuçlandı. 1842 yılında muhassıllar görevden alınarak yerlerine *kâimmekâm* lar atandı. Eyaletler yine valilerin yönetimindeydi. Fakat valilerin yetkileri kısıtlanarak mali işlerin sorumluluğu defterdarlara bırakılmıştı. 1842 yılı düzenlemelerinin en dikkate değer yönü köy ile sancak arasında yeni bir yönetim biriminin, *kazâ* nın oluşturulmuş olmasıdır. Başında kadı efendinin bulunduğu adli bir ünite olan kazanın yönetimi, yörenin ileri gelenlerince seçilecek bir müdüre bırakılmıştır. Ayrıca eyalet ve sancak meclisleri oluşturulmuş ve bu kurullar idari birimlerin yönetimine ortak edilmişlerdir (Çadircı 1991: 225-241).

Tanzimat Dönemi'nde 22 Eylül 1858 tarihli *Vülât-ı İzâm ve Mutasarrıfîn-i Kirâm ile Kâimmekâmların ve Müdürlerin Vezâifini Şâmil Talimât* ile ülke eyalet, liva, kaza ve karye adları ile bir takım idari birimlere ayrılmakta ve bunların yöneticilerinin görevleri ayrıntılarıyla açıklanmaktaydı (Tönük 1945: 116-128, Torun 2012: 92). Talimat'ta merkeze bağlı bağımsız sancakların önceden olduğu gibi varlıklarını devam ettirecekleri belirtilmekteydi. Bu sancakların başında bulunan mutasarrıflara eyalet valileriyle aynı yetki ve sorumluluklar tanınmaktaydı. Ayrıca Talimatname idari taksimat üzerinde yapılacak değişiklik ve düzenlemelerin ancak padişah

fermanıyla mümkün olabileceğini de vurgulamıştır ki bundan sonraki uygulamalarda bu ilkeye titizlikle uyulduğu görülmektedir.

Bu düzenlemelerin amacı merkezi otoriteyi güçlendirmek ve Tanzimat ilkelerinin taşrada daha iyi şekilde uygulanmasını sağlamaktı. Bununla birlikte ülkenin artan iç-dış ticaretine ve gelişen tarımına bağlı olarak ulaşım ağı ve ticaret kanallarının değişmiş olması yeni idari düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmaktaydı. Çünkü ülkenin farklı noktalarında yeni üretim ve ticaret merkezleri ortaya çıkmış, eski bazı kasaba ve şehirler küçülürken bazıları oldukça gelişmişlerdi. Bunun yanında Avrupa büyük güçlerinin, gayrimüslim toplumların yönetim üzerinde etkili olabilecekleri özerk bölgeler kurdukmak için devlete yoğun baskı yapmaları da aynı döneme rastlamıştır. Nitekim bu tür baskılar neticesinde hükümet 1861 yılında Cebel-i Lübnan'a etnik-dini eşit katılım esasına dayanan bir özerklik tanımak zorunda kaldı (Ortaylı 2007: 427-429). Tüm bu sorunlara kalıcı bir çözüm bulmak amacıyla 1864 yılında merkeziyetçi bir idari düzenleme; *vilayet nizamnamesi* yapılmıştır. Önce Tuna vilayetinde uygulanan¹, görülen başarılar üzerine 1867 yılında birkaç bölge dışında tüm ülkede geçerli hâle gelen Nizamname, eyalet sistemini ortadan kaldırmakta en büyük idari birim olarak vilayeti getirmekteydi (Davison 2005: 158,165, Ortaylı 2000: 53-63, Kırmızı 2007: 26-29). Düzenleme 22 Ocak 1871 tarihinde yeniden formüle edilerek *İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizâm-nâmesi* olarak yayınlandı (Düstûr H.1289. I. Tertib, C. I: 625-651)². Vilayet nizamnameleri ile taşra teşkilatında görev yapan memurlarının sayısı çoğaltılmış, yeni müdürlükler ihdas edilmiş kaza, liva ve vilayetlerde birer idare meclisi kurulmuştur. Bunun yanında vilayetin genelini ilgilendiren tarım, ticaret, eğitim ve nafia gibi konularda kararlar alarak bunları hükümete bildirmek için *vilâyet meclis-i umûmisi* adında istişarî nitelikte bir kurul meydana getirilmiştir. Son Nizamname ile livalara, bağımsız sancaklarda olduğu gibi mutasarrıflar atanmaya başlanmış, kaymakamlar artık kazaların mülki amiri olmuşlardır. Böylece merkezî idarenin otoritesi kazaları da içine alacak şekilde genişletilmiştir (Tönük 1945: 183-199, Ortaylı 2000: 63-64, Kırmızı 2007: 31-34).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde 26 Mart 1913 tarihinde çıkarılan *İdâre-i*

Umûmiye-i Vilâyât Kanûn-ı Muvakkati vilayet yönetimini yeniden düzenledi (BOA. A.(DVNSNZAM. d. 24: 1-19; Takvîm-i Vekâyi (19 Rebiyülahir 1331): n.1414; Düstûr H.1332. II Tertib, C. V: 186-216). Buna göre vilayet umumi idaresi ve vilayet hususi idaresi olmak üzere iki yönlü bir yönetim düzeni oluşturuldu. Nezaretlerin vilayetteki uzantısı daireler, merkezin temsilcisi olan ve yürütme gücünü elinde bulunduran valinin yönetimi ve denetimine bırakılmıştı. Bu yönüyle vilayet umumi idaresi bir tüzel kişiliğe sahip değildi ve merkez yönetiminin bir bölümünü oluşturmaktaydı. Oysa Kanun bir yenilik olarak vilayet hususi idaresi denilen taşınır taşınmaz mallara sahip bir tüzel kişiliği de meydana getirmiştir. Kanun, vilayeti kamu hizmeti yapan ayrı bir hukuksal yapı olarak görmekte ve onun organlarını ve yürütme kararı alma yetkisini kabul etmekteydi. Nitekim hususi idarenin bir organı olarak vazife gören meclis-i umumiler, vilayetlerde ve bağımsız sancaklarda icraî yetkilerle donatılmıştı. Bu kurullar artık vilayet/bağımsız sancak hususi bütçelerini oluşturabileceklerdi. Meclis üyelerinden seçilen encümen-i daimi, aynı zamanda vilayet tüzel kişiliğinin temsilcisi olan valinin başkanlığında çalışarak bütçede öngörülen işleri yapacaktı (Sencer 1984: 68-69, Kaştan 2016: 88). Vilayet idaresindeki yeni düzen yerinden yönetim ilkesini getirmekteydi. Kanun'un yayınlanmasının hemen ardından büyük alanları kaplayan ve birçok mülki üniteden meydana gelen bazı vilayetlerin durumunun hükümetçe yeniden ele alındığı görülmektedir. Böyle yerlerde hususi idarelerin görevlerini ifa etmede karşılaşılabilecek zorluklar dikkate alınarak yeni bir idari taksimat yapılmış; vilayetlere bağlı bazı sancaklar ayrılarak bağımsız hâle getirilmiştir³. Bu sancaklardan birisi de Konya Vilayetine bağlı iken bağımsız bir mülki ünite şekline getirilen Teke Sancağıdır.

Bağımsız Sancak Oluncaya Kadar Teke Sancağında Yönetim

Antalya ve çevresi Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı hâkimiyetine katıldıktan sonra bölge Teke Sancağı olarak teşkilatlandırıldı. XVI. yüzyılda sancak, Antalya, Finike, Elmalı, Kaş, Karahisâr-ı Teke ve Kalkanlı adlarında altı kazadan oluşmaktaydı (Emecen 1991: 233, 236). Bazı dönemlerde şehzadelerin idaresine bırakılan sancak, XIX. yüzyıla kadar Anadolu ve Karaman eyaletlerine bağlı olarak yönetildi (Karaca 2002: 43,

44). Bununla birlikte XIX. yüzyıl başlarında Teke Sancağına çoğu zaman vezir rütbeli paşalar *mutasarrıf* olarak atandılar. Nitekim 1813-1838 yılları arasında sancağı yöneten 19 mutasarrıftan – sancakta 1820-1821 yıllarında idareci olan Nasuhî zâde Hacı Süleyman Ağa hariç– 18'i paşa unvanı taşımaktaydı. Öte yandan mutasarrıflara genellikle Teke Sancağı ile beraber Hamid Sancağının da yönetimi verilmiştir. Bu 19 mutasarrıftan 14'ü her iki sancağı da beraber yönetirlerken beşi Teke Sancağını müstakilen idare etmiştir. İki sancağı idare eden mutasarrıfların kimi zaman yerlerine güvendikleri birini *mütesellim* olarak gönderdikleri de olmuştur. Mesela Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfı Seyyid Mehmed Vahid Paşa 1814 yılında Teke Sancağı yönetimini mütesellim olarak görevlendirdiği Osman Ağa vasıtasıyla yürütmüştür (Özdemir 1992: 134,135, Moğol 1997: 100-103). Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra sancaklara muhassıl unvanıyla mali ve idari yetkileri bulunan yöneticiler gönderilmiş, Teke Sancağına da bu görevle 1841 yılında Mehmet Bey atanmıştır. 1842 yılından itibaren muhassıllar görevden alınarak sancakların yönetimi kaymakamlara bırakılmasına rağmen Teke Sancağında bir süre daha muhassıl unvanlı kişilerin görev yaptığı görülmektedir. İzzet Bey 1846-1847 yıllarında, Şakir Bey de 1849-1850 yıllarında sancakta muhassıllık yapmışlardır. Fakat 1842 yılı düzenlemeleri Teke Sancağını, merkezi Konya olan Karaman Eyaletine idari yönden bağlamış ve artık sancak yöneticileri eyalet valisinin kontrolüne girmiştir (Moğol 1997: 113, 114).

Daha önce üzerinde durulduğu gibi ülke yönetiminde yeni bir idari düzenlemeyi getiren 1864 vilayet nizamnamesi Tuna Vilayetinde başarıyla uygulandıktan sonra 1867 yılında ülke geneline teşmil edilmesi kararı verilmişti. Buna bağlı olarak 1867 yılında Bahr-i Sefid, Trabzon Aydın, Ankara, Diyarbekir, Sivas, Kastamonu, Selanik, Yanya, Üsküb ve Konya vilayetleri meydana getirildi (Çakmak 2014: 47). Konya Vilayetine bağlı olan Teke Sancağı, Antalya merkez kazası ile birlikte Alanya, Elmalı, Akseki ve Kızılkaya kazalarından oluşmaktaydı (Salnâme-i Vilâyet-i Konya H. 1285: 62-66). Kızılkaya kazası kısa bir süre sonra nahiye olarak merkeze bağlanmış ve Kaş kazası teşkil edilmiştir (Salnâme-i Vilâyet-i Konya H. 1287: 61-65).

XIX. yüzyıl sonunda Teke Sancağının idari yapısı şu şekildedir (Salnâme-i Vilâyet-i Konya H. 1317: 200-225):

Tablo 1. XIX. Yüzyıl Sonunda Teke Sancağının İdarî Yapısı

<i>Kaza</i>	<i>Nahiye</i>	<i>Bağlı Karye Sayısı</i>
Antalya Kazası	Merkez	45
	İstanos Nahiyesi	45
	Kızılkaya Nahiyesi	11
	Bucak Nahiyesi	9
	Millû Nahiyesi	23
	Beşkonak Nahiyesi	9
	İğdır maa Kardiç Nahiyesi	15
	Serik Nahiyesi	25
Alaiye Kazası	Merkez	78
	Düşenbe Nahiyesi	27
	Manavgat Nahiyesi	42
Akseki Kazası	Merkez	63
	İbradı Nahiyesi	14
Elmalı Kazası	Merkez	39
	Finike Nahiyesi	19
Kaş Kazası	Merkez	60

Teke Sancağı XX. yüzyıl başında beş kaza ve 11 nahiyeden meydana gelmekteydi. Antalya kazasına bağlı olan Bucak nahiyesi merkez kazaya uzak olması, halkın ilişkilerinin daha çok Burdur ile olması ve eşkıyalık olaylarında Antalya'dan yetişilememesi gibi nedenlerle halkın da isteği doğrultusunda 1909 yılında Burdur'a bağlandı (Uysal 2010: 107). Alanya kazasının bir nahiyesi olan Manavgat da Düşenbe nahiyesi içerisine alındı. Teke Sancağı 1914 yılı başında beş kaza ve dokuz nahiyeden oluşan bir idari ünite hâlinde yönetilmekteydi.

Teke Sancağında İdari Düzenleme Önerileri

Teke Sancağı yüzölçümü ve nüfusu bakımından diğer sancaklarla kıyas edilemeyecek bir büyüklüğe sahipti. Üstelik sancağın Akdeniz kıyısı boyunca uzanan oldukça uzun bir sahili bulunmaktaydı. Teke Mutasarrıflığının 13 Ocak 1914 (BOA. DH. İ. UM. EK. 90/70: lef 3) ve 25 Şubat 1914 (BOA.

DH. İ. UM. EK. 90/70: lef 4) tarihli iki raporundan anlaşıldığına göre sancağın yüzölçümü 22.370 km² olup kıyıların uzunluğu yaklaşık 350 deniz mili idi. Bu hâliyle bağımsız sancaklar olan 12.050 km² büyüklüğündeki İzmit Sancağı ile 7.500 km² alanı kaplayan Kale-i Sultani Sancağının toplamından daha büyük bir yüzölçümüne sahip bulunmaktaydı. Sancağın nüfusu 250 bin kadardı. Göçbelerin dâhil edilmesi ve iyi bir sayım yapılması durumunda gerçek nüfusun 300 bine ulaşacağı tahmin edilmekteydi. Raporlarda sancağın bu yapısının ve vilayet merkezi Konya'ya olan uzaklığının yönetimde ciddi aksaklıklara neden olduğu vurgulanmaktaydı.

Nitekim ilk raporda uzun kıyı şeridi boyunca yer alan 75 iskelede yeterince görevli bulunmamasından dolayı yaygın bir şekilde yaşanan kaçakçılık faaliyetleri üzerinde durulmaktaydı. Mevcut personel ne mal nakliyatına ne de kıyı ve ormanların muhafazasına yetişebilmekteydiler. Özellikle İskenderiye'ye yapılan kaçak kereste ihracatı nedeniyle ormanlar yok edilmekte ve gizlice nakledilen mal ve ürünlerden gümrük gelirlerinde ciddi kayıplar yaşanmaktaydı. Gerçekten de bina ve gemi yapımında kullanılabilecek sağlam kereste Mısır'da olmadığından bu ürünler çoğu zaman kaçak yollarla bölgeden karşılanmaktaydı (Faroqhi 2008: 12). Bu durumda kaçakçılarla mücadele için 80 fen memuru, 229 bekçi başı ve 804 bekçiye ihtiyaç duyulmaktaydı. Mevcut idari teşkilat ve yetersiz kadrolarla inzibat ve asayişin sağlanması imkânsız görülmekteydi. Teke Mutasarrıfı ikinci raporunda sadece merkez kazanın coğrafi büyüklüğünün birçok sancaktan daha geniş olduğunu vurgulamakta kış aylarında hükümet dairelerine bilhassa adliyeye gelmek zorunda olan vatandaşların birçok sıkıntı çektiğini belirtmekteydi. Mutasarrıf bu olumsuzlukların giderilmesinin ancak yeni bir idari teşkilatla mümkün olabileceği kanısındaydı.

Teke mutasarrıfının yeni bir idari teşkilat önerisi aslında sancağın bağımsız hâle getirilmesi değildi. Zaten 25 Şubat 1914 tarihli raporda böyle bir istek göze çarpmamaktadır. O sancak içerisinde bir dizi düzenleme yapılmasına taraftardı. Buna göre;

1. Merkez kazaya bağlı olan İstanos nahiyesi yeni kurulacak Bozova ve Kızılcadağ nahiyeleri ile birleştirilerek İstanos merkez nahiye olmak üzere yeni bir kaza kurulması ve buraya da Sultan V. Murat'ın ismine izafeten *Muradiye* isminin verilmesi⁴

2. İğdir Kardiç nahiyesinin güneyinde Kumluca ile Kaş kazasının doğusunda Kale adlarında iki nahije kurulması ve bunların Elmalı'ya bağlı Finike nahiyesiyle birleştirilerek merkez Finike olmak üzere yeni bir kaza teşkil edilmesi. Buraya da Finike nahiyesinin merkezi olan kasabanın adına izafetle *Reşadiye* denilmesi
3. Merkez kaza mülhakatından Beşkonak nahiyesi ile Alanya'nın Düşenbe nahiyesinin birleştirilmesi ve Manavgat nahiyesinin yeniden teşkil edilerek üçüncü bir nahije olarak bunlara dâhil edilmesiyle yeni bir kaza kurulması. Kaza merkezinin Girit'ten gelen İslâm muhacirlerinin iskân edildikleri ve Side harabeleri üzerinde kurulmuş olan ve geniş bir limana sahip bulunan Selimiye (Eski Antalya) köyü olması ve kazanın adının da bu köye izafetle *Selimiye* yapılması
4. Merkez kazaya bağlı Serik nahiyesinin ikiye bölünmesi ve ikinci kısımda *Gebiz* adında yeni bir nahije kurulması. Ayrıca merkez kazanın güneyindeki köylerin birkaçıyla Serik'in kuzeyindeki köylerin bir kısmından Perge harabeleri üzerinde kurulmuş olan Murtana Macun köyü merkez ittihaz olunarak burada akan nehrin adına izafeten *Aksu* adında bir başka nahije teşkil edilmesi
5. İğdir Kardiç nahiyesinin güneyinde güzel bir limana sahip olan Kemer-Ağva köyü merkez olarak *Kemer* nahiyesinin kurulması
6. Antalya'nın batısındaki merkez kaza köylerinden bir kısmının katılmasıyla Çakırlar köyü merkez ittihaz edilerek Çandır namında bir nahije teşkil edilmesi
7. Elmalı ve Kaş kazaları arasında bulunan Gömbe kasabası merkez ittihaz edilerek ve Kaş kazasının bazı köyleri de buraya katılarak *Gömbe* nahiyesinin kurulması
8. Elmalı kazasıyla İğdir Kardiç nahiyesinin bir kısım köyleri birleştirilerek bu köylerin ortasında yer alan Kuzca köyü merkez olmak üzere *Kuzca* nahiyesinin teşkili
9. Kaş'ın Ilıkra-Kalamaki köyü merkez olmak üzere *Kalkan* nahiyesinin kurulması
10. Alanya kazasında merkezi Belen köyü olarak *Demirtaş*, Girenas köyü merkez olmak üzere *Köprülü*, Öteköy merkezli *Kara Halil* ve

Kızılağaç köyü merkezinde *Gedikli* adlarında dört nahiyenin teşkil edilmesi

11. Akseki kazası ile alakası olmayan Yeniköy, Kirli, Gencek, Zekeriya, Derebucak ve Gönem köylerinin Beyşehir ya da Seydişehir'e ilhak olunması buna mukabil Alanya'dan alınan Karabul, Eğre, Kozağacı, Senir, Namras ve Marnas köyleriyle Akseki'nin bazı köyleri birleştirilerek merkezi Sülles köyü olmak üzere *Sülles* nahiyesinin kurulması. Ayrıca İbradı nahiyesinin bir kısım köyleri ayrılarak merkezi Kagras köyü olmak üzere *Kagras* nahiyesinin teşkil edilmesi gibi öneriler sunulmaktaydı.

Teke Sancağı sekiz kaza ve 31 nahiyeden oluşan bir idari birim olarak düşünülmekteydi. Sancağın mülki taksimatının şu şekilde olacağı öngörülmekteydi:

Tablo 2. *Teke Mutasarrıflığının İdari Taksimat Önerisi (25 Şubat 1914)*

Antalya Kazası				
<i>Nahiyeler</i>	<i>Merkezi</i>	<i>Nüfus</i>	<i>Alan km²</i>	<i>Karye</i>
Merkez nahiyeye	Antalya şehri	34.535	800	16
Çandır	Çakırlar	3.424	700	13
Aksu	Murtana Macun	3.954	400	14
Serik	(Kökez) Şevketiye	5.964	400	32
Gebiz	Macar	4.785	900	20
Kızılkaya	Badem Ağacı	5.313	450	15
Millü	Çil	5.464	900	21
Kemer	(Ağva) Kemer	1.512	500	8

Alaiye Kazası				
Merkez Nahiyeye	Alanya kasabası	8.282	600	25
Demirtaş	Belen	4.435	850	25
Kara Halil	Öteköy	2.116	650	14
Köprülü	Girenas	3.302	550	11
Gedikli	Kızılağaç	3.824	550	21

Akseki Kazası				
Merkez Nahiye	Marulya kasabası	13.392	750	24
Sülles	Sülles	8.370	600	27
İbradı	İbradı kasabası	7.495	1.300	8
Kagras	Kagras	3.134	700	9

Selimiye Kazası				
Merkez Nahiye	Selimiye	7.970	950	39
Beşkonak	Bozyaka	3.844	1.100	14
Düşenbe	Pazarıcı	8.034	600	31

Muradiye Kazası				
Merkez Nahiye	Kışla kasabası	5.836	400	12
Bozova	Zivind	8.123	450	19
Kızılcaadağ	Kızılaliler	11.577	450	20

Elmalı Kazası				
Merkez Nahiye	Elmalı kasabası	6.581	1.220	27
Kuzca	Gödene	2.506	880	6
Gömbe	Gömbe kasabası	4.953	450	14

Kaş Kazası				
Merkez Nahiye	Andifli iskelesi	10.503	1.050	26
Kalkan	Ilıkra iskelesi	8.851	1.370	17

Reşadiye Kazası				
Merkez Nahiye	Reşadiye (Finike)	3.634	650	11
Kumluca	Kumluca (Sarı Kavak)	2.813	600	12
Kale	Eynihal	4.680	600	16

Bağımsız Teke Sancağının Kurulması

Teke Mutasarrıflığının kapsamlı idari düzenleme teklifinde her ne kadar sancağın bağımsız hâle getirilmesi görüşünden bahsedilmese de bu konuda bazı yetkililerin çalışmalar yaptığı görülmektedir. Zira 1912 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti murahhası Mehmet Ali Bey bu öneriyi resmî yollardan

hükümete iletti. 1913 yılında da düşünülen bağımsız sancağı 11 kaza ve 30 nahiyeye olarak teşkilatlandırılan bir öneri sunulmuştur (Güçlü 1998: 290). Tüm bu teklifler bir yana bu dönemde hükümette zaten büyük vilayetlerden bağımsız sancaklar kurma iradesi oluşmuş bulunmaktaydı. Çünkü 26 Mart 1913 tarihli vilayet kanunu ile hususi idareler meydana getirilmiş ve taşra yönetimi kısmi özerkliğe kavuşmuştu. Vilayetlere daha etkin bir yönetim sorumluluğu getiren yeni düzenlemenin ruhuna uygun olan daha küçük, yönetilebilir idari yapılar oluşturmaktı. Yıllık bütçe hazırlayan ve öngörülen işleri zamanında yapmakla mükellef olan hususi idarelerin çalışma sahası ne kadar sınırlı olursa başarısı da o derece yüksek olabilirdi. Nitekim büyük bir vilayet olan Aydın'dan ayrılan Menteşe Sancağı 1 Kasım 1913 tarihli irade-i seniyye ile bağımsız hâle getirildi (BOA. A. DVNS. NZAM. d. 24: 194). Bu şekilde 1906-1907 yılında beş olan bağımsız sancak sayısı 1914 yılı itibarıyla 18'e çıkmıştır. İşte bu süreçte hükümet sadece sancak içerisinde bir düzenleme yapmak yerine Teke Sancağını Konya Vilayetinden ayrılarak bağımsız bir sancak hâline getirmeye karar verdi. Tasarı geçici bir kanun halinde Padişah'a sunuldu. 12 Mart 1914 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile *Konya Vilâyeti mülhakatından Teke Sancâğı muhassasât-ı hâzırastıyla müstakill livâ hâline ifrâğ edilmiştir* (BOA. A. DVNS. NZAM. d. 24: 298; BOA. İ. MMS. 181/4). Durum 16 Mart 1914 tarihinde nezaretlere bildirilmiş (BOA. DH. İ. UM. EK. 87/28: lef 2) ve iki gün sonra da Takvîm-i Vekâyi ile neşredilmiştir (*Takvîm-i Vekâyi* 30 Rebiyülahir 1332: n. 1760). Meclisin açılmasından sonra da geçici kanun Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan tarafından görüşülerek 23 Temmuz 1914 tarihinde onaylanmış ve kanun hâline getirilmiştir (BOA. A. DVN. MKL. 58-A/96).

Teke Sancağının bağımsız hâle getirilmesiyle birlikte mutasarrıflığın 25 Şubat 1914 tarihli raporunda ortaya koyduğu yeni idari düzenleme teklifi Dâhiliye Nezareti tarafından bazı değişikliklerle 23 Nisan 1914 tarihinde Sadarete sunuldu. Yeni üç kaza kurulmasını içeren nezaret yazısında bu birimlerin teşkilatlandırılması için lazım olacak paranın 1330 yılı bütçesinin kaza faslında mevcut 66.600 kuruş ile buna ilave edilen 237.800 kuruştan karşılanmasının uygun olacağı belirtilmekteydi (BOA. DH. İ. UM. EK. 90/70: lef 9). Nihayet 4 Mayıs 1914 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile sancak dâhilinde Korkudeli, Finike ve Manavgat adlarıyla üç kaza teşkil edilmesine karar verildi (BOA. A. DVNS. NZAM. d. 25: 83; BOA. DH. İ. UM. EK. 88/15; BOA. MV. 235/5). Yani mutasarrıflığın teklifinde yer alan üç kaza

kurulması önerisinin kabul edildiği ancak buralara Muradiye, Reşadiye ve Selimiye isimlerinin verilmesinin uygun görülmediği anlaşılmaktadır. Yine teklifte oluşturulması tasarlananlarla birlikte nahiye sayısının 31'e çıkarılması önerilmişken yeni idari düzenleme ile Teke Sancağı 26 nahiyeden meydana gelen bir mülki birim hâline getirilmiştir. Buna göre sancağın idari taksimatı şu şekilde oluşturulmuştur⁵:

Antalya Kazası

Merkez Nahiye (Merkezi Antalya Şehri)

Köyler-Nüfus: Antalya Kasabası (30.000), Zeytun (336), Varsak (691), Duacı (41), Duraliler (319), Çığlık (404), Bağçe (144), Karabayır Camili (200), Karaveliler (529), Ekşili (384), Döşemealtı (224), Kovanlık (411), Yedikuyular (213), Kütükçü (63), Yalınlı, Karahabit, Çakırlar (464), Hisarçandır (531), Yarbaşçandır (489), Çitdibi (104), Doyran (386), Bahşili (195), Sekici (30), Sekicikıbtisi (88), Kurma (311), Uncalı (61), Şerafeddinbayırı (167), Geyikbayırı (277), Aşağı Yukarı Karaman (321), Murtanada Macun (256), Kondu (477), Solak (267), Dumanlar (154), Alaylı (223), Çamköy (171), Kındıra (45), Asi Karaman (192), Mandırla (284), Karaçalılı (54), Murtanada Körlü (1.002), Murtanada İhsaniye (266), İstavroz (297), Abdurrahmanlar (266).

Serik Nahiyesi (Merkezi Kökez-Şevketiye)

Köyler-Nüfus: (Kökez) Şevketiye Karyesi (314), Karaboynuz (150), Boğaz Ak (259), Çakallık (259), Kumköy (154), Karıncalı (200), Candır (272), Pıncarcık (156), Ayanoz (215), Cumalı (283), Kürüş (109), Ahmediye (245), Eminceler (194), Belek (98), Kadriye (266), Diğış (146), Kocayatak (386), Şatırlı (209), Zaimler (120), Berendi (160), Yanköy (243), Kumbarlar (68), Belkız (132), Kuşlar (113), Gökçepınar (68), Akbaş (205), Bekuş (300), Çanakçı (171), Kayaburun (210), Üçtepe (80), Aralık (80).

Gebiz Nahiyesi (Merkezi Macar Karyesi)

Köyler-Nüfus: Macar (729), Tekye (235), Dorumlar (194), Hacı Osmanlar (114), Kozan (264), Kaşdanlar (Çetince) (250), Demirciler (195), Kızıllı (196), Karabaş (80), Pomaklar (250), Etlar (116), Nebiler (149), Aşağı Oba (228), Çatallar (150), Çatma (72), Kürdler (300), Aksaz (107), Has Kızılören (580), Has Gebe (200), Has Duman (364)

Kızılkaya Nahiyesi (Merkezi Badem Ağacı Karyesi)

Köyler-Nüfus: Badem Ağacı (983), Kuzköy (534), Uğurlu (285), Avdancık (204), Karapınar (402), Susuz (393), Boğazköy (150), Kökez (38), Yeni Çiftlik (62), Pazar Avdanı (586), Karaaliler (284), Kızılcağağaç (165), Hafız Bey Çiftliği (200), Dağ Mahallesi (877), Yuva (150).

Millü Nahiyesi (Merkezi Çil Karyesi)

Köyler-Nüfus: Çil (98), Karacaören (103), Gelesinli (231), Ortaköy (122), Fettanlar (33), Çamköy (57), Belen (19), Hacıceliller (81), Kavırgacılar (73), Köseler (79), Hatıblar (182), Kayadibi (52), Mevzeler (196), Karamanlı (33), Kargı (230), Killik (396), Kızıl Seki (1.433), Kavacık (315), Kayı (382), Kocaaliler (938), Hacıhüseyinler (391).

Kemer Nahiyesi (Merkezi Kemer-Ağva Karyesi)

Köyler-Nüfus: (Ağva) Kemer (591), Beycik (85), Ulupınar (163), Tekfurova (136), Kozdere (139), Göynük (50), Beldibi (50), Ovacık (298). Kemer Nahiyesi Dâhilindeki Aşair: Yeni Osmanlı Aşireti (2.043), Sarıkeçili (2.423), Karahacılı (3.632), Karakoyunlu (1.343), Gebiz Aşairi (2.363), Murtana (2.295), Tahtacı (2.273), Eski Yörük Aşireti (1.452), Ahadlı (177), Çakal (196), Solaklı (36), Hacıhamzalı (552), Gönküslü (542), Kömürçiyen (95), Karatekeli (563), Fettahlı (255), Balıkçıyan (92).

Alanya Kazası

Merkez Nahiyesi (Merkezi Alanya Kasabası)

Köyler-Nüfus: Alaiye Kasabası, Oba (580), Oba Ala Kilise (187), Umurlu (95), Asmaca (88), Akdam (135), Avsallar (304), Basırlı (153), Badem Ağaç (440), Payalı (223), Cıkıllı (137), Çıblaklı (226), Hacımehmedli (191), Değirmendere (241), Dere Türbelinas (619), Rumtaş (228), Toslak (959), Tosmur (245), Kara Kocalı (154), Kızılcaşehir (188), Gazgıcık (528), Kestel (432), Kürdler (387), Mahmudseydi (1.280), Mahmudlar (879), Yaylalı (285), Kızılağaç (732), Orhan (191), Ulucak (66), Aksin (43), Aydulun (44), Alara (116), Okurcalar (102), Bayır (243), Burcaklar (99), Çakallar (330), Sirke (176), Süleymanlar (374), Sariağalar (39), Saburlar (133), Karamanlar (279), Karaboynuzlar (254), Kozagaç (160), Gözübüyük (95), Görenler (65), Günay (89), Yeniceköy (225).

Demirtaş Nahiyesi (Merkezi Belen Karyesi)

Köyler-Nüfus: Belen (242), Kılılı (369), Sapadere (299), Çadupra (?), Gözüküçükler (181), Akçakaya (34), Eski Yörük (115), Yeni Dam (55), Domalan (138), Yularlı (148), İmamlı (120), Hocalar (120), İshaklı Aşireti (93), İsbatlı Aşireti (108), Bağçedere (72), Beldibi (79), Bayralı (212), Diğış (21), Seki (97), Şıhlar (496), Ali Efendi Aşireti (393), Keşafı Aşireti (332), Çakırcalı (286), Koca Oğlanlı (103), Gönkeler (222).

Kara Halil Nahiyesi (Merkezi Öteköy Karyesi)

Köyler-Nüfus: Öteköy (128), Dim Ala Kilise (340), Kivrasil (?) (181), Beladan (87), Usta Ahmedli (56), Üzümlü (113), Bıçakçı (50), Bucak (147), Taşbaşı (171), Arablar (281), Kaya Beladan (223), Kozyaka (93), Setdere (135), Yalçı Yavaş (131).

Köprülü Nahiyesi (Merkezi Girenas Karyesi)

Köyler-Nüfus: Girenas (445), Eskibağ (265), Ortaköy (502), Bedan (299), Belester maa Yeni Saray (173), Çaltı (174), Cünedere (279), Nar Ağacı (101), Semet (453), Karaköy (85), Balor (526).

Akseki Kazası

Merkez Nahiye (Merkezi Marulya Karyesi)

Köyler-Nüfus: Marulya (3.447), Gelves (313), Çimi (1.477), Hüsameddin (200), Sarı Hacılar (208), Bucakkışla (125), Güneykışla (83), Akşahab (435), Pirlebe maa Kanarya (?) (282), Alavada (233), Belenilvad (701), Bucakilvad (172), İlvad-ı Kebir (839), Emir Aşıklar (294), Avdal (294), Sarı Halil maa Sarı Abbas (218), Didere (323), Gödene (790), Geriş (591), Yarpuz (798), Karavaganda (364), Ala Kilise (491), Çundura (174), Hoca (538), Kagras (799), Ciceler (282), Karakışla (275), Emiriye (207), Susuz Şahab (187), Hodarya (?) (137), Simyan (?) (449), Değirmenlik (239), Bademiye (659).

Sülles Nahiyesi (Merkezi Sülles Karyesi)

Köyler-Nüfus: Sülles (732), Manaval (203), Çaltıçukur (273), Efteşe (157), Kiliseli (261), Gödere (463), Karabul (135), Senir (453), Kara İsa (184), Sünbüle (144), Marnas (225), Namras (179), Serhenk (176), Göyüncek

(247), Fersun (331), Cemerler (592), Kozağaç (285), Sindirfe (246), Narağacı (53), Eksere (721), Bergos (536), Aşağı Aşıklar (279), Viranyaka (341), Kızılköy (268), Kepez (447), Mudus (67), Günyat (372).

İbradı Nahiyesi (Merkezi İbradı Kasabası)

Köyler-Nüfus: İbradı Kasabası (3.520), Ormana (1.955), Unulla (594), Üzümdere (170), Başlar (216), Larma (495), Toros (155), Zilan (390).

Manavgat Kazası

Merkez Nahiye (Merkezi Manavgat)

Köyler-Nüfus: Manavgat Kasabası (270), Sarılar (540), Ilıca (268), Örenköy (44), Avason (428), Bucak maa Şihlar (177), Peri maa Zeyve (182), Tilkiler (118), Hisar (72), Hatıblar (96), Homa (407), Hommaz (70), Dolbazlar (120), Seki (107), Sevinç (132), Şişeler (125), Salur (183), Sırt (319), Sorkun (190), Aşıklar (93), Kızılağaç (148), Kalemler (119), Kemer (108), Hinduge (39), Yavaş maa Örenler (91), Perakende Aşireti (233), Taş Ahır (373), Bereket (71), Büklüce (67), Çardak (271), Çakış (166), Solaklı Aşireti (678), Hocalar (84), Düzağaç (514), Kızıldağ (380), Kısalar (87), Mecidiye (84), Nikit (199), Beydiğin (317).

Beşkonak Nahiyesi (Merkezi Bozyaka Karyesi)

Köyler-Nüfus: Bozyaka (401), Burmahan (129), Bolasan (320), Karabük (306), Tazı (191), Zerek (341), Kızılcaköy (448), Sağırın (132), Kepez (306), Karadut (66), Ballıbucak (252), Değirmenözü (312), Karabucak (128), Düzağaç (514).

Düşenbe Nahiyesi (Merkezi Pazarıcı Karyesi)

Köyler-Nüfus: Pazarıcı Karyesi (Düşenbe) (318), Çeltikci (194), Demirciler (149), Solak Aşireti (516), Aşıklar (1.201), Kirten (154), Karaöz (117), Gebece (207), Kadılar (98), Mısırlar (328), Karacalar (159), Seydiler (130), Hacı İsalı maa Kıbtıyan Aşireti (1.038), Hacı Ali (117), Espiyeler (87), Kızılot (180), Boztepe (178), Karakaya (132), Çenger (133), Çavuşköy (187), Azavcalar (?) (176), Uzunlar (177), Boz Ahmedli (177), Hacı Obası (218), Saraçlı Aşireti (912), Balcı Dibi (119), Viransenir (179), Halidağalar (99), Alaybeyler (130), Odaönü (93), Ahmedler (273).

Korkudeli Kazası

Merkez Nahiye (Merkezi Kışla Karyesi)

Köyler-Nüfus: Kışla (1.594), Kargalık (201), Emir-i Ahur maa Söğüdü (241), Dat (98), Ak Kilise (343), Dere (487), Sülekler (562), Yazır maa Oyol (?) (617), Yeleme (670), Bayat (215), Ali Fahreddin-i Sağır (1.320), Taş Kesigi (488), Zivind (674), Andiya (736), Belen (336), Zivind Çarekesi (180), Gözer (245), Köseler (117), Çaykenarı (620), Yaka (192), Karataş (195), Fıgla (1327), Yelten (1.046), Kemerağzı (137), Karadiğın (71), Büyük Ali Fahreddin (1.320), Karakuyu (195), Çukurca (130), Leylek (173), Garibce (315), Kargın (284).

Kızılcaadağ Nahiyesi (Merkezi Kızılaliler Karyesi)

Köyler-Nüfus: Kızılaliler (150), Yalınlı-ı Sağır (1.080), Yalınlı-ı Kebir (357), Duraliler (319), Çirkinoba (318), Çıvgalar (1.859), Ali Fahreddin-i Sağır Yaylası, Ali Fahreddin-i Kebir Yaylası, Karabayır (524), Beğiş (449), Avdan (694), Osman Halifeler (438), Mamatlar (184), Manay (354), İmamlı, Samandır (254), İmecik (763), Bağçe Yaylası (144), Çıglık (404), Karaman (321).

Elmalı Kazası

Merkez Nahiye (Merkezi Elmalı Kasabası)

Köyler-Nüfus: Elmalı Kasabası, Kozköy (81), Düdenköy (246), Kışlaköy (223), Bayındır (274), Ayvasıl (163), Yeni Çiftlik (131), Eymir (279), Tavullar (251), Beyler Çiftliği (146), Yalnız Alan (218), Eski Hisar (446), Momur (108), Çukun (258), Bayralar (370), Yazı (123), Tekye (324), Karamuk (96), Bucak (60), Sergiz (151), Çobana (127), Karaköy (243), Kızılca (334), Mürsel (96), Yuva (867), Gileveki (356), Ovacık (297), Avlan (45).

Kuzca Nahiyesi (Merkezi Gödene Karyesi)

Köyler-Nüfus: Gödene (400), Karaağaç (200), Gölcek (405), Karacaören (725), Kuzca (626), Kırk Direk (150).

Gömbe Nahiyesi (Merkezi Gömbe Kasabası)

Köyler-Nüfus: Gömbe Kasabası (500), Kızılağaç (152), Bayındır Yaylası (382), Barak Boğazcık (200), Kılınçlı (508), Afşar (127), Ahadlı (762), Ayvasıl (817), Armudlu (168), Değirmenköy (77), Akcainiş (242), Bayat (283), Dereboğaz Yaylası (284), Sütleğen Akörü (450).

Kaş Kazası

Merkez Nahiye (Merkezi Andifli Kasabası)

Köyler-Nüfus: Andifli Kasabası (336), Bayındır (390), Ağullu (111), Diğer İcadlı (767), Çukurbağ (702), Sırt (392), Pınarbaşı (52), Belekli (223), Kılınçlı (Çaycak) (508), Avşar (127), Yavı (346), Boğazcık (391), Çerler (98), Sarılar (308), Ahadlı (763), Kızılağaç (152), Akörü (1.285), Kendeve (405), Dere (178), Kasaba (1.167), Kemer (607), Dur Hasan (158), Mevlütler (257), Ortabağ (190), Yozgad (201), Ernez (389).

Kalkan Nahiyesi (Merkezi Ilıkra Karyesi)

Köyler-Nüfus: Hacı Oğlan (190), Ilıkra (645), Bezirgan (1.152), Kurnaz (323), İslamlar (1.316), Ova Gelemiş (195), Margaz (676), Çayköy (237), Kınık (497), Çavdır (446), Aklar (116), Çomburcu (451), Kurubükü (180), Bağlağaç (397), Arsa (387), Seydek (548), Kıbtiyan (88).

Finike Kazası

Merkez Nahiye (Merkezi Finike Kasabası)

Köyler-Nüfus: Finike Kasabası (694), Hallac (249), Demirciler maa Bağyaka (426), İncir Ağacı (322), Alacadağ (271), Yalnız (278), Harsköy (380), Yazır (418), Arif (563), Çavdır, Alasın.

Kumluca Nahiyesi (Merkezi Kumluca-Sarı Kavak Kasabası)

Köyler-Nüfus: Adrasan (181), Kumluca Kasabası (Sarı Kavak) (538), Belen (228), Yazır (252), Çıralı Ulupınar (110), Yeniceköy (440), Hacı Veliler (175), Savrın (231), Sarıcasu (165), Örtekiz (146), Salur (75), Kakas Kavakdibi (272).

Kale Nahiyesi (Merkezi Eynihal Karyesi)

Köyler-Nüfus: Kale maa Üçağzılı (229), Eynihal (377), Tirmison (307), Kapaklı (332), Gürses (180), Davaslar (376), Koca Temre (471), Kum (340), Beymelek (387), Matarlı (228), Köşkerler (415), Muşkar (350), Çağman (186), Karadağ (153), Dirgenler (256), Dağbağ (100).

Bağımsız Teke Sancağı sekiz kaza ve 26 nahiyeden oluşmaktaydı. Mutasarrıflığın teklifinde bahsedilen nahiyelerden merkez kazada Çandır ve Aksu, Alanya'da Gedikli, Korkudeli'de Bozova ve Akseki'de Kagrass nahiyeleri kurulmamıştı. İğdir Kardiç nahiyesi üçe ayrılıp İğdir kısmında merkez

kazaya bağlı Kemer ve Finike kazasına bağlı Kumluca nahiyeleri kurulmuş Kardiç kısmında ise Elmalı kazasının Kuzca nahiyesi tesis edilmişti (Güçlü 2007: 238). Yeni tesis edilenlerle birlikte nahiyelerin derecelendirilmesi de yapılmıştı. Buna göre sancağın birinci derece nahiyeleri Kemer, Gebiz, Serik, Demirtaş ve Kalkan, ikinci derece nahiyeleri Millü, İbradı, Kuzca, Düşenbe, Beşkonak, Kumluca, Kale ve üçüncü dereceden olanlarda Kızılkaya, Kara Halil, Köprülü, Sülles, Gömbe ve Kızılcadağ olmuştur (BOA. DH. İ. UM. EK. 90/70: lef 32).

Fakat ilginçtir düzenleme öncesinde sancak içerisinde yer alan bazı köylerin listede bulunmadığı görülmektedir. Bunlardan Akseki kazasına bağlı olan fakat bu kazayla alakaları bulunmayan Yeniköy, Kırli, Gencek, Zekeriya, Derebucak ve Gönem köylerinin durumu önceden söz konusu edilmişti. Bu köylerin yakınlıkları ve ilişkilerinin daha çok Seydişehir ve Beyşehir kazalarıyla olması münasebetiyle bu kazalardan birine bağlanması hususu mutasarrıflığın ilgili raporunda ileri sürülmüştü. Hükümet bu görüşü hak vererek taksimat listesinde köylerin ismine yer vermemiş ve çıkarılan 5 Temmuz 1914 tarihli iradeyle de bu köylerin Seydişehir kazasına bağlanmasına karar verilmiştir (BOA, BEO 4297/322242; BOA. DH. HMŞ 30/95). Ayrıca sancağa bağlı olmasına rağmen listede bulunmayan bazı köylerin unutulduğu anlaşılmış (BOA. DH. İ. UM. EK. 90/70, lef 44) ve bunların ilgili nahiyelere bağlanması işi sancak meclis-i umumi kararına bırakılmıştır.

Teke Sancağı meclis-i umumisi yaptığı tetkikat ve müzakeratla idari taksimat sırasında unutilan köylerle birlikte bir-iki saatlik merkezlere bağlanması gerekirken yanlışlıkla sekiz-on saat mesafedeki yerlere dâhil edilen bazı köylerin durumunu ele almış ve bu köyleri yakın mülki birimlere bağlamıştır. Meclis-i Umuminin 17 Aralık 1914 tarihli mukarrerat kayıtlarına göre:

1. Mülki teşkilat sırasında unutilan Suğla, Simayuk, Elbağı, İmercik, Pir Hasanlar, Dire, Dere, Salur, Kurtan, Kecimen, Gökü, Mekran ve Macun köylerinin münasebeti itibariyle Elmalı merkez kazaya bağlanması

2. Çayıçi, Gerçan ve Dere köylerinin Kuzca nahiyesine bağlanması

3. Köleler köyünün Alanya kazasına bağlanması

4. Yeni tesis edilen Yalınlı Gediği köyünün Korkudeli kazasına bağlanması

5. Mülki teşkilatta yanlılıkla hem Kumluca nahiyesine hem de Kemer nahiyesine dâhil edilen Ulupınar köyünün Kemer'e bağlanması ve Kumluca'dan kaydının silinmesi

6. Mülki teşkilatta Sülles nahiyesine bağlanan Kepez, Kepez Beleni ve Mudus köylerinin Akseki merkez nahiyeye raptedilmesi

7. Mülki teşkilatta İbradı nahiyesine dâhil edilen Toros köyünün Akseki merkez nahiyeye bağlanması

8. Mülki teşkilatta Kızılcadağ nahiyesine bağlanan İmecik, Avdan, Samandır ve Beğiş köylerinin Korkudeli merkez nahiyeye dâhil edilmesine karar verilmiştir.

Meclis-i umumi ayrıca Manavgat kazasının merkezinin Düşenbe nahiyesinin merkezi olan Pazarcı köyüne taşınmasını da uygun bulmuştu. Esasen Manavgat namında bir kasaba ve köy olmayıp çay kenarında bulunan bir han ile iki-üç dükkândan ibaret bulunan ve etrafında mesken ve hane bulunmayan, haftada Cuma günleri pazar kurulan bir mahalle bu isim verilmekteydi⁶. Bu pazarı belirtmek için de Manavgat pazarı tabiri kullanılmaktaydı. Bu pazarın tam karşısında çayın öbür yanında Düşenbe nahiyesinin merkezi olan Pazarcı köyü bulunmaktaydı. Kazaya atanan kaymakam fiilen nahiyeye merkezi olan köyde ikamet etmekte ve vazife görmekteydi. Çayın iki tarafı kayıklarla üç-dört dakika olduğundan şekli muhafaza için Kaymakam günde bir-iki kere pazar mahallindeki hana gelip güya merkez kazada ispat-ı vücut etmekteydi. İşte bu manasız durumu düzeltmek için Meclis, kazanın merkezinde yer alan Pazarcı köyünü kaza merkezi yapmış ve Düşenbe nahiyesine bağlı Taşağıl köyünü de aynı adla anılmak üzere nahiyeye merkezi hâline getirmiştir.

Gerek unutulmuş köylerin idari birimlere bağlanması gerekse kaza içerisinde yapılan yeni düzenlemeler İdare-i Vilayât Kanunu'nun 3. maddesi mucibince meclis-i umumiye verilen icra yetkisi ile yapılmıştı. Oysa meclis, mülki teşkilatı ilgilendiren daha birçok karar almıştı. Ancak bunlar irade-i seniyyeye iktiranı lazım geldiği için öneri mahiyetindeydi (BOA. DH. İ. UM. EK. 90/70, lef 54). Bu önerilerin bir kısmı olumlu karşılanmış ve haklarında irade çıkarılmış bir kısmı ise karşılık bulmamıştır. Nitekim Teke Sancağı meclis-i umumisinin Alanya kazasına bağlı Nar Ağacı, Omalas, Penbelik köylerinin Akseki kazasına, Akseki'ye bağlı Namras köyünün Manavgat'a, Finike'nin Kale nahiyesine bağlı Dirgenler ve Karadağ

köylerinin Kaş kazasına ve Kaş'ın Ernez köyünün de Finike'ye bağlanması yolundaki teklifleri 20 Nisan 1915 tarihinde kabul edilmiştir (BOA. MF. MKT 1208/14). Yine meclisin Elmalı kazasının Gömbe nahiyesinin lağvedilerek Korkudeli kazasında merkezi Zivind köyü olmak üzere Beğiş, Fıgla, Garibce, Çukurca, Leylek, Karakuyu, Çaykenarı, Yakaköy, Yalınlı Gediği ve Zivind Çarekesi köylerinden mürekkep Bozova adıyla yeni bir nahiye kurulması önerisi de 21 Ağustos 1915 tarihinde uygun görülmüştür (BOA. DH. İ. UM. EK. 9/76; BOA. DH. İ. UM. EK. 94/43). Lağvedilen Gömbe nahiyesinin köylerinden Dereköy, Kızılğaç, Bayındır Yaylası, Barak Boğazcık, Kılınçlı, Afşar, Ahadlı ve Südleğen Akörü, Kaş kazasına ilhak edilmişlerdir (BOA. DH: UMVM. 123/17).

Meclis ayrıca sancak dâhilinde bulunan bazı kaza, nahiye ve köylerin isimlerinin değiştirilmesini de teklif etmişti. Önerilen isimleriyle beraber bu yerleşim birimleri şunlardı:

Tablo 3. İsimleri Değiştirilmesi Önerilen Yerleşim Birimleri

<i>Mevcut İsmi</i>	<i>Önerilen İsim</i>	<i>Mevcut İsmi</i>	<i>Önerilen İsim</i>
Manavgat	Türkili	Bergos	Kaleli
Finike	Turanili	Gelves	Ali Paşa
Ala Kilise	Hatibler	Namras	Küçükköy
Geriş	Darülhayr	Viranyaka	Şeyh İdris
Kiliseli	Mersinli	Kagras	Dereköy
Karavaganda	Sadıklar	Toros	Madenköy
Sülles	Mecidiye	İstavroz	Boztepe

Meclis, Manavgat kelimesinin menşei bilinmediği ve bir anlam ifade etmediği gerekçesiyle değiştirilmesini ve kazanın tamamen Türklerden oluşması nedeniyle de buraya Türkili unvanının verilmesini teklif etmekteydi. Benzer bir gerekçeyle yani ahalisinin safi ve halis Türklerden ibaret olmasından dolayı Finike'nin de Turanili olarak adlandırılması istenmekteydi. Finike kelimesinin Konya'nın Feke ve sancağın ismi olan Teke ile karıştırıldığı, bu yüzden de isim değişikliğinin zorunlu olduğu vurgulanmaktaydı. Ayrıca Antalya merkeze bağlı İstavroz köyünün adının kurulu olduğu

tepeye izafeten Boztepe olarak değiştirilmesi de önerilmişti. Çünkü ahali Müslüman olan köylüler memleketleri sorulduğunda İstavrozluyum demek zorunda kalmaktaydılar ve bu durumun düzeltilmesi de ancak köyün isminin değiştirilmesiyle mümkün olabilirdi. Akseki kazası idare meclisinin kazanın bazı köylerinin *ihtisâsât-ı milliye ile kabil-i tevâfuk olmayan* eski isimlerinin değiştirilmesi isteği de meclis-i umumice kabul edilerek teklifle sunulmuştu. İsim değişikliklerini içeren bu isteklerin o dönem için dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Fakat Cumhuriyet Devri'nde bazı yerleşim birimlerinin isimlerinin değiştirildiği bilinmektedir⁷.

Bağımsız Teke Sancağında İdari Teşkilatlanma

Bağımsız Teke Sancağı kurulduktan sonra işlerin yürütülmesini sağlayacak idari mekanizmanın hemen meydana getirilemediği ve kurumsallaşmanın zaman aldığı görülmektedir. Nitekim sancakta hususi idarenin kurulması ve yeterli memur kadrosunun oluşturulması hemen gerçekleştirilememişti. Kaldı ki ne sancak bütçesi tanzim edilebilmiş ne de bu işle vazifeli bir kurul olan meclis-i umumi teşekkül ettirilebilmişti. Teke Mutasarrıflığı bütçenin yapılabilmesi için en az üç aya ihtiyaç duyulduğundan bahsetmekteydi. Üstelik meclis-i umuminin toplanabilmesi için de bir dizi hukuki problemle baş etmek gerekmekteydi. Öyle ki Mutasarrıflık Konya Vilayeti Meclis-i Umumisi için seçilmiş olanların üyeliklerinin devam edip etmediği konusunda çelişkiye düşmüştü. Durum 21 Mart 1914 tarihinde Dâhiliye Nezaretine bir yazıyla soruldu. Nezaret, sancağın kazaları için diğer sancaklardan seçilmiş üye varsa bunların üyeliklerinin düşeceğini ve yeniden seçim yapmak gerektiğini böyle bir durum yoksa üyeliklerin devam edeceği cevabını vermişti (BOA. DH. UMVM. 64/44)⁸. Fakat bir süre sonra sancakta yapılan mülki düzenleme ile yeni kazalar tesis edilince buralarda seçim yapılması yeniden söz konusu oldu ve meclisin açılması işi uzadı. 1914 yılı yazında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin 3 Ağustos'ta seferberlik ilan etmesi nedeniyle bir müddet daha gecikme yaşanmış ve nihayet meclis 23 Kasım 1914 tarihinde toplanarak bütçe yapma çalışmalarına başlayabilmiştir (BOA. DH. İD. 34/201-2: lef 30).

Teke Sancağı bütçesi hazırlanana kadar sancak, Konya Vilayeti Meclis-i Umumisininin 1914 yılı için meydana getirdiği vilayet bütçesinin Teke Sancağına ait kısmındaki *varidât ve masarîfât dairesinde* işleri yürütmüştü. Gerçekten de Teke Mutasarrıflığı, sancak bütçesinin hazırlanmasının uzun

süre alacağı gerekçesiyle 17 Mart 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne müracaat ederek sancağın *idâre-i umuru* için vilayet bütçesinden sancağı ilgilendiren kısmının tatbikine ve hususi idare henüz kurulmadığı için de hesap muamelelerinin mal memurları vasıtasıyla yapılmasına izin istemişti (BOA. DH. İD. 34/201-2: lef 25). Nezaret, hesap işlerinin mal memurları tarafından yapılması uygun görmeyerek en kısa zamanda Maliye Nezareti'nden bir muhasebe-i hususiye müdürü talep edilmesine ve vilayet bütçesinin ilgili kısımlarının sancağa devrine karar vermiştir. Bunun için de Konya Vilayetine bir yazı gönderilerek bütçeden Teke Sancağına ait kısmın tefrik edilerek mevcut miktarın sancağa bildirilmesi istenmiştir (BOA. DH. İD. 34/201-2: lef 26).

Konya Vilayetinin 1914 yılı hususi bütçesi 21.798.024 kuruşluk gelir ve 23.611.718 kuruş tutan gider kalemlerinden oluşmaktaydı. Teke Sancağı için ayrılan miktar 4.200.000 kuruş gelir ile 4.000.000 kuruş giderden ibaretti. Her ne kadar gelir/gider dengesinde sancak avantajlı gibi görünüyorsa da vilayet bütçesinde öngörülen harcama kalemlerinin sancağın ihtiyacı ile uyumlu olmadığı tespit edilmişti. Nitekim Antalya'da 50 yataklı olarak ıslah ve tanzimi düşünülen hastane ile yeni açılması planlanan Frengi hastanesine lazım olan tıbbi alet ve edevat ile karyolaların maliyeti için bütçe gider kalemine sadece 1170 lira konmuştu. Ayrıca bütçede ziraat depoları için 87 lira, ziraat muallimleri için 400 lira ayrıldığı ve bu miktarlarla işlerin yapılmasının imkânsız olduğu belirtilmekteydi. Yine maarife ayrılan paranın yeterli gelmediği ve işlerin şimdilik idareten yürütüldüğü vurgulanmaktaydı (BOA. DH. İ. UM. EK. 90/70: lef 48). Burada problem sancağın kendine ait bir bütçesi olmadığı için *münakale* yapamamasından ileri gelmekteydi. Yani bütçede gider kısmında yer alan fasıl ve maddelerden ihtiyaç olan bölümlere para aktarılabilmesi için irade alınması gerekiyordu. Oysa Sancağın vilayet bütçesi için böyle bir talepte bulunma hakkı yoktu. Neyse ki Teke Sancağı Meclis-i Umumisi 23 Kasım 1914 tarihinde toplanarak bütçe yapma çalışmalarına başlayabildi. Meclis'in meydana getirdiği 3.305.776 kuruş gelir ve 2.243.630 kuruş gideri havi 1914 yılı sancak bütçesi 13 Aralık 1914 tarihli irade-i seniyye ile yürürlüğe girmiştir (BOA. DH. İD. 34/201-2: lef 32).

Teke Sancağında bir taraftan hususi idarenin kurulması çalışmaları sürerken diğer taraftan sancağın genel yönetimini ilgilendiren konularda teşkilatlanma işleri yürütülmüştü. Öyle ki Hükümet, 19 Mart 1914 tarihinde sancakta

bir istinaf mahkemesi ile bir de kaza bidayet mahkemesi teşkil edilmesine karar verdi. Ayrıca Antalya İstinaf Mahkemesi Isparta ve Burdur sancakları için *merci-i istinaf* hâline getirildi (BOA. BEO 4269/320157). Mahkeme riyasetine Kütahya İstinaf Mahkemesi eski reisi Sadullah Bey, *müdde-i umûmî* görevine Konya Vilayeti İstinaf Mahkemesi eski müddeiumumisi Şerif Efendi ve azalıklarına Süreyya, Hulusi, Zaharya ve Kalust Reza beyler ve mülazımlığa Hacı Ali Bey getirildiler. Kaza Bidayet Mahkemesi reisliğine Ahmet Lemi Bey, müddeiumumiliğe Rauf Bey, azalıklara Mecdet ve Ermenak efendiler tayin edildiler (BOA. BEO 4269/320166). Sancak içerisinde Manavgat, Finike ve Korkudeli kazalarının teşkil edilmesinden sonra buralarda Nizamiye Mahkemeleri kurulması gerekmektedir. Fakat bütçede tahsisat bulunmadığından gerek bu mahkemelerin tesisi gerekse adliye memurlarının tayinleri işi 1915 yılına bırakılmıştır (BOA. DH. İ. UM. EK. 90/70, lef 51).

Sancakta yönetim işlerini denetleyen mülkiye müfettişinin 19 Eylül 1914 tarihli raporundan anlaşıldığına göre her ne kadar sancak teşkilatlanmasında yol kat edilmiş olsa da yeni teşkil edilmiş olan üç kazada kaymakam ve tahrirat kâtibi dışında istihdam edilen hiçbir memur yoktu. Bu durum özellikle mal kalemi ve tapu işlerinde aksaklıklara neden olmaktaydı. Müfettiş, acilen buralara tayinler yapılmasını istemekteydi (BOA. DH. İ. UM. EK. 90/70, lef 49). Fakat sancak bütçesi hazır olmadığından ve genel devlet bütçesinde de böyle bir karşılık bulunmadığından işler yine sonraya 1915 yılına kalmıştır.

Sonuç

XX. yüzyıl başlarında Konya Vilayetine bağlı beş sancaktan birisi olan Teke Sancağı sahip olduğu geniş arazide büyük bir nüfusu barındırmaktaydı. Yerleşim daha çok iç bölgelerde yoğunlaşırken 350 deniz milini bulan kıyı şeridinde nüfus oldukça seyrekti. Mevcut idari teşkilatla ve eldeki personelle kıyılarda asayiş sağlamak ve kaçakçılığı önlemek imkânsızdı. Sancağın 600'e yakın köyü bulunmasına rağmen sadece beş kazası ve 11 nahiyesi mevcuttu. Üstelik vilayet merkezi oldukça uzakta bulunmaktaydı. Kış aylarında hükümet dairelerine gitmek zorunda kalan köylüler birçok sıkıntı çekmekteydiler. Teke Mutasarrıflığı bu gerekçelerden yola çıkarak hükümete yeni bir idari düzenleme teklifi sundu. Buna göre kaza sayısı sekize, nahiye sayısı 31'e çıkarılmaktaydı. Hükümet sadece sancak içerisinde

bir düzenleme yapmak yerine Teke Sancağını Konya Vilayetinden ayırarak 12 Mart 1914 tarihinde bağımsız bir sancak hâline getirdi. Ardından Mutasarrıflığın önerisini dikkate alarak bağımsız sancağın sınırlarını ve idari yapısını belirledi. Böylece sancak dâhilinde Korkudeli, Finike ve Manavgat adlarıyla üç yeni kaza teşkil edildi ve 15 yeni nahiye kuruldu. Hükümetin kısmî bir düzenlemeyle yetinmeyerek Bağımsız Teke Sancağını kurması sadece sancağın vilayet merkezine uzaklığıyla ilgili değildir. Bu hükümetin taşrada daha küçük, yönetilebilir idari yapılar oluşturma politikasının bir sonucudur.

Sancakta teşkilatlanmanın uzun ve meşakkatli olması hükümetin herhangi bir hazırlık yapmaksızın sancağı bağımsız hâle getirmesinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim hükümet ile sancak arasındaki resmî muhabereye mahsus şifre miftahı bile 4 Nisan 1914 tarihinde yani bağımsızlık kararından 22 gün sonra gönderilebilmişti (BOA. DH. KMS. 19/21). Gerçekten de hükümet bir planlama yapmaksızın karar vermiş ve göç yolda düzülür mantığıyla teşkilatlanma işlerini sonraya bırakmıştı. Her ne kadar sancakta bir istinaf mahkemesi ile bir de kaza bidayet mahkemesi teşekkül ettirilmiş olsa da gerek adliye memurlarının tayini gerekse yeni kurulan kaza ve nahiyelerin personel atamaları genel bütçede karşılık olmadığı gerekçesiyle 1915 yılına bırakılmıştır.

Sancak bağımsız hâle getirildiği sırada elbette ki müstakil bir sancak bütçesi yoktu. Bütçenin hazırlanabilmesi için öncelikle hususi idarenin muhasebe kaleminin gelir/gider tespiti yaparak bunu meclis-i umumiye sunması gerekmekteydi. Meclis de müzakerelerle yıllık bütçeye son şeklini vermeliydi. Oysa sancakta henüz ne hususi idare kurulabilmişti ne de meclis-i umumi toplanabilmişti. Bu yüzden 1914 yılı Aralık ayına kadar sancak, vilayet bütçesine bağlı kalmak zorunda kaldı. Bu arada Maliye mektebi mezunlarında birisi muhasebe-i hususiye müdürlüğüne atanmış, bu birimde yeteri kadar memur görevlendirilerek muhasebe kaleminde gelir defterleri, yevmiye defterleri ve şehriye cetvelleri tutulmaya başlanmıştır. Meclis-i umuminin toplanabilmesi için de mutasarrıflık bazı problemlerin üstesinden gelmiş ve nihayet meclis kasım ayında bütçe yapma çalışmalarına başlamıştır.

Açıklamalar

1. Tuna vilayetinde uygulanan Nizamname *Tuna Vilâyeti Namıyla Bu Kerre Teşkil Olunan Dâirenin İdâre-i Umûmiyye ve Husûsiyyesi ve Tâyin Olunacak Mêmûrların Suver-i İntihâbiyeleriyle Vezâ'if-i Dâ'imesine Dâ'ir Nizâmnâmedir* başlığıyla 7 Cemaziyülevvel 1281(8 Ekim 1864) tarihinde yürürlüğe girdi. Nizamname metni için bkz; *Takvîm-i Vekâyi*, Def'a 773 (7 Cemaziyülahır 1281); *Düstûr* (H.1282), I. Tertib, C. I, Matbaa-i Âmire: 517-554. Nizamnamenin çevrim yazısı için bkz; Mehmet Seyitdanlıoğlu (1996a). “Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilâyeti Nizâmnâmesi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* V (2): 67-81.
2. Nizamnamenin çevrim yazısının ilk bölümü için bkz; Mehmet Seyitdanlıoğlu (1996b). “Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilâyet Nizâmnâmesi ve Getirdikleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* V (5): 89-103 ve devamı için Mehmet Seyitdanlıoğlu (1996c). “Yerel Yönetim Metinleri VII: 1871 Vilâyet Nizâmnâmesi ve Getirdikleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* V (6): 89-99.
3. 1906-1907 yılı nüfus istatistiğine göre bağımsız sancaklar; Biga, İzmit, Zor, Kudüs, Çatalca. 1914 nüfus istatistiğine göre bağımsız sancaklar; Eskişehir, Antalya, Urfa, İçil, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Kudüs, Karahisar-ı Sahip, Karesi, Kale-i Sultaniye, Kayseri, Kütahya, Maraş, Menteşe ve Niğde. Kemal H. Karpat (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 206, 226.
4. İstanos nahiyesi merkez olmak üzere yeni bir kaza oluşturulmasına yönelik 1893 yılından sonra birçok girişimde bulunuldu. Fakat bu girişimler askerî ve ekonomik gerekçelerle her defasında reddedilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Fahrettin Tızlak (2014). “İstanos Nahiyesi'nin Korkudili Kazası'na Dönüştürülmesi”. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi (MJH)* IV/2: 249-259.
5. Tabloda gösterilen yeni mülki teşkilât çıkan irade-i seniyyeye ek olarak BOA., *A. DVNS. NZAM. d. 25*, s. 84-96 da bulunmaktadır. Nüfus verileri BOA., *DH. İ. UM. EK. 90/70*, lef 4'den alınmıştır. Köy isimlerinin okunmasında şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Tızlak (2012). “Antalya ve Korkutelî'nin 1835 Tarihindeki Köyleri”. *Dünden Bugüne Antalya*. C.I. 131-134; Karaca

- (2012). “Dünden Bugüne Manavgat”. *Dünden Bugüne Antalya*. C. I. 413-434.
6. Osmanlı kayıtlarında Köprüçayı ile Manavgat Çayının arasındaki bölge Manavgat olarak adlandırılmaktaydı. Bölge bir kaza ya da nahiye şeklinde teşkilatlandırılmıştı. 1530 tarihinden sonraki belgelerde Alanya'ya bağlı görülmektedir (Karaca 2012: 420-421).
 7. Nitekim Dâhiliye Vekâleti tarafından Yer Adları Komisyonu'na hazırlanan 1928 tarihli eserde bazı köylerin (Ala Kilise, Geriş, Sülles, Namras, Viranyaka, Kagras) yine eski isimleriyle anıldıkları görülmektedir. Hatta Geriş köyünün ismi günümüzde de aynen kullanılmaktadır. Fakat 1914 yılında Rumtaş adındaki köyün isminin eserde Türkteş olarak geçmesi bazı köy isimlerinin değiştirildiğini göstermektedir. Bkz; Dâhiliye Vekâleti (1928). *Son Teşkilâtı Mülkiyede Köylerimiz*. C. I. Ankara. 125-142.
 8. 1913 yılı Konya Vilayeti Meclis-i Umumisinde Teke Sancağının dokuz üyesi bulunmaktaydı. **Antalya kazası üyeleri**; Edib zâde Mustafa Efendi, İbrişim zâde Mustafa Efendi, Civelek zâde Mustafa Efendi, Hoca Ahmet Efendi. **Alanya kazası üyeleri**; Talat Efendi, İzzet Efendi. **Elmalı kazası üyesi**; Ali Ragıp Efendi. **Akseki kazası üyesi**; Cevdet Efendi. **Kaş kazası üyesi**; Hacı Süleyman Efendi. Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Konya H. 1332*: 163.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Bâb-ı Âli Sadaret Divan Kalemî Nizamât Defterleri (A.(DVNSNZAM. d): No: 24; 25.
- Sadaret Divân-ı Hümayûn Kalemî Mukâvele Kısmı Belgeleri (A. DVN. MKL) 58-A/96.
- Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri (BEO): 4269/320157; 4269/320166; 4297/322242.
- Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Belgeleri (DH. HMŞ): 30/95.
- Dâhiliye Nezâreti İdarî Kısım Belgeleri (DH. İD) 34/201-2.
- Dâhiliye Nezâreti İdare-i Ummiye Belgeleri (DH. İ. UM. EK): 9/76; 87/28; 88/15; 90/70; 94/43.
- Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs Müdiriyeti Belgeleri (DH. KMS): 19/21.
- Dâhiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdiriyeti Belgeleri (DH. UMVM): 64/44; 123/17.
- İrade Meclis-i Mahsûs Belgeleri (İ. MMS): 181/4.
- Maarif Mektûbî Kalemî Belgeleri (MF. MKT): 1208/14.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV): 235/5.

Resmi Yayınlar

- Düstûr* (1282). I. Tertib. C.I. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
Düstûr (1289). I. Tertib. C.I. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
Düstûr (1332). II. Tertib. C.V. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
Salnâme-i Vilâyet-i Konya H. 1285, H. 1287, H.1317, H. 1332.
Takvim-i Vekâyi, No: 773, 1414, 1760.

Kitap ve Makaleler

- Atasoy, Veysel (1992). *Türkiye’de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Çadırcı, Musa (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Ankara: TTK Yay.
- Çakmak, Biray (2014). “Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülki-İdari Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)”. *OTAM Dergisi* 36: 45-65.
- Dâhiliye Vekâleti (1928). *Son Teşkilâtı Mülkiyede Köylerimiz*. C. I. Ankara.
- Davison, Roderic H (2005). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Yay.
- Emecen, Feridun (1991). “Antalya”. *İslâm Ansiklopedisi*. C III. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 232- 236.
- Güçlü, Muhammet (1998). “Müstakil Teke (Antalya) Sancağı’nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge”. *Adalya* 2: 289-300.
- Güçlü, Muhammet (2007). “Selçuklulardan Cumhuriyet’e Kumluca (Antalya) Bölgesi”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 22: 219-250.
- Faroqhi, Suraiya (2008). *19. Yüzyıl Başlarında Antalya’da Sosyal Hayat*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yay.
- Karaca, Behset (2002). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*. Isparta: Fakülte Kitapevi Yay.
- Karaca, Behset (2012). “Dünden Bugüne Manavgat”. *Dünden Bugüne Antalya*. Antalya: T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. C. I. 413-434.
- Karpat, Kemal H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kaştan, Yüksel (2016). “Osmanlı Devleti’nde ‘1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-i Muvakkati’ İle Vilayet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2 (II): 78-98.
- Kırmızı, Abdulhamit (2007). *Abdülhamid’in Valileri*. İstanbul: Klasik Yay.
- Moğol, Hasan (1997). *Antalya Tarihi*. Ankara: Mehter Yay.

- Ortaylı, İlber (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri*. Ankara: TTK Yay.
- Ortaylı, İlber (2007). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Yay.
- Özdemir, Rifat (1992). “Osmanlı Döneminde Antalya’nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 7: 133-166.
- Sencer, Muzaffer (1984). “Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler”. *Amme İdaresi Dergisi* 3 (XVII): 46-71.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1996a). “Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilâyeti Nizâmnâmesi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 2 (V): 67-81.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1996b). “Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilâyet Nizâmnâmesi ve Getirdikleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 5 (V): 89-103.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1996c). “Yerel Yönetim Metinleri VII: 1871 Vilâyet Nizâmnâmesi ve Getirdikleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 6 (V): 89-99.
- Tızlak, Fahrettin (2012). “Antalya ve Korkuteli’nin 1835 Tarihindeki Köyleri”. *Dünden Bugüne Antalya*. Antalya: TC. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. C. I. 131-134.
- Tızlak, Fahrettin (2014). “İstanos Nahiyesi’nin Korkudili Kazası’na Dönüştürülmesi”. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi (MJH)* IV (2): 249-259.
- Torun, Fatih Sadık (2012). “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 32: 81-97.
- Tönük, Vecihi (1945). *Türkiye’de İdare Teşkilâtı*. Ankara.
- Uysal, Mustafa Ali (2010). “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bucak’ta İdari ve Sosyal Yapı”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3: 103-119.

Establishing of the Teke (Antalya) Sanjak as a Separate Unit by Parting from the Konya Vilayet and its Administrative Re-Organization*

Kerim Sarçelik**

Abstract

Sanjak of Teke (Antalya), one of the five sanjaks of the Konya *Vilayet* in the beginning of the 20th century had possessed an area of 22.370 square kilometers and a 350 nautical miles of coastline. Its population was about 250.000. With this position it had constituted a geographical unit which was bigger than many separate sanjaks and even some vilayets. In spite of this, insufficient organization of the sanjak which is incompatible with its size and its long distance to the provincial center Konya had caused serious troubles in the administration. This situation revealed the need of a new administrative organization. Besides this, the provincial law of 26 March 1913 had brought a new understanding of governance which was based on smaller, manageable administrative units. With all these reasons, Sanjak of Teke had been established as a separate unit by parting from the Vilayet of Konya on 12 March 1914. Administrative organization in the detached sanjak followed a long and troublesome path. In this process, new districts (*kaza*) and sub-districts (*nahiye*) had been formed. In these areas it has been tried to establish new civil service units and their staffs. On the other hand special sanjak administration had been found, general council of the sanjak had assembled and set to work for the preparation of the sanjak budget.

Keywords

Sanjak of Teke, detached sanjak, civilian dministration, local administrations, special administration.

* Date of Arrival: 22 January 2017 – Date of Acceptance: 15 August 2017

You can refer to this article as follows:

Sarçelik, Kerim (2020). "Teke (Antalya) Sancağının Konya Vilayetinden Ayrılarak Bağımsız Hale Getirilmesi ve İdari Yönden Yeniden Düzenlenmesi". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 85-114.

** Assoc. Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education, Department of History Education – Konya/Turkey
ORCID ID: 0000-0003-2827-6132
ksaricelik@erbakan.edu.tr

Выделение независимого санджака Теке (Анталья) из вилайета Конья и его административная реорганизация*

Керим Сарычелик**

Аннотация

Санджак Теке (Анталья), в начале 20-го века один из пяти санджаков вилайета Конья, имел площадь 22,370 квадратных километров и береговую линию длиной 350 морских миль. Его население составляло около 250.000 человек. По этим показателям он превосходил многие отдельные санджаки и даже некоторые вилайеты. Несмотря на это, недостаточная организация санджака, несовместимая с его размерами и его большим расстоянием до центра провинции Конья, привела к серьезным проблемам в администрации. Эта ситуация выявила необходимость новой административной организации. Кроме того, провинциальный закон от 26 марта 1913 года привел к новому пониманию управления, которое основывалось на меньших, управляемых административных единицах. Исходя из этих причин санджак Теке был создан как самостоятельная единица, путем выделения из вилайета Конья 12 марта 1914 года.

Административная организация в выделенном санджаке шла по долгому и хлопотному пути. В ходе этого процесса были образованы новые районы (каза) и субрайоны (нахие). В этих районах пытались создать новые подразделения государственной службы и их персонал. С другой стороны, было образовано специальное управление санджаков, собрался генеральный совет санджаков, и была начата работа по подготовке бюджета санджаков.

Ключевые слова

Санджак Теке, отдельный санджак, гражданская администрация, местные администрации, специальная администрация.

* Поступило в редакцию: 22 января 2017 г. – Принято в номер: 15 августа 2017 г.

Ссылка на статью:

Sarıçelik, Kerim (2020). "Teke (Antalya) Sancağının Konya Vilayetinden Ayrılarak Bağımsız Hale Getirilmesi ve İdari Yönden Yeniden Düzenlenmesi". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 85-114.

** Доц., д-р, Университет Неджмеддина Эрбакана, педагогический факультет имени Ахмета Келешоглу, кафедра преподавания истории – Конья / Турция
ORCID ID: 0000-0003-2827-6132

ksaricelik@erbakan.edu.tr

Nezihe Meriç'in *Sevdican* ve SuAndi'nin *The Story of M* İsimli Oyunlarında Göç ve Irkçılığın Kadın Bakış Açısından İrdelenmesi*

Banu Ögünç**

Öz

Nezihe Meriç'in *Sevdican* isimli oyunu Almanya'ya göçen kadınların yaşadıklarını yansıtmayı amaçlayan tek kişilik bir oyundur. Yine tek kişilik bir oyun olan SuAndi'nin *The Story of M* (*M'nin Hikâyesi*) toplumda yaşanan ırkçılığı ve de ayrımcılığı bir kadın karakter üzerinden sahneye taşır. Aynı zamanda Almanya'ya olan Türk göçü ile Birleşik Krallık'a Batı Hint Adaları'ndan göçün de yansıması olan bu iki oyun, nasıl her iki ülkeye olan göç hikâyesi birbiri ile benzerlik gösteriyor ise, karakterler, tema ve de anlatım açısından paralellik göstermektedir. Göç ve ayrımcılık konusunu ele alan bu iki oyun, yaşanan benzer acıları kadın ve anne kimlikleri üzerinden sahneye taşır. Sonuç olarak bu çalışma Nezihe Meriç'in *Sevdican* ve SuAndi'nin *The Story of M* isimli oyunlarını teknik ve tematik açılardan karşılaştırarak göç olgusunun iki farklı kültürde yazılan bu iki oyunda nasıl ortak bir noktadan aktarıldığını örneklendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Göç, ırkçılık, ayrımcılık, Nezihe Meriç, SuAndi, göçmen edebiyatı.

* Geliş Tarihi: 26 Temmuz 2017 – Kabul Tarihi: 29 Ekim 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Öğünç, Banu (2020). "Nezihe Meriç'in *Sevdican* ve SuAndi'nin *The Story of M* İsimli Oyunlarında Göç ve Irkçılığın Kadın Bakış Açısından İrdelenmesi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 115-136.

** Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü – Aksaray/Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-8794-7464

banuogunc@outlook.com

Giriş

Gerek politik gerekse hukuki ve insani açılardan günümüzün en önemli problemleri arasında gösterilse de göç olgusu aslında insanlık tarihi kadar eski bir mevzudur. Tarih öncesinden günümüze tüm toplumlarda gözlemlenen göç olgusu Uluslararası Göç Örgütü tarafından şu şekilde tanımlanır:

Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir. (2009: 22)

Toplumlar arasında gerçekleşen nüfus hareketliliği, tarihte birçok örneği görülebileceği üzere, ırkçılığı ve de ayrımcılığı da ortaya çıkarmaktadır. Yine Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımıyla,

[1]rk ayrımcılığı, ırk, renk, nesep veya ulusal veya etnik kökene dayanarak, kamu hayatının siyasi, ekonomik, kültürel veya diğer alanlarında temel hak ve özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmayı ortadan kaldırmak, sınırlamak veya böyle bir etki yaratmak amacıyla kişilere karşı ayırım yapılması, dışlanmaları, kısıtlanmaları veya tercih edilmeleridir. (2009: 26)

Bu bağlamda, Nezihe Meriç'in *Sevdican* ve *SuAndi*'nin *The Story of M* isimli oyunları iki farklı kültürde geçmesine rağmen göç olgusunu ve de göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcılığı gözler önüne serer. Farklı nedenlerle başka bir ülkede yaşamaya başlayan karakterlerin gözünden yaşadıkları ortak sorunlar her iki oyunda da ortaya konmaktadır. Bununla beraber her iki oyunda tercih edilen kadın karakterler göç olgusuna kadın bakış açısı getirmesi açısından da önemlidir. Sonuç olarak bu çalışma Nezihe Meriç'in *Sevdican* ve *SuAndi*'nin *The Story of M* isimli oyunlarını teknik ve tematik açılardan karşılaştırarak göç olgusunun iki farklı kültürde yazılan bu iki oyunda nasıl ortak bir noktadan aktarıldığını örneklendirmeyi amaçlamaktadır.

Almanya'ya Göç

Nezihe Meriç'in de oyununda konu ettiği üzere göç ve ırkçılık meselesi ortaya atılınca akla ilk gelen yarım asırlık geçmişi ile Almanya'ya yapılan işçi göçüdür. 30 Ekim 1961'de Almanya ve Türkiye arasında imzalanan İşgücü Değiş Tokuş Anlaşması Avrupa'nın kapılarını Türk işçilerine açar. Mortan ve Sarfati 1961 yılındaki ikili anlaşmaya hazırlayan iki ülke arasındaki ilişkileri şu şekilde belirtir:

1957'de Türkiye'yi resmen ziyaret eden Almanya Cumhurbaşkanı Prof. Theodor Heuss'un Almanya'ya davet ettiği on iki genç, 1 Nisan 1957'de Almanya'ya geldi. Kiel tersanelerinde altı haftalık bir staj yaparken, işverenin memnuniyetiyle bu ülkede kaldılar. Bu on iki nitelikli 'stajyer' işçi Türkiye'nin işgücü göçünün ilk adımını oluşturdu. Bu sayı sonra önce yüz, daha sonra yüz elli stajyer arttı. (2011: 3)

1961 yılına gelindiğinde ise Türk işçiler 'konuk işçi' (gastarbeiter) olarak İkinci Dünya Savaşı ile oluşan işgücü talebini karşılama amacıyla Almanya'ya gelmişlerdir. İkili anlaşma gereği kısa süreli çalışıp ülkelerine nitelikli eleman olarak dönmesi gereken 'misafir' Türkler "[...] hem oradaki işverenleri orda kalmalarını istediği hem de Türk işçiler dönmek istemedikleri için [...]" (Şahin 2010: 36) zaman içerisinde Almanya'ya yerleşmişlerdir. Türk işçilerin Almanya'ya yerleşmelerindeki en büyük etken de 1970'li yıllarda getirilen aile birleşmesi olmuştur. Birsan Şahin'in de belirttiği üzere, "[b]öylece büyük çoğunluğunu yetişkin erkeklerin oluşturduğu Türk göçmen nüfusuna artık kadınlar ve çocuklar da katılmıştır" (2010: 36).

İşçi alımı 1970'li yıllarda Avrupa genelinde yaşanan ekonomik krizle beraber 'resmen' durdurulmuştur (Mortan vd. 2011: 5). Bununla beraber 1989 yılında Doğu Almanya ile Batı Almanya'yı birbirinden ayıran Berlin Duvarı'nın yıkımı da Almanya'nın göçmen politikasında etkili olmuştur. Mortan ve Sarfati'ye göre, "1989 yılı sonrası sosyalist blok mensubu Doğu Almanya'nın fiilen dağılmasıyla bu ülkeden gelenlerin hem aktif nüfusu artırması, hem de fiili bir işgücü fazlalığı yaratmasıyla birlikte bu ülkede ırkçılık esaslı bir işçi düşmanlığı başlamıştır" (2011: 5). 1983 yılında çıkan Geriye Göçü Teşvik Yasası bir kısım Türkün Türkiye'ye dönmesini sağlasa da, yavaş yavaş ortaya çıkan ırkçılık birinci kuşak Türk göçmenleri için önemli bir problem olmaya başlamıştır. 1989 yılını takip eden süreçte "[a] şırı sağcı ırkçı nazi partisi NPD (Nasyonal Demokrat Parti) güçlenmeye başlar, dazlak kafalı gençler türer ve çeteler oluşur, yabancı düşmanlığını körükleyen ırkçı gösteriler başlar" (Mortan vd. 2011: 71). Almanya'da ırkçılık kendini Türk evlerinin kundaklanması ve de cinayetler şeklinde göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda Mortan ve Sarfati 23 Kasım 1992'de Mölln kasabasındaki kundaklama olayını Almanya'da yaşana ilk, fakat son olmayan, ırkçılık olayı olarak nitelendirir (2011: 71). Castles ve Miller ise çok daha çarpıcı bir rakam verirler: "1992 yılında, 17 kişinin öldüğü

2.600 ırkçı şiddet olayı resmi olarak rapor edilmiştir” (2008: 349). Şiddet içeren ırkçılık belirli aralıklarla Türklere karşı yapılmaya devam ederken, göçmenlere karşı yapılan ayrımcılık Almanya’da sosyal ve de politik hayatın çoktan bir parçası olmuştur. Bunun en belirgini eğitim alanında yaşanmaktadır. Aile birleşimi ile gelen çocukların yetersiz olan Almanca bilgisi onların akademik olarak başarısız algılanmasına neden olmuştur. Bu durum zaman içerisinde Alman toplumunda Türk çocuklara karşı bir önyargı geliştirmiştir. Bu önyargı Alman eğitim sistemindeki aksaklıklar da birleşince Türk göçmenlerin yükseköğretimdeki oranı çok düşük seviyelerde kalmıştır. Ünver, bu sorunun önemli bir parçası olarak “erken sosyal” eleme sisteminin getirdiği eksileri ele alır ve de eğitim bakımından giderilemeyen problemleri şu şekilde eleştirir: “[...] [T]artışmaların odağında daha çok Almanca dil bilgisi ve kültürel entegrasyon yer almakta, eğitim sorunları istihdam olgusu bağlamında ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmamaktadır” (2009: 410). Eğitimdeki ayrımcılığın yanı sıra Alman toplumunda var olan önyargıları Birsen Şahin de göçmenler üzerinde yaptığı araştırma sonrasında şu şekilde sıralar: “Türklerin yaşadıkları önyargılar ise daha çok dil [...], dini inanç, eğitim, iş yaşamı, Türk kimliği konusunda ve Almanya’ya girişte havaalanında yaşanan, Türkiye’de konsoloslukta yaşanan önyargılar şeklindedir” (2010: 253). Özellikle 1980’lerde yaşanan uyum sorunları ve Alman toplumunda egemen olan önyargılar ırkçılığı tetiklemiştir. Alman toplumunda yaşanan ırkçılık ve ayrımcılığa hem neden hem de çözüm olarak Türklerin Alman toplumu ile bütünleşme (entegrasyon) sorunu ortaya atılmıştır.

İlk kuşak diye sınıflandırılabilir olan Türk işçiler Sedat Şahin tarafından bu sözlerle tanımlanırlar: “1. Kuşak Türklerin belirgin olarak özellikleri şunlardır: Almanca bilmemektedirler, Almanya’da işçi olarak istihdam edilmiş ve Almanya’ya belirli süre için gelmişler ve mesleki olarak genelde kalifiye olmayan kişilerden oluşmaktadır” (2013: 83). İlk kuşak göçmenler niteliksiz işçi olarak istihdam edilse de Mortan ve Sarfati hem Prof. Nermin Abadan-Unat’ın yaptığı alan çalışmasına hem de göçmenlerle kendi gerçekleştirdikleri görüşmelere dayanarak bu genellemeyi desteklememektedirler (2011: 8-9). Mortan ve Sarfati’ye göre, “Almanya’ya gelen işgücünün ağırlıklı kısmı eğitilmiş ve kent insanı[dır]” (2011: 13). Alman toplumuna uyum konusu da eğitilmiş olan birinci kuşaktan çok 1980’li yıllarda gelen Türklerle ortaya atılan bir kavram olmuştur. Bu nedenle, aile

birleşimi ve işçilerin kalıcı olmaya başlaması Alman toplumunda uyum konusunu gündeme getirmiştir. 'Misafir' statüsünü reddeden Türk işçiler hem Türkiye ile bağları devam ettirme hem de Alman toplumuna uyum sağlama zorlukları ile karşılaşmışlardır. Bu açıdan özellikle ikinci kuşak göçmenler için Alman toplumuna sosyal bütünleşme süreci başlamıştır. 1980'lerde Almanya'nın uyum söylemleriyle beraber ikinci kuşak göçmenler siyasi ve dini örgütlenmeye de başlamışlardır. Kalıcı olduklarını vurgulayan bu kuşak hem iki ülke arasında hem de iki kültür arasında gidip gelmiş, her şeyin ötesinde kendi kimliklerini oluşturmaya başlamışlardır.

Almanya'da doğup büyüyen üçüncü kuşağa bakıldığında Alman diline hâkim ve de Alman toplumuna kendi ebeveynlerinden daha iyi uyum sağlamış bir kuşak gözlemlenebilmektedir. Mortan ve Sarfati'nin aktardığı üzere Almanya'da yaşayan üçüncü ve hatta dördüncü kuşak, göçmenler çok kültürlülük çerçevesinde kendilerini çoğul kimliklerle tanımlamaya başlamışlardır. Bu bakımdan, "Türkiyeliyim diyenler yüzde 2, Avrupalı-Türkiye'li kimliğini kullananlar yüzde 63'tür. Üçte biri cevaplarını Almanca olarak verir" (Mortan vd. 2011: 70). Üçüncü kuşağın bütünleşme süreciyle beraber Almanya'nın göç politikalarında da, özellikle 2000'li yıllarla beraber, büyük değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda ülkeye giriş de vatandaşlık hakkı elde etme de zorlaştırılmıştır. Tüm bu yaşananlara rağmen Almanya'daki ilk uyum zirvesi ancak 2006 yılında yapılmıştır. Bu noktada Solaker'in tespiti önem kazanmaktadır:

Aslında kaderleri hiç bir zaman kendi haline bırakılmayan Türkler, kimi zaman yönetilmişler, gözlem altında tutulmuşlar, hatta sınıflandırılmışlardır. Ayrıca zamanın ihtiyacına ve amacına bağlı olarak suistimal edilmişler, yönlendirilmişler ve uygun görüldüğünde kendi hallerine bırakılmışlardır. (2017: 415)

Bu nedenle göçmenlerde kuşakla beraber değişen tutuma ve de bütünleşme söylemlerine ve Türk göçünün yarım asırlık geçmişine rağmen Almanya'daki Türk nüfusu halen hem Türkiye hem de Almanya açısından bir problem olarak kendini göstermeye devam etmektedir. Sonu gelmeyen uyum ve bütünleşme tartışmaları içerisinde ırkçılık da Almanya'daki Türklerin halen farklı boyutlarıyla yüzleşmeleri gereken bir gerçek olarak varlığını sürdürmektedir.

Anavatana Dönüş

İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olan Batı Hint Adaları'ndan ilk göç dalgası da 22 Haziran 1948 tarihinde *Empire Windrush* isimli gemiyle Birleşik Krallık'a ayak basan işçiler ile başlamıştır. Castles ve Miller'in "Kolonyal işçiler" (2008: 101) diye tanımladığı bu grup, eski koloni ve İngiliz Milletler Topluluğunun bir üyesi olarak, savaştan ekonomik olarak yara almış olan Birleşik Krallık'a, yani anavatanlarına, yardım etmek amacıyla ülkeye giriş yapmışlardır. Her ne kadar bu grup için 'göçmen' ve 'göçmek' kelimeleri sözlü olarak ve de yazılı kaynaklarda kullanılsa da Batı Hint Adaları'ndan gelen siyahiler aslında kendi anavatanlarına geliyorlardı çünkü İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olarak Britanya pasaportuna sahiptiler. Hawkins ve Morgan'ın da belirttiği üzere, "1948 İngiliz Uyruk Yasası Batı Hint Adaları'ndan Britanya'ya girişlerini yasal hak olarak belirledi [...]"¹ (2004: 22). Kendini hem Birleşik Krallık'ın hem de İngiliz kültürünün bir parçası gören 'göçmenler,' Beyaz İngilizlerin arasında yepyeni bir kimlikle karşılaşmışlar ve Siyahi Britanyalı olarak adlandırılmışlardır. Politik statülerine, aldıkları İngiliz eğitime ve de aşına oldukları İngiliz kültürüne rağmen beyazların gözünde ayrımcılığa uğramalarına engel olamamıştır. Daha da önemlisi Siyahi Britanyalı ismi yalnızca Batı Hint Adaları'ndan gelen siyahiler için değil, beyaz olmayan diğer tüm etnik ve ırklara mensup kişileri kapsar şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle Siyahi Britanyalılık Birleşik Krallık'taki başta İngiliz Milletler Topluluğundan olmak üzere gelen tüm göçmenleri kapsayacak ve de göçmenlerin politik, ekonomik ve de sosyal konumlarını içerecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Julios göçmenlerin çizdiği ortak resmi şu şekilde belirtir: "İngiliz Milletler Topluluğu'ndan gelen göçmenler belli ortak özellikleri paylaşır göründüler: genel olarak fakirdiler, genellikle vasıfsızdılar ve belirli ölçülerde beyaz ırka ait değillerdi" (2008: 80).

Geneli eğitilmiş ve meslek sahibi olmalarına rağmen, İngilizler tarafından dışlanan Siyahi Britanyalılar, istenmeyen diye tabir edilen fiziksel güce dayalı alt kademe işlerde çalıştırılmışlardır. İlk gelen göçmenler Fryer tarafından şu şekilde betimlenir:

Batı Hint Adalı göçmenlerin çoğunluğu yirmili yaşlarındaydı. Britanya'ya sağlayacakları çok şeyleri vardı. Aslında dört erkekten biri ve de kadınların yarısı el ile çalışan işçiler değildi. Ve de neredeyse erkeklerin yarısı (yüzde 46) ve de kadınların çeyreğinden fazlası (yüzde 27) teknik bilgisi olan usta işçilerdi. (2010: 374)

Bununla beraber, İngiliz toplumundan da soyutlaştırılmış ve sistematik bir ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır. Öncelikle barınma problemi yaşayan göçmenler, kıt kanaat geçinirken bir de geride bıraktıkları ailelerine maddi yardım sağlama derdine düşmüşlerdir. Maddi manevi yaşanan sıkıntılara rağmen, geride bırakmak zorunda kaldıkları eşlerine ve de çocuklarına daha iyi bir gelecek umuduyla aile birleşimi en önemli hedeflerden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda Birleşik Krallık'a göç dalgalar halinde devam etmiştir. Fryer özellikle Batı Hint Adaları'ndan gelen göçmenlerin sayını şu şekilde belirtir:

1950 yılında birkaç yüz geldiler, 1951 yılında bu sayı 1000 idi, 1952'de 2000 ve 1953 yılında bir 2000 daha. Takip eden dört yılda, yerleşmiş olanların eşleri ve çocukları da dâhil, çok sayıda göçmen ülkeye ayakbastı: 1954'te 24,000; 1956'da 26,000; 1957'de 22,000; 1958'de 16,000. *Empire Windrush* gemisinden on yıl sonra İkinci Dünya Savaşı sonu itibariyle Birleşik Krallık'a gelen 125,000 Batı Hint Adalı vardı. (2010: 372)

Hızla artan Siyahi Britanyalıların sayısı toplumdaki ayrımcılığın ve de ırkçılığın da aynı oranda artmasına neden olmuştur. Özellikler polis teşkilatında ve de adalet sistemindeki ayrımcılık Siyahi Britanyalıları rahatsız etmiştir. Bununla beraber işlenen ırk cinayetleri de göz ardı edilen ırkçılıkla ilgi sıkıntıları tüm çarpıcılığı ile ortaya koymuştur. Özellikle 1958 yılında Nottingham ve Notting Hill'deki Siyahi Britanyalıların toplumdaki ırkçılığa ve de polis teşkilatının ayrımcı tutumuna karşı gerçekleştirdiği ayaklanmalar ülkedeki ırk sorunun varlığını açıkça ortaya koymuştur. Bu ayaklanmalar aynı zamanda hükümetin eski kolonilerden oluşan göç dalgasını sınırlandırma kararlarını da tetiklemiştir:

1971 yılı öncesinde İngiliz Milletler Topluluğu'nun üyeleri olarak gelen göçmenler bütün haklardan (seçme seçilme hakkı dâhil) yararlanıyorlardı. Bu durum, 1971 tarihli Göçmen Kanunu ve 1981 tarihli İngiliz Vatandaşlık Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle değişti; 1971 yılı sonrasında İngiliz Milletler Topluluğu'ndan gelen göçmenler, diğer ülkelere gelen göçmenlerle aynı statüye sahiptiler. (Castles vd. 2008: 336)

Bu bağlamda 1970'ler ve de 1980'ler, Britanyalıların sorunu çözme adına hem göçmen yasalarını daha sıkılaştırarak değiştirme hem de hali hazırda yasal olarak ülkede bulunan siyahilerle beyaz vatandaşların arasındaki ayrımcılığı kaldırma çabalarının ortaya konduğu yıllar olmuştur.

Göçmenlerin topluma uyumu konusunda en büyük sıkıntı eğitim konusunda yaşanmıştır. Irkçılığa uğrayan Siyahi Britanyalılar eğitimdeki eşitsizlikten dolayı önyargılı olarak başarısız görülmüşlerdir. Bu önyargı siyahi vatandaşların akademik olarak başarı göstermekten çok toplum için tehlike oluşturduğu yargısını topluma yerleştirmiştir. Önyargılardan doğan basmakalıp kimlik anlayışına dair Alibhai-Brown şu yorumu yapar: “Siyahi Britanyalılar yalnızca haydut, yavaş öğrenen, tecavüzcü, iğrenç alt sınıfın bir parçası, ırkçılık karşıtı ‘haydut ve saldırgan’, uyuşturucu satıcısı, sapık, sporcu ve iyi şarkıcı olabilirler” (2001: 139). Çok kültürlülüğü ön planda tutan ve de ülkenin koloni geçmişini kabullenip aktaran bir eğitim anlayışı benimsenmesi gerekliliği ancak 1980’lerden sonra öngörülmüştür. Büyük umutlarla gelen birinci kuşak göçmenler karşılaştıkları ırkçılık ile sarsılmışlar ve de bir gün geri dönme umudu ile geldikleri topraklarla bağlarını koparmadan yaşamışlardır. İkinci kuşak göçmenler ki bu kuşağı birinci kuşağın sonradan yanlarına aldırıldığı çocukları ve de orada doğan çocukları olarak gruplandırılabiliriz, toplumda siyahilere karşı olan eğitimden adalete ayrımcılık ile hayatlarının her noktasında başa çıkmak zorunda kalmışlardır. Bununla beraber üçüncü kuşak diye adlandırabileceğimiz grup toplumdaki siyasi ve sosyal gelişmelerle beraber siyahi göçmen gibi sınırlandırıcı tanımları reddedip çok kültürlülüğün bir göstergesi olarak kendilerine daha çoğulcu bir kimlik benimseme yoluna gitmişlerdir. Bu da hem İngiliz toplumunun hem de Siyahi Britanyalıların belirli bir ölçüde uyum sorununu aşabildiklerini göstermektedir. Tabii ki Birleşik Krallık’taki eski kolonilerden gelen siyahi göçmenlerle alevlenen ırk ve ayrımcılık konuları günümüzde de Asya kıtasından gelen göçmenler ve de 11 Eylül sonrasıyla beraber Müslüman göçmenler üzerinden halen devam etmektedir.

Kültürlerarası Kavram: Göçmenlik

Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde iki farklı kültürden iki farklı ülkeye göçmüş olsalar bile Almanya’ya giden Türkler ile Birleşik Krallık’a giden siyahiler arasında göç olgusu açısından birçok ortak nokta gözlemek mümkündür. Bunların başında konuk ülkenin söz konusu ‘misafirlere’ tavrı ele alınabilir. Bu açıdan ayrımcılık ve de ırkçılık her iki göçmen toplumunun yaşadığı ortak bir problemdir. Toplumda istenmeyen grup olmak ev sahibi toplum tarafından sürekli olarak dışlanmak anlamına gelir. Bu da kendini

eğitim, iş olanakları, adalet gibi açılardan kendi gösterir. Hem Türkler hem de siyahiler esas toplum tarafından şehrin dışına itilerek yoksul mahallelere mecbur bırakılmışlardır. Eğitim sisteminin getirdiği adaletsiz yaklaşım her iki göçmen grubun akademik olarak başarısız görünmesine ve böylelikle toplumun şekillenmesine yardımcı olacak konumlara gelmelerine imkân vermemiştir. Ve yine her iki göçmen topluluğu, kısaca örneklendirilmeye çalışıldığı üzere, çeşitli şekillerde ve şiddet düzeyinde ırkçılığa maruz kalmışlardır. Tüm bunların yanı sıra her iki göçmen topluluğundaki kuşaklar arası farklılıklar da benzer bir yapı göstermektedir. Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak ayrımı ve bu kuşakların belli başlı özellikleri farklı kültür özelliklerine sahip olsalar da hem Almanya'daki Türkler hem de Birleşik Krallık'taki Siyahi Britanyalılar için paralellik göstermektedir. Tüm bu ortak noktalar, kültürlerarası farklılıkları göz önünde bulundurmaksızın ortak bir göçmen kimliği çizmede etkili olabilir.

Tüm bu benzerliklerin yanı sıra Türk göçmenlerle Batı Hint Adaları'ndan gelen göçmenler arasında önemli bir fark da bulunmaktadır. Ayrı dil, din ve kültürden gelen Türkler, Alman toplumu tarafından farklılıkları göz önüne alınarak uzun süre toplumda dışlanmışlardır. Yaşanan ayrımcılık ve ırkçılık her zaman için Türk göçmenleri Almanlardan farklı kılan dile, dine ve kültüre bağlanmıştır. Bu farklılıklar bir noktaya kadar Türklere uygulanan ayrımcılığın ve ırkçılığın nedenleri olarak görülebilir. Birleşik Krallık'a baktığımızda ise çok farklı bir durumla karşılaşırız. Ayrımcılık ve ırkçılık açısından aynı kaderi paylaşan Siyahi Britanyalılar, Türklere farklı olarak göç ettikleri ülkenin dilini, dinini ve kültürünü paylaşmaktaydılar. İngilizce konuşan, İngiliz eğitim sisteminden gelen İngiliz Kraliyet ailesine bağlı olan Siyahi Britanyalılar, tüm bunlara rağmen Birleşik Krallık'ta ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüler. Bu noktada her iki göçmen grubunu farklı kılan renkleridir yani beyaz değil, siyah oluşlarıdır. İki göçmen toplum arasındaki bu temel farklılık bir yandan da verilen ırkçılık tanımını örnekler niteliktedir: “[İrkçilik] toplumsal grupların diğer grupları görünür veya kültürel işaretler temelinde farklı ve aşağı statüde sınıflandırma işlemi olarak tanımlanabilir” (Castles vd. 2008: 48).

Nezihe Meriç ve Göçmenlik

Almanya'ya misafir işçi olarak giden Türklerin yaşadıkları hem Alman hem de Türk yazarlar tarafından her iki toplumun edebiyatına konu olmuştur.

Öyle ki farklı toplumlarda farklı terimler kullanılsa da göçmen edebiyatı diye genel olarak adlandırabileceğimiz farklı bir edebiyat alanının da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Almanya'da 'göç edebiyatı' olarak geçen yazın türü Birleşik Krallık'ta 'Black British Writing' (Siyahi Britanyalı Yazını) olarak adlandırılmaktadır. Göçmen edebiyatı, konu ve kavramlardan öte başlıca göçmen yazarların eserlerini gruplandırmak için kullanılmıştır. Fakat bu terim beraberinde bu yazarları ulusal edebiyattan ayırıştırma, dışlama amacı da gütmüştür. Bu durum birinci kuşak için geçerli olsa da, değişen sosyal ve kültürel koşullar ikinci ve üçüncü kuşak göçmen yazarların zaman içerisinde ulusal yazının bir parçası olarak görülmesini sağlamıştır. Göçmen edebiyatı incelendiğinde özellikle roman alanında göç olgusu önemli bir tema olarak karşımıza çıkar.² Bu bağlamda Feridun Zaimoğlu Alman edebiyatının kabul görmüş bir ismi olarak göçmenlere ve sorunlarına eserlerinde yer verir. Nezihe Meriç ise göçmen sorununu roman türünden ziyade yazdığı tiyatro oyununda ele alır. Meriç'i *Sevdican* oyununa götüren yolculuğu Erenci şu şekilde dile getiriyor: "TSİP'in düzenlediği bir geziyle 1981'de Sovyetler Birliği'ne, elli dört kişilik bir grupla gider. Uğruna hüküm giydiği Nazım Hikmet'in mezarını da görür. 1982'de eşi Salim Şengil'le, Almanya yolculuğuna çıkar ve oradan İngiltere'ye geçerler" (2011: 28). Almanya deneyiminden çok etkilenen Meriç, Türk kadın göçmenlerin hikâyelerini yansıttığı oyununu yazar.

Göç etmek zorunda kalan insanların duygu ve düşüncelerini anlatan oyunu yazmak yazarı çok heyecanlandırır, ağır bir spazm geçirir. Yazar bu oyun için incelemeler yapmak ve gözlemlerde bulunmak amacıyla bir kere daha Almanya'ya gider. 1985 yılında Almanca ve Türkçe olarak oynanan *Sevdican*, hem Almanlar, hem de Türkler arasında büyük bir ilgi ve övgü görür, üç yıl temsili sürer. (Erenci 2011: 28)

Sevdican oyununu özel kılan noktalardan biri de, Erenci'nin de belirttiği üzere, hem Almanya'da hem de Türkiye'de yakaladığı başarıdır. Oyunun başında verilen bilgiye göre de, *Sevdican*:

1984 yılında Almanya'nın Vestfalya Eyalet Tiyatrosu (Wastfalisches Landestheater, WLT) tarafından sahnelenmiş, dünya galası Hamm-Leverkusen-Remscheid belediyeleri ile Wuppertal ve Gutersloh kentleri kültür sekreterliğinin ortak etkinliği olarak Hamm kentinde yapılmıştır. 1984'te İstanbul Festivali'ne katılmış, 1988'e kadar Almanya'nın çeşitli kentlerinde turne yapmıştır. (Meriç 2003: 111)

Tüm bunlar oyun yazarı olarak Nezihe Meriç'e dikkat çekse de oyunda işlenen göç temasının oyunun başarısındaki payı da büyüktür.

İki bölümden oluşan *Sevdican* oyununda beş adet kadın karakter ve bir kadın anlatıcı bulunmaktadır. Göç olgusunu ele almayı hedef alan oyundaki karakter seçimini oyunun başında Meriç şöyle açıklar: “Geride kalan. Gidip yenilen. Gidip kazandığını sanan. Gidip kaybolan. Gidip hayvana yakın bir duyarsızlıkla ya da insani değerler karmaşası içinde yaşamını sürdüren” (2003: 113). Meriç'in anlatımını Hilmioglu şu şekilde belirtir: “Sevdican'da ise yaşananlar kronolojik olarak nakledilir. Eserde, ortak noktaları Almanya olan beş kadının birbirinden bağımsız geçmişleri özetlenir. Hayat hikâyeleri, maziye dönülerek yaşanan zamana kadar kronolojik bir biçimde anlatılır” (2004: 169). Bu bağlamda, çok yaşlı olan birinci kadın verimli toprakları bırakıp gurbet ellere giden çocuklarını anlayamayan eski kuşağı temsil eder. Çocuklarını Almanya'ya gönderen yaşlı kadın gelenlerden duyduğu kadarıyla evlatlarına uygulanan ayrımcılıktan şikâyet eder:

Derler ki, bizim o güzel, yiğit oğullarımızı sevmezlermiş gittikleri yerlerde. Aboooooo! O kara gözlerini, o kara bıyıklarını! İşe almak için bizim güzel oğulları, ata bakar gibi dişlerini açıp bakmışlar. [...] Namuslarına dokunmuş oğullarımın, ama dönülmez yollara gitmişlerim bir kere. [...] Töbe töbe, Müslüman diye kızarlarmış. (2003: 120)

Birinci kadın bu durumu anlamlandıramamakla çaresizlik arasında gidip gelir. Çocuklarının Almanya'daki durumlarına üzülür fakat elinden bir şey gelmemektedir. Çaresizliğin bir diğer boyutu olarak gidenlerin nasıl değiştiğini de ifade eder: “Kim bunlar kız? Abooooo, hangi dünyanın adamları? Bizi bir tanırılar sanki, bir tanımazlar” (2003: 121). Bu bağlamda birinci kadın oyunda geride kalanın çaresizliğini dile getirme sorumluluğunu üstlenir.

Üç çocuklu bir anne olan ikinci kadın Türkiye'de ekonomik sıkıntılar içinde evini çekip çevirmeye çalışan fedakâr bir annedir. Bir yandan evde dikiş dikip ailesine destek olmaya çalışan ikinci kadın, kumar oynayan kocasının işten çıkarılmasının ardından bir de kocasının metresinin olduğunu öğrenir. Çareyi çocuklarını annesine bırakıp Almanya'ya gitmekte bulur. İkinci kadına göre Almanya'da “[ç]alıştın mı kazanıyorsun. Orada paraları kazanıp geliyorsun. Hayatını kurtarıyorsun” (2003: 126). İkinci kadın da “[...]”

Mark biriktiririm. Dönüşte bir daire alırım. Artanı bankaya koyarım. Belki bir dükkân bile alırım” (2003: 127) ümitleriyle Almanya’ya gider. Almanca öğrenir, çok sıkı çalışır fakat beş yıl sonra acı gerçekle yüz yüze gelir. Annesi hastalanınca Türkiye’ye dönmek ister fakat izin vermezler. “Ben çoktan ölmüşüm” (2003: 128) diyerek çilesini özetler ikinci kadın.

Bir Alman ile evli olan üçüncü kadın Türk göçüne bambaşka bir açıdan bakar oyunda. Türk göçmenlere kıyasla eşi sayesinde lüks içinde yaşayan bu kadın Türk göçmenleri küçümser. Söylenmeye “[t]embel bu adamlar bir defa” (2003: 129) diye başlayan üçüncü kadın, Türk göçmenleri uygar olmamakla ve de şehir hayatına ayak uyduramamakla suçlar. Türkler için “[n]e yapıp yapıp bunları geldikleri yere, köylerine yollamalı” (2003: 130) diyen üçüncü kadın, bir yandan da kendi Türk kimliğini bastırmaya çalışır. Uyumdan ziyade asimilasyon örneği gösterir bir anlamda: “Hani ben de pastırmaya falan bayılırım, ama yemiyorum. Ne olur canım, ölmem ya! Zaten burada eti öyle çeşitlere sokmuşlar ki, aman yarabbi, neler yok, neler yok!” (2003: 130) Almanya’da olmanın keyfini çıkararak bir özentili karakter imajı çizer aslında. Almanya’daki göçmenlerin aksine Türkiye’ye tatil için geldiğini anlatır. Bir yandan da üçüncü kadının son sözleriyle kültürler ve vatanlar arası yaşadığı ikilem gözler önüne serilir: “Memleketi özleyiveriyorum. Başlıyorum anlatmaya. Ama, ah! Oraya gidince de Almanya burnumda tütüyor. Oooooof of! Yuvarlanıp gidiyoruz işte” (2003: 132).

Meriç dördüncü kadın üzerinden farklı bir kadın trajedisini aktarır. Kolej mezunu, beş dil bilen dördüncü kadının çilesi de profesörün oğluluyla zorla evlendirilmesi ile başlar. İktidarsız olan kocası nedeniyle sıkıntılı bir evlilik geçiren dördüncü kadın, bir yandan da profesörün evindeki sohbetlerde kendini eğitir. Giderek mutsuzluğa sürüklenen kadını akrabaları kocasını ve evini terk etmesi üzerine Almanya’ya yollar. Dördüncü kadın Almanya’daki düzenin içinde de sıkıntı çeker: “Yapamadım. Daha yirmi bir yaşındaydım. Küçüktüm. Yapayalınızım” (2003: 136). Gençliği ve güzelliği dördüncü kadını başka bir dramın içine sürükler. İçine düştüğü hayat tarzında çok para kazanır ama onun için bir şeyler hep eksik alır. “İnsanca yaşamak nasıl bir şeydir bilemiyorum” (2003: 138) dediği dördüncü kadının dindiremediği acısıdır aslında.

Oyundaki bir diğer cefakâr kadın da beşinci kadındır. On iki yaşından otuzuna kadar yatalak annesine bakan beşinci kadın ne çocukluğunu ne de gençliğini

yaşayamadan üvey annesinin de evden kovmasıyla evlenir. Kendi yuvasında mutluluğu tatmaya başlamışken kocasının trafik kazasında ölmesi hayatı yeniden zorlaştırır. Kocasının maaşını bir türlü bağlatamayan beşinci kadın, çareyi Almanya'ya gitmekte bulur. On iki yıl televizyon fabrikasında çalışan beşinci kadın yaşadıklarını şu şekilde aktarır: “On iki yıl iğne deliğinden deve geçirdim. Dayandım. Dayan, dedim. Başka çarem yoktu. Dayandım” (2003: 142). Sonrası beşinci kadın için aslında bir başarı öyküsüdür çünkü Türkiye'ye döner ve biriktirdikleriyle bir daire alır. Çocuklarını evlendirir ve artık kendi bir 'oh' çeker. Fakat bu sefer de Türkiye'de ayrımcılık ile baş etmek zorunda kalır. En başta da oğlunun kaynanası gelir. Bu durumu “[b] en onların ailesine layık değilmişim” (142) diye ifade eden beşinci kadın, devamında aileden gelen mevki ve zenginliklerine karşı başta kendi olmak üzere hayat ile mücadele edenleri örnek göstererek bu anlayış karşısında ayrı bir savaş verir. İşçi olduğu için etrafı tarafından aşağılanırken bir de sağlık sorunlarıyla baş etmek zorunda kalır. Yaşadığı tüm sıkıntıları doktorun da şaşırmasından anlaşılabilceği üzere sağlığı ile ödemektedir: “Aman Hanım, ne yaptın bu vücudu sen? Nasıl kullandın bu vücudu böyle?” (144). Her şeye rağmen, “N'apalım, canımız içimizde sağ oldukça bu dünya böyle döndükçe bu akıl bende oldukça umut kesilmez!” (2003: 144) diyerek bir insan, kadın ve göçmen olarak gücünü ve de kararlılığını belirtir. Meriç tüm bu kadın karakterler üzerinden bir nevi göçün anatomisini çıkarır.

İkinci Kuşağın Temsilcilerinden SuAndi

Empire Windrush gemisi Birleşik Krallık'a geldiğinde yalnızca eski kolonilerden gelen göçmenleri değil aynı zamanda edebi isimleri de ana yurda taşımıştır. Siyahi Britanyalı yazarlar ilk kuşak ile beraber edebi varlıklarını göstermeye başlamışlardır. İlk kuşağı temsil eden bu isimler yine temsil ettikleri ilk kuşağın problemlerine kendi kalemlerinden aktarmaya başladılar. Fakat özellikle iki kimlik arasında sıkışan ikinci kuşak isimler hem edebiyata hem de tiyatroya 1980'ler itibari ile çok önemli katkılarda bulundular. İngiliz bir anne ile Nijeryalı bir babadan Manchester'da doğan SuAndi de bu isimler arasında sayılabilir. Kendisini şair, yazar, yönetmen ve sanatçı gibi çeşitli kimliklerde tanımlayabileceğimiz SuAndi Siyahi Britanyalı olarak katkılarından dolayı çok çeşitli ödüllere layık görülmüştür. SuAndi'nin yaşadıklarından etkilenerek yazdığı *M'nin Hikâyesi (The Story of M)* merkezine M isimli kadın karakteri alan tek kişilik bir oyundur. Oyun bir hastane odasında açılır ve karakterin ilk sözleri ile M'nin kanser

hastası olduğunu öğreniriz. Hastanede ameliyata hazırlandığı her sahnede ise karakterin geçmişine yolculuk yapar hayat hikâyesini dinleriz. M karakteri İkinci Dünya Savaşı sırasında çamaşırhanede çalışmasından ilk evliliğine, oğluyla sokakta kalıp kilisenin yetimhanesine sığınmasına, kendi anne babasını nasıl kaybettiğine hayatını seyirciye aktarır. Hastanedeki bir sonraki sahnede kızının doğumundan bahseder. Denizci olan ikinci kocasından da memnun olmamasına rağmen M için kocasına dair en önemli şey kızıdır. Özel hayatındaki sıkıntıların dışında savaş sonrasında ortaya çıkan ayrımcılığa ve ırkçılığa da değinir. Bu bağlamda kızının kendi yaşadığını yaşamaması için aldığı önlemlerden söz eder. Kızını kimsenin küçümsememesi için M'nin en çok dikkat ettiği dış görünüştür. Bunun için de hem evini hem de kızının üstünü her daim temiz tutar. Fakat M'nin tüm çabalarına rağmen hayatta hem ekonomik olarak zorlanır hem de toplumdaki ayrımcılığın altında çocuklarıyla beraber ezilmeye her aşamada devam eder. Bunun örneği olarak M yeni taşındıkları evde yaşadıklarını aktarır. Yıkadığı perdelerini asarken ağaç budayan yan komşularının o taraftaki dalları kesmeyelim çünkü o evde oturan zencileri görmek istemiyorum dediklerini duyar (2010: 764). Bir diğer olayda M kızını dans okulundan sonra bir gösteri için seçmeye götürünce yaşanır. Siyahi olduğu için diğer dansçılara uyum sağlayamadığı gerekçesi ile geri çevrilen kızına nasıl moral vermeye çalıştığını belirtir. M'ye göre kızı aynı zamanda tüm siyahileri temsil ettiği için boynunu hiç bükmemeli ve kendiyse her zaman gurur duymalıydı. Son sahneye geldiğimizde M karakterini oynayan SuAndi sahnenin önüne doğru üzerindeki hastane giysilerini çıkararak gelir ve annesinin ölüm evrakını okur. Hayat hikâyesini dinlediğimiz M karakterini bu sefer de SuAndi tanıtır. SuAndi M'nin hikâyesini dinlerken bilmediğimiz çok önemli bir gerçeği açıklar. Annesi aslında İrlanda asıllı Liverpool'lu beyaz bir kadındır. Kendi beyaz olan bu kadın, melez çocukları nedeniyle diğer siyahiler gibi toplumda ayrımcılığa ve ırkçılığa uğramıştır. M'nin hikâyesinde anlatılan tüm ayrımcılığa ve de ırkçılığa rağmen, SuAndi sahnede kendinden emin bir şekilde durur. Hem kendi kimliğini, siyahi bir kadın olarak, melez bir kadın olarak ve en önemlisi hem Nijeryalı babasıyla hem de İrlanda asıllı annesiyle gurur duyan bir kız evlat olarak, hem de ailesinin kimliklerini izleyiciye açıklar. Ve şu satırlar ile bitirir: “Bu M'nin hikâyesiydi. Margaret'ın M'si, Annenin (Mother) M'si, ve şimdi benim (Me) için M. Ve benim ismim SuAndi” (2010: 769). Aston'nun da belirttiği üzere sahnede izlenen ırkçılık sorununun bir örneğidir: “Kızının hatırladığı ve anlattığı kadarıyla

Margaret'in özel, kişisel anılarının oyunlaştırılması 'görünmeyen' yirminci yüzyıl ırk, cinsiyet ve sınıf ilişkileri tarihini ortaya döker ki burada anneye ait 'beyaz' vücut ırkça damgalanır" (145). Böylelikle oyunda ırki kimliğini bilmediğimiz karakterin çektikleri SuAndi'nin belirttiği ince bir detayla çok daha trajik bir hal alır.

Almanya'dan İngiltere'ye Sahnede Göçmenlik

Nezihe Meriç'in ve SuAndi'nin oyunlarını incelediğimizde hem teknik hem de tematik açıdan benzerlikler gözlemlenebilmektedir. Teknik açıdan bakıldığında her iki oyunun da tek kişilik oyun olduğu belirtilebilir. Bir sanatçı olarak *M'nin Hikayesi*'ni SuAndi hem yazmış hem de oynamıştır. Hilmioglu'nun da ifade ettiği gibi Meriç'in oyunu "[...] Sevdican'da bütün kadınları kılıktan kılığa, karakterden karaktere giren tek oyuncu canlandırır" (2004: 170). Her iki oyunda da oyuncu seyirciye hitap eder şekilde konuşur. Seyirci ile oyuncu arasındaki bu ilişki bir yandan seyircinin anlatılan hikâyeyi daha dikkatli takip etmesini sağlarken bir yandan da direkt hitap şekli seyirciye anlatılanın bir anlamda seyircinin de hikâyesi olduğu izlenimini vermektedir. Bu amaçla her iki oyunda anlatıcının seyirciye direkt hitabı ile biter. *Sevdican* oyunun sonunda kadın oyuncu anlatıcı olarak son kez sahneye gelir ve oyunun şu sözleriyle bitirir: "Düş mü bu? Düş mü gerçek mi? Oradasınız görüyorum. Acıya tuz bastım. Gördünüz. Beni anladınız! İşte bu beni göndiren. Anlaşabiliriz. Bunu ta içimde duyuyorum" (145). Bir anlamda oyunu sonlandırırken anlatıcı seyirciye bir görev atfeder. Aynı durum SuAndi'nin oyununda da gözlemlenebilir. SuAndi'nin anlatıcı olarak kendi kimliğine bürünmesi ve bu kimliği seyirciye açıklaması oyunda anlatılan ayrımcılık ve ırkçılığın seyirci tarafından yeniden irdelenmesi gerektiği sorunluluğunu seyirciye yükler.

Sahnede tek oyuncunun varlığı aynı zamanda oyunların konularının ve mesajlarının daha genel olarak algılanmasını da sağlamaktadır. Yani sahnede oyuncu bir kimliği ya da kişiyi temsil etmekten çok bir aracı olarak bulunur. Her iki oyundaki oyuncular, herhangi birinin başına gelmiş ya da gelebilecek olayları aktaran bir aracıdır. Nezihe Meriç'in oyununa baktığımızda tek oyuncu anlatıcı ile beraber altı farklı kadını canlandırır. Farklı yaş ve sosyal gruplardan gelen kadınlar bir kadın oyuncu üzerinden Almanya'ya göç teması etrafında birleşirler. SuAndi'nin oyununda da karakterin gerçek kimliğini bilmeyiz. Hayat hikâyesini öğrendiğimiz sahnedeki kadın her hangi bir kadın olabilir. Her iki yazarın karakter isim tercihleri de bu fikri desteklemektedir.

Meriç'in oyununda karakterler özel isimlerden ziyade numara ile belirtilir. Fatma nine değil birinci kadındır ya da Nebahat Hanım değil ikinci kadındır. *Sevdican*'da anlatılan hikâye, o ya da bu kişiden ziyade, Almanya'ya göçün acısının ve sıkıntısının her kadının yaşadığı şekilde anlatılan hikâyesidir. Yine *SuAndi* de karakterinin kimliğini belirtme konusunda ihtiyatlı davranır. Oyunun başlığından anlaşılabilceği üzere *SuAndi* tek bir karaktere odaklansa da, bu karakterine bir isim vermeyerek bir genellemeye gider. Oyunun sonuna kadar da izleyici isim konusunda bilgilendirilmez. Bu durumda izleyici bir kişinin hayatını değil bir anlamda daha genelleştirilmiş bir sorunu, ayrımcılığı ve ırkçılığı toplumda genel olarak var olduğu şekliyle izlemektedir. Oyunun sonunda *SuAndi* anlatılan hikâyenin annesinin hikâyesi olduğunu belirtir. Başlıktaki "M" harfi annesinin isminin, "Margaret," baş harfidir. Fakat aynı zamanda, *SuAndi*'nin de oyunda belirttiği üzere, anne anlamına gelen "mother" kelimesinin de baş harfidir. Anne kavramı bir kez daha dikkati özel bir kişiden genel bir kavrama çeker. Anlatılan hikâye, özel olarak *SuAndi*'nin annesinin başına gelenlerden çok melez çocukları olan ırklar arası ilişkileri olan tüm annelerin yaşadıklarının hikâyesidir aynı zamanda. Hatta o ya da bu nedenle toplumda ayrımcılığa ve de ırkçılığa maruz kalan her annenin hikâyesidir. *SuAndi* başlıktaki "M" harfini son olarak da kendi ile ilişkilendirir çünkü bu harf İngilizcede ben zamiri olan "me"nin de baş harfidir aynı zamanda. Böylelikle *SuAndi* oyunda anlatılan anılar ve acılarla ilgili kuşaklar arası bir bağ da kurmuş olur. *SuAndi* oyun sonunda oynadığı anne karakterinden hikâyesi anlatılan kıza, yani kendine, bir dönüşüm geçirerek anlatılan sıkıntıların devamlılığına ve de etkilerine dikkat çeker. Meriç'in farklı yaş gruplarını kapsayan anlatımı gibi *SuAndi*'nin anlatımı da bir kuşaktan bir kuşağa geçerek devam eder. Bu açıdan değerlendirildiğinde *SuAndi*'nin de genel bir kadın figürü çizdiğini ve herhangi bir kadının diğer birçok kadın tarafından paylaşılan hikâyesini anlattığı söylenebilir. Anlattığı hikâyeye bir röportajında *SuAndi* şu şekilde dikkat çeker:

Sıradan hikâyeler en iyi hikâyelerdir. Biz İngiltere'de yabancılarla iletişim kurmada pek iyi değiliz fakat trende o hikâyeleri birebir yaşayanlardan duyduğunuz o konuşma en inanılmaz hayat hikâyelerini duyduğunuz konuşmadır ki bu hikâyeler tarih kitaplarında yazılmaz çünkü tarih erkeğin hikâyesidir. Kadınıki değil. Bizim hikâyemiz değildir. Bu yüzden dünyayı döndüren sıradan hikâyelerdir. (Marks 2017'den)

Bu bağlamda *M'nin Hikâyesi* de, *Sevdican*'nın kadın karakterleri de dünyayı döndüren “bizim” hikâyelerimizi anlatır. Her iki oyunda da sahnedeki kadınlar tüm kadınları temsil ederek kadınlığın hikâyesini anlatır. *Sevdican*'da anlatıcı kadın da sözleriyle bunu destekler: “O zaman ben, şimdi sizlere, yıllardır içimde biriktirdiğim, acısını taşıdığım, benden birer parça olan insanları, bazılarını, anlatarak kendimi tanıtayım. Bir uzun hikâyedir bu!” (2003: 118). M de, *Sevdican*'daki kadınlar da kadınların ve de bizlerin acısını uzun uzun anlatırlar.

Her iki oyuna tematik açıdan baktığımızda anlatılan benzer acılar ve hikâyeler gözlemlenebilir. Oyunlar göç ve göçün sonucu olarak toplumda yaşanabilecek ayrımcılığı ve ırkçılığı ele alır. En önemli unsur da her iki oyunun bu konuya kadın bakış açısı getirmesidir. Kadınlık ve annelik halleri göçün ve ayrımcılığın ele alınışında önemli bir bakış açısıdır. Aktardığı hayat hikâyesine bakarak M'nin çocuklarına hem anne hem de baba olmak zorunda kalan güçlü bir anne olduğu anlaşılmaktadır. Meriç'in kadınları da benzer bir görüntü çizmektedir. Özellikle ikinci ve beşinci kadın M gibi hayatta tek başlarına kalıp çocuklarına sahip çıkmak zorunda kalan kadınlardır. M siyahi çocukları toplum tarafından önyargılarıyla değerlendirilmesinler diye çabalayan bir annedir. M kızının okul gömleklerinin yakasına haftanın günlerini işler ki herkesin kızına her gün temiz gömlek giydirdiğinden emin olsun ister. İkinci kadın ise hayırsız kocasını bırakıp çocuklarına bakabilmenin yolunu Almanya'ya gitmekte bulur. Çocuklarını bırakmak pahasına gider dil öğrenir ve ailesi için çalışmaya kendisini adar. Yine hem anne hem nine olan birinci kadın da kendi yavrularına yapılan ayrımcılığa dayanamaz. Birinci kadın “[d]oğanda da bir, ölede de insan dediğin” (2003: 120) dese de tüm karakterler öyle ya da böyle ayrımcılığa maruz kalırlar. Bir yandan da bu benzerlikler yaşanan acıların ve zorlukların evrenselliğine dikkat çeker. Müslüman ya da siyahi olması fark etmeksizin Almanya'da ya da Birleşik Krallık'ta anlatılan, göçün ve ayrımcılığın acısıdır. Çekilen çilelerin ve zorlukların kadın karakterler üzerinden anlatılmasındaki en önemli etken de her iki eserin kadın oyun yazarları tarafından ortaya konmuş olmasıdır. Bu çalışmada vurgulanmaya çalışılan kadın bakış açısı yaratılan kadın karakterlerden önce oyun yazarlarının kendi cinsiyetleri ile başlamaktadır. Bu durum her iki oyunda gözlemlenebilen kadın bakış açısının tesadüf olmadığını göstermektedir.

Yine bir diğer ortak nokta olarak her iki oyundaki karakterlerin birinci

kuşağa ait olduğu öne sürülebilir. Bu bağlamda SuAndi'nin karakteri İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Hint Adaları'ndan gelen göç dalgasına ve de hemen peşi sıra ortaya çıkmaya başlayan ayrımcılığa şahit olan bir karakterdir. M, hastanede yaşadığı acılı günlerin arasında bu gerçeğe de dikkat çekmeyi atlamaz: “Kırklarda ve ellilerde binlerce vasıflı kadı Batı Hint Adaları'ndan buraya hemşire olmak için geldi ve kendilerini hastanede yerleri silerken buldu” (2010: 768). Oyunun sonunda anlaşılabilceği gibi kendi siyahi bir göçmen olmamasına rağmen, ırklar arası ilişkisi ve de melez çocukları nedeniyle kendisi de siyahi olarak görülmüş ve de toplumdan dışlanmıştır. Bu bağlamda M de çocuklarını büyütürken birinci neslin maruz kaldığı zorluklara ve de ayrımcılığa katlanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla M karakterini birinci neslin temsilcisi olarak kabul edebiliriz.

Meriç'in karakterleri de M gibi birinci nesil göçmenleri temsil eder niteliktedirler. İkinci kadın, dördüncü kadın ve beşinci kadın anlatılanlar çerçevesinde çareyi Almanya'ya gitmekte bulan birinci nesil göçmenlerdir. Bu üç kadın da çalışıp para kazanıp memlekete dönme amacıyla Almanya'ya giden biraz dil öğrenen fakat kimlik bunalımı yaşamayan karakterlerdir. Aynı zamanda ayrımcılığı ve ırkçılığı birinci elden yaşamışlardır. Bu bağlamda ikinci kadın yaşadığı ırkçılığı şu şekilde dile getirir: “Biz sanki Almanya'nın zencileriyiz! Biz sanki Avrupa'nın çingeneleriyiz! Bizi sevmiyorlar! Bizi istemiyorlar!” (2003: 127). Alman özentisi olan üçüncü kadın da birinci kuşak olarak ele alınabilir çünkü uyumdan ziyade asimilasyon örneği gösteren bu karakter de bir çeşit yenilgi örneği gösterir. Çalışıp dönme umudu olan kadınların aksine üçüncü kadın sırtını kendi kültürüne, insanına ve de vatanına dönerek var olmaya çabalar. Üçüncü kadına göre “[...] insan bunların yüzünden, milletini söylemeye utanıyor. [...] Aman rica ederim, Allahın dağlıları” (2003: 129). Üçüncü kadındaki bu inkâr çabası da birinci kuşak özelliği olarak gösterilebilir. Bununla beraber, birinci kadın da Türkiye'de olmasına rağmen birinci kuşağa dâhil edilebilir. Birinci kadındaki göçü kabullenememe durumu ve Almanya'daki Türklere yapılan ayrımcılığa olan tepkisi geride kalan ilk kuşak yakınlarının bir örneğini sergilemektedir. “Hasret beni bitirdi vayyy” (2003: 120) diye dertlenen birinci kadın “[v] ay ben bebelerimi isterim...” (2003: 121) diyerek geride kalanın acısını ve hasretini dile getirir.

Bir anlamda yaşanan acıların konuşulması açısından her iki oyun da örnek teşkil eder. 1984'te sahnelenen Meriç'in oyunu ve SuAndi'nin 1995 yılında sahnelenen oyunuyla birinci kuşak göçmenleri yaşadıkları acıları

ve sıkıntıları kitlelere ulaşma şansı bulmuştur. Bununla beraber göç ve ayrımcılığa dair anlatılması gereken, kuşaktan kuşağa şekil değiştirerek devam eden nice hikâyeler anlatılmayı beklemektedir.

Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu 20. yüzyılda hem Almanya'da hem de Birleşik Krallık'ta gözlemlenebilmektedir. Misafir işçi olarak giden Türkler de, anavatana hizmet amacıyla gelen Batı Hint Adalı'lar da önce sınırları geçip kendilerine yeni bir hayat kurmuşlar sonrasında da ayrımcılık ve de ırkçılık ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Farklı kültür ve coğrafyalarda gerçekleşen göç incelendiği üzere birbiriyle benzerlikler göstermektedir. Bu özellikler zaman içerisinde edebiyata da yansımıştır. Bazı kaynaklarca göçmen edebiyatı diye ayrılan bu temalar hem Türk edebiyatının hem de İngiliz Edebiyatının bir parçası olmuştur. Bu bağlamda Nezihe Meriç'in *Sevdican* ve *SuAndi'nin M'nin Hikâyesi (The Story of M)* isimli oyunları göç olgusunu ve ayrımcılık konularını ele almaları açısından önemli birer eserdirler. Hem teknik hem de tematik açıdan ortak yönleri bulunan bu iki oyun, iki farklı kültürde yazılmış olmasına rağmen ortak paydada buluşmaktadırlar. Bu açıdan göçe ve de ırkçılığa getirilen kadın bakış açısı önemlidir. Her ikisi de tek kişilik olan bu iki oyun konuyu kadın karakterler açısından inceleyerek seyirciler üzerinde özellikle ayrımcılığa ve de çekilen çilelere karşı bir farkındalık yaratmayı amaçlar. Salt probleme dikkat çekmenin yanı sıra şiirsel dilleri ile her iki oyun da aynı zamanda estetik bir kaygı da taşımaktadırlar. Tüm bu nedenler her iki oyunu da incelenmesi ve de oynanması gereken oyunlar kategorisine dâhil etse de, bir yandan da hem Meriç'in *Sevdican* hem de *SuAndi'nin M'nin Hikâyesi (The Story of M)* isimli oyunları göç ile yaşanan travmayı aktararak göç deneyiminin farklı boyutlarının ve farklı kuşakların farklı deneyimlerinin aktarılması gerekliliğine de öncülük etmektedirler.

Açıklamalar

- 1 Tüm İngilizce metinler yazar tarafından çevrilmiştir.
- 2 Konuyla ilgili detaylı bilgi için Doç. Dr. Abide Doğan'ın "Almanya'daki Türk İşçilerini Konu Alan Romanlar Üzerine Bir Değerlendirme" isimli makalesine danışabilirsiniz.

Kaynaklar

- Alibhai-Brown, Yasmin (2001). *Imagining the New Britain*. New York: Routledge.
- Aston, Elaine (2033). *Feminist Views on the English Stage Women Playwrights, 1990-2000*. Cambridge: Cambridge UP.
- Castles, Stephen ve Mark J. Miller (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. Çev. B. Uğur Bal ve İbrahim Akbulut. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Erenci, Deniz (2011). *Nezihe Meriç'in Eserlerinde Kadın Kimlikleri ve 1950'lerin Kadın Sorunları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Fryer, Peter (2010). *Staying Power: The History of Black People in Britain*. London: Pluto Pres.
- Göç Terimleri Sözlüğü* (2009). İsviçre: Uluslararası Göç Örgütü.
- Hawkins, Sean ve Philips D. Morgan (2004). "Blacks and the British Empire: An Introduction." *Black Experience and the Empire*. Ed. Philip D. Morgan and Sean Hawkins. Oxford: Oxford UP. 1-34.
- Hilmioğlu, Sevim (2004). *Nezihe Meriç'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Julios, Christina (2008). *Contemporary British Identity: English Language, Migrants and Public Discourse*. Hampshire: Ashgate.
- Marks, Heather (2017). "In Conversation With SuAndi: The Story of M." <https://blackbritishwriting.wordpress.com/2017/02/15/in-conversation-with-suandi-the-story-of-m/> (Erişim Tarihi: 04.07.2017).
- Meriç, Nezihe (2003). *Sevdican. Toplu Oyunlar*. İstanbul: YKY.
- Mortan, Kenan ve Monelle Sarfati (2011). *Vatan Olan Gurbet: Almanya'ya İşçi Göçününün 50. Yılı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Solaker, Ayşegül Aycan (2017). "Çok kültürcülük Bağlamında III. Ve IV. Kuşak Türklerin Entegrasyonu ve 'Almanyalı Türk' Kimliği (Deutschtürke)". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (5) 46: 409-420.
- SuAndi (2010). *The Story of M. The Routledge Drama Anthology and Sourcebook*. Ed. Maggie B. Gale ve John F. Deeney. New York: Routledge.
- Şahin, Birsen (2010). *Almanya'daki Türkler: Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci*. Ankara: Phoenix Yay.
- Şahin, Sedat (2013). "Almanya Ya Türk Vatandaşlarının Göçününün 51 Yılı". *Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi* 1: 1-16.
- Ünver, O. Can (2009). "Yurtdışındaki Türklerin Eğitim Sorunlarına Bir Bakış: Almanya Örneği." *Yurtdışındaki Türkler: 50. Yılında Göç ve Uyum*. Ed. Dr. M. Murat Erdoğan. Ankara: Orion Yay. 407-416.

A Study of the Themes of Immigration and Racism in Nezihe Meriç's *Sevdican* and SuAndi's *The Story of M* from the Perspective of Female Characters*

Banu Ögünç**

Abstract

Nezihe Meriç's *Sevdican* is a solo performance play which reflects the experiences of women who immigrated to Germany. Another solo performance play, SuAndi's *The Story of M* carries the themes of racism and discrimination to the stage through a female character. Meanwhile, these two plays reflect the immigration stories in Germany from Turkey and in the UK from the West Indies. Just as the immigration stories in these two countries resemble each other, these two plays at the same time carry parallelism in terms of their characters, themes and narration. Both plays that narrate the themes of racism and discrimination reflect shared miseries through identity as women and mother. Consequently, this study aims to compare Nezihe Meriç's *Sevdican* and SuAndi's *The Story of M* technically and thematically in order to exemplify how immigration is reflected from a common point through works written in two different cultures.

Keywords

Immigration, racism, discrimination, Nezihe Meriç, SuAndi, migrant literature.

* Date of Arrival: 26 July 2017 – Date of Acceptance: 29 October 2017

You can refer to this article as follows:

Ögünç, Banu (2020). "Nezihe Meriç'in *Sevdican* ve SuAndi'nin *The Story of M* İsimli Oyunlarında Göç ve Irkçılığın Kadın Bakış Açısından İrdelenmesi". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 115-136.

** Asst. Prof. Dr., Aksaray University Faculty of Science and Letters, Department of Western Languages and Literatures – Aksaray/Turkey
ORCID ID: 0000-0001-8794-7464
banuogunc@outlook.com

Изучение тем иммиграции и расизма с точки зрения женских персонажей пьес Незихе Мерич «Севдиджан» и СуАнди «История М»*

Бану Оунч**

Аннотация

Пьеса «Севдиджан» Незихе Мерич - моноспектакль, в котором отражен опыт женщин, иммигрировавших в Германию. Еще один моноспектакль – «История М» СуАнди, он переносит темы расизма и дискриминации на сцену через судьбу женской героини. Между тем, эти две пьесы отражают иммиграционные истории в Германию из Турции и в Великобританию из Вест-Индии. Подобно тому, как истории об иммиграции в этих двух странах напоминают друг друга, эти две пьесы в то же время несут параллелизм с точки зрения их персонажей, тем и повествования. Обе пьесы, рассказывающие о расизме и дискриминации, отражают общие страдания женщины и матери. В связи с этим, данное исследование направлено на то, чтобы технически и тематически сравнить «Sevdican» Незихе Мерич и «The Story of M» СуАнди, чтобы показать, как иммиграция отражается в общих положениях в произведениях, написанных в двух различных культурах.

Ключевые слова

Иммиграция, расизм, дискриминация, Незихе Мерич, СуАнди, литература мигрантов.

* Поступило в редакцию: 26 июля 2017 г. – Принято в номер: 29 октября 2017 г.

Ссылка на статью:

Öğünç, Banu (2020). "Nezihe Meriç'in Sevdican ve SuAndi'nin The Story of M İsimli Oyunlarında Göç ve Irkçılığın Kadın Bakış Açısından İrdelenmesi". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 115-136.

** Д-р, преподаватель, Университет Аксарая, Факультет естественных наук и литературы, кафедра западных языков и литератур - Аксарай / Турция

ORCID ID: 0000-0001-8794-7464

banuogunc@outlook.com

Tezkire-i Şeyh Safî'deki *-A ér-* Odaksıl Şimdiki Zaman İşaretleyicisi*

Feyza Tokat**

Öz

Türkçedeki odaksıl şimdiki zaman *-(ı)yor* ekinin, *yorı-* “yürümek” tasvir fiilinin *yorır* geniş zaman çekiminden hece yutumu ile oluştuğu ve aslında ayrı bir kelime olan bu ekin sonradan ekleştiği genel olarak kabul görmüştür. Lars Johanson, bu genel görüşe katılmaz ve Azerbaycan Türkçesindeki şimdiki zaman işaretleyicisi *-(y)Irj'*ın, büyük bir ihtimalle *zarf-fiil + er-ür* (*er-* ‘olmak’) biçiminde bir tasvirî fiilden geliyor olması gerektiğini söyler. Bu çalışmada Lars Johanson’un “büyük bir ihtimalle” diyerek belirttiği, fakat tanımlayamadığı *-A ér-* şimdiki zaman ekinin örnekleri verilmiştir. Verilen örnekler İbn Bezzâz’ın Farsça *Safvetü’s-Safâ* adlı eserinden XVI. yüzyılda Neşâtî tarafından Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilen “Tezkire-i Şeyh Safî”den alınmıştır. Böylelikle, *-A ér-* yapısı, Azerbaycan Türkçesinde odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi olarak ilk defa tanımlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan Türkçesi, odaksıl şimdiki zaman, Tezkire-i Şeyh Safî, *-(I)yor* eki, *-A ér-* işaretleyicisi.

* Geliş Tarihi: 18 Mayıs 2017 – Kabul Tarihi: 13 Aralık 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Tokat, Feyza (2020). “Tezkire-i Şeyh Safî'deki *-A ér-* Odaksıl Şimdiki Zaman İşaretleyicisi”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 137-148.

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü – Denizli/ Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-6394-8996

ftokat@pau.edu.tr

Giriş

Tezkire-i Şeyh Safi (TŞS), İbn-i Bezzâz'ın *Safvetü's-Safâ (Mevâhibü's-seniyye fi menâkibi's-Safeviyye)* adlı Farsça eserinden Mevlânâ Muhammed b. Hüseyin Kâtib Neşâtî tarafından Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilmiştir.

Şırazlı Muhammed b. Hüseyin Kâtib Neşâtî, XVI. yüzyıl klasik Azerbaycan edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Doğum ve ölüm tarihi bilinmeyen Neşâtî, *Tezkire-i Şeyh Safi*'yi I. Şah Tahmasb'ın emri üzerine Türkçeye çevirmiştir. Ondan bahseden kaynaklarda “Mevlânâ” olarak anılması sebebiyle döneminin saygın âlimlerinden olduğu düşünülebilir. Döneminin önde gelen hattatlarından biridir. Dublin'deki Chester-Beatty Kütüphanesinde bulunan 936/1530 tarihli *Tuhfetü'l-Mülûk* adlı eserin ve Topkapı Sarayında bulunan 952/1545 tarihli bir el yazması Kur'an'ın kâtibi Muhammed Kâtib Şîrâzî'dir (Nağısoylu vd. 2006: 9, Kutlu vd. 2008: 45, Aslan 2013: 129).

Neşâtî'nin Farsçadan Türkçeye tercüme ettiği *Tezkire-i Şeyh Safi (Şeyh Safi Tezkiresi)* ve *Şühedânâme* olmak üzere bilinen iki eseri vardır (Aslan 2013: 129).

Neşâtî, *Şühedânâme*'yi Vâiz Kâşifi'nin *Ravzatü's-Şühedâ* adlı eserinden Türkçeye 945/1539 yılında tercüme etmiştir. Bu eser, ehl-i beyte yapılan zulmü ve Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edililişini anlatmaktadır (Nağısoylu 2003).

Tezkire-i Şeyh Safi'de Şeyh Safi Erdebilî'nin hayatı ve tasavvufi kişiliği anlatılmaktadır. Şeyh Safi Erdebilî, Safeviyye tarikatının kurucusu ve Safevî Devletini kuran ailenin atasıdır (Öngören 2008: 476). Neşâtî *Safvetü's-Safâ*'yı önce istinsah etmiş ve daha sonra Türkçeye çevirmiştir. Onun istinsah ettiği bir nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu 775 numarada kayıtlıdır (Kutlu vd. 2008: 45).

Neşâtî'nin Şeyh Safi Tezkiresi'nin bilinen beş el yazma nüshası vardır (Nağısoylu vd. 2006:7, Şah 2007: 13-14). Söz konusu beş yazma nüsha şunlardır:

1. *St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov 91: 949/1543* tarihlidir.

2. *Tebriz Millî Kütüphanesi No. 750*: Eser, 950/1544 tarihlidir.
3. *Tahran Millî Kütüphanesi No. 2761*: Mahmûd Şîrâzî adlı bir hattâtın 949/1543 tarihli tercüme-yi istinsah ederek oluşturduğu nüshadır.
4. *Britanya Müzesi Add. 18548*: Başı ve sonu eksik olan bu yazma nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi nüshada geçmemektedir. Ancak Rieu ve Nağiso-yu vd. bu nüshanın istinsah tarihini XVI. yüzyıl olarak tahmin etmiştir (Rieu 1888: 281a, Nağiso-yu vd. 2006: 7).
5. *St. Petersburg Doğu Bilimleri Ens. Kütüphanesi No. c-568*: 1272/1855 tarihlidir.

St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesinde ve Tebriz Millî Kütüphanesinde bulunan nüshalar mütercim nüshalardır. St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91'e kayıtlı nüsha; Möhsün Nağiso-yu, Sever Cabbarlı ve Rauf Şeyhzamanlı tarafından (2006) yayımlanmıştır. Bu yayında St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91'e kayıtlı nüsha esas alınmakla beraber, okunamayan bölümler için Tebriz Millî Kütüphanesi No. 750'ye kayıtlı nüshaya başvurulmuştur (Nağiso-yu vd. 2006: 19). Britanya Müzesi Add. 18548'ye kayıtlı nüsha üzerine Tokat (2018) tarafından inceleme, metin ve dizin çalışması yapılmıştır. Şeyh Safi Tezkiresi'nin Tebriz nüshasının 1a-265b varak numaraları arası, St. Petersburg nüshasıyla edisyon kritiği yapılmıştır (Çelik 2019).

Eski Oğuz Türkçesinin tarihî gelişimi genel özellikleri bakımından bilinmekte ve yazılı metinlerden takip edilebilmektedir. Ancak çok daha sonra yazı dili hâline gelen Azerbaycan Türkçesi için aynı durum söz konusu değildir. Bu sebeple Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış her bir metin ayrı öneme sahiptir. XVI. yüzyılda Azerbaycan sahasında Türkçeye tercüme edilen Tezkire-i Şeyh Safi ihtiva ettiği dinî ve tarihî bilgilerin değerinin yanında geniş söz varlığı ile de Türk dili için önemli bir kaynaktır. Bu sebeple artzamanlı olarak Azerbaycan Türkçesinin tarihî gelişim özelliklerinin tespiti için çok kıymetli bir eserdir. Bu çalışmadaki örnekler *Tezkire-i Şeyh Safi*'nin Britanya Müzesi Add. 18548 nüsha üzerine yapılan çalışmadan alınmıştır (Tokat 2018).

Türkçede Odaksıl Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman kipi, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan

zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu bildiren kiptir (Korkmaz 1992: 143). Oldukça geniş bir kavram olan şimdiki zaman, çok değişik biçim ve türlere sahiptir. Şimdiki zaman; odaksıl şimdiki zaman, genel şimdiki zaman olmak üzere temel olarak ikiye ayrılır. Genel şimdiki zaman da kendi içinde sürekli şimdiki zaman, alışkanlık içeren şimdiki zaman, kanıtsal şimdiki zaman şeklinde sınıflandırılabilir (Aydemir 2010: 18-19, Aydemir 2011: 55-56). Odaksıl şimdiki zaman, bir olayın oluş sürecinin konuşma anı ile zamansal olarak aynı olmasıdır (Johanson 1994: 252, Aydemir 2010: 18).

Türkçenin odaksıl olan ve odaksıl olmayan şimdiki zamanı, çok çeşitli yapı ve şekillerle yapılmıştır. Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde kullanılan şimdiki zaman şekilleri üzerine yapılan bir çalışmada, şimdiki zaman ekinin Türkçede altmıştan fazla şeklinin olduğu tespit edilmiştir (Türk 1996). Ağızlarda kullanılan odaksıl olan ve odaksıl olmayan şimdiki zaman ekleri de düşünüldüğünde bu sayının çok daha fazla olacağı muhakkaktır.

Azerbaycan Türkçesinde Odaksıl Şimdiki Zaman

Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu sahası içinde yer alan ağızlar topluluğu ve bu saha içinde gelişen yazı dili koludur (Ergin 1981: VII). Azerbaycan ve Osmanlı saharındaki fark Eski Türkiye Türkçesi döneminde başlamış, gitgide belirli hâle gelerek kesinlik kazanmış ve bugünkü ayrılıklar meydana gelmiştir. Bu ayrılıklar hem konuşma dili, hem yazı dili, hem de miktar bakımından eskiye gidildikçe azalır (Ergin 1981: VIII).

Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde şimdiki zaman için özel bir ek yoktur (Türk 1996: 304, Şahin 2003: 62). Tarihi Türk dillerinde geniş zaman eki, hem odaksıl şimdiki zamanı (örn. *at-ar* 'atıyor/atmakta') hem de odaksıl olmayan, genel şimdiki zamanı (örn. *at-ar* 'atma alışkanlığı vardır, atacak') ifade ediyordu (Johanson 2009: 93).

Azerbaycan Türkçesinin şimdiki zaman eki hususunda bütün Türk şiveleri içerisinde ayrı bir yeri vardır. Bu saha Eski Türkçedeki şekli hemen hemen olduğu gibi devam ettirmek gibi bir özelliğe sahiptir. Bu sahada şimdiki zaman için ayrı bir ek ortaya çıkmamış, geniş zaman ekleri, geniş zaman ve şimdiki zamana taksim edilmiştir. Dar ünlülü (-ır /-ir,-ur/-ür) şekiller şimdiki zamana, geniş ünlülü (-ar/-er) şekiller ise Türkiye Türkçesindeki geniş zaman karşılığı olarak gelecek zamana tahsis edilmiştir. (Türk 1996: 311)

Ancak şimdiki zamanın geniş ünlülü şekli şimdiki zaman eki olarak kullanıldığı gibi, dar ünlülü şekli de geniş zaman eki olarak kullanılabilir.

Azerbaycan Türkçesinin odaksıl şimdiki zaman eki *-(y)Ir/-(y)Ur* ve *-mağda/məkdə*'dir (Kartallıoğlu vd. 2012: 207).

Bunun yanında yapılan çalışmalarda Güney Azerbaycan Türkçesinde *-ırı-*, *iri* ekinin ve *-r* ekinin de odaksıl şimdiki zaman eki işaretleyicisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Ergin 1981: 201, Sarıkaya 2001: 284, Gül 2015: 555). Başka bir çalışmada ise Azerbaycan Türkçesinin ağızlarda kullanılan odaksıl olan veya odaksıl olmayan şimdiki zaman ekleri tespit edilmiştir (Biray 2007).

Tezkire-i Şeyh Safî'deki -A-êr Şimdiki Zaman İşaretleyicisi

Türkçedeki odaksıl şimdiki zaman *-(i)yor* ekinin, *yorı-* “yürümek” tasvir fiilinin *yorır* şeklindeki geniş zaman çekiminden hece yutumu ile ortaya çıktığı ve aslında ayrı bir kelime olan bu ekin sonradan eklediği genel olarak kabul görmüştür (Kononov 1956: 223, Gülensoy 1985: 283, Banguoğlu 1995: 464, Türk 1996: 296, Demir 1996: 139, Korkmaz 2009: 611).

Bu genel görüş Azerbaycan Türkçesinin *-ir/-ır* şimdiki zaman eki için de *yeri*-“yürümek” tasvirî fiilinin tıpkı *yorı-* da olduğu gibi *yèrir* geniş zaman çekiminden hece yutumu ile oluştuğu şeklindedir (Alışık 2002: 383, Gül 2015: 556).

Muharrem Ergin (1981: 201), Güney Azerbaycan'da *-ırı*, *-iri* şeklinde bir şimdiki zaman ekinin bulunduğunu ve bu ekin *-ır*, *-ir*'in geniş şekli olduğunu belirtmiştir. Ergin'e göre Azerbaycan Türkçesinde *yèrir*'den gelen *-ır*, *-ir*'in bir evvelki safhası *-ırı*, *-iri* olmalıdır: *geli yorır*> *geli yèrir*> *geliyeri*> *geliri*> *gelir*.

A. Mihayloviç Şçerbak (2016: 100), çağdaş Azerbaycan dilindeki *alır*, *gèlir* şekillerini doğrudan *alıyor*, *gèliyor* şekillerinden gelişmiş veya kısalmış ağız varyantlarının etkisi altında anlam ayrılığı kazanmış ikincil oluşum olarak kabul eder.

Lars Johanson (2009: 95), *-(I)yor* biçimine dayanan şimdiki zaman ekinin geç bir yenilik olduğunu ve ölçünlü Osmanlı Türkçesinde XVIII. yy.'a kadar yaygınlaşmadığını belirtir. Johanson'a göre *-(I)yor*'a dayanan bu ek,

Doğu Anadolu, Azerbaycan Türkçesi, Güney Oğuzca, Horasan Türkçesi ve Türkmencedeki yaygın tipin özelliklerinden farklı bir kökene sahiptir.

Azerbaycan Türkçesindeki şimdiki zaman işaretleyicisi {- (y)Ir}’ın, *zarf-fil* + *yüri-r* biçiminde, zamanla düzleşme ve büzülmeye uğramış bir tasvirî fiile gittiği varsayılır. Bu basmakalıp görüşü kabul etmek güçtür. İşaretleyici daha büyük bir ihtimalle *zarf-fil* + *er-ür* (*er-* ‘olmak’) biçiminde bir tasvirî fiile gidiyor olmalıdır, örn. * at-a er-ür ‘atıyor’. (Johanson 2009: 95)

Şimdiki zaman *-(I)yor* ekinin ekleşme süreci ve ses değişimi özelliklerinin tarihi gelişimi göz önüne alındığında Azerbaycan Türkçesi için odaksıl şimdiki zaman eki *-ır/-ir*’in ortaya çıkışı *yêrir* ile ilgili olmayabilir. TŞS’de Johanson’un “büyük ihtimalle” diyerek belirttiği fakat tanımlayamadığı *-A ér-* şimdiki zaman ekinin örnekleri mevcuttur.

-A zarf-fil eki ve *ér-* yardımcı fiilden oluştuğu görülen bu yapı 1.tekil şahısta bir, 3. tekil şahısta altı defa olmak üzere TŞS’de yedi defa odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi olarak gelmiştir. TŞS’deki *-A ér-* yapısının odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi olarak kullanıldığı örnekler şunlardır:

a) I. Tekil Kişi Eki: *-A ér-em*

بیم سئید دایریم : ... kızuñ atasına ādem gönderdi kim men *gideërem* kızuñı tapşur ‘ārif dēdi igirmi gün şeyh maña mühlet vērsün ve özi dañı munda eglensün kızuñ yaraķı tamām olınca ... (54a/8-9-10-11)

“... kızın babasına adam gönderdi ki ben *gidiyorum* kızını ver (emanet et, ismarla)...”

b) III. Tekil Kişi Eki: *-A ér*

دوره ایبر : ...gelüp maña buyurdi filān kimselerūñ atı filān maķāmda *duraër* var anı dutup anlara yetür kim filān yerde oturup intizārdadurlar men ... (374a/11-12)

“... gelip bana buyurdu filan kimselerin atı filan yerde *duruyor*, var onu yakalayıp onlara ver...”

عاضر دور : ... bir kıyı kazıcı çok kazma şatun ala ama anlara heç iş buyurmaya ve hāñırı munuñ ilen hoş ola mende bu kadar kazma var ve eger işlemesem esbābum hāñır *duraër* ama kıyı kazıcı gerek kim kazma hemān ki aldı işe getürüp işlede tā anuñ ... (252a/2-3-4)

“... bir kuyu kazıcı çok kazma satın olsa ama onlarla hiç iş işlemese ve canı bununla hoş olsa bende bu kadar kazma var ve eğer işlemezsem sebeplerim hazır *duruyor* ama kuyu kazıcının kazmayı hemen alınca...”

حاضر دوره ایر : ... Şeyh ‘Abdûlmelik düşde saña bildürdi hâzır *duraër* bāngçı munı eşidince münfa‘il olup sâ‘atde ƣalƣup êvine vardı ve bir yemek bişürüp hâzret-i şeyhüñ (k.s.) öñine getürdi... (46b/5-6-7)

“... Şeyh Abdûlmelik düşte sana bildirdi hazır *duruyor* müezzın bunu işitince...”

حاضر دوره ایر : ...dügi bardağda ve yağ küpde ve ƣoyunuñ ƣak döşi ile ƣuyruğı aşılı hâzır *duraër*... (46a/18-19)

“...yağ küpte ve koyunun kurutulmuş hâldeki döşü ile ƣuyruğı aşılı hazır *duruyor*...”

ر کله ایر : ...atnı düşdi ama ƣayıрмаñ ki heç zahmet aña degmedi ve atı budur *geleër* ƣalƣuñız anı dutuñız... (342a/4-5)

“...atı düştü ama tasalanmayın ki hiçbir zahmet ona degmedi, atı budur *geliyor* kalkınız onu tutunuz ...”

Bu örnekte işaretleyici elif ile (ایر) değil, (بر) şeklinde elifsiz yazılmıştır. Bu durum -A ér- yapısının şimdiki zaman eki olarak ekleşme sürecine girmeye başladığını düşündüreceği gibi, müstensihin yazım hatası da olabilir.

ر کله ایر : ...Argunşahdan ilerü haber geldi kim Melik Eşref ol hâzreti ƣağırmağa âdem şalup budur *geleër* hâzret-i Şeyh Şadreddin... (457b/4-5)

“... Argunşah’tan önce haber geldi ki Melik Eşref o hâzreti ƣağırmağa adam salmış budur *geliyor*...”

Azerbaycan Türkçesinin eski metinlerinde *yori-* fiilinin veya *-yor* ekinin şimdiki zaman için kullanıldığına dair bir bilgimiz yoktur (Türk 1996: 312). TŞS’de -A ér- işaretleyicinin odaksıl şimdiki zaman olarak kullanılması, Johanson’un bir varsayım olarak kabul ettiği şimdiki zaman ekinin *zarf-fiil* + *er-ür* (*er-* ‘olmak’) şeklinden gelmiş olması gerektiği görüşünü desteklemektedir. Bu durum da Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman eki olarak kullanılana *-ır*, *-ir* ekinin ve Güney Azerbaycanda kullanılan *-ırı*, *-iri* ekinin -A ér- şeklinden geldiğini söylemeyi mümkün kılmaktadır.

Ancak Azerbaycan Türkçesi için geçerli olan bu durum ölçünlü Türkiye

Türkçesinde kullanılan *-(I)yor* şimdiki zaman eki için geçerli olmayabilir. Bu durum ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan *-(I)yor* ekinin, genel kabul görüşteki gibi *yorır* tasvirî filinden gelmiş olmasına engel değildir. Türkiye Türkçesinde uyuma girmeyen şimdiki zaman *-(I)yor* eki ile Azerbaycan Türkçesindeki şimdiki zaman *-ir* eki farklı iki şekilden ortaya çıkmış olabilir. İkisini aynı kökene bağlamak dilin geniş imkânlarını kısıtlamak demektir. Türkçenin tarihî dönemlerinde de farklı morfolojik yapılar, biçimler odaksıl şimdiki zaman için kullanılmıştır.

Azerbaycan Türkçesinin önemli bir eseri olan TŞS'de odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi olarak *-A ér-* şeklinin bulunması, Azerbaycan Türkçesindeki şimdiki zaman eki *-ir/-ır*'ın ortaya çıkışının şu şekilde olabileceğine dair bir varsayıma imkân vermektedir:

gele ér > geleër > gelër > gelir

Sonuç

Bu çalışmada XVI. yüzyılda İbn-i Bezzâz'ın *Safvetü's-Safâ* adlı Farsça eserinden Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilen TŞS'de *-A ér-* yapısının odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi olarak kullanılmasına örnekler verilmiştir. *-A zarf-fil eki* ve *ér-* yardımcı filinden oluştuğu görülen bu yapı 1.tekil şahısta bir, 3. tekil şahısta altı defa olmak üzere TŞS'de yedi defa odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi olarak geçmektedir. TŞS'de geçen *-A ér-* yapısı, odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi olarak ilk defa tanımlanmıştır. Bu durum Azerbaycan Türkçesindeki şimdiki zaman eki olarak kullanılan *-ir/-ır* ekinin *yerir* tasvirî filinden geldiği görüşünü tekrar ele almayı gerekli kılmaktadır. Bir eserden hareket ederek genellemeler de bulunmak elbette doğru değildir. Ancak ister bir ağız özelliği olsun, ister arkaik bir özellik olsun *-A ér-* şeklinin TŞS'de odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi olarak kullanılması dikkat çekicidir.

Kaynaklar

- Alışık, Gülşen Seyhan (2002). "Azerbaycan Türjçesi". *Türkler*. C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 361-394.
- Aslan, Üzeyir (2013). *14-16.YY. Çağatay ve Azeri Edebiyatı*. İstanbul: Kriter Yay.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2011). "Tuvacada Şimdiki Zaman". *bilig - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 59: 53-66.

- Aydemir, İbrahim Ahmet (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Ankara: Grafiker Yay.
- Banguoğlu, Tahsin (1995). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Biray, Nergis (2007). “Şimdiki Zaman Ekinin Güney-Batı Türk Lehçelerinde Kullanılışı Üzerine”. *Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi*: 75-88.
- Çelik, Neslihan (2019). *Şeyh Safî Tezkîresinin Nişâtî Tercümesi (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin- 1a-265b- Dizin-Tıpkıbasım)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Demir, Nurettin (1996). “Güney Batı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki -ik gelir”. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 7: 136-148.
- Ergin, Muharrem (1981). *Azeri Türkçesi*. İstanbul: Ebru Yay.
- Gül, Meltem (2015). “İran (Azerbaycan) Türkçesinde Şimdiki Zaman, Duyulan Geçmiş Zaman ve Geniş Zaman Kullanımları”. *Turkish Studies* 10 (4): 537-558.
- Gülensoy, Tuncer (1985). “Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki”. *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan XXIII* (1-2): 281-295.
- Johanson, Lars (2009). “Türk Dillerinde Odaksıl Şimdiki Zaman İşaretleyicisi ve Kıbrıs Türkçesinde Eksikliği”. *bilig - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 49: 93-100.
- Johanson, Lars (1994). “Türkeitürkische Aspektotempora”. *Tense systems in European languages*. Eds. Rolf Thieroff ve Joachim Ballweg. Tübingen. 247-266.
- Kartallıoğlu, Yavuz ve Hüseyin Yıldırım (2012). *Azerbaycan Türkçesi*. Ed. A. B. Ercilasun. Ankara: Akçağ Yay.
- Kononov, A. Nikolayevich (1956). *Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka*. Moskva.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yay.
- Kutlu, Sönmez ve Nizamettin Parlak (2008). *Maḳālāt: Şeyh Safî Buyruğu*. İstanbul: Horasan Yay.
- Nağısoylu, Möhsün (2003). *XVI əsr Azərbaycan Tərcümə Abidəsi “Şühədanamə”*. Bakı.
- Nağısoylu, Möhsün vd. (2006). *Şeyx Səfi təzkirəsi (“Səfvətüs-səfa”nın XVI əsr türk tərcüməsi)*. Bakı-Nurlan.
- Neşâtî. *Kitâb-ı Tezkire-i Şah Safî-i Türkî*. Britanya Müzesi Add. 18548.
- Öngören, Reşat (2008). “Safiyüddîn-i Erdebîlî”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 476-478.

- Rieu, P. C. (1888). *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*. London.
- Sarıkaya, Mahmut (2001). “Azerbaycan Türkçesinde Geniş Zaman ve Şimdiki Zaman Çekimleri ile Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri”. *TÜBİAR* 10: 273-293.
- Şah, Serap (2007). *Safvetü's-Safâ'da Safiyüddîn-i Erdebîli'nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Menkıbeleri I-II*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Şahin, Hatice (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Şçerbak, A.M. (2016). *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fiil)*. Çev. Yakup Karasoy, Naile Hacızade ve Mevlüt Gülmez. Ankara: TDK Yay.
- Tokat, Feyza (2018). *Tezkire-i Şeyh Safî Cilt I-II*. 2. Baskı. Ankara: Grafiker Yay.
- Türk, Vahit (1996). “Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 44: 291-340.

Focal Present Continuous Tense Marker -A *ér-* in Tezkire-i Sheikh Safî*

Feyza Tokat**

Abstract

There is a generally accepted argument which states that the Turkish present continuous time suffix *-(ı)yor* has occurred by the haplology of descriptive verb *yor-* “to walk” from present tense form *yorır* and that this suffix which is actually a separate word has become a suffix later. Lars Johanson does not agree with this general argument and said that the present continuous time marker in Azerbaijan Turkish *l-(y)Ir}*, probably should be going through a descriptive verb in the form of an verbal *adverb + er-ür* (*er-* ‘to be’). In this study, samples of the present continuous time marker *-A ér-*, which Lars Johanson presumed to be “of great possibility”, will be given. The related samples are taken from “Tezkire-i Sheikh Safî” that is translated by Nashatî into Azerbaijan Turkish in the 16th century from the Persian “Safvetü’s-Safâ” of Ibn Bezzâz. Thus, the *-A ér-* marker was firstly witnessed as a focal present continuous tense marker in Azerbaijan Turkish.

Keywords

Azerbaijan Turkish, focal present continuous tense, Tezkire-i Sheikh Safî, *-(I)yor* suffix, *-A ér-* marker.

* Date of Arrival: 18 May 2017 – Date of Acceptance: 13 December 2017

You can refer to this article as follows:

Tokat, Feyza (2020). “Tezkire-i Şeyh Safî’deki *-A ér-* Odaksız Şimdiki Zaman İşaretleyicisi”. *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 137-148.

** Assoc. Prof. Dr., Pamukkale University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education – Denizli/Turkey

ORCID ID: 0000-0002-6394-8996

ftokat@pau.edu.tr

Маркеры настоящего времени -A *êr-* в Тезкире-и Шейх Сафи*

Фейза Токат**

Аннотация

Существует общепринятое мнение, что в турецком языке суффикс настоящего длительного времени - (*i*) *yor* произошел путем гаплогонии описательного глагола *yori-* «идти» от формы настоящего времени *yorur*, и что этот суффикс, который на самом деле является отдельным словом, стал суффиксом позже. Ларс Йохансон (Lars Johanson) не согласен с этим общим аргументом и утверждает, что существующий маркер длительного времени в азербайджанском турецком {- (*y*) *Ir*}, вероятно, должен проходить через описательный глагол в форме глагола наречие + *er-ür* (*er-* ‘быть’).

В данном исследовании будут предоставлены образцы существующего маркера длительного времени -A *êr-*, который Ларс Йохансон оценил, как «с большой вероятностью». Соответствующие образцы взяты из сочинения «Tezkire-i Sheikh Safi», которое было переведено Нешати в Азербайджане в 16 веке с персидского «Safvetu’s-Safâ» Ибн Беззаза. Таким образом, маркер -A *êr-* был впервые засвидетельствован в качестве временного маркера настоящего длительного в азербайджанском турецком языке.

Ключевые слова

Азербайджанский турецкий, настоящее время, Тезкире-и Шейх Сафи, суффикс -(*I*)*yor* suffix, маркер -A *êr-*.

* Поступило в редакцию: 18 мая 2017 г. – Принято в номер: 13 декабря 2017 г.

Ссылка на статью:

Tokat, Feyza (2020). “Tezkire-i Şeyh Safi’deki -A êr- Odaklı Şimdiki Zaman İşaretleyicisi”. *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 137-148

** Доц., д-р, Университет Памуккале, Педагогический факультет, отделение турецкого языка и общественных наук – Денизли / Турция

ORCID ID: 0000-0002-6394-8996

ftokat@pau.edu.tr

Altın Orda-Rus Mücadelesinin Edebiyata Yansıması: Zadoņşına Destanı*

Mualla Uydu Yücel**

Ainagul Saginayeva***

Öz

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Rus topraklarını hâkimiyetleri altına almaya başlayan Moğollar, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe güçlenerek çeşitli Türk boylarını da içlerine alarak Altın Orda devletinin kurulmasına öncülük etmişlerdir. Nitekim Altın Orda devletinin güçlenmesi çok kısa süre içerisinde tamamlanmış ve Rus knyazları bu güç karşısında gerek siyasi gerekse askerî olarak bir varlık gösterememişlerdir. Ancak XIV. yüzyılın ikinci yarısından sonra Altın Orda'da başlayan güç kaybının en net görüntüsü 1380 yılında Moskova Knyazy Dmitriy ile Altın Orda Emiri Mamay Mirza arasında gerçekleşen Kulikovo Meydan Muharebesinde görülmüştür. Bu savaşta Altın Orda büyük bir zaafa uğramıştır. Tarihi süreç değerlendirildiğinde Kulikovo, Altın Orda için kaçınılmaz sonu yani bir dağılma ve yok oluşun başlangıcını ifade ederken, Ruslar içinse birleşerek duraklama dönemlerinden çıkmalarını ve Kalka'nın intikâmını almalarını sağlayan büyük bir zaferi ifade etmiştir. Bu zaferin bir diğer önemli özelliği ise Rusların bu savaştan sonra "Rus milleti" bilincine sahip olarak tarih sahnesinde yerlerini almış olmalarıdır. Bu savaşın hemen akabinde yazıldığı düşünülen destanlardan biri de Zadoņşına destanıdır. Çalışmamızda destanın metni Türkçeye çevrilerek, yorumu yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Rus knyazları, Altın Orda, Moskova, Mamay, destan, Dmitriy.

* Bu çalışma 2014 yılında düzenlenen 11. Milli Türkoloji Kongresinde sunulması planlanan tebliğ esas alınarak hazırlanmıştır.

Geliş Tarihi: 01 Mart 2017 – Kabul Tarihi: 22 Şubat 2018

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Uydu Yücel, Mualla ve Ainagul Saginayeva (2020). "Altın Orda-Rus Mücadelesinin Edebiyata Yansıması: Zadoņşına Destanı". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 149-179.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – İstanbul/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-1595-2106

mualla.yucel@istanbul.edu.tr

*** Dr., Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, Tarih Bölümü – Almatı/Kazakistan
ORCID ID: 0000-0003-4871-972X

aikos-1978@mail.ru

Giriş

Rus milletinin “milletleşme sürecini” başlatan ve tartışmasız en büyük zafer olarak görülen Kulikovo Savaşı ve Zaferi hakkında günümüze kadar Rusya’da pek çok araştırma yapılmıştır. Türkiye’de ise tarafımızdan yapılan çalışmaya kadar (Yücel 2008) geniş kapsamlı bir çalışma maalesef yapılmamıştır. Zadoşına Destanını incelemeyen önce bu destanın ortaya çıkmasına ve yazılmasına sebep olan siyasi sürece kısaca değinelim.

Altın Orda Devleti Cengiz Han’ın Cuci adlı oğlundan olan torunu Batu tarafından kurulmuştur. Batu, 1229 yılından başlayarak 1242-1243 yıllarına kadar bütün Deşt-i Kıpçak ve Bulgar Bölgesi ile Karpat Dağları ve Tuna’ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmuştur (Kafalı 1976: 20).

Ruslar ile Moğollar arasında 31.05.1223 yılında Kalka Irmağı kenarında gerçekleşen ilk karşılaşma Moğolların zaferi ile neticelenmiş ve bu zaferden sonra Moğollar, Rus bozkırlarında 1223’den 1256’ya kadar 22 yıl gibi kısa bir süre içerisinde olanca hızları ile hâkimiyet kurmaya devam etmişlerdir.

Kulikovo Savaşı Öncesi Altın Orda-Rus Münasebetleri

1223 Yılıının 31 Mayıs’ında Kalka’da yaşanan büyük hezimet Ruslar hiçbir zaman unutmamışlar ve intikamlarını almak için Altın Orda’nın zayıf bir anını yakalama fırsatını kollamaya başlamışlardır ki bu fırsatı tam 156 yıl sonra 1380 tarihinde bulmuşlardır.

Altın Orda’nın yayıldığı coğrafyanın büyük bir kısmı Türk boylarının özellikle de Kıpçak boyunun yaşadığı coğrafya olduğundan zamanla hem siyasî hem de kültürel olarak bir Türk devleti yapısına bürünmüştür. Kulikovo Savaşı’na kadar Altın Orda’da pek çok hükümdar tahta geçmiştir. Bunlar Berke 1266, Mengü Timur (1266-1282), Nogay (1267-1280), Tuda-Münge Han (1282-1287) Tulubuğa (Tula-Buka Han) (1287-1290), Tokta Han (1291-1313), Özbek Han (1313-1340); Canı-Bek (1342-1357); Berdi-Bek (1357-1360); Kulna/Kulpa (1360) hanlardır. Altın Orda’da ilk gerileme belirtileri daha Canı-Bek Han (1342-1357) döneminde ortaya çıkmış ve Berdi-Bek’in rakiplerinden biri olan Kulna tarafından öldürülmesi ile devlet bir dağılma sürecine girmiştir. Bundan sonra Altın Orda tarihinde duraklama (fetret) dönemi denilen bir dönem yaşanmıştır. Kulpa’nın, kardeşi Nevruz tarafından öldürülmesi ile karışıklıklar artmış ve 1360’dan 1380’e yani Toktamış’ın Altın Orda’nın başına geçmesine kadar taht için birbirleri ile

savaşı 25'ten fazla han başa geçmiştir (Yakubovskiy 1992: 110, 116).

IX. Yüzyıldan beri Türk devletlerinin ağır baskılarını yakından hisseden Ruslar, Altın Orda'nın gücüne fazla bir mukavemet gösteremeyerek boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Hâkimiyet yıllarında Rus Knyazları, Altın Orda hükümdarlarından izin almaları şartı ile eskisi gibi her biri kendi bölgesini “Knyaz” sıfatı ile idare etmiştir. Bir taraftan hükümdardan izin alma şartı; diğer taraftan aralarındaki “Büyük Knyaz” olma isteği ve hırsı uzun süre Rusların dış güçlere karşı bir birliktelik ortaya koymalarına engel olmuştur. Tabii bu durum Ruslara uzun sürecek bir Moğol ve Altın Orda hâkimiyeti yaşattırmıştır (Kurat 1987: 71-79). Altın Orda hâkimiyetine karşı zaman zaman isyan hareketleri yaşanmışsa da bu ayaklanmalar bastırılmıştır (Nasonov 1940: 52, Kafalı 1976: 55). 1360 yılından 1380 yılında kadar Altın Orda'da çıkan karışıklıklar bir taraftan Rus knyazlarının rahat bir nefes almalarını sağlamış, diğer taraftan da güçlenmelerine katkı sunmuştur. Altın Orda tahtına çıkan Hızır, devletin durumunu güçlendirmeyi denemişse de o da oğullarının düzenlediği suikaste kurban gitmiştir (Yakubovskiy 1992: 117). Altın Orda'da karışıklıklar bu dönemde daha da çok artmış; hem Cengiz sülâlesinden gelenler hem de Moğol askerî teşkilatında önemli görevler üstlenen komutanlar iktidarı ele geçirmek için büyük bir mücadele içerisine girmişlerdir ki bu komutanlar arasında cesareti ve kahramanlığı ile temayüz eden Mamay en önde gelenler arasında yer almıştır. Mamay, Özbek Han'ın torunlarından Avdul (Abdullah)'u han ilan ettirmiş ve onun adına hareket ederek Altın Orda'da duruma hâkim olmuştur (*Nikonovskaya Letopis* 1862: 233).

Altın Orda 1380'lere doğru gittikçe güç kaybederken, Moskova güçlenmeye başlamış ve bu güç Ruslara, Altın Orda'ya karşı harekete geçme vaktinin geldiğini hissettirmiştir. Nitekim Altın Orda'daki karışıklıkları dikkatlice takip eden Moskova Knyazı Dmitriy İvanoviç, Mamay'ın tahakkümü altındaki Altın Orda ile bir gün mutlaka karşılaşmak zorunda kalacağını bildiğinden yönetimi altında bulunan bütün Rus Knyazlarını birleştirme çalışmalarına başlamıştır. 1350 yılında doğan Dmitriy İvanoviç çok küçük yaşta 11 yaşında iken Moskova tahtına çıkmış, babası ve dedesi tarafından Moskova Knyazlığının kuvvetlendirilmesi yolunda başlatılan çalışmaları aynen devam ettirmiştir.

Moskova Knyazı Dmitriy'in en önemli hedefi o sırada Altın Orda Saray

Hanı olan Murat'ın Moskova'yı zayıflatmak amacıyla Suzdallı Dmitriy Kostantinoviç'e verdiği Vladimir Knyazlığını almak, hem ticarete hem de Altın Orda ile mücadelede önemli rol oynayan İtil yolunu açarak Aşağı Novgorod'a kesin olarak hâkim olmak ve bu gaye ile Ryazan Knyazlığını elde etmek olmuştur.

Dmitriy'in karşısında en güçlü düşman olarak gördüğü Emir Mamay, kendisini iyi yetiştirerek, siyasî ve askerî alanda gösterdiği başarılar sayesinde etrafındakilerin güvenini kazanarak güç elde etmiştir. Mamay, bazı kaynaklara göre Altın Orda'nın Cuci sülalesinden gelen son hanı olan Berdibek'in kızı ile bazı kaynaklara göre de Canı-Bek'in kızı Sulu Haniş ile evlenmiştir (Kafalı 1976: 40, Yakubovskiy 1992: 117)¹. Genel kanaat Berdibek'in kızı ile evlendiğidir. Bu evlilik sayesinde Berdi-Bek Han zamanında, Batı Deşt-i Kıpçak beylerinin beyi olmuştur (Kafalı 1976: 102). 1357-1359 yıllarında, yani Berdibek'in hayatta olduğu dönemde de kendisini "Beklyaribek" (Beylerbeyi) olarak adlandırarak kendi adına başka ülkelere elçiler göndermiştir. Mamay, Cengiz Han sülalesinden gelmediğinden han olamamış ve bu yüzden Altın Ordu hanlarının taht mücadelelerinde farklı adayları desteklemek zorunda kalmıştır. Ancak Rus yıllıkları Mamay'ı "Han" kudretine sahip olduğundan dolayı yanlış olarak "Han Mamay" şeklinde yazmışlardır. Yine yıllıklarda Mamay'ın oldukça dindar, gururlu ve kibirli bir kişiliğe sahip olduğu da ifade edilmiştir (*Nikonovskaya Letopis* X, 1897: 233-4).

Altın Orda'da çıkan karışıklıklar gerek Rusya gerekse Litvanya için elverişli bir durum yaratmıştır. Litvanya Knyazı Olgerd (1341-1377), Tatarlara karşı başarı kazanıp 1365'te Kiyev'i almayı başarmışsa da Dmitriy İvanoviç ile uzlaşmaktan çekindiğinden Moskova Knyazlığını zayıflatmak amacıyla Mamay ile anlaşmayı tercih etmiştir. Dmitriy de Altın Orda'daki karışıklıktan istifade ederek Mamay'ın yardımından yararlanmayı denemiş, ancak Mamay ile Moskova arasındaki iyi ilişkiler her iki tarafın birbirlerinden şüphelenmeleri üzerine uzun süre devam edememiştir. Mamay, Moskova Knyazlığının kuvvet ve nüfûz bakımından büyümesinden korkarken, Dmitriy İvanoviç de Rusya'nın Tatar hâkimiyetinden kurtulmasında en büyük engellerden biri olarak Mamay'ı görmüştür. Mamay, Dmitriy İvanoviç'in Rusya'yı birleştirme siyasetine karşı Tver ve Ryazan knyazlarına baskı yapmış, ancak Tver knyazları 1375 yılında yaptıkları anlaşma gereğince

ihtiyaç halinde asker gönderme sözü karşılığında Moskova Knyazlığının hâkimiyetini tanımak zorunda kaldıklarından Mamay istediği sonucu alamamıştır (Yakubovskiy 1992: 123).

Rus Knyazlarının Altın Orda'ya verdikleri vergileri azaltmaya başlamalarından Mamay, Moskova'nın Tatarlarla savaşaacağını anlamıştır. Bu anlayışı destekleyen uygulamalardan biri de Moskova Knyazı Dmitriy'in bir süredir Orda ile ilgisini kesmiş ve Mamay tarafından istenilen taleplere red cevabı vermiş olmasıdır. Moskova, Tatarlardan ya tam olarak kurtulmaya çalışacak ya da hiç olmazsa vassallık bağlarını gevşetmeyi deneyecekti. Mamay, bunun gerçekleşmemesi için Moskova ile bir savaş yapmaya ve knyazı zorla da olsa inkiyat altına almaya hazırlanmıştır. Bu savaşı yağma maksadı ile değil, Rusya'yı tam zayıflatmak veya tekrar hâkimiyeti altına almak amacı ile yapmak istemiştir. Bu amaçla 1378'de Aşağı Novgorod'a ve Moskova'ya bir sefer düzenlemiştir. Aşağı Novgorod'ı almasına rağmen Moskova'yı ele geçirememiştir. Dmitriy İvanoviç, Mamay tarafından gönderilen Altın Orda Beyi Bigiç'in askerlerini Oka Nehri'nin ilerisine atmıştır. Ruslarla Tatarlar arasında Voja Irmağı boyunca yapılan savaşta Ruslar kesin bir zafer kazanmışlardır. Tatarlar ise arkalarında çok sayıda ölü bırakarak kaçmışlardır (*Nikonovskaya Letopis*, XI 1897: 46).

Mamay, bu mağlubiyetin ancak büyük bir zafer ile unutulabileceğini düşünmüş ve o sırada yaşanan siyasî hadiseler de onun lehine gelişme göstermiştir. Moskova knyazının güçlenmesini istemeyen Litvanya Knyazı Jagiello (Yagaylo)² ona yardım edeceğine söz verdiği gibi Ryazan Knyazı Oleg de Mamay'a bağlılığını bildirmiştir. Bu bağlılığın sebebi elbette Mamay'a karşı duyduğu sevgi değil, Altın Orda'ya karşı geldiği takdirde Tatarları karşısına alıp onların akınlarıyla karşılaşacağını iyi biliyor ve bundan korkuyor olmasıdır (Yakubovskiy 1992: 128-9).

Kulikovo Savaşı ve Zaferi

1380 yılında Mamay'ın büyük bir ordu toplayarak, Voronej yakınlarında bulunduğunu haber alan Dmitriy, bütün gücüyle karşı koymak için hazırlanmıştır. Ezeli rakibi Tver Knyazı Mihail de dâhil olmak üzere bütün Rus knyazlarına müracaat etmiştir. Kendisine tâbi Rostov, Yaroslavl ve Beloozero knyazlarından başka, Litvanya Knyazı Olgerd'in oğulları da Litvanya kıtaları ile yardıma gelmişlerdir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi

Tver Knyazlığı Moskova'nın hâkimiyetinde idi ve istenildiğinde askerî birlik göndermek zorundaydı. Dmitriy, bu zorunluluğu kendi knyazlığı için gurur verici olarak dillendirmiş, ama Şirokorad'ın ifadesi ile "Moskova için belki de en zor gününde bu şart yerine getirilmemiştir" (Şirokorad 2005: 173). Tver'in yanısıra, Novgorod ve Ryazan knyazları da yardım göndermemişler, ancak Mamay'ın tarafında da yer almamışlardır. Dmitriy bir yandan savaş için gerekli hazırlıkları yaparken; diğer taraftan Tatar tehlikesine karşı ortak bir Rus savunması oluşturmak gayesiyle Metropolit Kiprian'dan manevî yardım almıştır.

Resim 1. *Metropolit Kiprian, Dmitriy ve Serpuhovlu Vladimir ile birlikte dua ederken* (<http://www.vokrugsveta.ru/telegraph/history/427/>)

Rus Kilisesi'nin temsilcisi olarak çalışan Kiprian, Dmitriy'e sadece yardım etmekle kalmamış, aynı zamanda Rus knyazlarının Moskova etrafında toplanmaları için de çağrılarda bulunmuştur. Kaynaklarda her iki tarafın asker sayısı hakkında mübalağalı sayılar verilerek 150.000-300.000 arasında

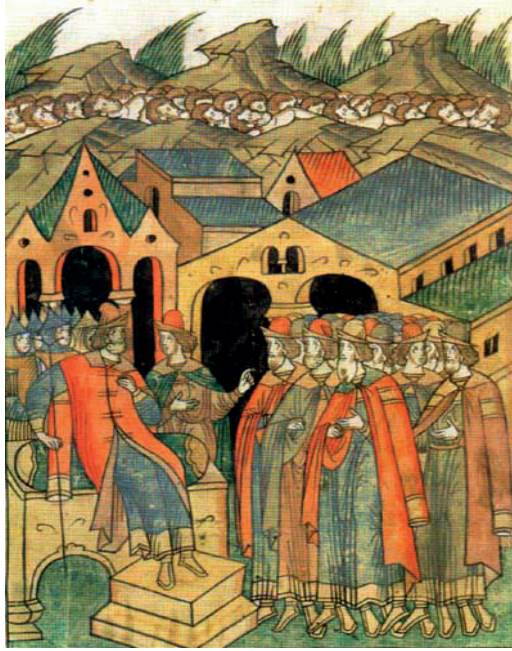
oldukları kaydedilmiştir. Sayının bu kadar abartılı verilmesinin nedeni elbette ki Rusların birleştiklerinde ne kadar büyük bir orduyu toplayabileceklerini ve Mamay'ın büyük ordusunu yenebileceklerini göstermek istemelerinden kaynaklanmıştır. Ancak bu konularda tarafsız olmaya çalışan Rus bilim adamları her iki tarafın ordusunun en fazla 30.000 askerden oluştuğu görüşündedirler ki aslında Mamay'ın Altın Orda'nın bir bölümünü yönettiğini düşünürsek bu sayıdan daha fazla bir asker toplaması da imkânsız görünmektedir (Şirokorad 2005: 172-173). Moskova'da Rus yıllıklarına göre 150.000 (?) kişilik ordu toplayan Dmitriy 31 Temmuz 1380'de Rus alaylarına Kolomna'da toplanmaları emrini vermiştir. Seferin manevî destekleyici ise Moskova yakınlarında kurulan Troitsko-Sergieevo Manastırı'nın başrahibi Sergius olmuştur. Sergius, Knyaz Dmitriy'i sefer için takdis etmiş, çok kan dökülmesi pahasına da olsa zaferi müjdelemiştir. Peresvet ve Oslebya adında iki savaşçı-kahraman rahibi onlarla birlikte gönderirken kendisi de Mamay'a karşı Kolomna'dan sefere çıkmak niyeti ile hareket etmiştir. Dmitriy sefere hazırlanırken yıllıkçıya göre tüccarlardan da yararlanmış ve onlardan Mamay'ın ordusu ve gücü hakkında bilgiler almıştır.

Dmitriy, Kolomna'dan güneye yönelmiş ve Oka'da Lopasna Irmağı ağzında karargâh kurmuştur. Timofey Vasilyeviç burada askerleri ile ona katılmıştır. Eylül'de Rus alayları Berezuy'a vardıklarında Dmitriy'in yanına bazı Litvanya knyazları da gelmişlerdir. Buradan yola çıkmış ve Don (Ten) vadisinde bulunan Kulikovo Ovasında³ Rusya'nın büyük düşmanı Mamay ile karşılaşmıştır. Mamay Litvanya Knyazı Yagaylo'nun ordusu ile gelmesini beklemiş ama Yagaylo sözünde durmayarak kararlaştırılan zamanda oraya gitmemiştir. Aslında iki kardeşinin kendisine karşı isyan etmeleri ve bu kardeşlerinin daha sonra Moskova'yı desteklemek üzere kendi birlikleri ile Moskova ordusuna katılmaları yüzünden Mamay'a yardıma gidememiştir. Zira bu iki kardeşin tavsiyesi üzerine Moskova ordusu Mamay'ın Yagaylo ile birleşmesini önlemek için Don'u geçme kararı almıştır. Mamay daha fazla beklemeden 8 Eylül günü Kulikovo Ovasında Ruslar'la savaşa başlamıştır. Bundan sonrasını yıllıkçının ağzından dinleyelim:

Don'un Aşağısındaki Büyük Kanlı Savaş Hakkında

6888:1380: Yine bu yıl Tanrısız, kızgın, alçak Ordalı Mamay, bütün Kuman/Kıpçak ve Tatar topraklarından pek çok asker topladı. Bu orduya Frenkler, Çerkesler, Yaslar (Alanlar veya Aslar)

da katıldılar. Hep birlikte Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve bütün Rus knyazlarının üzerine topraklarına gittiler. Aylardan Ağustos idi ve kendi Ordasından ayrılan Tatar ordusu Hristiyanlara ve Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'e doğru harekete geçti. Bu alçaklar Müslüman idiler. Gaddar, canavar, hilekâr, namuzsuz, öfkeli Mamay, Büyük Knyaz Dmitriy'i, dostlarını, sevdiklerini ve diğer Rus knyazlarını İtil'in aşağısında yenmek için büyük bir güçle ilerledi ve Rus topraklarını esir almak istedi. Bütün bunları duyan büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç, vatanını kurtarmak, kutsal kilise ve Hristiyanlık inancına inanan bütün müminler ve tüm Rus toprakları için büyük bir ordu toplayarak onların üzerine gitti. Bu sırada ona Mamay'ın Don'un dışına doğru gittiğini, burada toparlandığına ve Litvanya alaylarının Knyazları Yagaylo ile beraber yardıma gelmelerini beklediğine dair bir haber geldi. Büyük Knyaz Don'un dışına gitti ve temiz topraklarda büyük kötülükler oldu. Alçak Kuman/Kıpçak ve Tatar alayları temiz Nepryadva Nehri'nin ağzına gittiler.

Resim 2. Mamay yakın adamları ile görüşürken
(http://hrono.ru/biograf/bio_m/mamai.php)

Her iki taraf karşı karşıya geldiler ve savaş gerçekleşti. Savaş akşama kadar sürdü ve pek çok kötülük yaşandı. Ertesi gün her iki taraftan da sayısız asker öldü ve Tanrı Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'e yardım etti. Mamay'ın kendisi ve geride kalan askerleri ise kaçtılar. Bizimkiler onlarla da çok savaştılar ve kaçanları affetmediler. Ancak Tanrı Agaryanlar (Müslümanlar)'ın çocuklarını büyük bir güçle donatmıştı ve onlar kaçmayı başardılar. Ama ellerinde hiçbir şey kalmadı, silahlarının çoğunu kaybettiler, ellerinde kalanları da nehirde düşürdüler. Onları nehre kadar kılıçları ile kovaladılar ve onlardan pek çoğunu öldürdüler, geride kalanların büyük bir kısmı da nehirde boğuldu.

Tanrı'nın öfkesi yabancı, başka bir kabileden olanları sardı ve bu yaratıklar bu yüzden korktular. Mamay küçük bir asker grubu ile kendi Tatar topraklarına döndü. Bu kanlı savaş Kutsal Meryam Ana'nın doğum günü olan Cumartesi öğlene doğru oldu. Mamay'ı elinden kaçıran knyazlar arasında Belarus Knyazı Födör (Feodor) Romanoviç ve oğlu Knyaz İvan Födoroviç, Semen Mihayloviç, Mikula Vasilyeviç, Mihaylo İvanoviç, Akinfoviç, Andrey Sekizov, Timofiy Boluy, Mihaylo Brenkov, Lev Morozov, Semen Melik, Aleksandr Perevest gibi pek çok knyaz, Dmitriy İvanoviç ve diğer Rus knyazları, voyvodoları, boyarları, ricalden ileri gelenler ve Rus alaylarından geride kalanlar ile bu ateşte kalanlar Tanrı'ya şükrettiler. Kendi drujinalarını yabancı bir soya karşı sağlam bir şekilde savaştıran, onları durdurabiliren, erkekçe ve cesaretle savaşmalarını sağlayan Tanrı'yı Hıristiyanlık adına methettiler ve buradan Moskova'ya kendi vatanlarına büyük bir zaferle, düşmanlarını yenmiş olarak döndüler. Ordu bu savaştan zaferin yanında büyük bir ganimet de elde etti: beraberlerinde hayvan sürüsü, at ve deve ile sayısız silah ve eşya getirdiler. Ryazan Knyazı Oleg bunları duyunca kendi güçlerini Mamay'ın yardımına gönderdi, kendisi ise nehirdeki köprüde bekledi.

Büyük Knyaz Dmitriy, Oleg'in köprüde olduğunu öğrenince ordusunu üzerine gönderdi. Bunun üzerine Ryazan Knyazı aniden onun üzerine doğru yöneldi. Büyük Knyaz onu yendi ve Knyaz Oleg ise kendi topraklarını yitirdi. Hanımı, çocukları, boyarları

ve fikirdaşları ile kaçtı. Ailesinin ona ordusunu göndermemesi ve kendi tarafında yer alarak savaş için sıraya girmesi için yalvardığını öğrendiğinde Büyük Knyaz bütün bunları umursamadı, ama bizzat kendisi üzerine gitmeyip Rus topraklarına geri dönerken genel valisini üzerine gönderdi.⁴ (*Troitskaya Letopis* 1950: 419-421)

Resim 3. *Kulikovo Savaşı* (<http://konevodstvo.su/books>)

Yıllıkının ifadelerinden de anlaşıldığı üzere öğlene doğru başlayıp akşama kadar devam eden mücadelede başlarda Mamay'ın ordusu üstün gelmişse de daha sonra durumu lehine döndürememiştir. Mamay sahip olduğu çok sayıdaki askere güvenerek savaşa girmiş, ancak hesap edemediği uzun yıllardır böyle bir günü bekleyen Dmitriy'in onların nasıl hareket edeceklerini, sayılarını, ne kadar ve hangi silahlar ile geldiklerine dair en ince detaylı bilgilere dahi sahip olduğudur. Ayrıca Dmitriy o sırada her

ihtimale karşı ordusunun bir kısmını pusuya yatırarak durumun aleyhlerine dönmesi hâlinde savaşa katılmaları emrini de vermiştir ki askerlerinin “biçilmiş ot gibi” yerde yattığını görünce de bu birlikleri savaşa sokarak, Mamay’ın ücretli askerlerine doğru harekete geçirtmiştir. Bu ücretli askerlerin Dmitriy’in ordusuna yeni askerlerin katıldığını zannederek kaçışmaya başlamaları savaşın kırılma anının yaşanmasını sebep olmuştur. Büyük bir mağlubiyet yaşayan Mamay, geride kalan askerleri ile kaçmaya çalışırken, büyük kayıplar veren Ruslar onları tâkip edememişlerdir. Her iki tarafın kaybı noktasında kesin bilgimiz olmamakla beraber Rusların birçok knyaz ve boyarını kaybettiğini, yıllıkta cesetlerin 10 kilometre öteden görüldüğü şeklindeki kaydından anlamaktayız (Yücel 2008: 247).

Zafer sonrasında pek çok rivayet ortaya çıkmıştır ki bunlardan biri de Knyaz Dmitriy’in savaş öncesinde zaferin kendilerinin olacağına dair bir rüya gördüğüdür. Bu rüyaya göre Tatar ordugâhına bir karanlık çökmüş ve daha sonra kurtların ve kargaların sesleri duyulmuştur. Bundan sonra Rus odugâhının bulunduğu yerde gökyüzünde ışıklar görünmüş ve gökyüzünü aydınlatan bu ışıkları Dmitriy, zaferi kendilerinin kazanacağına ancak bunun çok pahalıya mal olacağına yormuştur (Azbelev 2011, Erişim Tarihi 26.01.2017).

Knyaz Dmitriy, Rus tarihine adını altın harfler ile yazdıracak olan Kulikovo’da gerçekleştirdiği bu muhteşem zaferin ardından büyük şenlikler düzenleyerek Moskova’ya dönmüştür. O güne kadar Ruslar’a büyük korkular yaşatan Tatarların bu yenilgileri Rus halkı üzerinde büyük bir etki yapmış ve maneviyatlarını son derece yükseltmiştir. Bu zafer Ruslar’a 156 yıldır tahakkümleri altında buldukları Tatarları yenebileceklerini gösterirken, Moskova Knyazlığı ile Knyaz Dmitriy İvanoviç’in de otoritesini yükseltmiş ve kendisine “*Donskoy: Don Zaferi Kahramanı*” unvanı verilmesini sağlamıştır.

Bu zafer Rus tarihinde Altın Orda hâkimiyetinden kurtuluşlarının ilk adımı olarak kabul görmüş, 1848 yılında Rusya hükümeti bu zaferi ebedileştirmek gayesi ile savaşın yaşandığı alana bir anıt diktirmiştir. Yine zaferin yaşandığı bugün yani 8 Eylül’ün “*Rus Ordusunun Onur Günü*” olarak kutlanmasına karar verilmiştir.

Resim 4. 1848'de Akademisyen A.P. Brulov'un teklifi ile dikilen Kulikovo Zaferini Ebedileştiren Anıt⁵ (<http://photo-drive.ru/wordpress/kulikovskaya-bitva>)

Kulikovo Savaşı'nı bir "tesadüf" olarak kabul eden ve Rusların çok güçlendikleri için değil de Altın Orda'nın fetret dönemini yaşadığı için galip geldiği de ileri sürülen görüşler arasındadır (Kamalov 2009: 102). Elbette ki Dmitriy bu zaferi Altın Orda bir duraklama dönemine girdiği için yaşamıştır ancak unutmamak gerekir ki yüzelliyıldan fazla bir zamandır hâkimiyeti altında buldukları bu devleti çok iyi tanıma fırsatını bularak ona karşı nasıl savaşıacaklarını da anlamışlardır. Bu savaşın öncesinde yaşanan olaylara baktığımızda zaferi bir tesadüf olarak değerlendirmekten ziyade Rusların Altın Orda'yı ne kadar iyi tâkip ettiklerini ve onu ancak ona denk bir güçle yenebileceklerine olan inançlarının bu başarıyı getirdiğini ifade edebiliriz.

Zadoņşına Destanı

Bu zaferden çok kısa süre sonra bu sefer ve zafer hakkında destanlar yazılmıştır ki bunlardan *Mamay Savaşı Hakkında Hikâye*, *Rus Çarı Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'in Hayatı ve Ölümü Hakkında Hikâye* ile *Zadoņşına* en çok yayılanları olmuştur. Her üç eserde Kulikovo Savaşının tarihi açıdan aydınlatılmasında Rus tarihçilerinin başvurdukları ve esas aldıkları temel kaynaklar arasında yıllıklardan sonra en önemli kaynak olma özelliğini taşımaktadırlar.

Çalışmamızın konusunu oluşturan *Zadoņşına Destanı* hakkında bugüne kadar Rus ilim âleminde pek çok çalışma yapılmış ve destanın başta adı, yazarı olmak üzere nerede nasıl yazıldığı ile yazılış tarihi üzerine pek çok görüş ileri sürülmüştür. Destana adını veren *Zadoņşına* kelimesi üzerinde de yine birçok araştırma yapılmıştır ki bu kelime Türkçe “*Don Nehri Ötesinde, Don'un Arkasında, Ardında Gerçekleşen Olaylar*” anlamına gelmektedir. Rus Knyazlıkları ile Altın Orda arasında yaşanan hadiseleri anlatan bu lirik-epik tarzdaki destan bazı belgelerde söz, nutuk, methiye, şikâyet veya yakınma olarak da adlandırılmaktadır (Dmitriyev 1988: 345-352).

Rus ilim adamları öncelikle *Zadoņşına* kelimesinin destana nasıl ad olarak verildiğini araştırmışlardır ki Rusya'da yıllıklar ve destanlar konusunda öne çıkan ilim adamlarından birisi olan D.S. Lihaçev'e göre *Zadoņşına* kelimesi eserin asıl başlığı olmaktan ziyade başlıkta yer alan bir kelimedir ve eserin atıfta bulunduğu olayları ifade etmektedir. Dolayısıyla destanın başlığının çevirisi şu şekilde olmalıdır: “...*İhtiyar Ryazanlı Sofonii'nin yazısı kutsal Tanrım. Büyük Knez Efendimiz Dmitriy İvanoviç'in ve Kardeşi Vladimir Andreeviç'in Don Ötesi Seferi*”. Yine Lihaçev'a göre *zadoņşına* sözcüğü Dmitriy İvanoviç ve kardeşinin Don Nehri ötesine yaptıkları seferle ilgili bir grup tarihi olaylar anlamına gelmektedir ve 1380 yılında gerçekleşen olayları kapsayan, halkın kendiliğinden oluşturduğu bir sözcüktür (Lihaçev 1966: 474-75).

Destanı kimin yazdığına dair farklı görüşler ileri sürülmüşse de destanı yazanın Ryazanlı olduğu genel kabul görmüş ve yazarı hakkında iki görüş öne çıkmıştır. Bunlardan biri Ryazan'lı Sofonii (Ryazanets Sofonii) (Dmitriyev 1988: 347-348, Lavrentyev: 2015: 320)'dir ve o sadece 1380 yılındaki bu sefere katılmamış, Mamay'ın düşmanı olarak Dmitriy İvanoviç'in yaptığı

diğer seferlere de katılmıştır. Bu yüzden de araştırmacılardan bazıları Ryazan'lı Sofonii'yi, bizzat destanın yazarı olarak kabul etmişler (Lavrentyev: 2015: 320) ve destanı yazarken destan metninin içerisine kendi ismini koyduğunu belirterek, onun İgor Bölüğü Destanı ile Mamay Destanı'nı da gördüğünü öne sürmüşlerdir. Zadoşına'nın bilinen altı nüshasından ikisinde Ryazanlı Sofonii, "yaşlı" olarak verilirken, diğer nüshalarda ise ismi Sofonii/Sofoni olarak verilmektedir (Pamyatniki 1998: 89, 97, 113). Tver Yıllığında ise Sofoni, "Ryazanlı-Buryanskili boyar" olarak geçmektedir. (PSRL VI: 440); diğer görüşe göre ise destanın yazarı destanda sürekli Dmitriy İvanoviç'in yanında yer alan ve iki manevî kardeşinden biri olan Serpuhov bölgesinin knyazı Vladimir Andreeviç'tir ve bu görüşün en önemli savunucusu da Solovyev'dir (Solovyev 1958: 193). Kulikovo Savaşı'nı anlatan yıllıklarda da her ikisi daima birlikte anılırlarken, Mamay Savaşı Hakkında Hikâye'nin pek çok varyantında Dmitri İvanoviç tek başına gösterilmektedir (Lavrentyev 2015: 321). XV. yy'ın 30'lu yıllarında yazılan Novgorod-Sofiyski Yıllığı'nın bu savaş hakkındaki kaydını esas alan ilim adamlarına göre bu nüsha Kulikovo hakkında yazılan en eski nüsha olma özelliğini taşımaktadır ki bunun protografı (antikgraf) XIV. yüzyılın 90'lı yıllarına doğru yazılmıştır (Pamyatniki 1998: 47). Bu yüzden ki büyük bir ihtimalle hem Zadoşına'nın yazılma tarihi bu tarihe dayandırılmış hem de iki kardeşin isimleri rastgele destana konulmamıştır (Lavrentyev 2015: 321).

Destanın yazıya geçiriliş tarihi net olarak ortaya konulamamışsa da genel kanaat XV. yüzyılda yazıldığıdır. Destanın günümüze 6 nüshası ulaşmıştır ve bunlardan en eskisi Kiril-Beloozero № 9/108 Manastırı nüshasıdır. Bu nüshanın ilk kopyasının XV. yüzyılın 70-80'li yıllarında Kiril-Beloozero Manastırı rahiplerinden Yefrosin tarafından yapıldığı düşünülmektedir.

Diğer nüshaları ise şunlardır:

- 1) Undol Nüshası № 632 (XVI. yüzyıl)
- 2) Jdanov Nüshası № 1.4.1 (XVII. yüzyıl)
- 3) Birinci Tarihi Müze Nüshası № 2060 (XVI. yüzyıl)
- 4) İkinci Tarihi Müze Nüshası № 3045 (XV. yüzyılın sonu XVII. yüzyılın başı)
- 5) Sinodal Nüshası № 790 (XVI. yüzyıl)

Destan ilk defa 1852 yılında V. M. Undolskiy'in redaksiyonundan geçerek yayınlanmıştır.

Bu destanın bir diğer önemli özelliği de Rusların en eski destanları olarak bilinen '*Slovo o Polku İğoreve: İğor Bölüğü Destanı*' ile olan benzerliğidir. Bu benzerlik iki eserden hangisinin daha eski ve orijinal olduğunun tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda Fransız Slavist Luis Léger XVIII. yüzyılda yazılan Zadoņşına Destanı'nın, İğor Bölüğü Destanı esas alınarak yazıldığını ileri sürmüş ve ona A. Mazon, A.A. Zimin, K. Trost, O. Süleymanov gibi ilim adamları da katılmışlardır. Bu ilim adamlarına göre Zadoņşına'yı yazan kişi bazı mitolojik unsurları, cümleleri, hadiseleri anlatış üslûbunu ve kullandığı kelimelerden bazılarını İğor Bölüğü Destanı'ndan almıştır. Bilindiği üzere İğor Bölüğü Destanı 1185 yılında yaşanan Kuman/Kıpçak-Rus Savaşı'nı anlatmaktadır.

Çalışmamızda Zadoņşına Destanının Kiril-Beloozero nüshasının Lihaçev neşri (Lihaçev 1981: 184-200) kullanılmıştır ve bu nüshanın Türkçe metni şu şekildedir:

Büyük Knyazz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç'in, düşmanları Emir Mamay'ı nasıl yendiklerine dair hikâye

Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç, kardeşi Knez Vladimir Andreeviç, askerleri ile Mikula Vasilyeviç'e bir ziyafet vererek şöyle dedi: "Kardeşlerim Mamay'ın Don yakınlarında olduğuna ve Rusya'ya gelerek bizim Zaleski topraklarına⁶ gitmek istediğine dair haber geldi".

Haydi kardeşlerim! Ortodoks Rus halkının geldiği Nuh'un oğlu Yafes'ten miras kalan kuzey tarafa doğru gidelim. Kiev Dağları'na kadar gidip, bütün Rus topraklarına ve ünlü Dinyeper (Özü)'e bakalım. Daha sonra doğudaki topraklara ki Nuh'un oğlu Sam'dan gelen (Sama düşen) Hinova⁷-Pagan Tatarları ve Kâfirlere⁸ biraz bakalım. Burada bir yerde Nuh'un kabilelerinin yendiği Kayala Nehri vardır. Bu Rus topraklarına dalgalar hâlinde üzüntü getirdi; Kalka Savaşı'ndan Mamay'ın yenilgisine kadar keder ve üzüntü içerisinde - knyazlar, boyarlar, evlerinde bıraktıkları hanımlarını, çocuklarını ve tüm zenginlik ve servetlerini yani sahip oldukları her şeyi kaybeden insanlar, şan ve şeref için hizmet edip, barış ve onur için çalışanlar, Hristiyan inancı ve Rus toprakları için canlarını verenler kendi oğullarını ağlayarak hatırlıyorlar.

Rus topraklarının evlatları, kardeşlerim ve dostlarım! Rus topraklarının eskiliğini ve merhametini kitaplardaki efsanelerde yazanlar, Büyük Knyaz Dmitriy ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç'in merhametini de övgüyle yazacaklardır.

Bir araya gelerek hep birlikte, cümlelerimizi şöyle kuralım, Sam'ın hissesine düşen doğu ülkelerine, mührümüzü atarak Rus topraklarını sevindirelim ve övgüye değer Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç'in Mamay karşısında aldığı zaferi övelim! Ve şöyle diyelim:

Kardeşlerim, Kutsal Büyük Kiyev Knyazı Vladimir'in torunları olan Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç'in seferi hakkındaki bu hikâye aslında bizi daha fazla yüceltiyor. Yaptıkları işler ve olup-bitenler hakkında konuşmaya başlayalım... Çok eski günlerde Kiyev'de bulunan yetenekli guslyar⁹ ile övgü dolu kâhin Boyan'ı¹⁰ hatırlayalım. Aslında kâhin Boya'nın hızlı ve güçlü parmaklarından Rus knyazlarının -Birinci meşhur Kiyev Knyazı İgor Rurikoviç, ikinci Büyük Kiev Knyazı Vladimir Svyatoslaviç ve üçüncü Büyük Kiyev Knyazı Yaroslav Vladimiroviç'in zaferlerinin şarkıları ve dizeleri çıktı.

Ben Ryazanlı Sofonii, Kutsal Büyük Kiyev Knyazı Vladimir'in torunları Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Vladimir Andreeviç'in guslyarları çalarken çıkardıkları sesleri ve övgü dolu şarkılarını hatırlıyorum. Rus knyazları Hristiyan inancının amellerini azimle, sebatla yerine getiriyorlar, tamamlıyorlar!

Kalka Savaşından Mamay Zaferine kadar yüzaltmış yıl geçti.

Ve böylece Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç, Tanrı'ya ve onun temiz annesine dúa ederek, kendi güçlerini ve akıllarını sağlamlaştırıp, kalplerini cesaretle ve savaşçı bir ruhla dolduklarında, Rus topraklarının cesur alaylarını ve büyükdedesi Büyük Knyaz Vladimir'i hatırlayarak yola çıktılar.

Şan ve şöhrete sahip Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç güçlü Moskova şehrinden sevinç içerisinde mutlulukla mavi göklerde süzülerek yükselen ve uçan çayır kuşları ile yaz kuşlarına bakıyorlar! Sanki fırtına Kuman/Kıpçak bölgesindeki Zlesskiy topraklarından bir şahin getirdi! Bütün Rus toprakları boyunca şan ve şöhret sesleri çınlıyor: Moskova'da atlar kişniyor, Kolomna'da¹¹ davullar

çalıyor, Serpuhov'da¹² davullar dövülüyor, Büyük nehir Don'un kıyısında Rus bayrakları dalgalanıyor.

Gece Büyük Novgorod'da çanlar çalıyor, Novgorod'daki erkekler Kutsal Sofya Kilisesi'nde toplanarak şöyle dediler: “Kardeşlerim Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'i kurtarmak bize düşmez mi?” Bu sözlerden hemen sonra artık kartal gibi olan ağızlar konuşmadı. Kartallar uçmadı- Büyük Novgorod'da oturanlar yanlarında yedi bin asker ile Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç'e yardım etmek için gittiler.

Görkemli Moskova şehrinde bütün Rus knyazları toplandılar ve şöyle dediler:

“Don Nehri'nin kenarında Çurov ve Mihail arasından bulunan Meç Nehrinde¹³ bütün hayatı boyunca kazandığı şöhretini bize bırakmak isteyen pis Tatarların emiri duruyor.”

Ve Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç şöyle dedi:

“Kardeşim, Knyaz Vladimir Andreeviç, oraya gidelim, hayatımızı şereflendirelim, yaşlıların anlattıkları toprakları görelim, gençlere ise hatırlatalım! Cesaretimizi gösterelim, ıristiyan inancı ve Rus toprakları için Don'da kanımızı aktıtalım!”

Ve Bütün Knyazlar, Dmitriy İvanoviç'e şöyle dediler: “Kardeşler ve Rus knyazları, bizler Büyük Kiyev Knyazı Vladimir'in ocağından değilmiyiz! Biz gönlümüzde ne şahin ne doğan ne aladoğan ne sungur ne karakarga ne de bu alçak Mamay'ın korkusunun doğmasına izin vermeyiz!”.

Bülbüller şakıyor, yaz kuşları ötüyor, Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç, Litvanya topraklarından gelen Olgerdoviç kardeşler: Andrey ve kardeşi Dmitriy ile Volinli Dmitriy için öten, şarkılar söyleyen bülbülleri – ki Litvanya'nın cesaretli oğullarını, eski zamanların akdoğanı ve şöhretli komutanlarını, trampet sesleri altında kundaklananları, miğferlerine özenle bakanları, onları (hayatlarının sonuna kadar) besleyen mızraklar ile Litvanya topraklarını keskin bıçakla besleyenleri dinliyoruz!

Andrey Olgerdoviç kardeşine şöyle dedi:

“Kardeşim Dmitriy biz seninle Oleg'in oğulları, Gediminov (Edimantov)'un torunları ve Sokolomendov'un¹⁴ torunlarının torunu olarak iki kardeşiz.

Kardeşler, Litvanya'nın cesur yürekli sevgili beyleri, kendilerinin hızlı atlarına binenler ve Don'a hızlı bir şekilde göz atanlar, Don'dan miğferlerine su dolduranlar, Litvanya kılıçlarımızı Tatar miğferlerinde, Alman mızraklarını ise Müslümanların üzerinde deneyeceğiz!”

Ve Dmitriy ona şöyle dedi: “Kardeşim Andrey, (ben) Dmitriy İvanoviç'in hataları için değil ama Hristiyan inancı ve Rus toprakları için hayatımızı vermeye değmez mi! Kardeşim artık gör Moskova'nın üzerinde gök güürldüyor ve taş taş üstünde kalmayacak. Kardeşim, Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'in güçlü ordusundan ses yok, gök güürlemiyor, Rus altın yaldızlı silahları ve zırhlı takımları kurtlanmış (eskimiş) kalkanları ile sadece babayiğitler güürüyorlar. Kardeşim Andrey, hızlı atını eyerle, benimki hazır-önceden seninki de eyerlensin. Kardeşim el değmemiş, bakir topraklara gidelim ve kendi alaylarımızla ve bizimle beraber ne kadar cesur Litvanya askeri varsa ki bizimle beraber 7 bin zırhlı cesur Litvanya askeri var birlikte gösteri yapalım.

İşte kardeşlerim denizden Don ve Dinyeper'in ağzına doğru güçlü esen rüzgârlar, Rus topraklarına kara uğursuz bulutlar getirdiler; bir taraftan ortalığa kanlı gök parıltısı yayılırken, diğer taraftan mavi renkte yıldırımlar çakıyor. Don ve Dinyeper arasındaki Nepryadva Nehri'nde güürültü ile gök güürültüsü birbirine karışıyor, Nepryadva Nehri'nde kanlar yok oluyor, Kulikovo bozkırlarını insan cesetleri kaplıyor.

Artık Don ve Dinyeper arasında Kuman/Kıpçaklar at arabalarını gıcırdatarak Rus topraklarına doğru gidiyorlar! Gri kurtlar uluyarak Don ve Dinyeper'in ağzındaki Meça Nehri'nden koşarak kaçıyorlar ve bir an önce yine Rus topraklarına gitmek istiyorlar. Alçak Tatarlar bütün Rus topraklarında savaşmak için gelmek istediklerinde henüz gri kurtlar (Mamay'ın askerleri) yoktular.

Önceleri kazlar ötüyor, kuğular kanatlarını çırpıyorlardı. Ancak Alçak Mamay, kendi savaşçılarına açtığı yoldan Rus topraklarına geldiğinde ne kazlar ötebildiler ne de kuğular kanatlarını çırpabildiler. Artık bulutların altında uçan kanatlı kuşlar ölümü bekliyorlar, kargalar ve alacakargalar dinlenmeden sürekli gıkıyorlar, kartallar çığlık atıyor, kurtlar şiddetli uluyor, tilkiler kaçışıyor ve kemiklerin sesleri duyuluyor.

Rus toprakları, şimdi Kral Süleyman zamanında olduğu gibi oldu.

Zaten sağlam Moskova şehrinde şahinler, sungurlar, altın kundaklara sarılmış Beloozerolu¹⁵ aladoğanlar yırtılarak, ipek yolunu kapatarak, mavi gökyüzünde şaha kalkarak, hızlı akan Don'da altın çanın seslerini duymak, kazların ve kuğuların sayısız sürülerini vurmak istiyorlar, kahraman ve cesur Rus alayları büyük bir güce sahip alçak Mamay'ı yok etmek istiyorlar.

Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç, Tanrı'ya ve onun temiz annesine dua ederek, altın üzengili bronz atına binerek kılıcını sağ eline aldı. Güneş doğudan parlayıp yol gösterdiğinde Boris ve Gleb¹⁶ onların başarılı olmaları için dâa ettiler.

Tan ağırırken, bu uğultu ve gürültü nereden çıktı? Knyaz Vladimir Andreeviç alaylarını yerleştirdi ve büyük Don'a doğru harekete geçirdi. Ağabeyi Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ona dâa ederek şöyle dedi: "Kardeşim! Rus bozkırlarını çiğneyen ve yurdumuzu elimizden alan bu pis Tatarların hâkimiyetine girmeyelim!"

Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ona şöyle söyledi: "Kardeşim Vladimir Andreeviç! Biz seninle Büyük Kiev Knyazı Vladimir'in torunları olan iki kardeşiz, voyvodolar bize 70 boyar gönderdiler, ayrıca yürekli Beloozero Knyazı Fedor Semenoviç ve Semen Mihayloviç, Mikula Vasilyeviç, Volinli Dmitriy, Timofey Volyeviç, Andrey Serkizoviç, Mihail İvanoviç alayları ile birlikte toplam üçyüzbin cesur asker geldiler. Boyarlar bize ümit bağladılar, drujinanın cesareti ise bugüne kadar denenmiş, altımızda bronz atlar, altından yapılmış silâh ve zırhlar, Çerkes miğferler, Moskova yapımı kalkanlar, Alman mızraklar, İtalyan hançerler ve demir kılıçlar olduğunda onlar bilinen yoldan, vazgeçmemek üzere geçtiler ve onların hepsi bir olup Rus toprakları ve Hristiyan inancı için başlarını vermeye hazırlandılar. Dalgаланan bayraklar, kendilerine ve adlarına şeref, onur ve ün kazandırmak isteyen askerler için hazırıldılar".

Artık şahinler, aksungunlar ve Beloozerolu aladoğanlar Don'u almak için hızlı uçtular ve sayısız kuğu ve kaz sürülerini vurdular. Bunlar ne gerçek şahin ne de gerçek akdoğan idiler, -Rus knyazları Tatar gücünü kırmak için aniden geldiler. Kulikovo bozkırlarındaki Nepryadva Nehri'nde Kuman/Kıpçak miğfeleri, demirden kılıçlar gümbürdeyerek kızgın mızraklar ile Tatar zırhlarını mahvettiler.

Kara toprağın altı Tatar topraklarının altı gibi kemiklerle örtüldü, kanları

su gibi toprağa aktı. Bu güçlü ordu birleşerek hep beraber tepeleri, çayırları, nehirleri, akarsuları ve gölleri ayakları altında ezerek bulandırdılar. Div, Rus topraklarına kokunç toprağı dinleyin diye bağırdı. Şöhretleri Demir Kapılara¹⁷, Ürgenç, Roma'ya deniz boyunca Kefe'ye, Tırnova'ya oradan İstanbul'a ulaştı ve Rus knyazlarını övdüler. Ruslar Kulikovo bozkırlarındaki Nepryadva Nehri'nde Tatar ordularını büyük bir yenilgiye uğrattılar.

Bu topraklarda korkunç-uğursuz bulutlar bir araya geldiler ve sürekli, ara vermeden göğü gürüldeterek yıldırımlar düşürdüler. Aslında alçak Tatarların büyük suçlarının cezasını Rusların evlatları çektiler. Altın zırhlar ışıldadı, Rus knyazlarının demirden kılıçları ile Kuman/Kıpçak miğferlerinin sesleri gürledi.

Tanrının Kutsal Annesi (Meryem Ana)'nın doğduğu gün olan cumartesi günü sabahtan öğlene kadar savaştılar.

Don yakınlarındaki Kulikovo bozkırlarında yeniden kaleler çoğalmadı. Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'in voyvodaları, boyarları, saygıdeğer Rus knyazları, Büyük Don'un yakınlarında bu defa bu kalelerde ölmediler. Bu kez pis Tatarlar Beloozero Knyazı, Fedor Semenoviç, Semen Mihayloviç, Timofey Volyeviç, Mukila Vasilyeviç, Andrey Serkizoviç, Mihail İvanoviç ve onlara ait daha pek çok asker tarafından mahvedildiler.

Rahip Aleksandr Peresvet¹⁸ ve Buryanlı Boyarlar¹⁹ buraya adaleti getirdiler. Ve aydınlığın temsilcisi rahip Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'e şöyle dedi. "Alçak Tatarlara esir düşmektense bizim için ölmek daha iyidir!" Büyük Don'un kıyılarında pek çok askerin cesedinin yattığı sırada, Rahip Peresvet rüzgâr gibi atını dörtünela koşturup altın zırhını parlattı.

Böyle bir zamanda yaşlı adam gençliğini hatırlayarak, babayiğit insanlarına kendi kahramanlığını ve tecrübelerini aktarmak istedi. Rahip Oslyabya²⁰ manevî kardeşi olan Aleksandr Peresveta'ya şöyle dedi: "Kardeşim Peresvet, vücudunda ağır yaraların izlerini görüyorum. Kardeşim artık Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'in hataları yüzünden Rus toprakları ve Hristiyan inancı için başın otlara düşmesin, yine oğlum Yakov'un başı Kulikov bozkırlarındaki Nepryada Nehrinin yakınlarındaki yeşil otlara düşmesin".

Bu zamanda Don yakınlarındaki Ryazan topraklarındaki bozkırlar boyunca ne çiftçiler, ne çobanlar bağırmadılar, insanlığın ve erkek cesetlerinin otların altında kaldığında kargaların (kuzgunların) sesleri hiç kesilmedi, çimlerin

üzeri kanla dolduğunda ve ağaçların dalları üzüntüden yere eğildiğinde bunların çıkarttığı sesleri duymak korkunç ve şiddetli idi.

Kuşlar büyük bir hüznün içerisinde şarkılarını söylerken ölen voyvoda ve boyarların eşleri ile çariçeler de ağladılar. Mikula Vasilyeviç'in hanımı Marya sabah erkenden Moskova surlarına gelerek gözyaşları içerisinde ağıtlar yakarak şöyle dedi: "Ah Don, Don, Taş Dağları'ndan²¹ ve Kuman/Kıpçak topraklarından akan hızlı nehir. Saygıdeğer Mikula Vasilyeviç'i dalgalarıyla bana getir!". Yine Timofey Voluyeviç Fedosiya ağlayarak ağıtlar yakıp şöyle dedi: "Kutsal Moskova şehrinin neşesi yok oldu (cesareti ve ümidi kırıldı), artık knyazımı tekrar canlı göremeyeceğim!" Andrey'in hanımı Mariya ve Mihail'in karısı Aksiniya şafakta feryatlar içerisinde ağlayarak şöyle dediler: "Artık kutsal Moskova şehrinde güneş bizim için parlamıyor. Hızlı akan Don'dan bize büyük keder yaşatan üzücü haberler geldi: Kulikovo bozkırlarındaki Nepryada Nehrinde rüzgâr gibi hızlı dört nala koşan atları ile askerlerimizin öldüğü haberleri geldi!"

Bu sırada Div (Dev) Tatar kılıçlarının altında bağırıp inerken, Rus kahramanları yaralandılar.

Şurlar²² Akim (İoakim) ve Anna²³ günü olan pazar günü şafak vakti şehrin surlarında Kolomna'da kahırlı şarkılar söylediler. Bu acılı şarkılar Şurların erken söyledikleri şarkılar değildi - Kolomnalı kadınlar ağıtlar yakarak şöyle dediler: "Moskova, Moskova, hızlı akan nehir, niçin Kuman/Kıpçak topraklarındaki dalgaların bizim eşlerimizi aldı?" Daha sonra şöyle devam ettiler: "Saygıdeğer Büyük Knyaz bu mümkün mü? Don'un etrafını küreklerle çevirmedin mi, Don'u miğferlerle boşaltmadın mı? Meça Nehri'nin çimenlerini Tatar cesetleri ile doldurmadın mı? Büyük Knyaz efendim, Oka Nehri yakınlarındaki geçidi alçak Tatarların daha fazla ilerlemesini engellemek için kapat ki bize doğru gelmesinler. Bizim ordumuz ve eşlerimiz öldüler.

Meryem Ana'nın doğum günü olan cumartesi gününde Kulikovo bozkırlarındaki Nepryada Nehri'nde Hristiyanlar pis alayları yendi.

Knyaz Vladimir Andreeviç ordusu ile alçak Tatar alaylarının üzerine atılarak, altın yaldızlı miğferlerini söndürdü. Bu sırada Kuman/Kıpçak miğferleri ve demir kılıçlar şakırdadılar.

Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç'i kardeşi överek şöyle dedi: "Ağabeyim

Dmitriy İvanoviç, sen çok kötü bir zamanda bize sağlam bir kalkan oldun. Büyük Knyaz kahraman alaylarınla vazgeçme, asilere göz yumma! Biliyorsun ki alçak Tatarlar bizim topraklarımızı ezdiler ve cesur drujinalarımızın birçoğunu öldürdüler- çimenlerde birçok askerimizin cesedini bıraktılar, dörtmala koşan atlar koşamadılar ve şunları söyleyemediler: (toprak) dirseklerimize kadar kan doldu. Kardeşim bu kadar çok Hristiyanın kanının dökülmesine üzülüyoruz.

Büyük Knyaz kendi boyarlarına ağırdan almayın, acele ediniz dedi.

Ve Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç kendi boyarlarına şöyle dedi: “Kardeşlerim, boyarlarım, voyvodalarım ve boyar çocuklarım, burası sizin için Moskova’nın peteği ve büyük harika bir yer! İşte burada kendinize ve eşlerinize bir yer edinin. Ama kardeşlerim yine de çok yaşlanmayın zira gençken şerefimiz için (onurlu) ölmek daha iyidir”.

Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç: “Tanrım, sana güveniyorum, bana hiçbir zaman utanç yaşatma ve düşmanlarımı hiçbir zaman güldürme!” Diye bağırarak Tanrı’ya, onun temiz annesine ve bütün azizlere dúa ederek, acı içerisinde ağladı ve gözyaşlarını sildi.

Bundan sonra şahinler Don’a doğru hızlıca uçtular. Bir tane şahin uçmadı ve Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ona bindi ve alayları Don’un arkasına doğru giderken bütün Rus askerleri de onu tâkip ettiler. O şöyle dedi: “Kardeşim Knyaz Vladimir Andreeviç, burada kendi alaylarında güçlü alçak Tatar alaylarını yenmeden ballı börekleri yiyerek sarhoş olma. Büyüyelim, kardeşim”.

Ve bundan sonra Büyük Knyaz saldırıyı başlattı. Demir kılıçlar ve Kuman/ Kıpçak miğferleri şakırdadı. Kötüler kendi elleri ile canlarını verdiler. Alçaklar tekrar geriye doğru çekildiler. Rüzgâr Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç’in bayrağına doğru kuvvetlice esti, dinsizler geriye doğru kaçarken, Rus yurdunun evlatları geniş bozkırlarda çitle çevrili alanları ve yaldızlı zırhları yaktılar. Savaş henüz bitmedi!”

Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç’in alayları alçaklar tekrar geri döndüklerinde onları öldürmeye, amansızca, merhametsizce kılıçtan geçirmeye başladılar ve üzerlerine keder, kasvet çöktü. Beyleri atlarından düştü, toprak Tatar cesetleriyle örtüldü ve kanları nehirde aktı. Alçaklar panik içerisinde etrafa kaçıştılar ve Lukomor²⁴ yollarında

(açılmamış yollardan) kendilerine gelemeden, dişlerini gıcırdatarak ve yüzlerini yırtarak kaçtılar ve şöyle söylemek istediler:

“Artık kardeşlerim bizim için bu topraklarda yaşamak, çocuklarımızı görmek ve hanımlarımızı sevmek mümkün değil, biz sadece bu nemli toprakları okşayabilir, bu yeşil çayırları öpebiliriz, Rus orduları bundan böyle bize yaltaklanmazlar ve Rus knyazlarından vergi isteyemeyiz”. Bu şekilde Tatar topraklarına üzüntü, acı ve keder indi; Hanlar Rus topraklarına gitmek için memnuniyetle mahvolmak istediler. Onlar için eğlence, sevinç bitti.

Şimdi Rus evlatları Tatarların nakışlı zırhlarını, atlarını, öküzlerini, develerini, şaraplarını, şekerlerini ve diğer pahalı mobilyalarını, ince ve ipekli kumaşlarını ele geçirerek eşlerine götürdüler. Rus hanımları Tatar altınları ile zenginleştiler.

Rus topraklarına neşe ve sevinç yayıldı. Rus onuru alçakların yerme, aşağılamalarının üstesinden geldi. Div artık bu topraklarda alaşağı edildi, yıkıldı, Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Vladimir Andreeviç’in onuru ve dehşeti bütün topraklara taşındı. Vur Büyük Knyaz, Hristiyan inancı ve Rus toprakları için Büyük Knyaz alçak Kıpçak Mamay’ın cesur savaşılarını bütün Ryazan toprakları boyunca vur. Alçaklar silâhlarını bıraktılar ve Rus kılıçları karşısında başlarını eğdiler. Artık davullar çalmıyor, sesleri kesildi.

Gri kurt olarak bilinen askerleri ile alçak Mamay ne yapacağını bilemez hâlde Kefe Şehrine kaçtı. Fryaglar²⁵ O’na şöyle söylediler: “Alçak Mamay neden Rus topraklarına göz diktin? Zaleskiy ordası şimdi seni yendi. Batu Han’dan çok uzaklardasın: Batu Han’ın yanında dörtyüzbin zırhlı var ve o doğudan batıya kadar bütün Rus topraklarına yerleşti? Tanrı Rus topraklarını günâhlarından dolayı cezalandırdı. Ve sen Emir Mamay Rus topraklarına büyük bir güçle, dokuz orda ve yetmiş bey ile geldin. Ama şimdi sen seninle bu topraklara kışlamak için gelen alçaklarla beraber Lokomor’a doğru dokuz orda ile kaçyorsun. Rus knyazlarının seni sağlam, güçlü bir şekilde mahvettikleri görülüyor:

Artık yanında ne knyazlar ne de voyvodalar var! Kulikovo bozkırlarından hızlı akan Don yakınlarındaki çimlerde ağır bir yenilgiye uğradığın görülüyor, alçak Mamay, bizden karanlık orman boyunca koşarak kaç!”

Nasıl ki bir bebek annesinin şefkatinde mutlu oluyorsa, Rus topraklarının

evlatları da annelerinin yanında: anneleri onları okşuyor, şımartıyor ve yaptıklarını övüyor. Tanrı, Don ile Dinyeper arasındaki Kulikovo topraklarında bulunan Nepryadva Nehrinde bütün Rus knyazlarına, Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç ve kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç'e merhametini gösterdi.

Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç kardeşi Knyaz Vladimir Andreeviç ve geride kalan voyvodaları ile Kulikovo bozkırlarındaki Nepryadva Nehri'nde cesetler ile kaldılar. Kardeşler dehşetli ve üzücü bu manzaraya bakarak şöyle dediler: Don sahillerindeki kuru otlarda Hristiyanların onuru yatıyor, Don'da üç gün kan aktı. Büyük Knyaz şöyle dedi: "Kardeşlerim bizim ne kadar voyvoda ve genç insanımız kaldı sayınız, yetiyor muyuz?"

Bunun üzerine Moskovalı Boyar Mihail Aleksandroviç, Knyaz Dmitriy İvanoviç'e şöyle cevap verdi:

"Saygıdeğer Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç! Biz Moskovalı kırk boyar, Beloozerolu oniki knez, Novgorodlu otuz atlı, Kolomanalı yirmi boyar, Sephonovlu kırk boyar, Litvanyalı otuz toprak sahibi, Pereyeslavlı kırk boyar, Kostromalı yirmibeş boyar, Vlimirli otuzbeş boyar, Suzdallı elli boyar, Muromlu kırk boyar, Ryazanlı yetmiş boyar, Rostovlu otuzdört boyar, Dmitrovlı üç boyar, Mojalı atmış boyar, Zvenigorodlu otuz boyar, Ugliçli onbeş boyarı kaybettik. Ama Tanrısız Mamay ikiyüz elliüçbin askerini kaybetti. Tanrı bu kadar sayısız kalabalık olan Tatar ordusundan Rus topraklarını korudu, merhamet etti".

Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç şöyle dedi:

Don ve Dinyeper arasındaki Kulikovo bozkırlarında bulunan Nepryada Nehri'ndeki kardeşlerim, boyarlar, knyazlar ve boyar çocukları. Hristiyanlık, Rus toprakları ve kutsal kilise için canlarınızı verdiniz. Beni affediniz kardeşlerim ve gelecekte bu nehirde yaşananları minnetle anınız. Haydi! Kardeşim Knyaz Vladimir Andreeviç, senin Zaleski topraklarına ve şöhretli Moskova şehrine gidelim ve burada kardeşim, çariçenle onurumuzla güzel bir ad alarak oturalım!" Tanrı şanımlı korusun!" (Lihaçev 1981: 184-200).

Destan metninden de anlaşılacağı üzere destan yazarı önce Rusların Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan geldiklerini belirtmektedir ki Rus yıllıklarının da ilk cümleleri bu aidiyetin ifade edilmesi ile başlamaktadır. Altın Orda hâkimiyetine karşı aralarında tam bir birliktelik oluşturamadıkları

için yıllarca onların hâkimiyetinde kalmak zorunda oldukları üzerinde durularak, bu hâkimiyete karşı birlikte hareket etmeleri gerektiği ve bu hususta kendilerine dost olanlardan (Litavlar) yardım istemeleri gerektiği belirtilmektedir. Ancak bazıları bu yardıma itiyatla yaklaşmakta ve bu birlikteliğin kendilerine ne kazandıracağı üzerinde durmaktadır.

Destan yazarı inanmış koyu bir Hristiyan olduğu için Rus milletinin yaşadığı bütün olumlu veya olumsuz hadiseleri Tanrı'ya bağlamakta, yaşanan yenilgiler Tanrı'nın bir cezası, zaferler ise mükâfatı olarak gösterilmektedir. Hristiyan inancı için can verme ve kan akıtma anlayışı bu yüzden destanda sıkça tekrarlanmaktadır. Ayrıca Tanrı'nın istediği gibi hareket edilmediğinde vereceği cezanın ne kadar büyük olduğu da hatırlatılmaktadır.

Destan savaşın sonunda galibiyeti ve büyük zaferi kazanan Rusların, Altın Orda'ya ve Mamay'a artık o topraklarda yaşama hakkı vermediklerini, Tatar ordusuna ait bütün ağırlıkları ele geçirdiklerini ve Tatarların bundan sonra vergi istemeye yüzlerinin kalmadığını ifade etmektedir.

Bu destanın bir diğer özelliği de yukarıda ifade ettiğimiz gibi 1185 yılında Kuman/Kıpçaklara karşı kazanılan savaşın edebiyattaki yansıması olan İgor Bölüğü Destanı'nın konusuna olan benzerliğidir. Bu destan tarafımızdan çalışılmıştır (Yücel 2006: 523-559). Bu destan ile ortak unsurlar arasında Kâhin Boyan ve Div'in yanı sıra bozkurt, kartal, kuğu, şahin tilki, bülbül, alacakarga, sugur gibi hayvanların manevi yönden ifade ettikleri anlamlar yer almaktadır. Kaz ve kuğu eski Rus folklorunda kötü motiflerdir. Bu yüzden destanda Ruslar şahin, Tatarlar ise kaz veya kuğu olarak gösterilmişlerdir. Ayrıca destanda Türk kültüründe önemli bir motif ve sembol olarak karşımıza çıkan kurt; gri bozkurt motifi ile Mamay'ın askerlerini ifade etmek için kullanılmıştır.

Destanda 43 tane Türkçe kökenli kelime vardır. Efendiyeva bu kelimeleri kendi aralarında şu şekilde gruplandırmıştır: Onomastik Birimler (antroponimler 7: Mamay, Battıy, Boyan, vs; etnonimler 9: Tatar, Polovtsı (Kuman/Kıpçak), Olberı, Hinovıya vs; toponimler 3: Kiyev, Kayala, Kafa/Kefe); İnsanla ilgili kelimer 3: bogatır, katun, busormanovıya: Müslüman); Bina ve ev ile ilgili kelimeler 1: Telega; Bitki ve hayvan dünyası ile ilgili kelimeler 8: Turı (yabansığırı), vol (öküz) vs; sosyal terminolojiye (töre, örf, adet ile ilgili kelimeler 2: Çara: Kadeh, büyük bardak vs; askeri kelimeler 9:

Meç. Kılıç, sulitsa askerî silah vs, sosyal kelimeler 1: Boyarin (boyar). (2001: 582-585)

Kısacası destan, Rus maneviyatını Altın Orda karşısında yüceltmek için yazılmıştır. Nitekim Tatarlar ve Mamay hep pis, alçak, Tanrısız, iğrenç sıfatı ile anılırlarken Ruslar, Tanrı'nın merhametine mazhar olmuş güçlü Hristiyanlar olarak verilmişlerdir.

Sonuç

Moskova Knyazı Dmitriy'in Altın Orda Emiri Mamay'a karşı Don Nehri yakınlarında gerçekleştirdiği bu savaş, Rus milletinin milletleşme sürecine en büyük katkıyı sunan bir zafer olarak tarihte yerini almıştır. Zira bu zafer onlara uzun yıllar hâkimiyetleri altında yaşamak zorunda kaldıkları Türkleri bir araya geldiklerinde yenebilecekleri duygu ve düşüncesini vermiştir. Bu zaferden sonra toparlanan knyazlıklar mücadelelerine büyük bir manevi güç ile devam ederlerken; bu yenilgi ile büyük bir güç kaybeden Altın Orda devleti ise hızlı bir çöküş sürecine girmiştir. Bu zafer maalesef Altın Orda'nın "Büyük Duraklama veya Fetret Dönemi" denilen döneminde yaşanmıştır.

Zaferin yaşattığı haz ve hissettirdiği güç halk arasında çeşitli destanların ortaya çıkmasına ve bunlar vasıtası ile bu duyguların gelecek nesillere aktarılmasına sebep olmuştur ki bu destanlar arasında Zadoşına da en önde gelenler arasında yerini almıştır. Bu destan her iki tarafı kıyaslamaya tabi tutarak, Hristiyan Rus gücünün birleştiğinde neler yapabileceğini gösterirken, yüzyıllardır süren Tatar tahakkümünü nasıl yenebileceklerini de ortaya koyma gayreti içerisinde olmuştur. Destan Ruslarda millet olma şuuru içerisinde hareket etme duygusunun yaygınlaşmasını sağlarken, aslında kültürel olarak da Türklerin ne kadar çok etkileri altında kaldıklarını özellikle kullanılan kelimeler ve motiflerde gözler önüne sermiştir.

Açıklamalar

- 1 Kafalı, Abdulgaffar Kırımı'den naklen Mamay'ın Canı-Bek Han'ın kızı ile evlendiğini söylerken (40); Yakubovskiy, İbn Haldun'dan naklen Bedri-Bek Han'ın kızı ile evlendiğini söylemektedir (118).
- 2 1382-1386 yılları arasında Litvanya tahtında oturmuştur.
- 3 Kulikovo zaferinin yaşandığı yerin tam neresi olduğu konusunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüş. Son yıllarda yapılan çalışmalardan biri de S. A. Azbelev'e aittir ve o, Kulikovo düzlüklerinin ve Nepryadva Nehri'nin

- günümüzde Tulkoy bölgesinde, Don Nehri'nin sağ kıyısında yer aldığını ispatlamıştır (Azbelev 2012: 43-52).
- 4 Savaşın bütün detayları Nikonov yıllığında anlatılmaktadır. (*Nikonovskaya Letopis* XI: 45-70).
- 5 Anıtın altında “Tatar Kahramanı Büyük Knyaz Dmitriy İvanoviç’e Soyu Münnettardır” yazılmaktadır.
- 6 Eski Rusça’da Oka ile İtil nehirleri arasındaki topraklara verilen isimdir ve o dönemde Suzdal-Vladimir (Rostov-Suzdal) Knyazlığı topraklarıdır.
- 7 Hinova kelimesi hem İgor Bölüğü Destanı’nda hem de Zadoşşına da geçmektedir. Bu kelime ile ne ifade edilmek istendiği hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştü. Mesela: Miller’e göre bu Fin kelimesinin eski Rusça söylenişidir (Hinova (1914). “Slovo o polku Igorevo”. *ИОРЯ: Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук.* т (с). XIX. 110-118), Potebniya’ya göre Kuman/Kıpçakları veya Hunlar gibi diğer bozkır milletlerini ifade etmektedir (A. A.Potebniya (1914). “Slovo o polku Igorevo”. *Tekst i Primeç.* İzd. 2-e. Harkov. 113-114); Rasovskiy, İdrisi’nin Azak Denizi’nin kuzeyinde nerede olduğu tam olarak tespit edilemeyen ve Kuman/Kıpçakların oturduğu yerin adı olarak verdiği Kinov şehri olmadığını (bu şehirde oturan halkın bu adla anılmadığını) ifade ederek bu kelimenin Kuman/Kıpçakların arasında yaşayan çeşitli halkları ifade ettiğini belirtmektedir. (D.A. Rasovskiy (1936). “Hinova”. *Seminarium Kondakovianum.* т. VIII. Praha. 305-6) M. Şeftel, Macarları kastettiğini söylemektedir (M. Şeftel (1948). *La Geste du Prince Igor*. New York. 123, 131); Gy. Moravcsik, XI-XII. yüzyıllar arasında Macarların Hun adı ile anıldıklarını söylemektedir. (Gyula Moravcsik (1960). “Zur Frage der ХИНОВЕ im Igor-Lied”. *International Journal of Linguistics and Poetics.* т. III. 69-72).
- 8 Burada басурманы: Basurmanı kelimesi ile kastedilen Müslümanlardır.
- 9 Guslyar telli bir eski Rus sazıdır.
- 10 “İgor Bölüğü Destanı”nda ve “Zadoşşına”da geçen Boyan, ilerisini gören ozan, âşık ve şarkıcıdır.
- 11 Moskova yakınlarında Oka Nehri üzerinde kurulan şehir.
- 12 Moskova’nın güney bölgesinde Nar Nehri üzerinde kurulan şehir.
- 13 Günümüzde Krasivaya Meça olarak adlandırılmaktadır. Rusya’da Tulkoy ve Lipets bölgesinde akan Don’un kollarından biri.
- 14 Bu kelime ile 1316-1341 yılları arasında hüküm süren Büyük Litvanya Knyazı Gedimin kastedilmektedir.
- 15 Beloozero, Sankt-Peterburg şehriden geçen, Büyük Neva Gölünde bulunan Krestov Adası’nda yaşayan eski Doğu Slav kabilelerinden Dvoryanların

- kurduğu şehir. Bu şehir ismini Knyaz Belozerski'den almıştır.
- 16 Büyük Kiev Knyazı Vladimir Svyatoslaviç'in Bizans prensesi Anna'dan doğan çocukları. Babalarının ölümünden sonra çıkan taht kavgası sırasında her ikisi de 1015 yılında öldürülmüş ve kendileri Rus kilisesinin ilk azizleri olarak kabul edilmişlerdir.
- 17 Tuna Nehri boyunca Karpat Dağlarına kadar olan yakın bölge kastedilmektedir.
- 18 Troits-Sergiyev Manastırının rahibi Aleksandır Peresvet, Kulikovo Savaşının kahramanları arasındadır. Savaş sırasında Tatar savaşçı Çelibe (başka bir görüşe göre de Temir-Mirza) ile güreşerek ölmüştür
- 19 Desna Nehri yakınları ile Çernigov ve çevresinde Çernigovlu Mihail Vsevolodoviç tarafından kurulan Buryat Knyazlığına (1246-1401) ait askerler.
- 20 Troitsko-Sergievo Manastırının rahibi. Asıl adı Rodion (Roman) Osliyabiya. Kulikovo savaşı sırasında ölmüştür.
- 21 Metinde каменные горы: Taş Dağları ve Taş Kayalar olarak verilen bu bölge günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde Yayık Nehri'nin ortasında bulunan Revda bölgesinde bulunmaktadır.
- 22 Bir kuş cinsi. Latince adı Pinicola olan Şur kuşunun gagası biraz uzundur.
- 23 Kutsal İoakim ve Anna Anglikan, Katolik ve Ortodoks Mezhebine göre Meryam Ana'nın anne ve babasıdır.
- 24 Лукоморье (Lukomor): Rus Yıllıklarında ve Zadoşına Destanında Kuman/ Kırçakların yaşadığı bölgelerden biri olarak geçmektedir. Bulunduğu yer Don'un aşağısı, Azak Denizi ile Karadeniz'nin kıvrımları ile Özi Nehrine yakın bir yerde idi.
- 25 Фряги: Fryagi veya Fryazi, Eski Rusça'da Kırım ve Ten'de ticaretle uğraşan İtalyan tüccarlara özellikle de Venedikli ve Cenovalı tüccarlara verilen isimdir.

Kaynaklar

- Azbelev, Sergey Nikolayeviç (2011). *Kulikovskaya Pobeda v Harodnoy Pamyati: Literaturnıye Pamyatniki Kulikovskogo Tsikla i Folklornaya Traditsiya*. Moskva. (Erişim Tarihi 02.02.2017).
- Azbelev, Sergey Nikolayeviç (2012). "O Geografii Kulikovskoy Bitvi". *Ruskoye Pole* 2: 43-52.
- Efendiyeva, Çiçek (2001). "Zadoşına Adlı Eski Rus Eserindeki Eski Türk Kökenli Kelimeler Üzerine Bir İnceleme". *Türk Dili* 593: 580-588.
- Kafalı, Mustafa (1976). *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*. İstanbul.

- Kamalov, İlyas (2009). *Altın Orda ve Rusya*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kurat, Akdes Nimet (1987). *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*. Ankara: TTK Yay.
- Lavrentev, Aleksandr Viladimiroviç (2015). “'Zadoşşına' Ryazan i Moskovskaya Velikoknyajeskaya Semya”. *Slověne* 2: 320-251.
- Letopisnyy Sbornik Patriarş ili Nikonovskoyu Letopisyu, Polnoye Sobranie Russkih Letopiseh*. IX-XI (1897). Sankt-Peterburg.
- Lihaçev, Dimitriy Sergeyeviç (1966). “O Nazvaniya 'Zadoşşına'”. *İssledovaniya Po Oteçestvennomu İstoçnikovedeniyu*. Moskova-Leningrad. 474-475.
- Lihaçev, Dimitriy Sergeyeviç (1981). *Zadoşşına. Pamyatniki Literaturı Drevney Rusi XIV-Seredina XV Veka*. Moskva.
- Nasonov, Arseni Nikolayeviç (1940). *Mongoli i Rus*. Moskva-Leningrad.
- Pamyatniki (1998). *Pamyatniki Kulikovskaya Tsikla*. Red: Boris Aleksandroviç Ribakov. Sankt-Peterburg.
- Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey (2000). *Tverskaya Letopis*. Haz. Aleksandr İvanoviç Çepkov. T. VI. Ryazan.
- Solovyev, Aleksandr Vasilyeviç (1958). “Avtor 'Zadoşşını' i ego Politiceskiye İdei”. *Trud Otdela Drevnerusskoy Literaturı* 14: 183-197.
- Şirokorad, Aleksandr Borisoviç (2005). *Kulikovskaya Bitva i Rojdeniye Moskovskoy Rusi*. Moskva: Veçe Yay.
- Troitskaya Letopis* (1950). Haz. Mihail Dimitriyeviç Priselkov. Moskva-Leningrad.
- Uydu Yücel, Mualla (2006). “Kuman/Kıpçaklar'ın Tarihinde İgor Destanının Yeri ve Önemi”. *Bellekten* 258: 523-559.
- Uydu Yücel, Mualla (2008). “1224 Kalka Meydan Muharebesinin Rövanşı: 1380 Kulikovo Meydan Muharebesi ve Bu Muharebenin Rus Tarihi Açısından Önemi”. *Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu Armağanı*. İstanbul.
- Yakubovskiy, Aleksandr Yureviç (1992). *Altın Orda ve Çöküşü*. Çev. Hasan Eren. Ankara: TTK Yay.

İnternet Kaynakları

- Dmitriyeva, R. P. Bil li Sofoniy Ryazanets Avtorom Zadoşşını? odrl.pushkinskiydom.ru/ (Erişim Tarihi: 22.01.2017).
- <http://www.vokrugsveta.ru/telegraph/history/427/> (Erişim Tarihi: 22.01.2017).
- http://hrono.ru/biograf/bio_m/mamai.php (Erişim Tarihi: 22.10.2016).
- <http://konevodstvo.su/books> (Erişim Tarihi: 30.01.2017).
- <http://photo-drive.ru/wordpress/kulikovskaya-bitva> (Erişim Tarihi: 04.02.2017).

The Reflection of the Golden Horde-Russian Struggle to Literature: The Epic of Zadoņşina*

Mualla Uydu Yücel**

Ainagul Saginayeva***

Abstract

The Mongols that began to dominate the Russian lands from the first quarter of the 13th century, were increasingly stronger from the second half of that century and thus leading the establishment of the Golden Horde state, including various Turkic tribes. Following the 13th century's first quarter, the growth of Golden Horde (Altın Orda) Khaganate quickly completed in a way to rule the Russians lands and Russian Knezs could stand neither politically nor militarily against this power. However, after the 14th century's second half, the power erosion in Golden Horde (Altın Ordu) reflected clearly in 1380 with Kullikova Battle between Golden Horde (Altın Orda) Amir Mimay Mirza and Moscow Knez Ivan from the Moscow. In this battle Golden Horde was enfeebled. Considering the historical process, while Kulikova meant an inevitable end as a beginning of a disintegration and a fall for Golden Horde, for Russians it meant to over the period of stagnation with unity and great victory to take the revenge of Kalka. Another important feature of this victory is that the Russians have taken their place in the history stage with the awareness of "Russian nation" after this war. One of the epics that is thought to have been written right after this war is the Zadoņşina epic. In our study, the text of the epic was translated into Turkish and it was tried to be interpreted.

Keywords

Russian Knezes, Golden Horde, Moscow, Mamay, epic, Dmitry.

* Date of Arrival: 1 March 2017 – Date of Acceptance: 22 February 2018

You can refer to this article as follows:

Uydu Yücel, Mualla and Ainagul Saginayeva (2020). "Altın Orda-Rus Mücadelesinin Edebiyata Yansıması: Zadoņşina Destanı". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 149-179.

** Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of Letters, Department of History – İstanbul/Turkey
ORCID ID: 0000-0002-1595-2106

mualla.yucel@istanbul.edu.tr

*** Dr., Al-Farabi Kazakh National University, Department of History – Almaty/Kazakhstan
ORCID ID: 0000-0003-4871-972X

aikos-1978@mail.ru

Отражение в литературе противостояния Руси и Золотой Орды: «Задонщина»*

Муалла Уйду Юджель**
Айнагуль Сагинаева***

Аннотация

С первой четверти XIII века русские земли оказались под властью монголов, которые, став еще сильнее со второй половины столетия, приступили к созданию государства Золотая Орда, включая в него различные тюркские племена. Укрепление Золотой Орды было завершено за очень короткое время, и русские князья не могли показать никакого сопротивления перед лицом этой власти как в политической, так и в военной сферах. Однако нараставшая в Золотой Орде со второй половины XIV века эрозия власти отчетливо проявилась в 1380 году в Куликовской битве между ордынским военачальником Мамаем и московским князем Дмитрием Донским. В этой битве Золотая Орда была ослаблена.

Анализируя этот исторический процесс, можно сказать, что Куликовская битва подготовила неизбежный конец Золотой Орды, то есть начало распада и вымирания, в то время как для русских битва была большой победой, означала выход из периода застоя и возможность отомстить после Калки. Другим важным моментом этой победы было осознание русскими себя как русского народа, его появление впоследствии на исторической арене как такового. Одним из сказаний, написанных, как считается, сразу после битвы, является «Задонщина». В этом исследовании сказание будет переведено на турецкий язык с целью интерпретации.

Ключевые слова

русские князья, Золотая Орда, Москва, Мамай, сказание, Дмитрий.

* Данное исследование было подготовлено на основе доклада, который предполагалось представить на 1-м Национальном конгрессе тюркологов, состоявшемся в 2014 году. Поступило в редакцию: 01 марта 2017 г. – Принято в номер: 22 февраля 2018 г.
Ссылка на статью:

Uydu Yücel, Mualla ve Ainagul Saginayeva (2020). "Altın Orda-Rus Mücadelesinin Edebiyata Yansıması: Zadoşına Destanı". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 149-179.

** Проф., д-р, Стамбульский университет, Филологический факультет, кафедра истории - Стамбул / Турция
ORCID ID: 0000-0002-1595-2106
mualla.yucel@istanbul.edu.tr

*** Д-р, Казахский Национальный университет им. Аль-Фараби, исторический факультет – Алматы / Казахстан
ORCID ID: 0000-0003-4871-972X
aikos-1978@mail.ru

Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism*

Abdullah Metin**

Abstract

The aim of this paper is to research the etymology and different definitions of the term of Occidentalism. Occidentalism, in its broadest meaning, is the reverse of Orientalism; just as Orientalism is a Western reading of the East, Occidentalism is an Eastern reading of the West. A meticulous reading of related literature reveals several different meanings attributed to Occidentalism. One of these definitions was introduced by the Egyptian philosopher Hasan Hanafi, who sees Occidentalism as the science of adopting Western values by eliminating them. Conversely, Ian Buruma and Avishai Margalit do not consider Occidentalism to be a science, but hostility against the West. In addition to these two definitions, a further perspective defines Occidentalism as the answer to one of the following questions: “How can the Western values be developed” and “How can Western values be adopted by the East, while saving the Eastern identity”. This paper defines and explores the terms ‘Occidentalism’ and ‘Occidental’ considering these forms and interpretations.

Keywords

Occidentalism, Occidental, Orientalism, Hassan Hanafi, Edward Said.

* This paper is revised and extended version of the paper, titled “Defining the Occidentalism”, presented at the *1st International Congress of Human and Social Sciences*, which was held in Pristina on September 12-17, 2017.

Date of Arrival: 12 February 2018 – Date of Acceptance: 04 September 2018

You can refer to this article as follows:

Metin, Abdullah (2020). “Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism”. *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 181-202.

** Asst. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Department of Political Science and Public Administration – Çankırı/Turkey
ORCID ID: 0000-0003-4426-6380
abmetin@gmail.com

Introduction

Throughout history, civilizations have been in perpetual contact with one another; this contact has aroused a curiosity regarding the other. Orientalism occurred due to such a curiosity; namely, the West's coming to know the East in general and, more specifically, Islam. Some authors trace the history of Orientalism back to the Persian-Greek wars. Others, including Edward Said, think that the Vienna Council of 1311 -which allowed Arabic to be taught at some European universities- marked the beginning of what would ultimately become known as Orientalism. Hasan Hanafi, the author of *Introduction to the Science of Occidentalism*, meanwhile, suggests the 17th century. This difference in dating the origins of Orientalism stems from the various definitions one gives to Orientalism itself. Said (1978: 1-3), the author of the most influential study on Orientalism, divided it into three aspects; a style of thought, an academic discipline, and a corporate institution. Each category has a different history.

Said considers Orientalism in a pejorative sense. According to him, Orientalism is used by the West not only as it tries to come to know the East, but also as it tries to define and rebuild it; that is, the Orient became Orientalized (both in and by the mind of the West). Said based his opinion on Foucault's thesis of "power-knowledge". According to Said, the main subject of Orientalism is the relationship between the "accumulation of knowledge" and "power". This means that Orientalism is not only a pile of texts used to describe a given object, it is also comprised of information used to redefine the identity of the East. However, there is a significant difference between Said and Foucault regarding the nature of power. Walia (2001: 29-30) summarizes this difference accordingly:

Foucault's conception of repressive structures refuses to look at the idea of power as a preconceived hegemonic force that always operates hierarchically downwards from an institution of the state located at the top. He emphasizes the 'impersonal element' in the operation of power that has for its goal the fashioning of subjects and their histories. For Said, this is not so; he maintains instead that there are a conscious plan and intentionality behind the Western domination of the East. Governments, authors, individuals are not simply the passive agents of such strategies.

In his influential book *Forget Foucault*, Jean Baudrillard (2007: 61) criticizes Foucault for concealing “power” by decentralizing and deterritorializing it. For Said, Orientalism was more than a mere innocent curiosity to know the East; consequently, he tried to uncover the power behind Orientalism.

Occidentalism, as a discipline, was established centuries after Orientalism, at the end of the 20th century. Occidentalism has been shaped by Orientalism, indeed, the most common criticism raised against Occidentalism is that it is a *reverse Orientalism*; it *reproduces* orientalist discourse. Orientalism ‘otherizes’ non-Western cultures per the discourse of the ‘West and the rest’. Occidentalism will have adopted the Orientalist method if its defining feature is indeed to otherize the West. In fact, Occidentalism produces knowledge about the West with the intent of balancing East–West discourses and opinions; its aim is not to dominate or otherize the West. Hasan Hanafi purposes to reverse the relationship between the center (the West) and the periphery (the East), but not by rebuilding the West or redefining it differently. This is a positive sign regarding the current and prospective methodology of Occidentalism.

The Concept of Occidentalism and Different Approaches

The word *Occidentalism* is derived from the old French word *occident* meaning ‘west’. Occidentalism can, therefore, be defined as *the science of the West*, though we should not be overly hasty to limit Occidentalism to a science or scientific conduct. Similarly, categorizing it as an ideology purely on the basis that the word ends with the suffix ‘-ism’-like positivism and rationalism, neither of which are ideologies- would be unwise. If we look at the word in Arabic and consider its origins in that language, it can be seen that west is *gharb* (غرب), while Westernization is *taghrib* (تغريب); Occidentalism, however, is *istighrab* (استغراب), and so it can be concluded that Occidentalism has a different meaning from Westernization in Arabic.

Occidentalism, in its broadest meaning, is the assumption or adoption of Western imagination and envisagement, expressing an opinion on the West and studying the West in a scientific or unscientific manner (Metin 2013: 66). A meticulous reading of related literature reveals that there is no agreement on the definition of Occidentalism; however, some definitions are incompatible and there is no common point among them. These definitions can be classified as follows:

Definition One: Occidentalism is the study of the West by the East.

Definition Two: Occidentalism is the reflection of hostility against the West.

Definition Three: Occidentalism is the answer to the question: “How can Western values be developed and adopted?”

The details of each of these definitions shall now be expounded upon according to the opinions they entail. The first opinion is related to the discourse and scientific dimensions of Occidentalism. According to this definition, the aim of studying the West is to save the East from epistemological domination by the West, start an emancipation movement that will rebalance the relation between East and West, reconstruct the processes of Westernization and modernization processes so that the East can retain its identity, and, determine ‘red lines’ in and regarding the East’s relationship with the West. Herein lies the difference between Occidentalism and Westernization, Westernization does not worry about the identity of the other which is expected to submit; Occidentalism, however, endeavors to rebalance the relationship between the self and the other, not to assimilate the other into its own identity.

According to the second opinion, Occidentalism is an expression of hatred towards the West. This approach asserts that the East is biased against the West, so it otherizes the West both ontologically and attributively. According to this definition and opinion, the East is motivated by revenge, and hence fights against Western values.

The third opinion can be divided into two groups. Western supporters of this view see Occidentalism as a discipline that develops Western values, whereas its Eastern supporters see Western values as currently occupying a central position, and hence Occidentalism is the East’s utilization of the resource of self-rectification to address this imbalance. According to this approach, the West presently occupies a central position and the East a peripheral one; if the East wishes to assume a central position in the future, it should, therefore, adapt itself to the values of the center.

First opinion: Occidentalism as emancipation

Tonnesson (1994: 17) defines Occidentalism as a positive Arab response to Edward Said’s critique of western Orientalism. Hasan Hanafi, a pioneer in

establishing this discipline with his 1992 book *Muqaddimah fi Ilm al-Istighrab* (*Introduction to the Science of Occidentalism*), is one of the most important representatives of such a response. Hanafi describes Occidentalism as a self-defense against the destructiveness of Orientalism, a science that studies the West, while simultaneously filtering out Western values permeating the Eastern culture.

Hanafi's call to establish Occidentalism as a science has enjoyed a positive response among Turkish authors; consequently, these authors' understand Occidentalism to be a discipline. One of these authors (Öztürk 2006: 48) defines Occidentalism as "a concept that refers to the set of academic activities related to studying Western societies and cultures". Another (Aydın 2006: 371) purports "Occidentalism, on the one hand, brings into question the limits of Westernization of the East" while, on the other hand, "provides strength against the West coming to know it closely, criticizing it, and obtaining the necessary information by which it can be destroyed from the inside". Consequently, these authors corroborate Hanafi's opinion-that Occidentalism is a self-defense of the East.

Yavuz (2006: 107) defines Occidentalism "as an Eastern attempt to define and recover itself, after centuries of stereotyping by Western nations". An interesting point in this definition is that East, through Occidentalism, otherizes the West just as the West has otherized the East. A journalist remarks this mutual otherization, stating "Occidentalism is the name of East's degradation the West to shallowness, decadence, colonialism, mechanization, immorality, and disbelief, just as the West has degraded the East to tyranny, luster, cruelty, passion. As the most criticized aspect of Orientalism was otherization, if Occidentalism adopts and maintains this Orientalist method, it will certainly lose its scientific character.

Hanafi has developed his theory of Occidentalism within several books, articles, and interviews; his Occidentalism is based on his *Al-Turath and Al-Tajdid*¹ (Heritage and Renewal) theory and has three different fronts (2006: 13-14).

1. First Front (Supporters of Old Heritage): This view rejects Westernization completely and advocates that the identity of the East should be shaped according to what it has inherited from the

past. This view is often held by those with a strict Islamic perspective (especially *Salafis*) and nationalists.

2. Second Front (Supporters of the West): This view is supported by advocates of the West, and proposes that the East should break away from its past and develop itself with greater identity and affiliation with the West. Individuals with this perspective often prefer Western values to the heritage of their civilizations. Although the West has only predominated over the last 200 years, it has nevertheless had a considerable impact on the Eastern way of life.
3. Third Front (Realist Attitude): This perspective is held by those who advocate adopting what comes from “outside” into the Eastern way of life, but only if it is useful. According to this view, Islam is seen as two, overlapping circles that share a common center; the smaller circle being identified with Islamic religion and its strict rules, the larger with Islamic civilization. What exists between the small circle and the big circle are those things the East has adopted from the outside², which should be filtered according to their benefits and repercussions regarding the East.

Hanafi prefers the third view. According to him, Occidentalism is a science faced with reality. Currently, reality is dominated by a prevailing influence from Western civilization and modernization. Hanafi (2012) differentiates between Occidentalism (*istighrab*) and Westernization (*taghrib*), stating that Occidentalism is a counter-field of research, one that can be developed in the Orient in order to study the West from a non-Western worldview.³ The aim of Occidentalism is to prevent Westernization from threatening the independence of Eastern civilizations and Eastern lifestyles, architecture, science, language, traditional wear, and physical appearances, among other Eastern features and characteristics (2006: 18-19). The East should not adopt the identity of the occupier by abandoning its own identity. It should adopt what it can utilize while preserving its own identity (2016: 20-21). As can be seen, Hanafi’s Occidentalism is based on a concern about Eastern identity; saving the identity of the East means saving its existence. Consequently, Occidentalism becomes a discipline concerned with the struggle for saving the identity and existence of the East.

Hanafi (1993) charges Occidentalism with completing the process of decolonization in many Third World countries. The occupation of these countries by the West is not simply an occupation of land, it also consists of cultural, economic, and political domination. Ridding these countries of cultural and economic domination by the West is more difficult than merely removing direct Western influence from non-Western lands. At that point, Occidentalism becomes a struggle for independence and refers to an emancipation movement.

Methodologically, Hanafi studies Occidentalism according to a “subject-object relationship”. Herein, the West is seen as the center and the East as the periphery-the center creates and the periphery consumes; the center sees and conceptualizes. The center acts as the master and lays down the discipline within the periphery. While the center operates as the trainer, the periphery acts as the trainee. Occidentalism, as a new science, is one that can reverse such a relationship and its fixed roles as played by the two components, or actors. Hanafi (1993) states that “*Cogito ergo sum*, which declared the West as a knowing subject becomes, in the third world, *studio ergo sum*. Therefore, the East will become subject so long as it studies the center, that is, the West. As can be seen, Hanafi objects to the Eurocentric worldview and desires to reverse historical roles-his aim is not to remove the center and the periphery, but to change their members.

Orientalism is ontologically based on Eurocentrism and declares Western culture and civilization as *unique*. However, as Hanafi (1993) declares “There is no culture with a capital ‘C’. There are only multiple cultures, with small cs.”. It should not be allowed for Orientalism to construct itself as *the big culture* located in the center and evacuate this center of all others. Accordingly, Occidentalism is the discipline of saving a space in this center for non-western societies and consequently return the West to its natural borders.

According to Hanafi, there are two models that best explain the relationship between the West and the East: the Islamic and the Western model. The Islamic model is based on dialogue, and the Western model is based on conflict. According to the Islamic model, the dialogue between the East and the West has been established twice in history: First at the beginning of the Middle Ages, through the transference of Greek Culture by the translation

of Arabic and Syriac works; second, at the end of the Scholastic Era (via the works of Al-Andalus). According to the Western model, the meeting of West and East occurred three times through three different ‘clashes’: First, during the *Pax Romana* during the time of the Greco-Roman Empire, *Pax Christiana* during the age of the Crusades, and *Pax Europaea–Americana* in which time the modern West reached its zenith (Hanafi 2004: 272). At these points, Occidentalism becomes the discipline of establishing a dialogue between Islam and the West.

Hanafi’s theory of Occidentalism was developed contemporaneously with Fukuyama’s ‘End of History’ thesis and Huntington’s ‘Clash of Civilizations’ thesis; it contributes to these discussions while also introducing a different perspective. Therefore, Hanafi’s response as to a question posed to him by a journalist regarding Fukuyama’s claim that ‘History has come to its end’: “For Arabs, Africans, Latin Americans, Asians, history has not ended. It has, perhaps, not even started” (Tonnesson 1994: 17).

Second opinion: Occidentalism as a form of hostility

Ian Buruma and Avishai Margalit are, perhaps, the two most prominent individuals who consider Occidentalism as a hostility against the West; hence the title of their book *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies*.⁴ They (2005: 5) refer to Occidentalism as “the dehumanizing picture of the West painted by its enemies”, and describe (2005: 11) the scope of Occidentalism accordingly:

One way of describing Occidentalism would be to trace the history of all its links and overlaps, from the Counter-Reformation to the Counter-Enlightenment in Europe, to many varieties of Fascism and National Socialism in East and West, to anticapitalism and antiglobalization, and finally to the religious extremism that rages in so many places today.

According to Buruma and Margalit, the history of Occidentalism began with a conference held in 1942 in Kyoto, Japan. The name of the aforesaid conference was *Overcoming Modernity*. Several distinguished Japanese scholars and intellectuals gathered-while the Second World War was being fought-to discuss how to overcome the influence of modernity. They claimed that the main ‘struggle’ within the War was between the Western mind and Japanese

spirit. Consequently, Buruma and Margalit emphasized anti-Westernism and anti-modernization in their final declaration. The writers (2005: 12) see this conference as the beginning of anti-Westernism and Japan as a hotbed of murderous Occidentalism. They (2005: 5) assessed this Japanese challenge in their book accordingly: “Not liking western pop-culture, global capitalism, U.S. foreign policy, big cities, or sexual license is not of great moment, the desire to declare a war on the West for such a reason is.”

According to Buruma and Margalit, Occidentalists protest four Western qualifications: the Occidental city, capitalism, the Occidental mind, and idolatry. Simultaneously, they (2005: 16) consider many disparate themes and developments as anti-Westernism, including anti-reformism and anti-Enlightenment, different kinds of fascism and national socialism, and anti-capitalism and anti-globalism. In *Origins of Occidentalism*, Buruma (2004: 280) writes that Occidentalism began amid the counter-Enlightenment but also developed into a reaction against industrialization. Buruma and Margalit assert that Occidentalism is simply a combination of historical and philosophical ideas and point out a cultural clash between modernity and its enemies. They see no difference between Islamic radicalism and Nazi Germany; between a Taliban fighter who says “The Americans would never win, for they love Pepsi-Cola, but we love death” (2005: 49) and the German Army, which launched a series of futile attacks on the British in Flanders, and whose soldiers sang “happiness lies only in sacrificial death”, in November 1914 (2005: 50).

Another claim made by Buruma and Margalit is that Occidentalism, like capitalism, Marxism, and many other modern *-ism*'s, was born in Europe, before being transferred to other parts of the world. They (2005: 6) compare Occidentalism to colorful textiles exported from France to Tahiti. This is an extreme example of a Eurocentric view. If we consider that they define Occidentalism to be a hostility against the West, and Occidentalism as the enemy of the West, then it can be inferred that the first enemies of the West were, in fact, Europeans. This mindset even removes the capacity and *ability* of non-Western individuals or movements to be original or authentic enemies of the West. According to them (2005: 7), non-Western enemies of the West merely follow the path set by Western enemies of the West, just as Japanese kamikaze pilots and Taliban fighters followed Hitler's path.

Third opinion: Occidentalism as a way of ‘reaching the center’

Thinkers within this category do not consider Occidentalism as hostility against the West. They think that Occidentalism will benefit both the West and the East. According to this perspective, Occidentalism can be a useful tool by which to develop and adopt Western values. Among those who hold this opinion is Couze Venn (2000: 8), who gives the following description of Occidentalism:

It relates to the process of the becoming West of Europe and the becoming modern of the world. Thus, Occidentalism refers at once to the space of intelligibility of a triumphalist modernity and to the genealogy of the present as a history of the transformations that have, in the course of time, instituted the forms of sociality and the lifeworlds that inscribe Occidentalism.

According to this approach, Occidentalism is the science of developing Western values and exporting them to the non-Western world. This approach is also Eurocentric, and it considers the relation between the West and the non-Western world per the same center–periphery relation mentioned above, thereby maintaining the Orientalist discourse.

The other side of this approach is represented by George Yong-Boon Yeo, who served in the Singapore Government, as Minister of State for Finance, Minister of Information and the Arts, Health, Trade and Industry, and Foreign Affairs. According to Yeo (1991: 4), the dialogue between Eastern and Western cultures leads to the general improvement of both. He (1991: 5) uses the term ‘Orientalism’ in a non-pejorative sense and not in the way Edward Said described it, stating:

I am referring to the kind of ‘Orientalism’ that sought to absorb the best from the East. There is now a reverse process of ‘Occidentalism’ at work, of Asian selectively absorbing the best of Western science, art and ideas. ‘Occidentalism’, as the observer of Orientalism describes it, is the process better than the word ‘Westernization’ because ‘Westernization’ suggests that we lost our Asian character while ‘Occidentalism’ describes selective change within our Asian character without giving up the essence of Asian character.

Yeo's approach seems closer to the thoughts of Hanafi, who believes that Occidentalism should determine the limits of what the East ought to adopt from the West. However, the 'center-periphery' perception of the Far East makes this similarity seem farther away. Chih-yu Shih assesses and analyses this perception in his article *The West That Is not Western*. The two of the most important beliefs in the Far East are Confucianism and Shinto. Both confirm the perspective that all individuals (selves) have the potential to reach the center. The difference between these two belief systems is that, while the doctrine of Confucian is based on selflessness and has no notion of the 'other', Shinto has a strong sense and tradition of 'othering'. In the worldview of Shinto, the Japanese community competes with other communities through a process of collectivity to reach to the center. As the West became the new force in the center, it subsequently became harder to resist Western modernity, and hence both Shinto and Confucianism competed to restore their status at the center by adopting Western science and institutions (Shih 2011: 3-6). This kind of Occidentalism, which acknowledges that the center is true-and that the periphery should rectify itself by looking at and toward the center-can be referred to as positivist Occidentalism, and is the point of decomposition between Asian Occidentalism and the version of Occidentalism propounded by Hanafi. This is because Hanafi does not think that the center is always virtuous, and the periphery should adopt its principles and institutions to reach such a center.

Xiaomei Chen, who focuses on Chinese Occidentalism and wrote an influential book on this subject titled *Occidentalism: A Theory of Counter-Discourse in post-Mao China*, differentiates 'official Occidentalism' from 'anti-official Occidentalism' with reference to China. She (1995: 4-5) defines Occidentalism as a discursive practice that, by constructing its Western 'other', has allowed the Orient to participate actively and distinctly per the process of self-appropriation, even after its appropriation and construction by Western 'others'.

Chen (1995: 5) describes 'official Occidentalism' as the discourse of the government (of the PRC). The Chinese government uses the essentialization of the West as a means for supporting a nationalism that affects the internal suppression of its own people. In this process, the Western other is construed by a Chinese imagination, not for the purpose of dominating the West, but in

order to discipline, and ultimately dominate Chinese citizens domestically. This official Occidentalist discourse is used not only to suppress the Chinese people but to find a regional unity that comprises other countries located within the political hinterland of China, such as Korea and Taiwan.

Comparatively, the proponents of 'Anti-official Occidentalism', often lie outside the established government and its Party (Communist Party of China) apparatus. These individuals are often opponents of governmental and Party institutions and commonly include members of the intelligentsia with diverse and often contradictory interests. As a result of the cultural and sociological specificities of contemporary Chinese society, such Occidentalism can be understood as a powerful anti-official discourse, one that utilizes the Western other as a metaphor for a political liberation against ideological oppression within a totalitarian society (Chen 1995: 9). By suggesting that the West is politically and culturally superior to China, they-the aforementioned intellectuals-defend their opposition to established "truths" and institutions (Chen 1995: 27–28). In fact, within this frame, the West is neither an absolute 'other' for the government nor is it a set of values to be admired by governmental and Party dissidents; rather, it is a metaphor utilized within and for arguments concerning the internal power-struggles of China. Tavakoli (1997: 20) gives another example of this situation, highlighting that both Europhiles and Europhobists in Iran use Europe as a reference point. Europe is simultaneously a heaven on earth for Europhiles, while being a hotbed for religious infidelity for Europhobists. Thus, it turns into an argument that can be utilized by two opposing groups to condemn one another, rather than being as something real that should be emulated or abhorred.

As can be seen, these three opinions concerning Occidentalism are almost entirely different from one another; their definitions concerning the concepts of Occidentalism and Occidentalists, and their perception of the other and the world are incompatible. These three opinions can be tabulated accordingly (see Table 1) (Metin 2013: 71):

Table 1. *Classification of the Definitions of Occidentalism*

Opinions	Definition of Occidentalism	Occidentalists	Key Representative(s)	Perception of Center-Periphery	Perception of Other	Perception of the World
First Opinion	Positive. The East has right to study the West, just as the West has right to study the East. Occidentalism is self defense against to aggression of the West.	Easterners only	Hasan Hanafi	The aim is not to carry the East to the center, but to balance between the East and the West.	Attributive/changeable other	The West and the East perceived as a set of civilizations
Second Opinion	Negative. Occidentalism is intertwined with prejudices. It is hostility and a war against Western values.	Easterners and Westerners	Ian Buruma, Avishai Margalit.	Euro-centric; The West is the center and the East is peripheral.	Ontological/changeless other	West and the rest
Third Opinion	Positive. Occidentalism is an answer to the question: "How can the Western values be developed".	Both Easterners and Westerners	Couze Venn	Euro-centric	A synthesis of Euro-centrism and an attributive 'other'	The West and the East perceived as a vast bloc
	Positive. Occidentalism is a discipline of adopting the Western science and institutions while retaining an Asian character.		George Yong-Boon Yeo	The center is not stable. Each culture/civilization has potential to be in the center.	A synthesis of self-rectification and attributive other	The center and the periphery

Different Meanings of the Term “Occidentalism”

Another term that provides a better understanding of the scope of Occidentalism is ‘Occidentalism’. An Occidentalism is a non-Westerner who develops a discourse on the West, repeats an existing discourse, studies the West, or holds an imaginative position regarding the West. Why can a Westerner not be accepted as Occidentalism? The answer to this is that, because they study the East, they are an Orientalism and hence, if they study their own civilization they can be defined as a critic or an intellectual. What about a non-Westerner who lives in the West-can they be defined as an Occidentalism? As the West is more accurately defined as a set of values rather than being a geographical region-and being Easterner or being Easterner means adopting a way of life rather than living within a particular area-a person who lives in the West and feels himself to be an Easterner can be described as an Occidentalism. Naturally, if this argument is used *vice versa*, then it is possible to encounter Orientalisms in the East.

Many writers define the term ‘Occidentalism’ differently to the authors of the current paper. For example, Coronil (1996: 56) defines Occidentalism, not as the reverse of Orientalism, but rather as its condition of possibility; its ‘dark side’ such as the dark side of a mirror. Hence an Occidentalism is one who is interested in the concerns and the images of the Occident, whether they are situated in the Orient or not. According to this definition, the terms ‘Occidentalism’ and ‘Orientalism’ have thus become integrated. Carrier (1995: 16) mentions Bourdieu’s desire to criticize the elements of the French society and refers to it as Bourdieu’s Occidentalism. Accordingly, are Bourdieu, Nietzsche and Hitler therefore Occidentalisms? In the opinion of the authors, no. If Occidentalism merely means the criticism of the West, then Enlightenment philosophers could be described as the exemplars of what it is to be an Occidentalism. Furthermore, both modern and post-modern thinkers would also be accepted as Occidentalisms under such a definition, despite the tenuousness of such a categorization. As the West moves dialectically through and throughout history, internal criticism and antithesis provide continuity of this dialectic. Consequently, insider critics and reactions should not be assessed as Occidentalism critics.

Shibli Zaman (n.d.) describes the term ‘Occidentalism’ in a negative sense and believes that utilization of such a term degenerates the character of Islam. Nevertheless, he prefers the term *Occidentalism Muslim* over *modernism*

Muslim, stating:

[An] Occidental Muslim is one who adheres to the ways of the West and makes attempts to reconcile Islam with its heretical ideologies, usually at the expense of Islam, rather than giving up Western ideas and principles. The attempt to introduce democracy, a model by far inferior to Shari'ah, is one such example of Muslim Occidentalism.

According to him, the Occidental Muslim is torn between Islam and the West, and chooses to push the character of Islam into the background. We would like to point out that Shibli Zaman is not alone in this perspective, he is also representative of a mindset that strictly adheres to Islamic values and does not lean towards any interaction between Islam and Western values.

In the opinion of the authors of the current paper, the term 'Occidental' should be derived from the concept of Occidentalism. If Occidentalism is an Eastern reading of the West, then an Occidental (a person) should have an Eastern (i.e. non-Western) identity. As mentioned before, where they live is unimportant. The important concern is where the individual feels at home, and what they identify with. Examples of such individuals include Edward Said, Hossein Nasr, and Tariq Ramadan, all of whom lived in the West for considerable lengths of time but are not generally considered to be Westerners. The second condition of being an Occidental would be that the individual must be concerned with the West (as a phenomenon or as a dimension) in an *imaginative, discursive* or *academic* manner. The third condition concerns identity; the individual must retain, defend, change, or develop their Eastern identity. Here, 'identity' refers to many aspects including architecture, attire, everyday life, science, art, and institutional, aspects, among others. When these three conditions are all met or exemplified in an individual, then their *image, discourse* and *study* gain an Occidental, while the character-*the imager, the owner of discourse* and *the studier*-becomes an Occidental.

Types of Occidentalism

Outside the three approaches that have been described above, Occidentalism can be classified according to a different criterion; by means of adding an adjective. For example, Jonathan Spencer (1995: 237-241) bifurcates Occidentalism into 'positivist' and 'romantic Occidentalism'. The roots of positivist Occidentalism can be traced to the works of Mauss, Louis Dumont,

Comte and a majority of structuralist thinkers. According to them, there are incommensurable differences between the West (self) and ‘them’ (the ‘others’); their present is our past. In the words of Lindstrom, “they are the younger brother who struggles behind”. In romantic version, which can be traced to the works of Boas, Mead, Benedict, and Geertz, cultures exist in parallel, as equals but usually with very different characteristics.

According to Douglas Cowan (2009), Occidentalism occurs in two principal valences -proactive and participative- both of which warrant further investigation across the spectrum of pop culture, production, and consumption. Proactive Occidentalism encompasses those individuals who intentionally interpret cultural products in the service of particular theological commitments and agendas. Participative Occidentalism, on the other hand, refers to those who interpret pop-cultural products in terms of a particular cultural hegemony.

Excepting these definitions, there are some other definitions that point out the scope methodology of Occidentalism. According to Woltering (2009: 24), Occidentalism is straightforward and universal; Occidentalism is both the activity of constructing an image of the West and the result of this activity, that is, the image itself. Coronil (1996: 57), per a system of classification that expresses forms of cultural and economic difference in the modern world, sees Occidentalism as being inseparably tied to the constitution of international asymmetries underwritten by global capitalism.

Coronil’s definition is worthy of further contemplation as Occidentalism, especially Hanafi’s Occidentalism, is criticized for confirming and maintaining asymmetric power relations. Occidentalism is a reflection against Orientalism, but it maintains an East–West worldview of Orientalism; in this regard it is, therefore, likely to fall into the trap of ‘reverse Orientalism’.⁵ Yavuz (2006: 110) also mentions ‘secular–materialist Occidentalism’ and ‘religious–theological Occidentalism’, while Carrier (1992: 199) mentions the term ‘ethno-Occidentalism’. Excepting these terms and their progenitors, Occidentalism can assume or be coupled with many adjectives such as civilizations, countries, ethnic roots, and even ideologies. For example, we can mention Islamic Occidentalism, Chinese Occidentalism, Turkish Occidentalism, and even socialist Occidentalism. If this is the case, however, Occidentalism should be redefined so to assume an ideological adjective. Even though such definitions are possible, we assert that a scientific Occidental movement should take precedence over any ideological Occidental

movements and systems within a country and civilization, and should fundamentally be tied to those disciplines that study the West.

Conclusion

Occidentalism is a new discipline and has not reached or assumed its final form. Contributions from all over the world have been made throughout its establishment and development but these remain very limited. However, this limitedness also comprises a plenitude in that there are three different approaches to Occidentalism. The first of these considers Occidentalism as a reflection against Orientalism and the destructiveness of the West; the second considers Occidentalism as anti-Westernism; while the third considers Occidentalism as the development and adoption of Western values. Of these three approaches, the author of this paper considers the first of these to be the most authentic and accurate for reasons that shall be explained below.

While the second opinion considers Occidentalism as hostility against the West, it also incorporates hostility of its own regarding its position toward *the rest*. It idealizes and accepts the West as unique but sees all criticism of Western values as a sign of enmity towards the West; hence this opinion does not carry a scientific character. The third opinion—Occidentalism as the development and adoption of Western values—can be divided into two, the first of which defines Occidentalism as the developing of Western values. According to the authors of this paper, this definition is not admissible. Occidentalism is not an answer to the question “How can the Western values be developed”, just as Orientalism is not an answer to the question “How can the Eastern values be developed”. Just as Orientalism is a “discipline of the East”, not of Easterners, Occidentalism is similarly a discipline of the West, and not of Westerners. Regarding the second approach, we assert that Occidentalism is not a discipline concerned with the adoption of Western values as the adoption of Western values also means accepting the supremacy of those values; in other words, it means pushing Eastern values into the background. Wanting to approach the center and, ultimately, to be located within the center while simultaneously ignoring those processes that comprise the center itself means relenting to a Eurocentric discourse and reproducing Orientalist practice.

We shall now return to the first opinion; herein, both Hanafi’s Occidentalism and Asian Occidentalism argue that Occidentalism is the discipline of adopting Western values by eliminating them and by saving the identity of

the East. However Hanafi's Occidentalism differs from Asian Occidentalism in that he describes Occidentalism as for of 'reverse-orientalism', emphasizing the historicity of the East–West relation, and arguing that it is now the East's turn to assume the lead role on the historical World Stage. Hanafi believes that, when this time comes the East will be able to perform on a stage of its own construction, and not a Western stage. Consequently, he loads Occidentalism with a charge: to change the course of history. This mission may seem difficult to complete under the current circumstances, but the starting point of Hanafi's Occidentalism evident in its own phenomenon; that is, Occidentalism is a movement of emancipation from the phenomenon of Westernism, and thus is shaped and defined according to that from which it emancipates itself. Many authors criticize this unavoidable situation for the weak point of Occidentalism. Such criticisms state that Occidentalism merely reproduces Orientalism and its discourse while developing a counter-discourse against Orientalism, modernization, and the current Western way of life. Consequently Occidentalism becomes an 'auto-' or 'reverse-Orientalism'. The question as to whether this argument is accurate or justifiable cannot be answered herein and demands a different study. Nevertheless, such an investigation should proceed by comparing the methodologies of Occidentalism and Orientalism.

Finally, it should be noted that, although Occidentalism is a new discipline, its origins can be traced back far into the history of the East and the West. From the very first contact between these two spheres, the East has imagined and opined about the West, has studied the West, has collated background information about the West. In this sense, travel books, embassy reports, diplomatic archives, novels, memories and other materials all add and comprise a body of literature upon which Occidentalism depends. The mission of Occidentalism is, as a science, to study the West and to develop a counter-discourse in accordance with its own aims.

Notes

- 1 Hanafi also has a book with the same title *Al-Turath wa Al-Tajdid, Mavqifuna min Al-Turath Al-Qadim* (Beirut, 1992).
- 2 The small circle represents Islam as a religion, and the big circle represents Islam as a civilization. These circles correspond in Turkish to "islamiyet and islam", or, per the conceptualization of Marshall Hodgson (1974: 57–60), to "Islam and Islamdom".

- 3 Wolfgang Schwanitz (2008: 2) offers the term ‘Occidentalistics’ instead of ‘Occidentalism’, defining the former as those conducting research into Western civilization from within the Orient to enable social scientists there to develop Orientalism as an object, thereby devising a subject of their very own. The Turkish historian İlber Ortaylı (2002) also prefers the term “Occidentalistics”.
- 4 The subtitle of another edition is *A Short History of Anti-Westernism*.
- 5 For a summary of these critics, see Yudian Wahyudi, *Arab Responses to Hasan Hanafi’s Muqaddima fi ‘ilm al-Istighrab*.

References

- Aydın, Mehmet (2006). “Doğu-Batı Rekabeti ve Oksidentalizmin Yükselişi”. *Ma-rife* 6 (3): 367-372.
- Baudrillard, Jean (2007). *Forget Foucault*. Trans. Nicole Dufresne. Los Angeles: Semiotex.
- Buruma, Ian (2004). “Origins of Occidentalism”. *Chronicle of Higher Education* 50 (22): B10.
- Buruma, Ian and Margalit Avishai (2005). *Occidentalism, A Short History of Anti-westernism*. Bercker/Germany: Atlantic Books.
- Carrier, James (1992). “The World Turned Upside-Down”. *American Ethnologist* 19 (2): 195-212.
- Chen, Xiaomei (1995). *Occidentalism: A Theory of Counter Discourse in post-Mao China*. New York: Oxford University Press.
- Coronil, Fernando (1996). “Beyond Occidentalism: Toward Non-Imperial Geohistorical Categories”. *Cultural Anthropology* 11 (1): 51-87.
- Cowan, Douglas (2009). “Seeing the Saviour in the Stars”. *Journal of Religion and Popular Culture* 21(1): 3.
- Hanafi, Hasan (2004). “İslam ve Batı: Çatışma mı Diyalog mu?”. Trans. Ali Kaftan. *Cogito* 40: 269-277.
- Hanafi, Hasan (2006). *Muqaddima fi ‘ilm Al-Istighrab*. Beirut: Al Muassasah Al-Jami’iyyah li Al-Dirasat wa Al-Nashr wa Al-Tavzi.
- Hanafi, Hasan (1993). “From Orientalism to Occidentalism”. *Encounters in Language and Literature*. Cairo, Egypt: Jāmi’at al-Qāhirah. 407-414. http://www.fortschrittweltweit.de/dokumente/aegypten/fortschritt_aegypten_hanafi.pdf (Accessed: 11.03.2017).
- Hodgson, Marshall (1974). “The Classical Age of Islam”. V.1. *The Venture of Islam*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hür, Ayşe (2006). “Eleştiriden Düşmanlığa”. *Radikal*. 22 February.

- Metin, Abdullah (2013). *Oksidentalizm: İki Doğu, İki Batı*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Ortaylı, İlber (2002). “Türkoloji ve Olmayan Bir Dal Oksidentalistik”. *Türkiye Günü* 19: 50-52.
- Öztürk, Mustafa (2006). “Oksidentalizm Bağlamında Afgâni-Abduh Ekolü”. *Marife* 6 (3): 43-70.
- Said, Edward (1978). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Shih, Chih-yu (2011). “The West That Is not Western: Self-identification in the Oriental Modernity”. www.zo.uni-heidelberg.de/md/zo/sino/research/09_shihchihyu_west.doc (Accessed: 24.12.2017).
- Schwanitz, Wolfgang (1994). “Occidentalistics” (Book Review). *Middle East Policy* III (1): 173-175. www.trafoberlin.de/pdf-dateien/2008_12_24/Hasan%20Hanafi%20Muqaddima.pdf (Accessed: 24.12.2017).
- Spencer, Jonathan (1995). “Occidentalism in the East. The Uses of the West in Politics and Anthropology of South Asia”. *Occidentalism. Images of the West*. Ed. James G. Carrier. New York: Oxford University Press. 234-257.
- Tavakoli, Mohamad (1997). “Women of the West Imagined: Persian Occidentalism, Euro-Eroticism and Modernity”. *Cira Bulletin* (13) 1: 19-22.
- Tonnesson, Stein (1994). “Orientalism, Occidentalism and Knowing About Others”. *NIA Snytt* 2.
- Venn, Couze (2000). *Occidentalism, Modernity and Subjectivity*. London: Sage Publications.
- Walia, Shelley (2001). *Edward Said and the Writing of History*. Cambridge: Icon.
- Wahyudi, Yudian (2003). “Arab Responses to Hasan Hanefi’s Muqaddima fi ‘ilm al-Istighrâb”. *The Muslim World* 93: 233-247.
- Woltering, Robbert (2009). *Occidentalisms, Images of ‘the West’ in Egypt*. <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13800> (Accessed: 24.12.2017).
- Yavuz, Şevket (2006). “Takdirten Tahayyüle: Dinin Kadastrolaşması ve Varlığın Ötekileştirilmesi Bağlamında Oksidentalizmi Yeniden Düşünmek”. *Marife* 6 (3): 107-122.
- Yeo, George Yong-Boon (1991). “Keynote Speech”. *Singapore Government Press Release*. Release No: 21/Aug 03-1/91/08/12. <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/yybg19910812s.pdf> (Accessed: 24.12.2017).
- Zaman, Abu Abdallah Shibli (n.d.). “The Buddhas of Bamyan: Refuting Those Who Call for the Preservation of Idols in the Name of Islam”. <https://tr.scribd.com/document/46563647/Taliban-Fatwa-on-Bamyan-Buddhas> (Accessed: 24.12.2017).

Oksidentalizm: Oryantalizme Doğulu Bir Cevap*

Abdullah Metin**

Öz

Bu çalışmanın amacı Oksidentalizm kavramının farklı tanımlarını araştırmaktır. Oksidentalizm en kısa tabiriyle oryantalizmin tersidir. Nasıl ki Oryantalizm Doğu'nun Batılı bir okumasını ifade ediyorsa Oksidentalizm de Batı'nın Doğulu bir okumasıdır. İlgili literatürü taradığımızda Doğu'nun bu okumasına farklı anlamlar yüklendiğini görüyoruz. Mısırlı felsefeci Hasan Hanefi'ye göre Oksidentalizm batılılaşmaya alternatif olarak, seçerek almanın bilimini ifade etmektedir. Ian Buruma ve Avishai Margalit ise Oksidentalizmi bir bilim olarak değil, Batı düşmanlığı olarak tanımladılar. Bu iki görüşün aksine, Oksidentalizmi “nasıl daha iyi Batılı olunur” sorusunun cevabı olarak gören üçüncü bir görüş daha vardır. Bu görüşün Doğulu ve Batılı temsilcileri olmakla birlikte yaklaşımları birbirinden farklıdır. Çalışmada Oryantalizm-Oksidentalizm bağlantısı incelenerek Oksidentalizm ve Oksidentalist kavramlarının farklı anlamları üzerinde durulmuş ve Oksidentalizmin bilimsel yönüne vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Oksidentalizm, Oksidentalist, Oryantalizm, Hasan Hanafi, Edward Said.

* Bu makale 12-17 Eylül 2017 tarihlerinde Priştine'de düzenlenen 1. Uluslararası İnsan ve Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan “Defining the Occidentalism” başlıklı makalenin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonudur.

Geliş Tarihi: 12 Şubat 2018 – Kabul Tarihi: 04 Eylül 2018

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Metin, Abdullah (2020). “Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 181-202.

** Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü – Çankırı/Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-4426-6380

abmetin@gmail.com

Оксидентализм: восточный ответ ориентализму*

Абдуллах Метин**

Аннотация

Целью данной работы является исследование этимологии и различных значений термина «оксидентализм». Оксидентализм, в широком смысле, является обратной стороной ориентализма; если ориентализм - это западное прочтение Востока, то оксидентализм (западничество) - это восточное прочтение Запада. Тщательное изучение соответствующей литературы обнаруживает несколько различных значений термина оксидентализм. Одно из этих определений было введено египетским философом Хасаном Ханафи, который рассматривает оксидентализм как противоположность вестернизации, как выборочное восприятие западных ценностей. Для сравнения, Ян Бурума и Авишай Маргалит считают оксидентализм не наукой, а проявлением враждебности по отношению к Западу. Есть и другой подход, который определяет оксидентализм как ответ на вопросы: «как лучше воспринять западные ценности», «как воспринять западные ценности, не утрачивая восточной идентичности». В данном исследовании определяются и рассматриваются термины «западничество» и «западник» с учетом этих форм и интерпретаций.

Ключевые слова

Оксидентализм, западник, ориентализм, Хасан Ханафи, Эдвард Саид.

* Статья представляет собой переработанный доклад под названием «*Defining the Occidentalism*» («Определяя оксидентализм»), сделанный на 1-м Международном конгрессе гуманитарных и социальных исследований, который состоялся 12-17 сентября 2017 года в Приштине. Поступило в редакцию: 12 февраля 2018 г. – Принято в номер: 04 сентября 2018 г.

Ссылка на статью:

Metin, Abdullah (2020). "Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 181-202.

** д-р, Университет Каратекин, Чанкыры, кафедра политических наук и общественного управления – Чанкыры / Турция
ORCID ID: 0000-0003-4426-6380
abmetin@gmail.com

Emotional and Functional Speaker Attitudes towards Gagauz as an Endangered Language *

Gülin Dağdeviren Kırmızı**

Abstract

The Gagauz language spoken in the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia in Moldova is one of the endangered languages. This article aims to investigate the Gagauz speakers' attitudes towards the Gagauz, Russian and Moldovan languages. The results were analyzed on the basis of age, gender and the place of residence. It is seen that Gagauz speakers who are younger and living in cities have more positive functional attitudes towards the Russian language. On the other hand, the participants who are older and reside in villages have more positive emotional attitudes towards the Gagauz language.

Keywords

The Gagauz language, endangered languages, functional language attitudes, emotional language attitudes, language vitality.

* Date of Arrival: 08 May 2018 – Date of Acceptance: 04 September 2018

You can refer to this article as follows:

Dağdeviren Kırmızı, Gülin (2020). "Emotional and Functional Speaker Attitudes towards Gagauz as an Endangered Language". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 93: 203-222.

** Asst. Prof. Dr., Başkent University, Faculty of Education, Foreign Language Education Department – Ankara/Turkey

ORCID ID: 0000-0002-4675-1040

gdagdeviren@baskent.edu.tr

Introduction

Language endangerment is the situation in which a language is at the risk of death as a result of politic repression, natural disasters or some other cultural and economic reasons. Among these, Austin et al. (2011) have stated that cultural, political and economic dominance are the common factors leading to language endangerment. It is asserted that due to the lack of political representation and recognition, the use of language by the minority groups can be prohibited or the economic problems may lead to the migration of the native speakers. In his classification, Crystal (2000) has drawn attention to the distinction of physical and cultural factors. Earthquakes, hurricanes, tsunamis, floods, etc. are the threats to physical safety. On the other hand, cultural factors include demographic submersion, assimilation, etc.

A more detailed categorization of the factors of endangerment is proposed by Brenzinger et al. (2003: 7-14). Adopted by United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (hereafter, UNESCO), the criteria include three main topics which are “(1) degree of endangerment, (2) language attitudes and policies, and (3) urgency of documentation. Degree of endangerment is explored under six sub-topics: (a) intergenerational language transmission, (b) absolute numbers of speakers, (c) proportion of speakers within the total population, (d) loss of existing language domains, (e) response to new domains and media, and (f) material for language education and literacy”. Brenzinger et al. (2003: 7-14) has divided (2) Language attitudes and policies into two categories: “(g) governmental and institutional language attitudes and policies,” including official language status and use and “(h) community members’ attitudes towards their own language”. Lastly, “(3) urgency of documentation is investigated on the basis of (i) amount and quality of documentation”.

Being one of the endangered languages classified by UNESCO, the Gagauz language is spoken in many regions in Europe. Moseley (2010) has reported that it is spoken in Bessarabia (in Comrat, Ceadir-Lunga, Basarabeasca, Taraclia, Vulcanești in Moldova and İzmail region in Ukraine), Maritime (surroundings of Varna in Bulgaria), Deliorman (Deliorman region in Bulgaria) and South Balkans (Greece, Turkey and former Yugoslav Republic of Macedonia). These varieties are listed as definitely endangered, severely endangered, critically endangered and severely endangered, respectively.

The Gagauz Language and the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia

The Gagauz language is one of the members of the Turkic languages. As a member of South western branch (West Oghuz Turkic) of the group, it has similar genetic and typological features with “Anatolian Turkish and Azerbaijanian” (Johanson 1998: 82). This language includes various elements from Bulgarian Turkish, Ottoman language, Kipchak and Karaim language (Dilaçar 1964). Although phonology and morphology of the Gagauz language are very similar to Anatolian Turkish, the Gagauz language differs from the others on the basis of its syntax. The influence of surrounding Slavic languages can be easily seen in syntax and vocabulary.

The variety that the Gagauz language investigated in this study is spoken in the Autonomous Territorial Unit (ATU) of Gagauzia which was officially recognized in 1994 by the Moldovan authorities. The Gagauz, Russian and Moldovan are the official languages of the autonomous unit. The National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (2004) reported that according to the census held in 2004, 147.500 Gagauz people were living in the Republic of Moldova. This number accounts for the 4,4% of the total population in Moldova. It was stated that 128.580 of the total Gagauz population were living within the borders of the Gagauzia ATU. There are also other ethnic groups in the area. The population of the autonomy is composed of the Gagauz (82,6%), Bulgarians (5,1%), Moldovans/Romanians (4,6%), Russians (3,7%) and Ukrainians (3,0%).

When the languages spoken in the area are taken into consideration, it is seen that the Gagauzia ATU is multilingual. According to census by the Republic of Moldova (2004), 102.395 Gagauz speak the Gagauz language, 40.445 speak the Russian language, 2.756 speak Moldovan language, 821 speak Bulgarian language, 609 speak Romanian language, and 413 speak Ukrainian language. It was also reported that 137.774 people declared the Gagauz language as their mother tongue. According to census in 1989, the Gagauz society is apparently bilingual (Menz 2006: 139). It is reported that “80% of the Gagauz people within the borders of former Soviet Union (mostly in Moldova and Ukraine) were bilingual”. The Russian language was declared as the second language by these respondents.

Gagauzia ATU was officially recognized by the Moldovan authorities in 1994. The Gagauz People Assembly (Halk Topluşu) and the president (bashkan) are the core elements of the parliamentary procedure. The use of the Gagauz language is also supported by the Law of Gagauzia Autonomous Territorial Unit. Sirkeli et al. (2012: 9) have reported that according to the provisions of Gagauzia, “the President and Chairperson of the National Assembly of Gagauzia should have command of the Gagauz language”. According to Article 35, which is related to the right to education, “the state would ensure its citizens’ right to choose the language of education” (Constitutional Court of Moldova, 2017). However, it is seen that Gagauz people do not have an option for education in their native language. As Sirkeli et al. (2012) have pointed out, language is taught as a ‘native language’ class for several hours a week, at the request of students. It is seen that although it is supported by law, it is not the medium of instruction in classroom environment.

Regarding the use of the Gagauz language in media, it is seen that access to language is not easy. *Ana Sözü, Açık Göz, Gagauz Yeri, Gagauz Sesi, Halk Birliği, Noviy Vzglyad, Vesti Gagauzii, Znamea* and *Panorama* are the newspapers that have been published in the area up to now. Among these, *Ana Sözü* is the only newspaper which is published only in the Gagauz language (Güngör et al. 2002, Sirkeli et al. 2012). GRT (Gagauz Radio Television) company has a TV and radio channel. The broadcasts are in the three official languages, but mostly in Russian language.

Language Attitudes

A considerable amount of literature has been published on attitudes. A great deal of the research into attitudes has focused on language attitudes. Baker (1992) has labelled language attitudes as an umbrella term which includes many types from attitudes towards learning a language to language preference. Romaine (1995: 43) has emphasized that “attitudes towards one language or another, towards bilingualism and towards code-switching generally will all affect an individual’s language choice in a given situation, and a community’s propensity (or not) for language shift”. In the same vein, Sadanand (1993: 129) has asserted that “speakers’ perception of the role of different languages and their functions motivate their attitudes toward those languages”. Accordingly, Ferguson (1996: 275) has asked two fundamental questions to explore the attitude. These questions are given below:

“What do the speakers of a language believe or feel about its esthetic, religious, and ‘logical’ values? About the appropriateness of its use for literature, education, and ‘national’ purposes?”

“What do the speakers of a language believe or feel about other languages in the country? Are they better or inferior to their own language in general or for specific purposes?”

As can be seen above, belief and feelings about the value and usefulness of the languages partly form the language attitudes. The speaker’s reaction to his/her native or mainstream language would determine the role of that language. Appel et al. (1987) have emphasized the relationship between the attitudes and the society. The authors claim that this interaction forms the attitudes and the role of attitudes in a society is a chain like process. It is asserted that ethnic groups develop attitudes towards each other. These attitudes influence attitudes towards cultural institutions and language. Finally, attitudes towards cultural institutions and language contribute to the development of the attitudes towards the members of the ethnic group.

Two important concepts emerge from previous attitude studies: instrumental and integrative attitudes. The term instrumental attitude is used by Baker (1992) to refer to the pragmatic and utilitarian nature of attitudes. On the other hand, according to McClelland (1958), integrative attitudes are self-oriented and individualistic ones. A well-known example of instrumental language attitude is given by Gardner (1985: 17). “Studying French can be important to me because I think it will some-day be useful in getting a good job”. It can be seen from the sentence given that learning a language is important as it will help the speaker to find a well-paid job. In other words, the speaker considers the language as a tool to achieve prosperity. On the other hand, the example of what is meant by integrative attitude can be exemplified by Gardner (1985: 18). “Studying French can be important for me because other people will respect me more if I have a knowledge of a foreign language”. As the sentence given very clearly demonstrates, speaking a language is a component of being a member of a language community. At this point, the attitude is driven by the intention to ‘be like others’ which provides a social recognition. The distinction between instrumental and integrative attitudes sheds light to language teaching practices. However, it does not fully explain the speaker attitudes of a minority language. Moreover,

these terms poorly define attitudes towards an endangered and a dominant language which is not a foreign language apparently. To this end, two new terms are proposed in this study: functional and emotional attitudes. The term functional attitude is used to refer to the functional strength of the language. Whether the Gagauz or Russian language is preferred to have higher education, to describe certain uses in science and technology, to write and read literary works, etc. would form functional attitudes to the Gagauz and Russian languages in this study. Secondly, participants' affective evaluations about their native and mainstream language would be called emotional attitudes. The protection and transfer of their native language are the items of emotional attitudes to be asked participants. It is important to bear in mind that the terms emotional and functional language attitudes are mainly proposed to describe an endangered but ethnic language (the Gagauz language) and a mainstream language (the Russian language) which is used in various domains of life. Therefore, in the current study the Russian is not a foreign language which is learnt in classroom setting; rather it is used in daily-life and formally taught in schools. The observations show that the Russian language is clearly more prestigious than the Gagauz language. It is possible to see the effects of the Soviet period in the language policies, attitudes, uses and functions.

Being one of the factors contributing to endangerment, speaker attitude has an important role in language maintenance. The attitudes towards the Gagauz and the Russian languages are the dependent variables of the current research. The difference in the nature of language attitudes and their possible influences on the endangerment will be showed using the distinction of functional and emotional language attitudes.

In this study, how speaker attitudes and languages differ on the basis of the factors such as age, gender and the place of residence, which are the independent variables of the current research, are also investigated. The first of these variables, the factor of age explores the differences under three age groups: 13-20, 21-40 and 41-74 years old participants. As a second variable, whether the gender of the participants influences the language attitudes and uses is investigated. Thirdly, the possible effects of living in city or village to language attitudes are within the scope of this investigation.

It is thought that the results of empirical speaker attitudes research would provide important insights to understand the status the Gagauz and the Russian languages spoken officially in the area. To this end, this study aims to address the following research questions:

Research Question 1: What are the emotional and functional attitudes of the Gagauz speakers living within the borders of the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia towards their native language and Russian?

According to the observations made prior to data collection process, Gagauz speakers had more positive emotional attitudes towards the Gagauz language than to Russian. Being their ethnic language, the Gagauz language has a function to symbolize the Gagauz identity in the society. In order to investigate participants' emotional attitudes towards the Gagauz and Russian languages in detail, the items such as the endangerment, easiness in expression, future expectations, etc. were included in the attitude scale. On the other hand, it was observed that the Russian language is a mean of communication in various domains such as education, trade, bureaucracy, etc. Therefore, it is hypothesized that the functional attitude scores towards Russian would be higher than the Gagauz language when official documentation, higher education, trade, etc. are asked.

Research Question 2: To what extent do the independent variables such as age, gender and the place of residence have an influence on the emotional and functional attitudes?

The observations showed that Gagauz speakers' attitudes could be directly influenced by their age, gender and the place of residence. The first of these variables, the factor of age explores whether the attitudes of the participants of three age groups differ from the other significantly. It was hypothesized that older participants were more likely to have positive attitudes towards the Gagauz language.

When gender is taken into consideration, it is hypothesized that women might more likely to use the Gagauz language as traditionally they are 'home-makers' and 'caregivers'. On the other hand, men are 'bread-winners' working outside home where the knowledge of the Russian is comparably obligatory. Finally, the place of residence is taken as a variable that might

differ from one participant to the other. The observations showed that the participants living in the villages had more positive attitudes and language use the Gagauz language more than the other languages. There are many possible reasons for the choice of using the Gagauz language. First, the villages in Gagauzia are ethnically more homogenous when compared with cities. Thus, apparently the likelihood of speaking the Gagauz language is higher than for the participants living in the cities. Secondly, it is observed that most of the official institutions, where the official documentation and work were written and carried out in the Russian language, are located in the cities. Therefore, it is expected that the participants living in cities have more positive functional attitudes towards the Russian language. The above mentioned research questions are posed on the basis of the current situation of the Gagauz language as an endangered language.

Method

Participants

The data was collected from 137 participants living in the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia in Moldova. The participants' age ranges from 13 to 74. The study included 75 female and 62 male participants. The number of participants who live in villages is 84, while 47 participants reported that they were living in cities. The participants reported to be from Comrat, Ceadâr-Lunga, Besalma, Congaz, Copceac, Dezghingea, Chirsova, Tomai, Baurci, Ferapontievca, Avdarma, etc.

Data collection tools

The data collection tool adopted in this study is a paper-and-pencil questionnaire. The participants were asked to choose the best option among *I strongly agree, I agree, I don't know, I disagree, I strongly disagree* for the Gagauz and the Russian languages. The attitude items in the scale were divided into two categories on the basis of the type of the attitude such as emotional and functional. The items of emotional and functional attitude categories are given in Table 1.

Table 1. *The Categories of Emotional and Functional Attitudes*

Emotional Category
I like this language
I express myself comfortably in this language
I (will) try hard to make my children speak this language
I enjoy listening to music in this language
I think using this language makes me feel superior
I think this language should be protected as it is an endangered language
If I had choice, I would use only this language
Functional Category
I think using this language is advantageous in higher education
I think the expressive strength of this language is high
I think this language is suitable for writing and reading literary works
I think this language is suitable for writing official documents
I think this language is suitable for doing trade
I think not having a good command of this language is a disadvantage
I think it is useful to teach this language to children as early as possible
I think using this language is beneficial on the basis of scientific and technological terms

The questionnaire was prepared in the Gagauz and Russian languages. Before administering the test, the linguistic validity analysis was performed to find out whether the Gagauz and Russian scales are comparable and their items have the same meaning. The correlation was found .999 ($p < .05$) and .959 ($p < .05$) for the Gagauz and Russian versions, respectively. The analysis showed that the items in Gagauz and Russian versions are conceptually equivalent. Thus, two versions, the Gagauz and Russian ones, were used in the study.

Data Analysis

As mentioned above, the items under the emotional category investigate the participants' disposition, motivation, and sympathy for using the Gagauz and the Russian languages, while functional items explore the attitudes of the participants towards these languages' functional roles in daily life. These categories were determined using a set of statistical procedures. First, Kaiser-Meyer-Olkin (hereafter, KMO) measure of sampling adequacy and

the Bartlett test were performed in order to examine the suitability of the scale for factor analysis. According to the results of these analyses, the KMO value of the scale was 0.902 and p significance value (0.00) show that the scale is excellently suitable for using factor analysis. Second, Eigenvalue Statistics and Scree Plot techniques were adopted to precisely determine the categories. Finally, the categories were examined whether they share some conceptual meaning. The analysis categorized items into two groups which were named as emotional and functional on the basis of their content. After the categories were determined, Gagauz and the Russian languages were compared using paired-samples test. The results of paired samples statistics are given below.

Table 2. *Paired Samples Statistics*

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Emotional	The Gagauz language	,1530	103	,89658	,08834
Attitudes	The Russian language	-,2558	103	1,05113	,10357
Functional	The Gagauz language	-,5728	103	1,02528	,10102
Attitudes	The Russian language	,6111	103	,49522	,04880

The results suggested that the mean score of emotional attitudes for the Gagauz language is 0.1539, while it is -0.2558 for the Russian language. On the other hand, the mean score for the Gagauz language is -0.5728 and 0.6111 for the Russian language in terms of the functional attitudes. Taken together, these results suggested that emotional attitudes' mean scores were higher for the Gagauz language, while functional attitudes' mean scores were found higher for the Russian language. As a second step, a t -test was performed. The results indicate that the p values for the Gagauz (0.012) and Russian (0.00) languages are lower than α (0.05). The dependent t -test revealed that there is a statistically significant difference between these languages for emotional and functional categories.

Apart from the differences between the attitudes of the speakers, this paper also attempts to demonstrate whether age, gender and the place of residence cause variation in the attitudes towards using the Gagauz and Russian languages. To this end mean scores were calculated and variance analysis

was performed to investigate the differences between groups. The results would be discussed in the further section.

Results

A comparison of the two types of attitudes reveals that there is a statistically important difference between two groups. The results have shown that the participants have rated more positively for the Gagauz language. In other words, the participants have more positive emotional attitudes towards the Gagauz language. The findings are consistent with the observations made in the field. During the data collection process, it was observed that the Gagauz people generally have optimistic opinions about the future and the current situation of the Gagauz language. It was also observed that although the Russian language is functionally dominant, the Gagauz speakers are generally optimistic about the future of their mother language, most probably because they are neither fully aware nor knowledgeable enough about language endangerment as the field specialists or linguists understand. They display rather an emotional attitude disregarding the present and future risks.

Secondly, within the scope of this study, age, gender and the place of residence are investigated on the basis of the emotional and functional attitudes of the Gagauz speakers. In the section that follows, how speakers' attitudes varied according to their age, gender and the place of residence will be explored.

Emotional Attitudes

Field observations suggest that there might be a link between demographics of the participants and their language attitudes. It can be seen from the data (see Appendix A) that the speakers of the third group (41-74) have significantly positive attitudes for the items. However, no difference between the age groups were found for the items. When the gender of the participants' are investigated, it is seen that the gender of the participant is not effective in the emotional attitudes towards the Gagauz language apart from an item *I enjoy listening music in this language*. Female participants rated this item more positively than the males. The place where the participants live is also found effective in the forming emotional attitudes towards the Gagauz language. According to the results, the participants living in village rated the items more positively than the ones living in city.

The emotional attitudes of the Gagauz speakers towards the Russian language were also investigated. It was found that younger age groups such as 13-20 and 21-40 have more positive emotional attitudes towards the Russian language. Taken together, these results suggest that there is an association between the age and the emotional attitudes for the Russian language. As for gender of the participants it can be said that females and males' responses differ for some items. These items are *I express myself comfortably in this language* a language and *I enjoy listening music in this language*. It is found that the responses of male participants are more positive than the responses of female participants for the item *I express myself comfortably in this language*. Similarly, male participants rated the item *I enjoy listening music in this language* more positively than female participants. The place of residence is also investigated to discuss the role of the place of residence in the emotional attitudes towards the Russian language. The results show that the participants living in cities have more positive attitudes for the items about the easiness of expression, listening music, intergenerational transmission of language, etc.

Functional Attitudes

The second group of language attitudes in the present study is functional attitudes. As described on the previous section, the variables age, gender and place of residence were investigated in relation to functional attitudes. It was found that oldest participants (ages 41-74) are remarkably more positive for the Gagauz language. On the other hand, it is seen that the participants' gender is not effective on the functional attitudes towards the Gagauz language. With respect to the place of residence, it is clearly seen that the place of residence has influence on the attitudes. The participants living in villages have statistically more positive attitudes towards some of the items such as expressive strength, the use in trade, etc.

The participants' attitudes towards Russian language are also explored. The results show that younger groups such as 13-20 and 21-40 are generally more positive when the functional attitudes towards Russian language are asked. According to the analysis, the items such as the use of language in higher education and reading and writing literary works received higher scores by the participants of 13-20 and 21-40 age groups. Interestingly, no significant differences were found between the gender and the functional attitudes

towards Russian language. Regarding the place of residence, it was found that the participants living in cities were more positive for Russian language in terms of the items such as the use of language in higher education and scientific and technological terminology. In the following section the results of the questionnaires will be discussed in the light of the current state of Autonomous Territorial Unit of Gagauzia and language endangerment.

Discussion and Conclusion

The present study investigated the speaker attitudes of an endangered language. The first research question was formulated to investigate the participants' attitudes towards the emotional and functional attitudes towards the Gagauz and Russian language. It was found that the Gagauz speakers have different attitudes towards the functionality and emotional value of the Gagauz and Russian languages. Although the participants consider Russian as the linguistically dominant language, it is seen that they are emotionally attached to their native Gagauz language. This finding suggests that the speakers are not fully aware of the current vitality and the functions of the Gagauz language. Austin et al. (2011: 33) have discussed the phenomena within the transitional bilingualism:

[...] as the speaker population is in the process of shift, certain groups primarily speak the local language and others the language of wider communication. Because this type of attrition is gradual, speaker communities may be unaware that it is in progress until it is quite advanced and the local language is seriously endangered. This is exacerbated in regions where multilingualism has traditionally been the norm, so that the older generations are not troubled to hear the children speaking a more dominant language, and sometimes miss the fact that they are not speaking their parents' (or grandparents') first language.

Similar to what is defined above, the gradual loss of the Gagauz language is observable in the attitudes of the younger participants. Emotional attachment can be said to a positive indicator of the vitality of an endangered language. It is expected that a strong attachment may empower the Gagauz identity and the vitality of the language. Demirdirek (2008: 234) has suggested that national awareness about being a Gagauz through language can be traced back to period between 1937 and 1989. The author states that

“Gagauz national awareness was initially activated as a struggle to save the Gagauz language and thus (sic) population from disappearing during Soviet rule”. However, today the attachment to and the use of native language are not encouraged institutionally. In the same vein, Neukirch (2002: 117) has asserted that “the new Gagauz leadership used its power primarily for the promotion of its very particular goals rather than for the development of Gagauz identity”. At this point, the official language planning efforts by authorities and informal practices by the society and the leaders of the community assume more importance in contributing to maintenance and the survival of the Gagauz identity.

The tendency to use Russian language in various domains of life such as higher education and literary works especially by the young generation suggests that the Gagauz language has been rapidly losing its functions in modern life. Previously implemented language policies are important to evaluate the current situation in the autonomy. Being a part of a Soviet country, Autonomous Territorial Unit of Gagauzia experienced Russification during the 19th century. Russification, a type of cultural assimilation, included various official and unofficial attempts of Russian authorities which primarily aimed to shift in demographics and language. Pavlenko (2008) has emphasized that language status and corpus planning were the main objectives of the Russification process in 1930s. After the Soviet Union collapsed, the post-Soviet republics adopted various policies regarding the status of Russian language. Some countries like Moldova, eliminated the Russian language in official and public life, adopted Latin alphabet and enacted some regulations about the role of Russian in education. Nevertheless, these did not totally remove the use of Russian language in daily life. Sirkeli et al.’s (2012: 15) account for the role of Russian in Gagauz daily life summarizes the current situation in the region: “Due to the fact that the Gagauz of Moldova were heavily Russified during the Soviet period of our history, including through education, which was available for the Gagauz mostly in Russian, it has become an official language for them”.

As can be seen, it is still possible to observe the domination of Russian language in daily life. When the lack of official and unofficial efforts to maintain the Gagauz language is taken into consideration, it is not surprising that it has been losing its functions day by day. As Romaine (2002: 14) has emphasized on the importance of additional measures.

[...] without additional measures to support teacher training, materials development, and a variety of other enabling factors, policy statements which merely permit, encourage, or recommend the use of a language in education or in other domains of public life cannot be very effective

The Gagauz people's optimistic opinions about the future and the current situation of the Gagauz language would not be sufficient to language maintenance. The second research question explored the role of age, gender and the place of residence. Age of the participants is an important factor which is expected to gain a better insight to understand intergenerational transmission of the Gagauz Language. The results obtained from the analysis showed that there is difference between age groups: young participants had more positive functional attitudes towards Russian language while the older participants are more emotionally positive to the Gagauz language. Overall, these results indicate that there are different perceptions about the value of the Gagauz and Russian languages.

The young speakers' attachment to Russian language can be explained in many ways. However, the most prominent factor is the economic advantages that Russian language provides. Austin et al. (2011: 405) have asserted that "These [economic] disruptions create the circumstances under which minority languages come into unequal competition with others in the linguistic marketplace". Low-income and the increasing unemployment rates are the main issues that Gagauz people are dealing with. Politically limited commerce and trade practices which result in the insufficient number of domestic and foreign investments lead people to labour migration to Russia and Turkey. At this point a good command of Russian is required to find a (well-paid) job. It is quite apparent that Gagauz speakers of young generation are advanced level of Russian speakers. Similarly, the results of Dağdeviren-Kırmızı's (2016) study show that Gagauz youth are more proficient in Russian while their native language use is very limited.

In this study it is also examined that whether being female or male is important in speaker attitudes. It was expected that Gagauz woman might be 'home-makers' and 'caregivers' working inside home which does not make Russian language mandatory. Thus, higher rates of positive attitudes towards the Gagauz language were expected. Interestingly, except from some items, there are not many differences between genders. In other

words, Gagauz female participants' attitudes from Gagauz language do not drastically differentiate from male participants. The results and observations showed that Gagauz women are not 'home-makers' and 'caregivers' today. As mentioned before they are the significant part of Gagauz labour force in abroad. Keough (2006: 441) has pointed out that "what has developed over the years is a transnational migration circuit whereby, as locals explain, to run a Gagauz household, wives and mothers, usually in their thirties, go to Turkey to work as domestics for six months at a time [...]". It is seen that Gagauz woman are not only bilingual, but also can they speak the languages of the countries they live in.

Lastly, Gagauz speakers' attitudes towards these languages on the basis of the place of residence were investigated. Generally, the participants in cities are more positive for Russian language on the basis of functional attitudes. It was found that the participants in villages are more eager and emotionally more attached their ancestral language. A note of caution is due here since the demographics of the Gagauz cities and villages are different. As villages are more homogenous ethnically, people living there have more opportunity to experience Gagauz culture and language. As mentioned by Menz (2003) the Gagauz language was the medium of communication in *kolkhozs* in Soviet period. Therefore, there has been a potential difference between rural and town for years. The results of this study supported the existence of the distinction.

The results have significant implications for the understanding of the endangerment of the Gagauz language in the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, Moldova. The implications can be listed as follows: First, economic and political survivals are the top priorities of the Gagauz society. Low-income rates, unemployment, labour migration are the prominent factors in the deterioration in the social prosperity. A healing in socioeconomic growth might indirectly contribute the maintenance of the Gagauz language. Second, the revitalization of the Gagauz language should include official and unofficial parties. The use of the Gagauz language needs to be encouraged in various domains such as education, bureaucracy and media.

The findings from this study make several contributions to understand the language endangerment and its socio-psychological effects on speaker attitudes. It also explores, for the first time, the emotional and the functional language attitudes on the basis of an endangered language.

Being similar to but not the same concepts, integrative and instrumental language motivation, emotional and functional language attitudes provided insights about the Gagauz speakers' perception and approach towards the heritage Gagauz and mainstream Russian languages. When the age of the participants was taken into consideration, it was seen that it is possible to see the difference between older and younger participants. As became evident in field observations done in Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, the younger speakers associate Russian as the functional language that can be used in many domains of life. More research is needed to better understand endangerment and maintenance of the Gagauz language.

References

- Appel, Rene & Pieter Muysken (1987). *Language Contact and Bilingualism*. London: Arnold.
- Austin, Peter & Julia Sallabank (2011). *Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baker, Colin (1992). *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Brenzinger, Matthias et al. (2003). Language vitality and endangerment. Paris, *UNESCO Ad Hoc Expert Group Meeting on endangered languages*. <http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages> (Accessed: 09.08.2013).
- Constitutional Court of Moldova (2017). *Constitution of the Republic of Moldova*. Retrieved from http://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf (Accessed: 13.04.2015).
- Crystal, David (2000). *Language Death*. London: Routledge.
- Dağdeviren Kırmızı, Gülin (2016). "Gagauz Gençlerin Gagauzca ve Rusça'ya Karşı Dil Tutumları". *Tehlikedeki Türk Dilleri*. Ed. Süer Eker & Ülkü Çelik Şavk. Astana/Ankara: Uluslararası Türk Akademisi/Hoca Ahmet Yesevi Türk Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı. 157-170.
- Demirdirek, Hülya (2008). "Reclaiming Nationhood through Renativization of Language: The Gagauz in Moldova". *Nationalism in Late- and Postcommunist Europe*. Ed. J. Egbert. Mannheim: Z. 231-247.
- Dilaçar, Agop (1964). *Türk Diline Genel Bir Bakış*. Ankara: TDK Yay.
- Ferguson, Charles (1996). "On Sociolinguistically Oriented Language Surveys". *Sociolinguistic Perspectives: Papers on Language in Society*. New York: Oxford University Press.
- Gardner, Robert (1985). *Social Psychology and Second-Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold.
- Güngör, Harun & Mustafa Argunşah (2002). *Gagauz Türkleri: Tarih-Dil-Folklor ve*

- Halk Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Johanson, Lars (1998). "The History of Turkic". *The Turkic Languages*. Ed. L. Johanson & É. Á. Csató. New York: Routledge.
- Keough, Leyla (2006). "Globalizing Postsocialism: Mobile Mothers and Neoliberalism on the Margins of Europe". *Anthropological Quarterly* 79 (3): 431-461.
- McClelland, David Clarence (1958). "Methods of Measuring Human Motivation". *Motives in fantasy, action and society*. Ed. J. W. Atkinson. NJ: Van Nostrand. 7-42.
- Menz, Astrid (2003). "Endangered Turkic Languages: The case of Gagauz". *Language Death and Language Maintenance: Theoretical, Practical and Descriptive Approaches*. Ed. M. Janse & S. Tol. Amsterdam: Benjamins. 143-155.
- Menz, Astrid (2006). "On Complex Sentences in Gagauz". *Turkic Languages in Contact*. Ed. H. Boeschoten & L. Johanson. Wiesbaden: Harrassowitz. 139-151.
- Moseley, Christopher (Ed.) (2010). *Atlas of The World's Languages in Danger*. Paris: UNESCO Publishing.
- National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (2004). *2004 Population Census*. <http://www.statistica.md./pageview.php?l=en&idc=350&cid=2208> (Accessed: 23.01.2014).
- Neukirch, Claus (2002). "Autonomy and conflict transformation: The case of the Gagauz territorial autonomy in the republic of Moldova". *Minority governance in Europe*. Ed. G. Kinga. Budapest. 105-123.
- Pavlenko, Aneta (2008). "Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory". *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11 (3&4): 275-314.
- Romaine, Suzanne (1995). *Bilingualism*. Oxford, UK: Blackwell.
- Romaine, Suzanne (2002). "The Impact of Language Policy on Endangered Languages". *International Journal on Multicultural Societies* 4 (2): 1-28.
- Sadanand, Kamalesh (1993). "Assessing Attitudes to English and Language Use". *Indian Journal of Applied Linguistics* XIX (1): 123-139.
- Sirkeli, Mihail & Serghei Lisenco (2012). *Policy Brief: Implementation of Linguistic Rights of The Gagauz of Moldova, Integration of The Gagauz Community into The Society of Moldova*. <http://www.edemocracy.md/files/elections/gagauzia2012/policy-brief-pilgrim-demo-gagauzia-2012-en.pdf> (Accessed: 14.04.2014).

Tehlike Altında Bir Dil Olan Gagauzca'ya Karşı Duygusal ve İşlevsel Tutumlar*

Gülin Dağdeviren Kırmızı**

Öz

Moldova'nın Gagauz Yeri Özerk Bölgesinde konuşulan Gagauzca tehlike altındaki dillerden biridir. Bu makale Gagauz konuşurların Gagauzca, Rusça ve Moldovanca'ya karşı tutumlarını incelemektedir. Sonuçlar yaş, cinsiyet ve yerleşim yeri açısından değerlendirilmiştir. Daha genç olan ve şehirlerde yaşayan Gagauz konuşurların Rusça'ya karşı daha olumlu işlevsel tutumlarının olduğu görülmektedir. Öte yandan daha yaşlı ve köylerde yaşayan katılımcıların ise Gagauzca'ya karşı daha olumlu duygusal tutumlara sahiptir.

Anahtar Kelimeler

Gagauzca, tehlike altındaki diller, işlevsel dil tutumları, duygusal dil tutumları, dil canlılığı.

* Geliş Tarihi: 08 Mayıs 2018 – Kabul Tarihi: 04 Eylül 2018

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Dağdeviren Kırmızı, Gülin (2020). "Emotional and Functional Speaker Attitudes towards Gagauz as an Endangered Language". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 203-222.

** Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü – Ankara/ Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-4675-1040

gdagdeviren@baskent.edu.tr

Эмоциональные и функциональные подходы к гагаузскому как к языку, находящемуся под угрозой исчезновения*

Гюлин Дагдевирен Кырмызы**

Аннотация

Гагаузский язык - один из находящихся под угрозой исчезновения языков, на которых говорят в Гагаузии (Автономное территориальное образование Гагаузия) Молдовы. В этой статье рассматривается отношение говорящих на гагаузском к родному языку, к русскому и молдавскому языкам. Результаты оценивались по возрасту, полу и местоположению. Отмечается, что более молодые городские жители, говорящие на гагаузском языке, имеют более позитивное функциональное отношение к русскому языку. С другой стороны, более старшие и живущие в деревне участники, имеют более позитивное эмоциональное отношение к гагаузскому языку.

Ключевые слова

Гагаузский язык, исчезающий язык, функциональные языковые установки, эмоциональные языковые установки, лингвистическая жизнеспособность.

* Поступило в редакцию: 08 мая 2018 г. – Принято в номер: 04 сентября 2018 г.

Ссылка на статью:

Dağdeviren Kırmızı, Gülin (2020). "Emotional and Functional Speaker Attitudes towards Gagauz as an Endangered Language". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 93: 203-222.

** Д-р, преподаватель, Университет Башкент, Педагогический факультет, отделение иностранных языков – Анкара / Турция

ORCID ID: 0000-0002-4675-1040

gdagdeviren@baskent.edu.tr

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

27 Ciltlik Ansiklopediye Eşdeğer Veri Tabanı: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi*

Emine Sıdıka Toptaş**

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin desteğiyle 2013 yılında başlayan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) Projesinin ilk basamağı olan TEİS I, 13. yüzyıldan 20. yüzyıla gelinceye kadar biyografi kaynaklarında, mecmualarda, tarihlerde (şehir tarihleri), vefeatlarda ve il yıllıklarında yer alan şair/yazarların modern biyografi usullerine göre yazılmış biyografilerinin yer aldığı bir sözlük çalışması olarak hayata geçmiş ve 31 Mart 2015 tarihinde tamamlanarak yaklaşık 7000 maddeyle web ortamında yayınlanmıştı.

2017 Mart ayında projenin ikinci aşaması olan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II başlamış ve bu projenin kapsamını âşık ve tekke şairleri için 1920 sonrası ölümlüler ve 1985'e kadar doğumlular oluştururken; yeni edebiyat alanındaki şair ve yazarlar için kapsam, ölümü 1860'tan başlayarak 1985 doğumlulara kadar olanlarla sınırlandırılmıştır. TEİS II öncesi yapılan araştırmalarla 7000 civarında biyografi sayısına ulaşmayı amaçlayan projenin bitiminde bu sayı 7263'e ulaşmış ve hazırlanan

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Toptaş, Emine Sıdıka (2020). "27 Ciltlik Ansiklopediye Eşdeğer Veri Tabanı: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 223-226.

** Doktora Adayı, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ankara/Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-9360-3561
sdemirsoz88@gmail.com

biyografi sözlüğü 10 Şubat 2020 tarihinde tamamlanarak erişime açılmıştır. Farklı adreslerde yayınlanan bu iki proje 2020 Mart ayında <http://teis.yesevi.edu.tr> adresinde birleştirilerek yeni bir ara yüz, güçlü ve hızlı arama algoritmaları ile kullanıma sunulmuştur.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi sonunda toplamda Âşık ve Tekke Edebiyatı alanından 4623, Divan Edebiyatı alanından 5263, Yeni Türk Edebiyatı alanından ise 4263 ismin dijital ortamda yayımlanmasıyla 14 binden fazla biyografi maddesi ve 62 bin eserden oluşan yaklaşık 5 milyon kelime bir veri tabanı ortaya çıkmıştır. Bu veri tabanı basılı bir eser olarak düşünüldüğünde her biri 500 sayfadan oluşan 27 ciltlik bir ansiklopediye tekabül etmektedir.

Yedi yıllık bir emeğin ürünü olan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi, alanında uzman 1500 civarında akademisyenin yürütücü, danışman, editör ve madde yazarı olarak katkı vermesiyle gerçekleşmiştir. Proje için hazırlanan sistemde öncelikle yazılacak madde başlıkları editörler tarafından belirlenerek veri tabanına girilmiştir. Madde yazarları veri tabanına üye olarak kendilerine atanan maddeleri editör onayıyla yazmaya başlamış, yazım aşamasında editör düzeltmeleriyle biyografilerini güncellemişlerdir. Yazım kurallarına uygun olarak yazılan maddeler alan editörleri tarafından onaylandıktan sonra yayına açılmıştır.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesinin en önemli özelliği Türk edebiyatında eser veren isimleri bir araya getirmesiyle birlikte bu veri tabanında detaylı tarama yapma imkânı sunmasıdır. “Madde Arama” kısmında şair ve yazarların ismine, mahlasına, mesleğine, doğum yerine, doğum ve ölüm tarihine, yaşadığı yüzyıla, edebiyat alanına, yetiştiği sahaya göre arama yapılabilmektedir. Arama butonuna yazılan kelimeyi “Madde adı, Hayatı, Eserleri, Kaynakça” alanlarından seçilen bölümlerde taramak mümkündür. Ayrıca doğum ve ölüm tarihi, doğum yeri, mesleği ve madde yazarına göre de sınırlama yapılabilmektedir. Her madde atanırken edebiyat alanı, yetiştiği saha ve yüzyıl gibi anahtar kelimeler belirlendiği için aşağıda verilen alt başlıklarda da aramayı sınırlandırmak mümkündür.

Edebiyat Alanı	Yetiştığı Saha	Yüzyıl
Divan/Yazılı Edebiyat	Eski Uygur	Başlangıç – 15. Yüzyıl
Âşık	Karahanlı	16. Yüzyıl
Tekke	Harezm – Kıpçak	17. Yüzyıl
Ozan	Çağatay	18. Yüzyıl
Divan ve Tekke	Azeri	19. Yüzyıl
Âşık ve Tekke	Anadolu – Osmanlı – Türkiye	20. Yüzyıl
Yeni Edebiyat	Türkiye Dışı	Yüzyılı Belli Olmayanlar
Çocuk Edebiyatı		
Polisiye – Bilim Kurgu		

Örneğin; Edirne’de doğan Ali isimli 18. yüzyıl şairlerini aramak isterseniz sistem bu maddeleri bir saniyeden kısa bir zaman içinde listeleterek karşınıza çıkarmaktadır. Yazılan biyografilerde çok çeşitli parametrelerle arama yaparak sadece şair ve yazarlarla ilgili değil tarih, dönem, şehirler, sosyal meseleler, edebi hareketler, yayınlar vb. birçok konuda veri elde edilebilir. Mesela 20. yüzyılda sürgün edilen edebiyatçıları araştırmak için “Madde Arama” alanında yüzyıl seçimi yaparak “Hayatı” kısmında “sürgün” kelimesini ararsanız hayal ettiğinizden çok daha fazla bilgi önünüze gelecektir.

Madde arama sonuçlarında listelenen maddelerin altında “Görüntüle”, “Hızlı Bakış” ve “Hata Bildir” butonları bulunmaktadır. “Hızlı Bakış” butonu sayfadan ayrılmadan maddeye hızlıca göz atmanızı sağlamaktadır. “Hata Bildir” butonuyla araştırmacılar bir maddeyle ilgili eksik ya da yanlış bir bilgi fark ettiklerinde bunun düzeltilmesine katkı sunabilmektedir. Projenin web ortamında gerçekleşmesinin en büyük avantajı güncellenebilir olmasıdır. Bu kısımdan gönderilen bildirimler editörler tarafından değerlendirilecek ve gerekli güncellemeler yapılacaktır. Alanında uzman kişiler tarafından güvenilir kaynaklarla yazılan maddelerin en üstünde madde başlığı, mahlası, doğum ve ölüm tarihi, mesleği, edebiyat alanı-yüzyılı-yetiştığı saha bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgilerin altına yeni bir özellik olarak QR kod eklenmiştir. Böylece link paylaşımına gerek kalmadan maddeyi kolayca kaynak göstermeniz ve paylaşmanız mümkün

olacaktır. Madde içeriğinde biyografi metni ve kaynakçadan sonra maddeyi kimin yazdığı ve yayın tarihi yer almaktadır. Sayfanın en altında ise maddeyi ilişkilendirme algoritmaları kullanılarak o maddenin doğum yeri, doğum tarihi, madde adı, saha, yüzyıl gibi benzerliklerle ilgili olduğu başka maddeler sistem tarafından tespit edilmekte ve listelenmektedir. Bu özellik de araştırmacılara kullanım kolaylığı sağlayacak yeni bir eklemedir.

Yenilenen sayfanın mobil görünümüne %100 uyumlu olması da güncellenen özelliklerden biridir. Akıllı telefonlarda TEİS'i kullanmak daha kolay ve etkili hale gelmiştir. Ana sayfada en çok görüntülenen 10 madde bölümü eklenmiştir. En çok okunan maddeleri merak eden kullanıcılar bu maddelere kolayca erişebilmektedir. Yine ana sayfada "Sizden Gelen Görüşler" kısmında TEİS'e mesaj gönder alanından yazılan mesajlar paylaşılmaktadır. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü web sayfasının eklenen bu yeni özelliklerle daha interaktif ve kullanıcı dostu olduğunu söylemek mümkündür.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının maddi destek sağladığı Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesinin gerçekleştirilmesinde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinin önemli bir payı vardır. Ahmet Yesevi Üniversitesi, veri tabanının hazırlanması için gerekli teçhizat, yazılım vb. teknik desteği sağlayarak projenin hayata geçmesine imkân vermiştir. Bununla birlikte projeye ilgili yazar ve editörler arasındaki iletişim, telif ödemeleri gibi arka plandaki işlemler Ahmet Yesevi Üniversitesi personeli tarafından yürütülmüştür. Türk kültürüne yapılmış çağdaş, kalıcı ve yenilikçi bir hizmet olan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi, dijital dünyada hem gençlerin hem de araştırmacıların kolaylıkla doğru bilgiye erişebilecekleri güvenilir bir kaynak olmuştur. Türkoloji dünyasında TEİS'in öncülüğünün ardından TEBDİZ (Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük), MESTAP (Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi) gibi projelerin de web ortamında hayata geçirilmesi ve bunları takip eden dijital ortam ile desteklenen projelerin yapılmaya başlanması artık ele alınan projelerin dijital dünyayla uyumlu olursa çağa ayak uydurabileceğini göstermektedir.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi <http://teis.yesevi.edu.tr> web adresiyle kullanımınıza açıktır, katkı ve değerlendirmelerinizi beklemektedir.

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Erol Üyepazarcı (2019). *Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler Türkiye’de Popüler Romanın İlk Yüzyılıının Öyküsü (1875-1975)*. İstanbul: Oğlak Yay.*

Salih Koralp Güreşir**

Yayımladığı dönemde oldukça ses getiren *Korkmayınız Mister Sherlock Holmes! Türkiye’de Polisiye Romanın 125 Yıllık Öyküsü (1881-2006)* adlı çalışmasıyla tanınan Erol Üyepazarcı’nın son kitabı *Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler Türkiye’de Popüler Romanın İlk Yüzyılıının Öyküsü (1875-1975)* Oğlak Yayınları’ndan çıktı. İki ciltlik inceleme, Türk romanı üzerine yapılmış çalışmalarda ve okuru yönlendiren tavsiyelerde popüler romanın kasıtlı olarak ihmal edildiği tezi üzerine kurulu. Yazarın söz konusu iddiası doğrultusunda, çalışmasını popüler romana itibar iadesi maksadıyla kaleme aldığını söylemek mümkün görünüyor.

Beş ana bölümden oluşan incelemenin ilk bölümü; “Popüler Roman Dedikleri” üst başlığı altında “Popüler Kültür”, “Popüler Roman”, “Popüler Romanın Tanımı Üzerine”, “Popüler Romanın Tarihî Gelişimi ve Tefrika Olgusu” ile “Türkiye’de Tefrika Roman Dergiciliği” adlı alt bölümlerden

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Güreşir, Salih Koralp (2020). “Erol Üyepazarcı (2019). *Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler Türkiye’de Popüler Romanın İlk Yüzyılıının Öyküsü (1875-1975)*. İstanbul: Oğlak Yay.”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 93: 227-231.

** Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Türk Dili Bölümü – Edirne/Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-4821-4991

salihkoralp@trakya.edu.tr

oluşuyor. Popüler romanın Türk edebiyatındaki gelişimine ayrılan dört bölümün sınırları, Türk romanı incelemelerinden bildiğimiz tarihlerle belirlenmiş: 1875-1908; 1908-28; 1928-50 ve 1950 sonrası. İlk iki bölümün sonuna ilgili tarihlerde yayınlanmış çeviri romanların listesini de ekleyen yazar, ayrıca gazete sayfalarında kalmış romanların listesini de vermiş.

İkinci bölümden başlayarak “Dönemin Genel Nitelikleri” başlığı altında ilgili yıllarda Türk romanının genel görünümü hakkında bilgi veren Üyepazarcı, ardından “Romancılar” başlığı ile popüler romancı olarak belirlediği isimlere geçmiştir. Yazar adları; dikkat çekici mizaç hususiyetleri, Türk edebiyatındaki meşhur imajları ya da araştırmacının türlü dikkatlerini içeren açıklama cümlelerinden sonra verilmiştir. Bu, her romancıda istisnasız olarak böyledir: “Bütün Zamanlar İçince Babıali'nin En Renkli Tipi: ‘Deli’ Namıyla Maruf: Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu”; “En Taze Rakıların En Issız Kuytularından Sırlıklam Tefrikalar Çıkarar: Mahmut Yesari”; “İstanbul Türkçesiyle Yazılmış En İncelikli Romanların Yazarı: Refik Halit Karay” gibi. Romancıların biyografileri, popüler roman tarihindeki yerleri ve bu türe giren eserlerinin ilk basım tarihleriyle birlikte verildiği yapı yine bütün bölümler için geçerli. Bu yapının en renkli tarafını yazar fotoğrafları ile eser kapaklarının renkli görüntülerinin oluşturduğunu söyleyelim.

“Önsöz”de kendisini, “bibliyofil ile bibliyomani arasındaki ince çizgide yalpalayan iflah olmaz bir kitap çok severi” (s. 13) olarak tanıtan Üyepazarcı, ayrıca kitabını yazma nedenlerini de açıklamıştır. İlkinde, “Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler” olarak gördüğü popüler roman yazarları ve eserlerine tabiri caizse gecikmiş bir saygı duruşunda bulunmayı amaçlamıştır. Yazar, ikinci maksadında ise yazıldığı döneme ilişkin sosyo-kültürel veriler sunan popüler romanın sosyologlar ve edebiyat sosyolojisi alanında çalışanlar için ne derece önem taşıdığını göstermek niyetindedir. Her halükârda iki gerekçenin de türün büyük bir ihmale uğradığı tezi üzerine kurulu olduğunu söylemek mümkün görünüyor. Söz konusu ihmalin tüm sorumluluğunu “editörler, eleştirmenler, edebiyat öğretmenleri, kütüphaneciler ve diğerleri”(s. 23) olarak belirlediği gürüha yükleyen yazar, onları ayrıca “edebiyat tapınağının gardiyanları” (s. 14) olarak nitelendirmiştir. Fransız yazar Daniel Pennac’tan aldığı söz konusu tabirin çalışmanın birkaç yerinde geçtiğini belirtelim.

Söz konusu “gardiyanların”, popüler edebiyatı “yığın edebiyatı”, “düşük

edebiyat”, “kadın edebiyatı”, “kaçış edebiyatı” (s. 23) gibi tabirlerle adlandırıp küçümsediğini söyleyen Üyepazarcı, türün müşterek tanımı olarak belirlediği Şaban Sağlık’ın popüler roman tanımını verip itirazlarını sıralamıştır.¹ Ardından da kendi tanımını vermiştir:

Büyük kitleler tarafından tanınan, beğenilen, okunan; bu beğenilme, tüketilme ve okunma için, yazıldığı dönemdeki okuyucu ilgisini kazandıracak niteliklere sahip olan ama söz konusu beğenilme, tüketilme ve okunma, belirli bir zaman süresiyle sınırlı olan, bu süre geçince kitlenin ilgisi azalan, hatta unutulmuş romanlara popüler romanlar denir. (31)

Bu tanımın karşısında, genellikle estetik roman olarak bilinen, yazarın ise “kanon roman” terimiyle karşıladığı romanlar vardır. Bunları kanonlaştıran baş aktörler ise söz konusu tapınağın malum gardiyanlarıdır. Tanpınar’ın, ilk roman yazarlarımızın acemiliklerine dikkat çektiği “Halit Ziya’ya kadar romancı muhayyilesiyle doğmuş tek muharririmiz yoktur. Hepsi roman ve hikâye yazmaya hevesli insanlardır yahut şartlar onları bu vaziyette bırakmıştır.” fikrinden hareket eden Üyepazarcı, Türk romanının ilkleri olan eserlerin kanon roman niteliklerine sahip olmadığını söylemektedir. Bu doğrultuda Recaizade Mahmut Ekrem’in, Samipaşazade Sezaî’nin eserlerini kanon romanlardan saymaz. Bunlar, roman türünün henüz emeklediği bir dönemde -yazarın tanımından hareketle- “büyük kitleler” tarafından beğenilen romanlardır.

Kitaptaki kanon-popüler roman bahsinin son ismi Ahmet Hamdi Tanpınar’dır. Zamanında hak ettiği ilgiyi göremeyen hatta “hiç” dikkate alınmayan Tanpınar, bu doğrultuda *Sahnenin Dışındakiler*’i yayıncı bulamadığı için az bilinen bir yayınevi olan Nakışlar’da bastırmak zorunda kalmıştır. Üyepazarcı’daki Tanpınar algısında bilgi yanlışları olduğu gibi yazarın bu bahiste yer alma nedeni ve gördüğü işlev açık değildir. Acaba, Ahmet Midhat döneminde ilgi gördüğü için mi popüler, Tanpınar ihmal edildiğinden mi kanondur? Tanpınar’ın, döneminde “hiç” dikkate alınmadığı iddiasının temelinde, uğradığını vehmettiği “sükût suikastı” şikâyetinin yattığı açıktır. Fakat eseri hakkında çıkan yazılar ve üniversite hocalığı, milletvekilliği gibi kimlikleri dikkate alındığında, aslında bu şikâyetin “hiç”in aksine, hak ettiği ilgiyi görmediğini düşünen bir entelektüelin yakınması olduğu anlaşılabilir. Tanpınar’ın, döneminde

eserlerini bastıracağı yayınevi bulma sıkıntısı çekmesi de onu hususi tarafla veren *Günlükleri* ve *Mektupları*'nda rastlayamadığımız şeylerdir. Ayrıca “yayınevi bulma sıkıntısı çeken” Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler*'i Nakışlar Yayınevi'nde “bastırmak zorunda kalması” (s. 33) da doğru değildir. Zira *Sahnenin Dışındakiler* yazarın sağlığında basılmamış, *Yeni İstanbul* gazetesi sayfalarında tefrika olarak kalmış; ölümünden ancak 11 yıl sonra kitaplaşmıştır³.

Çalışmanın “Romancılar” bölümlerine baktığımızda, “Unutulanlar Hiç Bilinmeyenler Bilinmek İstemeyenler” başlığının, haklarında yok denecek kadar az çalışma bulunan, Naci Sadullah, Afif Yesari, Dâniş Remzi Korok, İskender Fahrettin Sertelli, Konsolitçi Mehmet Asaf gibi isimleri tam olarak karşıladığı görülmektedir. Günümüz okurlarının hatta sahada çalışan birçok araştırmacının bigâne kaldığı bu isimlerin herhangi bir incelemeye konu edilmemesi Üyepazarcı'nın, popüler romanın ihmal edildiği iddiasını doğrulamaktadır. Fakat aynı başlıkta, yer alan Ahmet Midhat Efendi, Ahmet Rasim, Şemsettin Sami, Aka Gündüz, Refik Halit Karay, Yusuf Ziya Ortaç, Reşat Ekrem Koçu gibi isimlerin onlarla birlikteliği oldukça düşündürücüdür. Söz konusu isimlerin günümüz okurları için “Unutulanlar” arasında sayılması mümkünse de başta Ahmet Midhat Efendi olmak üzere bu isimlerin lisansüstü tezlere, müstakil inceleme kitaplarına, uluslararası düzeyde düzenlenen sempozyumlara, panellere, anma toplantılarına, birçok makale ve denemeye konu oldukları ortadadır.

Çalışmanın “Ek” bölümlerini teşkil eden eser isimlerinden Osmanlıca tamlamalarla oluşturulmuş olanlardaki imla hataları, hazırlanmasında büyük emek harcanan bir kitapta gözü rahatsız eden yanlışlar olarak öne çıkmaktadır: *Sevday-ı Müebbed*, *Sevday-i Vahim*, *Ferday-ı Hayal*, *Sevday-ı Nihan*, *Ferday-ı Garam*, *Arzuy-ı Hayat* gibi. Yine eski yazıyla basılmış iki kitap kapağının açıklama kısmında eserlerin ismi eksik yazılmıştır. Güzide Sabri'nin *Yaban Güllü* romanı, sayfanın altında yer alan yeni harfli adında “Yaban” ismiyle görünürken (s. 179); Selami Münir Yurdatap'ın *Hindistan Ormanları* kitabının adı açıklama kısmında Latin harflerine “Hindistan” olarak aktarılmıştır. (s. 574)

İkinci cildin sonunda yer alan “Basılmamış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri” listesi, araştırmacının akademik çalışmaları atlamadığını gösterirse de söz konusu tezler bu kadarla sınırlı değildir. Araştırmacının müstakil

olarak incelediği birçok romancı hakkında yapılmış yüksek lisans tezleri mevcuttur. Ayrıca listede bulunan tezlerden Şehnaz Tahir Gürçağlar ve Kadriye Kaymaz’ın çalışmaları kitabın yayımlanma tarihine yakın zamanlarda basılmışsa da Selçuk Çıkla ile Mehmet Güneş’in tezleri yıllar önce kitaplaşmıştır: (Selçuk Çıkla (2010). *Şair Mizah Yazarı Gazeteci Yusuf Ziya Ortaç*. İstanbul: Kitabevi Yayınları; Mehmet Güneş (2011). *Sosyal Meseleler Karşısında Aka Gündüz*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.)

İki ciltlik çalışmasıyla Yeni Türk edebiyatının unutulmuş ya da ihmal edilmiş isimlerini gündeme taşıyan Erol Üyepazarcı’nın bu konudaki hizmetinin önemsenmemesi, bazı tercihlerine yaptığımız itirazlar ve yapılan bazı hatalar haricinde şüphesiz gerçek dışı olacaktır. Bununla birlikte popüler roman alanında çalışmalar yapan, yaptıran, dolayısıyla “unutulanlar” listesine yenilerinin eklenmesini engelleyen araştırmacıların, “edebiyat tapınağının gardiyanları”ndan hariç tutulmamasının, popüler romana gösterildiği iddia edilen ihmalin farklı bir alanda tekrarına çok benzediğini de söyleyelim.

Açıklamalar

1. Şaban Sağlık (2010). *Popüler Roman, Estetik Roman*. Ankara: Akçağ Yayınları. 120. Popüler roman incelemeleri sahasının önemli isimlerinden Şaban Sağlık’ın, konuya romancılık anlayışları birbirine taban taban zıt olan iki yazar ekseninden baktığı bir çalışması da şudur: Şaban Sağlık (2010). *Bir Popüler Romancı Esat Mahmut Karakurt-Bir Estetik Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
2. Ahmet Hamdi Tanpınar (2016). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay. 289.
3. M. Orhan Okay (2012). *Bir Hülya Adamının Romanı*. İstanbul: Dergâh Yay. 379.

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Yayın İlkeleri

bilig, Türk Dünyasının kültürel zenginliklerini, tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymak; Türk Dünyasıyla ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlanmaktadır.

bilig'de, sosyal bilimler alanında, Türk Dünyasının tarihî ve güncel problemlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

bilig'e gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Türk Dünyasıyla ilgili yazar ve yapıtları tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin *bilig*'de yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

bilig, Kış/Ocak, Bahar/Nisan, Yaz/Temmuz ve Güz/Ekim olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Kış sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

bilig'e gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına iade edilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

bilig'de yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı*'na devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

bilig'in yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir. Türk lehçelerinde hazırlanmış yazılar, gerektiği takdirde Yayın Kurulunun kararıyla Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra yayımlanabilir.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: İçerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı **koyu**, adresler ise normal ve eğik harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i belirtilmelidir.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimeden oluşan Türkçe özet bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan a, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Makalenin sonunda; yazı başlığı, öz ve anahtar kelimelerin İngilizce ve Rusçaları bulunmalıdır. Rusça özetler gönderilmediği takdirde dergi tarafından ilave edilir.

4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, *Times New Roman* veya benzeri bir yazı karakteri ile 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar öz ve kaynakça dahil 7.000 (yedibin) kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük ve koyu karakterde yazılmalıdır.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortala şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır. Aşağıda tablo örneği sunulmuştur.

Tablo 1. *bilig'deki Yayınlarla İlgili Bilgiler*

Yayın türü	Yayın sayısı	Sayfa sayısı			Kaynak sayısı		
		N	X	SS	N	X	SS
Makale	96	2042	21,3	7,5	2646	27,6	15,8
Kitap tanıtımı	4	30	7,5	4,4	31	7,8	8,3
Toplam	100	2072	20,7	7,9	2677	26,8	16,1

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır.

(Köprülü 1944: 15).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır:

(Gökay vd. 2002: 18).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

Tanpınar (1976: 131), bu konuda ...

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

Köprülü (1926, Çelik 1998'den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir. İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com [Erişim: 15.12.2014]

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Örnek:

İsen, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yay.

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatınınin Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.

Kaynağın iki yazarı varsa öncelikle çalışmada ismi önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır; künye bilgilerinin alfabetik sıralanmasında ilk yazardan sonrakilerin soyadlarının öne alınmasının işlevi yoktur.

Örnek:

Taner, Refika ve Asım Bezirci (1981). *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*. Başvuru Kitapları. İstanbul: Gözlem Yay.

Kaynağın üçten fazla yazarı varsa, ilkinin soyadı ve adı yazılmalı, sonra vd. ya da ve diğerleri kısaltması kullanılmalıdır.

Örnek:

Akyüz, Kenan vd. (1958). *Fuzulî Türkçe Divân*. Ankara: İş Bankası Yay.

Kitap ve dergi adları eğik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir. Kitap künyesinde sayfa no bilgisi gerekmezken; dergi, ansiklopedi maddesi, kitap bölümü gibi kısa yapıtlarda yararlanılan bölüme ait sayfa aralığı bilgisi mutlaka yer almalıdır.

Örnek:

Berk, İlhan (1997). *Poetika*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Demir, Nurettin (2012). “Türkçede Evidensiyel”. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 62: 97-117.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa ismine yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir.

Örnek:

Shaw, Stanford (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Sermet Matb.

Aynı yazara ait birden fazla yapıt kaynakçada gösterilecekse bu durumda, ilk esere yer verildikten sonra aynı yazarın diğer eserleri için ad ve soyadı düzenini yinelemek gerekmez, bunun yerine ad ve soyadı bilgisi yerine bir uzun çizgi konabilir. Aynı yazara ait birden fazla eserin kaynakçadaki sıralaması, soyadı alfabetik bir ayarlamaya müsait olmadığı için, eserlerin alfabetik sırasına göre yapılır.

Örnek:

Develi, Hayati (2002). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: TDK Yay.

_____ (2003). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi.

Kaynaklar, **bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde**, (a, b) şeklinde gösterilmelidir.

Örnek:

Develi, Hayati (2002a). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: TDK Yay.

Develi, Hayati (2002b). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi.

Ansiklopedi maddelerinde madde yazarının biliniyorsa soyadı ve adından sonra, sırasıyla maddenin yazılış tarihi, tırnak içinde maddenin başlığı, ansiklopedinin tam adı, cilt nosu, yayının yeri, yayınevi ve sayfa aralığı belirtilmelidir:

Örnek:

İpekten, Haluk (1991). “Azmi-zâde Mustafa Hâletî”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 348-349.

Tezler, kaynak gösterilirken sırasıyla tez yazarının soyadı ve adından sonra, tezin yazıldığı tarih, eğik karakterle tezin tam başlığı, tez tipi, tezin hazırlandığı üniversitenin bulunduğu şehir ve üniversitenin adı yer almalıdır:

Örnek:

Karakaya, Burcu (2012). *Garibi'nin Yusuf u Züleyhâ'sı: İnceleme-Tenkitleli Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.

Yazmalar, Yazar. Eser Adı. Kütüphane. Koleksiyon. Katalog numarası. yaprağı. şeklinde kaynak gösterilmelidir:

Örnek:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

İnternette yer alan bir çalışmaya atıfta bulunmak için Yazarın soyadı, Yazarın adı. "Mesajın başlığı". İnternet adresi. (Erişim Tarihi) bilgilerini vermek yeterlidir.

Örnek:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.02.2009).

Henüz yayınlanmamış ama yayınlanmak üzere kabul edilmiş makale atıfları da şu şekilde gösterilebilir.

Örnek:

Atılım, Murat ve Ekin Tokat (2008). "Forecasting Oil Price Movements with Crack Spread Futures". *Energy Economics*. Baskıda (doi:10.1016/j.eneco.2008.07.008).

Yazışma Adresi

Ahmet Yesevi Üniversitesi

bilig Dergisi Editörlüğü

Şehit H. Temel Kuşuoğlu Cad. No: 30

06430 Bahçelievler / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 216 06 00 • Faks: (0312) 216 06 09

bilig.yesevi.edu.tr

bilig@yesevi.edu.tr

bilig

Journal of Social Sciences of the Turkic World

© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Editorial Principles

bilig aims to present the cultural riches as well as the historical and contemporary realities of the Turkic world within a scientific framework. It also aims to inform the public of scientific studies of international quality focusing on the Turkic World.

bilig publishes articles that approach the current and historical problems of the Turkic world from a scientific perspective and propose solutions to these issues.

Submissions to *bilig* should be original articles producing new and worthwhile ideas and perspectives or evaluating previous studies in the field. *bilig* also publishes essays introducing authors and works and announcing new and recent activities related to the Turkic world.

An article to be published in *bilig* should not have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if this is clearly indicated.

bilig is published quarterly: Winter/January, Spring/April, Summer/July and Autumn/October. At the end of each year, an annual index is prepared and published in the Winter issue. Each issue is forwarded to subscribers, libraries and international indexing institutions within one month after its publication.

Review of Articles

Articles submitted to *bilig* are first reviewed by the Editorial Board in terms of the journal's editorial principles. Those found unsuitable are returned to their authors for revision. Academic objectivity and scientific quality are considered of paramount importance. Submissions found suitable are referred to two referees working in relevant fields. The names of the referees are kept confidential and referee reports are archived for five years. If one of the referee reports is positive and the other negative, the article may be forwarded to a third referee for further assessment or alternatively, the Editorial Board may make a final decision based on the nature of the two reports.

The authors are responsible for revising their articles in line with the criticism and suggestions made by the referees and the Editorial Board. If they disagree with any issues, they may make an objection by providing clearly-stated reasons. Submissions which are not accepted for publication are not returned to their authors.

The royalty rights of the articles accepted for publication are considered transferred to Ahmet Yesevi University Board of Trustees. Authors have full responsibility for the views expressed in their articles and for their stylistic preferences. Quotations from other articles and duplication of photographs are permitted as long as they are fully referenced and cited.

Language of Publication

The language of the journal is Turkish as spoken in Turkey. However, each issue may include articles in English or in other Turkish dialects as long as the number of these do not exceed one-third of the total number of articles in the issue. Based on the decision of the Editorial Board, articles submitted in other Turkish dialects may have to be published after being translated into Turkish as spoken in Turkey.

Style Guidelines

The following rules should be observed while preparing an article for submission to *bilig*:

- 1. Title of the article:** The title should suit the content and express it in the best way, and should be written in **bold** letters. The title should consist of no more than 10-12 words.
- 2. Name(s) and address(es) of the author(s):** The name(s) and surname(s) of the author(s) should be written in **bold** characters, and addresses should be in normal font and italicized; the institution(s) the author(s) is/are affiliated with, their contact and e-mail addresses should also be specified.
- 3. Abstract:** The article should include an abstract in Turkish at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 75 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts. Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. There should be a single space between the body of the abstract and the keywords. The keywords should be comprehensive and suitable to the content of the article. The English and Russian versions of the title, abstract and keywords should be placed at the end of the article. In case the Russian abstract is not submitted, it will be added later by the journal.
- 4. Body Text:** The body of the article should be typed on A4 (29/7x21cm) paper

on MS Word in Size 12 Times New Roman or a similar font using 1,5 line spacing. Margins of 2,5 cm should be left on all sides and the pages should be numbered. Articles should not exceed 7.000 words including the abstract and bibliography. Passages that need to be emphasized in the text should not be bold but italicized. Double emphases like using both italics and quotation marks should be avoided.

5. Section Titles: The article may contain main and sub-titles to enable a smoother flow of information. The main titles (main sections, bibliography and appedices) should be fully capitalized while the sub-titles should have only their first letters capitalized and should be written in bold characters.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. In tables vertical lines should not be used. Horizontal lines should be used only to separate the subtitles within the table. The table number should be written at the top, fully aligned to the left, and should **not** be in italics. The caption should be written in italics, and the first letter of each word in the caption should be capitalized. Tables should be placed where they are most appropriate in the text. Figures should be prepared in line with black-and-white printing. The numbers and captions of the figures should be centered right below the figures. The figure numbers should be written in italics followed by a full-stop. The caption should immediately follow the number. The caption should not be written in italics, and the first letter of each word should be capitalized. Below is an example table.

Table 1. *Information Concerning Publications in bilig*

Publication type	Number of publications	Number of pages			Number of references		
		N	X	SS	N	X	SS
Article	96	2042	21,3	7,5	2646	27,6	15,8
Book review	4	30	7,5	4,4	31	7,8	8,3
Total	100	2072	20,7	7,9	2677	26,8	16,1

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 2.5 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer that 2.5 lines, it should be turned into a block quote with a

1.5 cm indentation on the right and left, and the font size should be 1 point smaller. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered automatically.

Citations within the text should be given in parentheses as follows:

(Köprülü 1944: 15)

When sources with several authors are cited, the surname of the first author is given and 'et. al.' is added.

(Gökay et al. 2002: 18)

If the text already includes the name of the author, only the date should be given:

In this respect, Tanpınar (1976: 131) says ...

In sources and manuscripts with no publication date, only the surname of the author should be written; in encyclopedias and other sources without authors, only the name of the source should be written.

While quoting from a quotation, the original source should also be specified:

Köprülü (1926, qtd. in Çelik 1998).

Personal interviews should be cited within the text by giving the surnames and dates; they should also be cited in the bibliography. Internet references should always include date of access and be cited in the bibliography.

www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com [Accessed: 15.12.2014]

9. References: References should be placed at the end of the text, the surnames of authors in alphabetical order. The work cited should be entered with the surname of the author placed at the beginning:

Example:

İsen, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yay.

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.

If a source has two authors, the surname of the first author should be placed first; it is not functional to place the surname of the other authors first in alphabetical order.

Example:

Taner, Refika and Asım Bezirci (1981). *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler. Başvuru Kitapları*. İstanbul: Gözlem Yay.

If a source has more than three authors, the surname and name of the first author should be written, and the other authors should be indicated by et.al.

Example:

Akyüz, Kenan et.al. (1958). *Fuzulî Türkçe Divân*. Ankara: İş Bankası Yay.

The titles of books and journals should be italicized; article titles and book chapters should be placed in quotation marks. Page numbers need not be indicated for books. Shorter works like journals, encyclopedia entries and book chapters, however, require the indication of page numbers.

Example:

Berk, İlhan (1997). *Poetika*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Demir, Nurettin (2012). "Türkçede Evidensiyel". *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 62: 97-117.

Translator's, compiler's and editor's names (if there are any) should follow the author and title of the work:

Example:

Shaw, Stanford (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Trans. Mehmet Harmancı. İstanbul: Sermet Matb.

If several references by the same author need to be cited, then the name and surname of the author need not be repeated for subsequent entries following the first entry. A long dash may be used instead. Several references by the same author should be listed according to the alphabetical order of work titles.

Example:

Develi, Hayati (2002). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: TDK Yay.

_____ (2003). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi.

If **more than one work by the same author of the same date** need to be cited, they should be indicated by (a, b).

Example:

Develi, Hayati (2002a). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: TDK Yay.

Develi, Hayati (2002b). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi

For **encyclopedia entries**, if the author of the encyclopedia entry is known, the author's surname and name are written first. These are followed by the date of the entry, the

title of the entry in quotation marks, the full name of the encyclopedia, its volume number, place of publication, publisher and page numbers:

Example:

İpekten, Haluk (1991). "Azmi-zâde Mustafa Hâleti". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 348-349.

For **theses and dissertations**, the following order should be followed: surname and name of the author, date, full title of thesis in italics, thesis type, city where the university is located, and the name of the university:

Example:

Karakaya, Burcu (2012). *Garibi'nin Yûsuf u Züleyhâsi: İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*. Master's Thesis. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.

Handwritten manuscripts should be cited in the following way: Author. Title of Work. Library. Collection. Catalogue number. sheet.

Example:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

To cite **a study found on the Internet**, the following order should be followed: Author surname, Author name. "Title of message". Internet address. (Date of Access)

Example:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Accessed: 04.02.2009).

An article accepted for publication but not yet published can be cited in the following way:

Example:

Atılım, Murat ve Ekin Tokat (2008). "Forecasting Oil Price Movements with Crack Spread Futures". *Energy Economics*. In print (doi:10.1016/j.eneco.2008.07.008).

Address

Ahmet Yesevi Üniversitesi
bilig Dergisi Editörlüğü

Şehit H. Temel Kuşuoğlu Cad. No: 30
06430 Bahçelievler / ANKARA / TÜRKİYE
Phone: +90 312 216 06 00 • Fax: +90 312 216 06 09
bilig.yesevi.edu.tr
bilig@yesevi.edu.tr